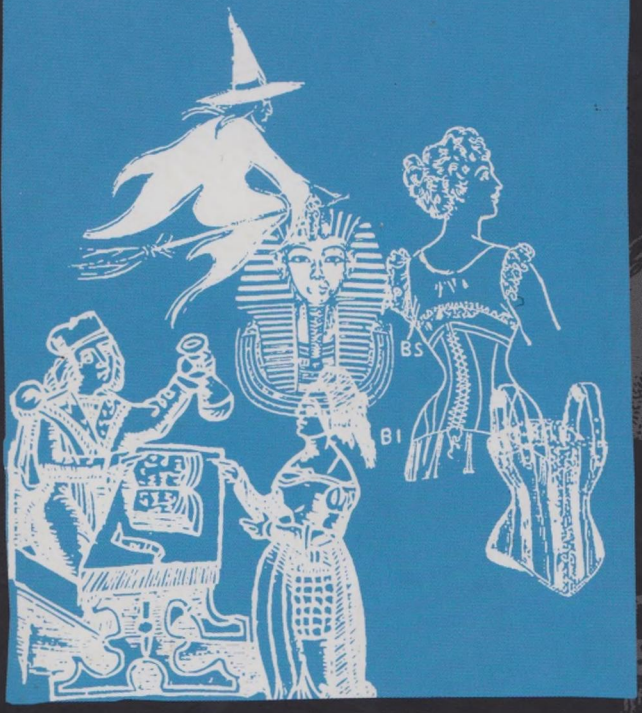
şarlatanlığın *tarihi*

Lars Morris

Türkçesi:
Ayşe Kumrular
Fahri Özdemir

] kırmızı (

ŞARLATANLIĞIN TARİHİ

Lars Morris

ŞARLATANLIĞIN TARİHİ

ISBN 978-975-8855-08-7

LARS MORRIS / ŞARLATANLIĞIN TARİHİ

1. Baskı: Kırmızı Yayınları, Ekim 2009, İstanbul

Genel Yayın Yönetmeni:
Fahri ÖZDEMİR

Kapak Tasarımı:
Serap AKÇURA

Dizgi: Kırmızı Yayınları
Baskı ve Cilt: Can Matbaası
Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi Kat: 3 No: 7 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 613 10 77 – 613 15 47

© Kırmızı Yayınları, 2009, İstanbul
Bütün hakları saklıdır.

Kırmızı Yayınları
Refik Saydam Cd. Akarca Sk. No: 41 Tepebaşı/Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 253 53 25
www.kirmiziyayinlari.com

Kırmızı Yayınları bir OPUS LTD. ŞTİ. kuruluşudur.

Lars Morris

ŞARLATANLIĞIN TARİHİ

Türkçesi:
AYŞE KUMRULAR
FAHRİ ÖZDEMİR

I. Bölüm / VE İNSAN

HAPSEDİLMİŞ BEDENLER

Akli dengesi bozuk olanların kendi kendilerine ve çevrelerine zarar vermelerini engellemek için, *deli gömleği* üretilmişti. Bu gömlek, "deli" olduğu düşünülen kimselere, "akıllı"lar tarafından zorla giydirilirdi. *Korse* de bedeni kontrol etmek üzere üretilmişti. Güzellik mitine zarar verecek bir sarkma, taşma, pörsüme kontrol altına alınarak gözlerden gizlenmeliydi. Yaşlılığı doğal bir süreç olmaktan daha çok, bir çeşit hastalık olarak düşünen "gençlik dini", korse aracılığıyla yaşlılık "hastalığı"nı denetim altına almaya çalışıyordu. Beden, korse denilen bu dar hücreye kapatılarak ehlileştirilmeye çalışılıyordu.

1840'lı yılların sonunda, bedeni ince gösterecek dar giysiler iyice yaygınlaşmıştı. Kadınlar korse aracılığıyla bellerini mümkün olduğu kadar ince göstermeye çalışıyorlardı. Bunun ciddi sağlık sorunlarına yol açtığının kanıtlanmasına rağmen kadınlar, korseden vazgeçmiyor, güzellik adına, deri ve balina kemiğinden yapılmış korselerin verdiği her türlü ıstıraba katlanıyorlardı.

Korse kullanımı 1840'lı yıllarda yaygınlaşsa da ince bir bele sahip olma tutkusu, bu tarihten çok önceleri de vardı. Ortaçağda bir Fransız kraliçesi, hizmetindeki kadınlara, bel ölçülerini 25-33 santimde tutmalarını emretmişti. Hizmetlilerin bu işi

başarmak için bedenlerini nasıl bir cendereye soktuklarını tahmin etmek hiç de güç değil. Anlatıldığı kadarıyla, Rönesans döneminde bir Medici düşesi demir korse giyerek bel ölçüsünü 33 santim olarak korumayı başarmıştı. Korseler, 19. yüzyıl başlarına kadar, 1,5 santim kalınlığında deriden yapılıyordu. Korse giymiş kadın, "göğüslerinden kalçalarına dek incecik boru geçirilmiş bir karıncaya" benziyordu. Bu, bugünün magazin diliyle söylersek, pek de "yürek hoplatan bir görüntü" değildi.

Korse takan kadınların sırt ve karın kasları öylesine zayıflıyordu ki, zavallılar, korsesiz dik oturamıyor, hatta yatarken bile korse giymek zorunda kalıyorlardı. Bütün ömrünü korse takarak geçirmek zorunda kalan kadın sayısı hiç de az değildi.

Korse kullanan kadınlar, ince belin cinsel cazibeyi artırdığını düşünüyorlardı. Bu, tartışmaya açık bir şeydi; ama küçücük göğüslerin bile korse sayesinde çenenin altına kadar yükselerek görkemli bir hal aldığı kesindi.

Korse, kadınlara hem fiziksel hem de psikolojik zararlar vermişti. Viktorya döneminde yapılan otopsiler, korsenin kadınların karaciğerlerine ciddi zararlar verdiğini ortaya çıkarmıştı. Bazı raporlar, karaciğerin neredeyse ikiye bölündüğünü gösteriyordu. 1837'de, kadınların korse yüzünden deforme olan göğüsleri ve omurgaları üzerine bir kitap yayımlanmıştı. Kitapta, korse kullanan kadınların iç organlarının zarar gördüğü ve omurgalarının zedelendiği açıkça ortaya konulmuştu. Korsenin verdiği zararlar ispat edildiği halde, kadınlar dar korse giymeye devam etmiş, hatta bağlarını daha da sıkılaştırmışlardı. Döneme ait birçok yayında, bir hizmetçinin, hatta kocanın, bir ayağını kadının sırtına koyup bağlarını çekiştirerek korseyi daha da sıkı hale getirdiği sahneler tasvir edilmişti. Doktor Copeland, 1850'de yayımlanan *Tıbbi Sözlük* adlı çalışmasında, kadınların dar korse giyerek yalnızca omurgalarına değil, rahimlerine de zarar verdiğini yazmıştı. "Moda düşkünü

kadınların budalalıkları yalnızca kendilerine zarar vermiyor, gelecek nesilleri de tehlikeye atıyor"du. Bir Fransız'ın yazdığı gibi, korse "insan ırkının katili" idi. Bir Alman uzman, korsenin, kadınlarda görülen tüberküloz, kanser, epilepsi ve melankoli gibi çok çeşitli hastalıklara neden olduğunu bile öne sürmüştü.

1851 yılında İngiltere'de büyük bir korse sergisi düzenlendi. Sergilenen korselerin arasında en dikkat çekici olan *Corset Amazone*, "atın üzerinde bile rahat hareket etmeye ve nefes almaya elverişli" olmasıyla övülüyordu. Hamilelik döneminde bile korse takmakta gösterilen ısrarın sonucu, birçok ölü doğum olayı yaşanmıştı.

Korsenin zararsız olduğunu savunanlar da yok değildi. Viktorya döneminin ünlü doktoru Bowdler, kadınların, arzu ettikleri biçim ve ölçüye sahip olmayı isteyebileceklerini savunarak, kadınlara korse kullanmalarını öneriyordu. Bowdler'e göre, korse kullanmanın "dikkat edilmesi halinde hiçbir sakıncası yok"tu. Tabii Bowdler'in korse üreticileriyle yakın ilişki içinde olduğunu da söylemeliyiz.

Viktorya döneminde, tezgâhlarda, değişik beden yapıları için üretilmiş korseler sergileniyordu. Kamburu olan kadınlara "Kendinden Ayarlanabilir Simetrik Şekillendirici Korse", hafif topallığı olan kadınlara "Ters-Çeker Hijyenik Korse", çok şişman kadınlara "Kendinden Ayarlanabilir Görünmez Donanımlı Korse" öneriliyordu. Tahta göğüslü kızlar için de, "Görünmez-Kürekkemiği Büzücü Korse"ler vardı.

Dar korseler, kaçınılmaz olarak nefes almayı zorlaştırıyordu. Bu korseler, diyaframdan nefes almayı imkânsız hale getirerek yalnızca göğüsten kısa ve sık nefes alma alışkanlığına yol açıyordu. Viktorya döneminin şık bayanlarında sıkça görülen bayılmaların gerisinde bu neden vardı. O dönemin kadınlarında bir tarza dönüşen "kibar" duruşun nedeni de korseydi.

Amerikalı bir kadın yazar, korsenin "kaburgaları kıran, akciğerlere, kalbe, mideye ve daha birçok iç organa zarar veren –sarılmak için can atan, bir ayı gibi kucaklayan– bir zorba" olduğunu yazmıştı.

YASAK KIYAFETLER

1851 yılında İngiltere'de düzenlenen bir baloda, Amerika'da üretilmiş bir kadın kıyafeti tanıtıldı. Bu, bileğe toplanmış paçalarıyla bol bir pantolon ve geniş kenarlı şapkadan oluşan bir kadın kıyafeti, yani *bloomers* idi. O zamanın dağ tırmanışı yapan kadınlarının giydiklerinden esinlenerek yapılmış bu kıyafet adını, *The Lily* adlı bir magazinin editörlüğünü yapan ve sıkı bir kadın hakları savunucusu olan Amelia Bloomer'dan almıştı. Kıyafet, özgürlüğü için mücadele eden kadınlar arasında o kadar yaygınlaşmıştı ki, neredeyse kadın hareketinin sembolü haline gelmişti. 6 Ekim 1851'de, giysiyi halka sevdirmek adına, Hanover Square Rooms'ta bir Bloomers Balosu düzenlendi. Baloya yalnızca *bloomers* giymiş kadınlar gelebilecekti. Ancak bu kıyafeti giyme cesareti gösteren kadınların büyük çoğunluğunu fahişeler oluşturduğu için balo, erkeklerin saldırısına uğradı. Kasabanın namusundan kendilerini sorumlu hisseden erkekler, bu "rezalet"e göz yumamayacaklarını söyleyerek balonun verildiği salonun etrafını kuşattılar. Bloomer'ın, kadınları fahişe olmaya teşvik ettiğini söyleyerek sorumluların cezalandırılmasını istiyorlardı. Balodan bir gün önce, saygın gazeteci Franz Berman bir makale yazarak erkekleri ayaklanmaya davet etmişti. Berman, makalesinde şöyle diyordu: "Irkımız tehlike altında!..

Kadınlara erkek kıyafeti giydirmek yalnızca iffetli kadını fahişeleştirmek değil, aynı zamanda erkekleri sapkın ilişkiler için teşvik etmektir de..."

Balo, erkeklerin, taşkınlıklarını fiili saldırıya dönüştürmesiyle karakolda son buldu. Bu olayın ardından *bloomers*, yüksak tabakanın kadınları tarafından lanetlendi ve özellikle *Punch* dergisinin yürüttüğü aleyhte kampanyaların sonucu "hafifmeşrep" ve "düşkün" kadın kıyafeti olarak damgalandı.

Ördek Ayaklı Kadınlar

Kadınlar, bugün olduğu gibi geçmişte de erkeklerin beğeni ve takdirlerini kazanmak için, hayatlarını kötürüm eden birçok yönteme başvurmuştur. Kadın bedenini bir tüketim alanı olarak kurgulayan güzellik enstitüsü, günümüzde bu uygulamaların sonuçlarını başarıyla gizlese de, her zaman böyle olmamıştır. Eskiden erkeğin beğeni dünyası için bedenlerine eziyet eden kadınlar, bunu gizlemek yerine çok kez görünür kılmaya özen gösterirlerdi. Bazı Afrika kabilelerinde kadınlar, uzatmak için boyunlarına halkalar dizerlerdi. Boyun kaslarının gelişmesini engelleyen bu halkaları ölene kadar çıkartamazlardı. Afrika'da yaygın başka bir gelenek de dudak ve kulakları büyütmekti. Bunun için dudaklarının arasına taş ya da metal plakalar koyar, kulaklarına ağırlık asarlardı. Sağa sola salınarak yürümenin vajina kaslarını geliştirip güçlendirdiği düşünüldüğü için, genç kızların bir ayakları sakatlanıp topal bırakılırdı. Ama bütün bunların arasında, yarattığı sonuçlar açısından diğerleriyle kıyaslanmayacak kadar vahşi bir gelenek vardı: Çinli kadınların "ayak bağlama"sı.

Mao'nun iktidara gelip yasaklamasına kadar bu gelenek bin yıldan daha uzun bir süre yaşamıştı. Bu geleneğin kökenleri tam olarak bilinmemekle birlikte buna dair çok çeşitli açıklamalar yapılmıştır. En yaygın açıklama, geleneği, Çinli erkeğin statü

kaygısına dayandırmaktır. Ayakları bağlanmış bir kadının tarlada çalışması imkânsızdı ve bu, ona sahip olan erkeğin, kadının çalışmasına ihtiyaç duymayacak kadar zengin olduğunu gösterirdi. Bu uygulama ayrıca bekâret kemeri işlevi de görüyordu. Sakat bırakılmış bir kadın evinden uzağa yürüyemez, dolayısıyla da kocası onun nerede olduğunu her zaman bilebilirdi.

Çinlilerin küçük ayak tutkusu Konfüçyüs zamanında başlamıştı; büyük ayak, her iki cinsiyet için de alt tabakadan olmanın bir işareti olarak görülüyordu. Ancak, küçük bir ayağa sahip olmak için ayak bağlama geleneği 10. yüzyılda yaygınlaştı. Güney Tang İmparatoru Li Yu (961-75), Tatlı Bakire adında, ince belli ve küçük ayaklı bir cariyeye âşık olmuştu. Onu dans ederken izlemeye bayılırdı. Kızın şerefine, altı ayak yüksekliğinde, saf altından bir lotus çiçeği platformu inşa ettirdi ve kızdan, platformun üstünde dans etmesini istedi. Ama dansa başlamadan önce, hilale benzemesi için, ayaklarını ipek bir bezle sıkıca sarmasını söyledi. Daha sonra kızın altın lotus üstünde, "yükselen bir bulut"un zarafetiyle dans etmesini izledi. İmparatorun hayal gücüne diyecek yoktu, ama Tatlı Bakire'nin, böylesine sarılmış bir ayakla dans etmeye çalışırken inanılmaz acılar çektiği kesindi. Yine de imparator o kadar etkilenmişti ki, Tatlı Bakire'ye benzesinler, adımları küçük ve zarif olsun diye soylu kadınların hepsine ayaklarını sarmalarını emretti. Bu emre uymak zorunda kalan kadınlar, artık yalnızca tahtırevanla gezebiliyorlardı. Yürüyemeyen kadın, kocanın zenginliğini işaret ediyordu. Ayrıca, genç kadınların topalladığını ya da ancak değnek yardımıyla yürüyebildiğini görmek, erkeklerin üstünlük duygularını tatmin ediyordu. Erkekler bu zayıf yaratıklara karşı bundan sonra daha bir koruyucu davranacaklardı.

Ayak bağlama geleneği, böylesi "şiirsel" bir kökene dayandırılsa da kadınlar için tam bir işkence olduğu tartışılmaz. Ayrıca, erkeklerin kadınlara karşı ne kadar zalim olabileceğinin de

somut bir kanıtı olarak belleklere kazınmıştır. Katolik rahip Pordenoneli Odoric, 14. yüzyılda Çin'e gitmiş ve annelerin kızlarının ayaklarını nasıl seve seve bağladıklarını anlatmıştı: "Güzel kadının ayaklarının küçük olması gerektiğine inanıyorlardı; bu yüzden anneler, kızlarının ayaklarını, büyümesin diye sıkıca sarıyorlardı." Her bir ayak, 5 santim eninde ve 300 santim uzunluğunda bir bezle sarılıyordu. Dört parmak, ayak tabanına doğru bükülerek sarılırken, başparmak dışarıda bırakılıyordu. Bununla, ayağın 9 santimi geçmemesi sağlanıyordu. Böyle sarılarak "biçimlendirilmiş" ayağa "lotus" deniliyordu. Kızların, ayakları sarılırken müthiş bir acı çekmelerine rağmen sessiz kalmaları beklenir, yakınan kızlar dayakla susturulurdu. Birkaç ay sonra başparmak, hilal şeklinde yukarı doğru kıvrılır, diğer parmaklar da ya ayak tabanıyla bütünleşir ya da tamamen düşerdi.

Çinli kadınlar, "altın lotus" dedikleri ayaklarıyla ve düğünlerinde giydikleri, iyi şans işaretleriyle işlenmiş ve üzerinde "saçlarımız ağarana kadar zenginlik ve itibar" gibi sözlerin yazılı olduğu küçük ayakkabılarıyla övünürlerdi. Gelinin ayak büyüklüğüne ve şekline çok önem verilirdi. Gelin kocasının evine ulaşıp tahtırevanından indiği zaman, akrabalar ve komşular, kızın ayağını kontrol etmek için etrafında toplanırlardı. Küçük ayaklı bir gelin, etraftakilerden büyük övgü alırken ailesi memnun olur, karısını ilk defa gören damat da sevinirdi. Ancak gelin normalden büyük ayaklıysa herkes ona güler, kayınbabası kendisini aşağılanmış hisseder ve kocası, yaşamının geri kalanında bu durumun utancını duyardı. Düğün öncesinde damat, gelinin ayağını bir cetvelle ölçmek ve sonuç iç açıcı değilse, gelini aşağılamak hakkına sahipti.

Ülke genelinde, kadınların lotus ayaklarını sergiledikleri acayip güzellik yarışmaları düzenlenirdi. Bu yarışmalarda, ayakları sarılmamış aşağı tabakadan kadınlar utançtan gerilere saklanırlardı. Bu kadınlara "lotus teknesi" ya da "ördek ayaklı" deni-

lirdi. ShanXi eyaletinde "Ayak İnceleyicileri Meclisi" ya da "Ayakları Güneşlendirme" adı verilen ünlü bir yarışma düzenlenirdi. Bu yarışmada kadınlar, ayakkabılarına, hoş bir görüntü yaratsın diye zil ve kanatları hareket eden ipek kelebekler takarlardı. İşin erbapları özellikle küçük ayakları inceler, ama elleriyle dokunamazlardı. Batılı bir gözlemcinin yazdığı gibi, "Bu, bir mağazadaki sergiyi seyretmek gibiydi".

Ayak bağlama geleneği, sosyalistlerin iktidara gelmesiyle yasaklandı ve büyük bir kampanyayla bütünüyle ortadan kaldırıldı.

GÜZELLİK MİTİ

Hamlet (Yorick'in kafatasına): *Şimdi doğruca Hanımın odasına git; buraya gelme teveccühünü göstersin ama bırak, bir karış makyajını yapsın.*

Hamlet'in bu sözlerinin Elizabeth dönemindeki izleyicileri için özel bir anlamı vardı. O zamanlar "bir karış" makyaj bir sürü kusuru gizlediği için pek abartılı sayılmazdı. Dönemin kadınlarının teni, solgun ve hastalıklı bir görünüme sahipti. Makyaj, yalnızca yılların oluşturduğu izleri silmekle kalmaz, çiçek hastalığının tahribatlarını da gizlerdi.

Ortaçağ'ın sonlarına doğru ayna kullanımının artması, makyajı da yaygınlaştırdı. Kilise, aynayı, şeytan işi ve bağışlanmaz bir günah olarak damgalasa da kadınların aynayla kurdukları kopmaz ilişkiyi engelleyemedi. Ama bu ilişki, hastalıklı bir ilişkiydi. Ayna zalim bir erkek gözü gibi kadınlara bakıyor, kusurlarını söyleyip mutsuzluklarına neden oluyordu. Ayna kullanımının yaygınlaşması, kadınlar arasındaki intihar oranını artırmıştı. Birçok kadın, aynanın insafsız yargısı karşısında mutsuzluğa kapılarak kendini tecrit ediyordu. Bu dönem edebiyatında ayna sık sık "zalim bir yargıç" olarak adlandırılırdı. Sahipsiz bir şiir –muhtemelen bir kadına ait– şöyle diyordu: "Ah seni zalim cellat/ yüzün kadar soğuk sözlerin/ ah katili gençliğimin."

Aynanın yaygınlaşmasıyla, kozmetik sanayiinin gelişimi arasında bir paralellik vardı. İlk kozmetik ürünleri, pek de faydası olmayan tuhaf şeylerdi. Örneğin, Fransa Kraliçesi Bavyeralı Isabeau, eşek sütüyle banyo yapar ve içinde yaban domuzu beyni, timsahın salgı bezleri ve kurt kanı bulunan bir losyonla yüzünü silerdi.

Bir yaşına basmamış bebek kakasının cilt için çok faydalı olduğuna inanılıyordu. Ancak kakanın, yapıldıktan hemen sonra sütle karıştırılarak yüze sürülmesi gerekiyordu. Bu nedenle, soyluların malikânelerine getirilen bebeklerin başında bir hizmetçi bekler, bebek, kakasını yapar yapmaz hanımına ulaştırırdı. Güzel kokulu çiçekler kaynatılır, elde edilen su, kokuya karşı önlem olarak sütlü karışıma damlatılırdı.

İngiltere'de Ortaçağ'ın sonlarında görülen bir dolandırıcılık davası, güzellik arayışının aldığı çılgın boyutları gözler önüne serer: Gösta adlı bir Kuzeyli, damıtarak şişelere doldurduğunu iddia ettiği ceylan ruhunu, hizmetçiler aracılığıyla soylu bayanlara yüksek fiyatlara pazarlıyordu. X düşesi bu şişelerden defalarca almış ve tarifine uygun olarak, şişelerdeki ceylan ruhunu güneş doğmadan hemen önce içmişti. Ceylan ruhunu içmeye başladıktan sonra cildinin güzelleşip gençleştiğine inanan düşese Gösta, elinde kalan "son" şişeyi bir servet karşılığında satmıştı. Çünkü artık ceylanların ruhunu süzüp şişeye doldurmak epeyce güçleşmişti. Gösta'nın şişelerinin ünü kulaktan kulağa yayılmıştı. Gösta, elinde kalan "son" şişeleri pazarlayarak küçük çaplı bir servet edindikten sonra yakayı ele vermiş ve ancak o zaman, bazı şişelerdeki garip kokunun nedeni anlaşılabilmişti; Gösta, soylu kadınlara duyduğu nefret nedeniyle, her şişeye sidiğinden birkaç damla katmıştı.

16. yüzyılda İtalya –özellikle Venedik– kozmetikte dünya lideriydi. Venedik sirüsü dünyanın en iyi buluşu olarak kabul ediliyordu ve bu mucizevi buluş, 19. yüzyılda da üstünlüğünü

sürdürdü. Sirüsü kullanmak, modanın yanı sıra aptallığın da doruk noktasıydı. Venedik sirüsü, beyaz kurşundan yapılıyordu; bu sıvı, derideki gözenekler tarafından emilmesi halinde zehir etkisi gösteriyordu. Ancak bu, moda takipçilerini sirüsü kullanmaktan caydıramadı. Venedikli kadınlar yeni kozmetik ürünleri hakkında bilgi edinmek ve bunları denemek amacıyla bir araya geldikleri, Isabella Cortese'nin başkan, Fransalı Kraliçe Catherine de Medici'nin de onursal üye oldukları bir cemiyet bile kurmuşlardı. Kadınlar bu ürünleri, doktorların uyarılarına karşın kullanmayı sürdürdüler.

Beyaz kurşunu yüz, boyun ve göğüslerine kalınca bir tabaka halinde sürüyor ve genelde eskisini temizlemeden, üzerine yeni bir kat daha ekliyorlardı. Kadınlar, bir hortlağa benzediklerini söyleyerek yakınan kocalarına rağmen, beyaz kurşunu kullanmaya devam ettiler. Erkeklerin genel görüşü, sirüsün "kadınları çirkinleştirip, iğrenç bir hale sokan şeytani bir icat" olduğuydu. 16. yüzyılda bir rahip, kadınların "onları daha yaşlı göstermesine, dişlerini dökmesine ve yıl boyunca yüzlerinde bir maske varmış gibi dolaşmalarına neden olmasına" aldırmadan, yüzlerini sanki bir duvarı kireç ve sıvayla kapatıyormuş gibi boyadıklarından yakınmıştı. Doktorlar beyaz kurşunun ve arındırılmış cıvanın cildi güzelleştirmekten çok, tahrip ettiği konusunda kadınları uyarıyorlardı. Ayrıca bu maddelerden yayılan zehir, hamile kadınlarda bebeğin de zehirlenmesine neden oluyordu. Ancak hiçbir uyarı fayda etmedi; kadınlar yenilik ve güzellik arayışıyla kendilerini çirkinleştirip öldürmeye devam ettiler. Bir doktor, kadınların bu aptallığına öfkelenerek şunları söyledi: "Bu karışım ve çamurlarla yüzlerini o kadar kötü bir hale sokuyorlar ki, yüzleri bin bir renge giriyor; kimisininki çuhaçiçeği gibi sarı, kimininki koyu yeşil olurken bazılarınınki de kıpkırmızı oluyor. Sirüs, diş çürümesine ve ağız kokusuna neden olduğu gibi bu zarif yaratıkları Yunan mitolojisindeki şirret kadınlara çeviriyor."

Elizabeth dönemi İngilteresi'nde, saray kadınlarının nasıl makyaj yapacaklarına bizzat kraliçe nezaret ediyordu. Elizabeth, yaşlandıkça yüzünü daha da fazla boyar olmuştu. O kadar çok makyaj yapıyordu ki, sonunda büyük fırtınalar ve savaşlar atlatmış bir gemiye benzemeye başlamıştı. Yüzünün derisi yaptığı makyajların etkisiyle pul pul dökülüyordu. Bir keresinde bir Fransız elçi, kraliçenin bembeyaz dişlerini övmüştü, oysaki bu dişler de beyaz makyajın bir ürünüydü. Elizabeth yanaklarını renklendirmek için aşıboyası ve cıva sülfit kullanıyordu. Bazı saray kadınları yüzlerini beyazlatacağı inancıyla kül, kömür tozu ve mum yağını karıştırıp içiyorlardı. Ancak bu karışımı içip de hayatta kalmayı başaranların yüzleri yeşilimsi bir renk almıştı. Zehirli boyalardan korkanlar ise yüzlerini kendi idrarlarıyla yıkayarak güzelleşmeye çalışıyorlardı. Fransalı emsalsiz Diane de Poitiers'in ise hiç makyaj yapmayıp yalnızca yağmur suyuyla yıkandığı söylenirdi. Katı pişmiş yumurtayla kırk gün beslendikten sonra kesilen kuzgunun taze eti de dahil olmak üzere her çeşit acayip karışım denenmişti. Faydalı olduğuna inanılarak yaklaşık iki yüz yıl boyunca kullanılan bir iksir de "Soliman'ın Suyu"ydu. Bu suyun, ciltteki gözenekleri açıp, siğil ve çillere iyi geldiğine inanılırdı. Esas maddesi arınmış cıva olan bu iksir, diş etlerinin çekilip dişlerin dökülmesine ve genç bir kızın birkaç yıl içinde yaşlanıvermesine neden oluyordu.

17 ve 18. yüzyıllar boyunca devam eden çiçek hastalığı illetinin bıraktığı lekelerden kurtulmak isteyen zarif kadınlar, hayatlarını tehlikeye atarak sirüs kullanmaya devam ettiler. Horace Walpole, sirüsün, yüzündeki çiçek hastalığı izlerini yok etmek isteyen Lady Mary Wortley Montague üzerindeki etkilerini 1740 yılında şöyle anlatmıştı: "Yüzünün bir tarafı çok kötü bir şekilde şişmişti; tümöre benzer bir parçanın bir bölümü plasterle, bir bölümü de beyaz boyayla kaplanmıştı. Ama boya o kadar kalitesiz, ucuz bir şeydi ki, bir bacayı boyamak için bile kullan-

mazdınız." Walpole'un yaptığı korkunç tarif, cıvayla yıkanan deride meydana gelen erozyonu anlatıyor.

18. yüzyıl sonlarına doğru, makyaj yapmak o kadar yaygınlaşmıştı ki, boyaların en kesin tehlikeleri bile göz ardı edilir olmuştu. Kadınların, daha küçük ayakkabı giymek uğruna parmaklarını dahi kesmeye razı oldukları bir zamanda, sirüs gibi tehlikeli bir maddeyi kullanmaktan vazgeçmeleri düşünülemezdi bile. Dönemin bir yazarı, beyaz kurşunun gözlerin şişmesine, iltihaplanmasına, akmasına ve ağrımasına neden olduğunu yazmıştı. Bu madde deri dokusunu değiştirip sivilceye ve romatizmaya yol açmasının yanı sıra, diş çürümesine, diş minesinin zarar görmesine de neden oluyordu. Beyaz kurşun, deriden bütün vücuda yayılarak akciğerleri tahrip ediyordu. Her şeyden önemlisi, sirüs ölüme neden oluyordu. Ünlü oyuncu Kitty Fisher 1767'de bu çeşit bir zehirlenmeden ölmüştü. Coventry Kontu'nun eşi Maria Gunning de benzer bir nedenle ölmüştü. 1750'lerde yüzünü sirüsle kaplayan kontesin ne kadar daha yaşayacağı, tartışma konusu haline gelmişti. 1760 yılında Coventry Kontesi'nin sağlığı artık iyice bozuldu ve uyanık olduğu saatleri aynaya bakıp bembeyaz tenindeki lekeleri izleyerek geçirdi. Cildi o kadar soldu ki, kontes sonunda kimse yüzünü görmesin diye odasının karartılmasını emretti. "Kozmetiğin kurbanı" olarak öldüğünde binlerce kişi cenaze törenine katıldı; ancak neredeyse hiç kimse tabutun içinde yatan güzel Maria Gunning'in artık kel, dişsiz ve berbat bir cilde sahip yaşlı bir kadın olduğunu bilmiyordu.

ŞARLATAN, ŞARLATAN

Tıbbi şarlatanlığın kökeni çok eski zamanlara kadar gider. Bu tür şarlatanlar klasik komedide en sık rastlanan figürler olmuştur. Ömrü uzatan, yaşlanmayı durduran, cinsel gücü artıran, dayanılmaz cazibe kazandıran ve saire iksirler hazırlayan bu kahramanlar, hayal ürünü değillerdi. Roma sokakları en parlak günlerinde bu tür şarlatanlarla dolup taşardı. Tıbbın bir deneme-yanılma işi olduğu Ortaçağ'da şarlatanlıkla ilaç satanlar, Avrupa'nın dört bir yanında kurulan pazarların sıradan simalarıydı. İngilizcede şarlatan anlamına gelen "quack" sözcüğünün kökeni kesin bilinmemekle beraber, Almancada "merkür" ve "cıva" anlamlarını taşıyan *quecksilber* sözcüğünden türemiş olduğu tahmin ediliyor. Cıva 19. yüzyıl sonlarına dek tıpta yaygın olarak kullanılan maddelerin başını çekiyordu.

Şarlatan doktorların başarısının nedeni, halkın büyük bir çoğunluğunun gerçek doktorlara şüpheyle yaklaşmasıydı. Şarlatanlar sağlık konusunda, halkın yaygın yanlış inançlarını kullanırken gerçek doktorlar, bu yaygın inanışlarla çelişen tedavi yöntemleri uyguluyorlardı. Şarlatanlar, hastalık ve tedavi konusunda yüzyıllardır birikmiş önyargılara dayandıklarından, daha ikna ediciydiler. 18. yüzyılda her ikisi de mesleğinde yükselmiş ünlü bir doktor ile ünlü bir şarlatan arasında şöyle bir diyalog

geçer: Doktor, tıp bilgisine ve başarılarına rağmen şarlatan kadar zengin değildir. Şarlatana nasıl olup da onun kendisinden daha zengin olduğunu sorar. Şarlatan, doktora sokaktaki kalabalıktan kaçının gerçekten sağduyu sahibi olduğunu sorarak karşılık verir. Doktor, en fazla bir kişinin gerçek sağduyuya sahip olabileceği yanıtını verince şarlatan "Bak gördün mü, o bir kişi sana gelirken, diğer doksan dokuz kişi bana geliyor," diyerek işin sırrını açıklar.

Tüm zamanların en meşhur şarlatanı, 1798 Limerick doğumlu John Long'dur. Resmi bir tıp eğitimi almamış ve bildiği her şeyi anatomi kitaplarından öğrenmiş olmasına rağmen tüberküloz ya da o zamanki yaygın adıyla "verem" konusunda uzman olarak ünlenmiştir. Bulduğu tedavi yöntemi göğse sürülen sıvı bir merhemden başka bir şey değildi. Long tedavi edeceği kişileri, hastalığı ilerlememiş olanlar arasından seçiyordu. Hatta verem teşhisi koyduğu insanların çoğunun hastalıkla hiç ilgisi yoktu; o zaman veremin yaygın olması ve hastalık hastalarının çoğunun verem oldukları sanısına kapılmaları Long'un işini kolaylaştırıyordu. Bu sayede Long, başarılı bir doktor olarak ünlenmişti. Hasta bu merheme alerji gösterirse Long, veremin merhem yüzünden yüzeye çıktığını, lahana yapraklarını yaraya uygulayıp cildi iyileştirince hastanın veremden tamamen kurtulacağını söylüyordu. Long ağır verem hastalarını iyileştirmeye yanaşmadığı için bu kadar başarılı olabilmişti.

Long, Londra'da o kadar başarılı olmuştu ki, doktorlarıyla ünlü Harley Caddesi'nde daha büyük bir binaya taşındı ve hayatının geri kalanını orada geçirdi. Binada, zengin hastaları çekmek için lüks ve şık muayene odaları hazırlatmıştı. Yıllık geliri 13.000 doların üzerindeydi. Harley Caddesi, doktorun birkaç iç açıcı sözünü duymadan yapamayan ve merhemsiz kalamayan zengin kadınları taşıyan araçlarla dolup taşıyordu.

Long, kendisinin resmi bir eğitimi olmadığını söyleyen ra-

kiplerine, "hayat üniversitesi"nden mezun olduğunu anlatıyordu: "Londra'dan ya da Edinburgh'dan diploma almadım, ama bunun yerine lambamın ışığında bilimin tozlu sayfalarını yalayıp yuttum; özel yaşamın yalnızlığında kendi kendime yaptığım deneylerle bu alanda uzmanlaştım." Long'a göre en iyi savunma yöntemi saldırıya geçmekti. "Mürekkep yalamış" bir uzman olmayabilirdi, ancak işinde ehil biri olma onuruna ulaşmıştı. Bu şarlatanca bir savunmaydı – tıbbı tıptan anlayanlara bırak, ama hasta olduklarını sananları tedavi edip onları iyileştiklerine inandır. Gerçekten hasta olanları iyileştirmesi de pek olası değildi. Yine de hem şarlatan hem de hastalık hastaları için böylesi daha iyiydi.

Şarlatanlıkları nedeniyle Long, Katherine Cashin'in tedavisi sırasında, başına gelebilecek en kötü deneyimlerden birini yaşadı. Long'un verdiği merhemi sırtına ve göğsüne süren kız, ciddi bir alerjik rahatsızlığa tutuldu ve kısa bir süre sonra da öldü. Long kendini mahkemede buluverdi. Kendini destekleyen, merhemin zararsız olduğunu savunan çok sayıda zengin tanığı olmasına rağmen suçlu bulunup 250 poundluk para cezasına –böyle bir suç karşısında verilebilecek en hafif cezaya– çarptırıldı.

Mahkemenin kararına rağmen Long, ismini kaybedeceğine ününe ün kattı; bu, herhalde şarlatanlığın açıklanamayan özelliklerinden biriydi. Bu durum, kötü reklamın olmadığı tezini bir kez daha doğruluyordu. Harley Caddesi her gün zenginlerin araçlarıyla dolup taşıyor ve göğüs merhemi için odayı dolduran zenginler, Long'un sekreterine hiç rahat yüzü göstermiyorlardı. Ancak doktorun yeni bir cinayete daha karıştığını bilselerdi, daha az hevesli olurlardı. Cashin olayının her yerde duyulmasına rağmen bir gün bir adam, karısını tedavi etmesi için Long'a başvurdu. Kadını görmeden işi kabul eden Long aslında büyük bir hata yapmıştı. Çünkü kadın gerçekten veremdi ve boğazından da şikâyetçiydi; kanser olabilirdi. Kadının gerçek durumundan

habersiz, merhemini uygulayan Long, çok kötü bir sonuçla karşılaştı. Kadının göğsü kızarıp, kabarcıklarla doldu. Lahana yaprakları da bir işe yaramayınca zavallı kadın gerçek bir doktora başvurmak zorunda kaldı. Ancak kadın bir ay sonra ölünce Long ikinci kez cinayet suçuyla mahkemeye sevk edildi. Bu sefer Long belki de gerçekten şanssızdı, çünkü kadın Long'un merhemiyle alakası olmayan bir nedenden ötürü ölmüştü. Yine de bu durum Long'un kariyerine kara bir gölge düşürdü. Soylu sınıftan dokuz kişinin, on general ve amiralin, kral temsilcisinin ve Hertford başkanının onayladığı bir kararla, bir cinayete neden olduğuna dair ilan vermek zorunda kaldı. Bundan sonra işleri bir daha eski parlaklığını yakalayamadı.

Kaderin Long'a oynadığı son oyun çarpıcıydı; kendisi de otuz altı yaşında veremden öldü. Muhtemelen verem "gerçek" hastalarından birinden bulaşmıştı.

En başarılı şarlatanlardan bir diğeri Joshua Ward idi. Ward oldukça varlıklı bir aileden geliyordu. 1716 yılında, hiç oy alamamasına rağmen, belediye başkanı seçildiğini söyleyerek halkı "aldatmaya" başladı. Bununla birlikte Downing Caddesi'ndeki şaşaalı yürüyüşüne başlamadan önce doğruluğun amansız eli tarafından enselendi; Marlborough'nun gerçek belediye başkanı, Joshua Ward'ın tek bir oy dahi almadığını açıkladı. Ward'ın arkadaşlarından biri belediye başkanı kılığına girerek oy sandıklarının toplandığı odaya girmiş ve sandıklara Ward'ın kazanmasına yetecek kadar oy atmıştı. Bu tam anlamıyla bir sahtekârlıktı. Sonunda Ward Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Fransa'da on altı yıl kaldıktan sonra, Kral III. George onu affetti ve yurda dönmesine izin verdi.

İngiltere'ye dönen Ward, Fransa'da sürgündeyken geliştirdiği ilaçla sükse yaparak büyük servetler kazandı. Adalet Bakanı Baron Reynolds'ın, hiçbir doktorun derdine çare bulamadığı bir hizmetçisi vardı. Kadın felç olmuş, iki ay içinde bir deri bir

kemik kalmıştı. Göz kapaklarını kapatması için bile bir hizmetçinin yardımına ihtiyacı vardı. Ward'ın "damla"sının methini duyan bakanın karısı, hizmetçisinden bunları denemesini istedi. "Damla"nın yarattığı sonuç inanılmazdı; ölümün eşiğinde gezinen hasta, Ward'ın damlalarından içerek tamamen iyileşmişti.

Ancak Ward'ın talihi her zaman böyle yaver gitmiyordu. Örneğin 1734'te Ward'ın haplarından bir tane alan Gilbert adında bir kadın, otuz dört defa kusmuş ve yirmi iki kere müshil kullanmak zorunda kalmıştı. Gerçek doktorların müdahalesine rağmen kurtarılamamış ve birkaç gün içinde ölmüştü. Bayan Gilbert'in ölümü, doğrudan Ward'ın damlalarına ya da haplarına bağlanan on ölüm olayından yalnızca biriydi. Ward ölenlerin zaten kurtarılamayacak kadar hasta ya da iksirini belirttiği talimatlara göre almayacak kadar aptal olduklarını iddia ederek, kendisine yöneltilen "şarlatanlık" suçlamalarına sürekli karşı çıktı. Örneğin, Charing Cross'ta barmenlik yapan Hester Straps, Ward'ın damlasını kullandıktan hemen sonra ölmüş, ama Ward, Straps'ın alkol komasından öldüğünü iddia etmişti. Ward'ı eleştirenlerin başında gelen Doktor Turner, *Grub Street Journal*'da Ward'ın damlasının, hastanın kusmasına neden olan antimon tuzundan başka bir şey olmadığını yazmıştı. Diğer bir yazıda da Ward'ın ününün cenaze levazımatçıları arasında daha fazla olduğu, diğer şarlatanlar hastayı öldürmek için şişelerce ilaç kullanırken, Ward'ın bu işi tek bir damlayla başarabildiği iddia ediliyordu.

Ancak Ward'ı bütün düşmanlarından koruyacak bir müttefiki vardı – Kral III. George'un kendisi. Kralın başparmağı çıkınca yardımına ilk koşan Ward olmuştu. Çektiği acıdan ötürü Ward'ı itekleyen kral, sonra ondan etkilenmiş ve Ward'a, fakir hastalarla ilgilenmesi için Whitehall'daki Almonry Ofis'te bir daire tahsis etmişti. Ayrıca Ward'a bir araç ve bir sürücü sağlayarak, St. James Parkı'nda gezmesine de izin vermişti.

Ward, Pimlico'dan üç kulübe satın almış ve burada fakirler için bir hastane kurmuştu. Bu sayede Ward zenginlik içinde öldü; damla ve haplarının sırrını da beraberinde götürdü. Bu ilaçlar, şüphelenildiği gibi antimon tuzuysa, karaciğere ve mideye ciddi hasar veriyor olmalıydı. Aşırı doz ise kalınbağırsak iltihabına hatta ölüme bile neden olabilirdi. Belki de Ward'ın talihsiz hastalarının başına gelenler bundan kaynaklanmıştı. Ward'ın gayriresmi reçetelerinden birinde "Bu damlayı ya da hapı almadan önce arkadaşlarınızla konuşup vasiyetinizi belirtin," diye yazıyordu. Şarlatanların tavsiye ettikleri arasındaki en doğru şey belki de buydu.

VENÜS'LE BEŞ DAKİKA
MERKÜR'LE BİR ÖMÜR

Frenginin kökeni hâlâ bilinmiyor. Bir çeşit deri hastalığı olarak Avrupa'ya Afrika'dan mı geldi, yoksa Kolomb'un denizcileri tarafından Yeni Dünya'dan getirilip 1494'ten sonra Fransa ordusu aracılığıyla İtalya'ya mı taşındı, uzmanlar henüz karar verebilmiş değil. Bununla birlikte, 16. yüzyılda Avrupa'da, doktorların çaresiz kaldığı öldürücü bir frengi hastalığının baş gösterdiği kesindir. Hastalık ortaya çıktığında zenginler, "vücudun en yüz kızartıcı ve alçaltıcı yerinden başlayıp yayılan bir hastalığın" kendileriyle ilgisinin olamayacağını düşünerek, hastalığı yoksullara atfettiler. Belki de bu yüzden frengi ve benzeri zührevi hastalıkların tedavisi berberlere ve şarlatanlara kaldı. Frengi hastalığının tedavisinde kullanılabilecek en iyi maddenin cıva olduğu sonucuna varan bu kişiler, üç yüz yıldan fazla hüküm sürecek bir geleneğin de temellerini attılar. Cıva, çok uzun zamandır cüzam ve uyuz gibi hastalıkların tedavisinde kullanılıyordu. Etkili olup olmayacağı bilinmemesine rağmen frenginin tedavisinde kullanılan başlıca madde oldu ve Venüs'ün başlarına açtığı derde derman arayan sayısız hasta, cıva zehirlenmesinin korkunç yan etkilerine maruz kaldı.

Berberler ve şarlatanlar cıvayı iki şekilde kullanıyorlardı:

Cıvayı domuz eti, tereyağı, sirke, mür, neft yağı ve sülfürle demir bir havan içinde karıştırdıktan sonra bu karışımı, kemiğin göründüğü derin yaralara sürüyorlardı. Kendilerine has bir yöntem geliştirerek ün kazanmak isteyen bazı şarlatanlar, yaranın üzerine sürdükleri yağa canlı kurbağa, tavuk kanı, yılan zehri ve hatta insan eti de ekliyorlardı. Vücudu zehirleyen cıva, hastaların ağız dolusu tükürük salgılamasına neden oluyordu. Berber veya doktor, karışımı yaraya sürdükten sonra hastasını havlularla sarıp sarmalıyor ve zavallıyı inanılmaz derecede sıcak bir küvetin içine veya sobanın üstüne oturtuyordu. Hastalığın terlemeyle vücuttan atılacağını ileri süren şarlatan, hastanın bol bol terlemesini iyileşme belirtisi olarak görüyordu. Hasta tamamen tesadüf eseri frengiden kurtulmaya başlasa da cıvanın zehirli etkileriyle baş edemiyor ve sonunda ölüyordu. Bazı uzmanlar, hastanın günde iki litre ter atması gerektiğini iddia ediyordu. Bazıları ise cıva tedavisini dört haftaya kadar uzatarak, hastanın çok daha fazla terlemesini sağlıyorlardı. Hastalar, insanın takatini kesen bu tedaviden sağ kurtulsalar dahi yerle bir olan bağışıklık sistemleri nedeniyle, frenginin saptanması çok zor olan ikinci ve üçüncü aşamalarına dayanamıyorlardı. Çoğu hasta kalp yetmezliği, susuzluk, boğulma ya da cıva zehirlenmesi nedeniyle bir ay geçmeden ölüyordu. Bir ay boyunca fırında pişirilip, devamlı cıva buharı solumaktansa intihar etmeyi yeğleyen hasta sayısı hiç de az değildi. Şarlatanların bu tedavisine maruz kalanlar diş ve saçlarını kaybediyorlardı; anemiye yakalanıyor, durmadan kusuyorlardı. 16. yüzyıl yazarlarından Rabelais, cıva tedavisi gören frengi hastalarının durumlarını şöyle anlatıyordu: "Yüzleri morgdaki taşlar kadar beyaz, dişleri ağızlarında bir piyanonun tuşları gibi dans ediyor; sürü halindeki köpeklerin saldırısına uğrayan bir domuz gibi köpürüyorlardı."

Bazı doktorlar, uygulanan bu tedavinin hastalıktan daha kötü olduğunu ileri sürerken, çoğunluk, frengiyi vücuttan ata-

cak tek maddenin cıva olduğu konusunda ısrar ediyordu. İşini bilen doktorların görüşü ne olursa olsun, cıva tedavisi yayılıyor, halk, şarlatanlardan ve Avrupa'da kurulan her pazarda boy gösteren sahtekârlardan cıva satın almaya devam ediyordu. Bu talep de frengi tedavisi için her türlü yolu denemeye hazır olan şarlatanların önünü açıyordu. Hastalara, kaynamış karınca yuvası çorbası içmelerini, yaralarına solucan ezmesi yakısı koymalarını, hatta mahrem yerlerine ölü tavuk eti bağlamalarını bile tavsiye ediyorlardı. Bunlar, günümüz okuyucularına komik gelebilir; ancak 16. yüzyılda frenginin bugünkünden çok daha öldürücü bir hastalık olduğunu vurgulamak gerekir.

Kendisi de frengi olan Alman asker Ulrich von Hutten, hastalığın tedavisinde farklı bir yöntem denemişti. Tedavinin adı *gaiac* idi. Amerika'nın İspanyol kontrolündeki bölgesinden getirtilen *gaiac* ağacından elde edilen madde, önce toza dönüştürülüp kaynatılıyor ve sonunda bir çeşit öz elde ediliyordu. Battaniyelere sarılıp terletildikten sonra ılık bir odaya konan hastaya sıkı bir diyet uygulanıyor ve bol bol su içiriliyordu. Otuz gün sonra, hastalığın vücudu terk ettiğine inanıldığından, tedavi bırakılıyordu. Görülen iyileşme aslında çok da şaşırtıcı değildi; çünkü hastalık vücuda bulaştıktan yaklaşık iki ya da dört hafta sonra hastalığın ilk aşaması ortaya çıkıyor ve çabucak sona eriyor, ikinci ve üçüncü aşamaları ise aylar hatta yıllar sonra baş gösteriyordu. Her koşulda Hutten, *gaiac* tedavisinin güçlü bir savunucusuydu. Ayrıca ölümcül cıva tedavisinin yanında bu tedavinin yan etkileri kesinlikle devede kulak kalıyordu. Ne yazık ki, insanlar acı çekmedikçe ilacın işe yaramadığını düşünüyor, bu nedenle de cıva tedavisini tercih ediyorlardı. Sonuçta 16. yüzyılın bütün tıp kitaplarında deri hastalıklarını sağaltıcı özelliğiyle, cıvadan söz edilir olmuştu.

18. yüzyıla kadar, frengi çok ciddi bir hastalık olarak görülmüyordu. Yine de frengiden mustarip olanların sayısı mil-

yonları buluyordu ve bunlar hâlâ cıvayı etkili bir tedavi yöntemi olarak kabul ediyorlardı. İtalya'da cıva acayip şekillerde uygulanıyordu. Örneğin, cıvayla kaplı iç çamaşırı giyiliyordu. Cıvayı buharla uygulamak artık yaygın değildi; bunun yerine cıvayı ovalayarak ya da merhemleştirerek tatbik etme yoluna gidiliyordu. Yüzyılın sonlarında doktorlar, zührevi hastalıklara karşı cıvayı, lavman ve kalomel şeklinde dahilen uygulamaya başladılar. Cıva klorür ya da süblimleştirilmiş cıva, Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın saray doktoru von Swieten'in çalışmaları sonucu yaygınlaşmıştı. Buluşu "van Swieten'in likörü" olarak ün kazanıp Avrupa'ya yayılmıştı. Bu buluş, hekimlerin ya da şarlatanların elinde uzun ve pahalı bir tedavi sürecine gerek kalmadan hastanın kendi kendini tedavi etmesine imkân sağladığından, çok daha avantajlıydı.

Deri kızarıklığı, ülser gibi rahatsızlıklar ve nörolojik etkiler genellikle frengiye bağlandığından 16. yüzyıldan beri doktorlar, bir ilaç olarak cıvanın asıl tehlikelerini tam olarak fark edememişlerdi. Oysa tedavinin hastalıktan daha tehlikeli olduğunu savunanlar, başından beri haklıydılar. 19. yüzyılın ortalarında doktorlar, hastalığın üçüncü evresine ulaşanların tedavisinin mümkün olmadığını ve cıvanın neden olduğu ciddi yan etkileri fark etmeye başladılar. Ne yazık ki, ilaç olarak cıvayı değiştirmeye çabalayanlar alternatif olarak arseniği önermeye başladılar. Yine de şarlatanlar cıva kullanmaktan vazgeçmemiş, yalnızca daha inceltilmiş yöntemlerle pazarlamaya başlamışlardı. Örneğin Fransa'da süblimleştirilmiş cıvadan elde edilen "afrodizyak çikolata" yaygınlaşmıştı. Şarlatanın biri geliştirdiği karışımın ailesi dahi fark etmeden kişinin hastalıktan kurtulmasını sağladığını iddia etmişti. Dediğine göre "Hasta bir adam karısının yanında bile bu çikolatayı yiyebilir ve karısı hiçbir şeyden şüphelenemezdi. Kadının kendisi yese bile aslında zührevi hastalıklar için verilen bir ilacı yuttuğunu anlaya-

mazdı; böylelikle bu masum araç sayesinde ev halkı arasında barış ve uyum sağlanırdı."

Cıvanın frengi tedavisinde kullanılması haddi hesabı olmayan acılara neden olmuştur. Binlerce hasta, yüzyıllardır kullanılan çeşitli cıva tedavilerinin neden olduğu cıva zehirlenmesi ya da tedavilerin yan etkileri sonucu ölmüştü. Hastanın, tedavi edilmeden kendi haline bırakıldığında çekeceği acının boyutlarının cıva tedavisi sırasında çekilenden daha az olduğu söylenebilir. Mucitlerinin, içinde cıva bulunmadığını iddia ettikleri başka 'çareler' de geliştirilmiştir. Kurnaz bir tüccar olan Laffecteur, Fransız Deniz Kuvvetleri'ne içinde yalnızca bal, bataklık kamışı, anason tohumu ve sasparilla olduğunu iddia ettiği bir nektar sattı. Fransız Deniz Kuvvetleri bu nektarı denedi ve işe yaradığını düşündüğü bu nektar için Laffecteur'la oldukça kârlı ve uzun vadeli bir sözleşme yaptı. Ancak sonraki araştırmalar, test edilmesi için gönderilen nektarın içinde cıva bulunduğunu, Laffecteur'un sözleşmeyi yaptıktan sonra filoya vereceği nektarı zararsız ve ucuz bal-su karışımından hazırladığını ortaya koydu. Bir nesil boyunca Fransız denizciler rahat nefes almış, ancak bunun yanında bütün limanlarda kızlar *les matelot*'ları görür görmez arkalarına bakmadan kaçmış olmalılar.

ZİNA YAPMAMALISINIZ

Ekmek, Batı toplumlarında ana besin maddesi olagelmiştir. Öğünleri çoğu zaman sadece ekmekten oluşan köylüler ve yoksul halk için ise ekmek her zaman yararlı etkilere sahip değildir. Ortaçağ Avrupası'nda kâr hırsıyla yanıp tutuşan fırıncıların una katmış oldukları değişik maddeler nedeniyle, birçok insan hastalanmış ve ölmüştü. Hatta bir takım araştırmacılar, Ortaçağ Avrupası'nda meydana gelen kimi toplumsal ve siyasi kargaşanın, çavdarmahmuzu (bir çeşit tahıl mantarı) veya deliotu karıştırılmış ekmeğin halk kitleleri üzerindeki etkileri sonucu patlak verdiğini iddia etmiştir.

1383 yılında Faenza'daki San Pietro Kilisesi'nde kadın ve erkeklerin dans eder gibi tuhaf hareketlerle, kendilerini bir oraya bir buraya savurmalarının nedeninin yedikleri ekmek olduğu ortaya çıkmıştı. O dönemde yaşamış bir vakanüvisin yazdıklarına göre, "Pek çok insanda görülen tuhaf davranışların ve ölümlerin nedeni ekmeklere katılan zehirli bitkiler"di. Bundan iki yüzyıl sonra, 1592 yılında Modena'da ekmek kalitesinden sorumlu yargıcın bizzat kendisi "ekmek yapmak için hazırlanacak hamura katmak üzere kırk çuval defneyaprağı bulundurmak" gerekçesiyle tutuklanmıştı. Defneyaprağı insanların "çıldırmasına" neden oluyordu. Vicdansız fırıncılar, "sersem ekmeği" ya-

pabilmek amacıyla una kurbanları üzerinde aptallaştırıcı etkiler yarattığı, kurbanlarının deliler gibi dans etmesine, kafalarını duvarlara vurmalarına ya da cinnet geçirerek kendilerini öldürmelerine neden olduğu bilinen deliotunu katmaktan çekinmiyorlardı. Ortaçağ köylüleri arasında yaygın olan "St. Vitus dansı"nın, ekmeğe katılan ve LSD içeren çavdarmahmuzundan kaynaklandığı kesindi.

Gıda üretiminde sahtekârlık yeni bir şey değildi. Tarih boyunca gıda üreticileri ve satıcıları, ya yemeğin tadını güzelleştirmek ya da maliyeti azaltmak amacıyla, sattıkları yiyeceklerle oynamışlardır. Satıcılar az bulunan veya kıt yiyecekleri artırmak amacıyla, daha ucuz malzemelerle bunların miktarını şişirirlerdi. Ekmeğe bazen dişbudak ağacı ya da saman karıştırılır, çinko ve bakır sülfat eklenerek ekmek malzemesiyle tehlikeli bir şekilde oynanırdı. Bu durum yiyeceklere eklenen maddelerin yarattığı etkilere dair yaygın bilgisizlikle birleşince, kamu sağlığına doğal olarak inanılmaz zararlar verdi. 18. yüzyılda düzenbazlar çayı demir sülfürle renklendiriyor, dana etini kireç taşıyla ağartıyor ve biraya sülfürik asit katıyorlardı. Bir yorumcu, ekmekten bire altı oranında kireç ve tebeşir tozu çıkarıldığını gördüğünü iddia etti. Ancak en korkunç suçlama şuydu: "Fee, Fi, Fo, Fum" adlı eski bir şiirde dev, ekmeğine katmak üzere "İngiliz"in kemiklerini değirmende öğüteceğini söyler. Bu şiirden esinlenen fırıncıların da pişirdikleri ekmeklerde, morglardaki kadavraların kemiklerini satın alıp öğüterek un yerine kullandıkları iddia edilirdi.

19. yüzyılda gıda üretiminin düzelmesinde mikroskobun icadının büyük payı olmuştu. Böyle bir araçla silahlanan hükümet yetkilileri yiyecekleri incelemeye ve ürünlerine sağlığa zararlı maddeler katanları cezalandırmaya başladılar. Gıda hijyeni konusunda yapılan bu ilk araştırmaların sonuçları hakikaten şok ediciydi. Alman kimyager Frederick Accum, 1820 yılında

yayımlanan *Gıdalara Yabancı Maddelerin Karıştırılması ve Mutfakta Kullanılan Zehirler Üzerine Bilimsel İnceleme* adlı kitabında, tükettikleri çok sayıda yiyeceğin İngiliz halkını zehirlemekte olduğunu ortaya koymuştu. Kitapta, 'kavrulmuş bezelye, fasulye ve toprak veya kum' ve 'birazcık da kahve' bulunan 4 kiloluk 'sahte kahve'yi satmaktan suçlu bulunup tutuklanan bir çay ve kahve satıcısı örnek olarak veriliyordu. Bu adam aynı zamanda 7,5 kiloluk sebze tozunu kahve diye satmıştı ve bu karışımın içinde tek bir kahve tanesi dahi yoktu.

Accum'a göre, peynir de sahtekârlığa açık bir üründü ve peynirde yapılan üçkâğıtlar daha tehlikeli, hatta ölümcül sonuçlara yol açabilirdi. Gloucester peynirlerinde, renklendirme amacıyla kullanılan annatto'nun (sarımsı kırmızı bir boyanın) bir parçası olan zehirli kızıl kurşun bulunuyordu. Accum, Gloucester peyniri yediği zaman midesine kramplar giren bir adamdan bahsediyordu. Yapılan araştırmalar sonunda, bir eczacının peynir imalatçısına "ürününün dışını boyasın" diye, içinde kızıl kurşun bulunan kırmızı boya verdiği ortaya çıktı.

Accum'a göre, salatalık turşusunun iyi satması "canlı" bir yeşil renge sahip olmasına bağlıydı. Bu, turşunun bakırla yapay olarak renklendirileceği anlamına geliyordu. Kornişon, taze fasulye ve yeşil biber gibi diğer sebzeler de kurşun eklenerek "zehirli hale" getiriliyordu. Gıda üretiminde bu metalin kullanılmasının sayısız ölüme yol açtığı Accum'a bildirilmişti. Vicdansız imalatçılar salatalık turşusunu çoğu zaman madeni paralarla kaynatıyor ya da uzun süre pirinç kapların içinde suya basıyorlardı. Salatalıkları da, üzerine kurşun kaplardan kaynar su dökerek ya da "fındık büyüklüğünde bakır pası serperek" parlaklaştırıyorlardı. Daha da korkuncu, sirke, sülfürik asitle daha asidik hale getiriliyordu.

Zehirli şekerlemeler yüzünden pek çok Viktoryen aile gözyaşı dökmüştü. Frederick Accum'un yılmadan, usanmadan sür-

dürdüğü araştırmalara göre, özellikle çocuklara sokakta satılan bonbon ve şekerli meyveler tehlikeliydi. Beyaz şekerlemelere şeker, nişasta ve bir çeşit beyaz lüleci çamuru konulurken kırmızı şekerlemelerde, yüksek oranda kızıl kurşun bulunan zincifre kullanılıyordu. Tatlı yiyeceklerin zehirli karışımlarına, parlak bir yeşil renk veren bakır eklenerek yiyeceklerin daha çekici görünmeleri sağlanıyordu. Muhallebi, krema ve peltelerin içine kiraz tadı versin diye taflan ağacı yaprakları koyuluyordu ki bu bitki de zehirliydi. Accum'a bildirildiğine göre yatılı bir okulda, bu muhallebilerden yiyen dört çocuk şiddetli bir hastalığa yakalanmışlardı. Dublin'de de iki kadın kiraz suyu içtikten sonra ölmüştü. Northampton'lu William Cornfield de halka açık bir davette yediği pelte nedeniyle ölmüştü; zira Edmund Franklin adında bir satıcı "zehirli olduğunu bile bile" peltenin içine bakır arsenit içeren bir madde koymuştu. Profesör Queckett de Franklin'in sattığı sütün içinde koyun beyni bulunduğunu tespit etmişti. Ancak bu durum Franklin'in basit bir katil olduğunu göstermez; Franklin, sağlayacağı kârı düşünerek hareket eden, zamanın gıda üreticilerinden biriydi yalnızca.

Sahtekârların elinden en çok çekmiş yiyecek, herhalde kahveydi. Ucuz kahvehanelerde tedbirsizlerin içeceklerine genelde insanın küçük dilini yutmasına sebep olacak karışımlar katılırdı. Kavrulmuş havuç, kavrulmuş kırmızı pancar, kavrulmuş fasulye, bezelye, nohut ve meşe palamudu gibi görece zararsız maddelerden başka bazı müşterilere, içinde maun talaşı ve hatta fırında kavrulmuş at karaciğeri bulunan kahveler servis edilirdi. 1851 yılında Glasgow'da bir kahve satıcısı Mısır'dan getirttiği yüz ton acı bakla tohumuyla hazırladığı karışım sayesinde yolunu bulmuştu.

1900 yılında Lancashire'daki pek çok insan, Liverpool' da bir şirketten alınan glikozla üretilen yerli bira nedeniyle ölmüştü. Kraliyet komisyonu, glikoza arsenik eklendiğini saptamıştı.

Son birkaç yılda yapılan araştırmalar gıda üretiminde yapılan sahtekârlıkların bugün de eskisi kadar tehlikeli boyutlarda devam ettiğini göstermiştir. 1980'lerde Avusturyalı bazı şarap üreticilerinin ürünlerinde antifriz kullandığı, parmesan peyniri üreten bir İtalyan'ın da peynirini aslında toz haline getirilmiş şemsiye saplarından yaptığını itiraf ettiği açıklandı. *Caveat consumptor!*

KAHROLSUN PATATESLER

Patatesin İngiltere'ye Sir Walter Raleigh tarafından Virginia'dan getirildiğine dair yaygın bir kanı vardır ki bu doğru değildir. Patatesin kâşifi ve İngiliz halkıyla bu sebzeyi tanıştıran kişi, İngiliz denizci Sir Francis Drake idi. Drake, patatesi Peru kıyılarından ve Virginia üzerinden I. Elizabeth'in sarayına getirmişti.

Fransızlar, bu İngiliz icadını –patatesi– kendi ulusal mutfaklarına yöneltilmiş bir saldırı olarak gördüler. İngilizlerin kulaklara canavar düdüğü gibi gelen "patates çapalama" seslerine yenik düşmektense açlıktan ölmek çok daha iyiydi. 1619 yılında Burgundy'de patates yasaklandı, kısa bir süre sonra diğer Fransız şehirleri de bu yasağı izledi. Patates yemenin cüzama neden olduğu söylendi ve Fransızlar yüz yıldan daha uzun bir süre boyunca, bu hastalığın tek sorumlusunun patates olduğuna inandılar. Oysa patates Avrupa'ya ancak 16. yüzyılda gelmişti ve cüzam Avrupa'daki en eski hastalıktı. İsviçre'de de patatesin sıraca illetine neden olduğu düşünülüyordu. Kuraklık nedeniyle açlık sıkıntısı yaşayan Coburg halkı, zehirli patates yiyeceklerine açlıktan ölmeyi tercih ettiklerini söyleyerek, Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'in kuraklıktan kırılmamaları için kendilerine gönderdiği patatesleri ağızlarına koymamışlardı. 1795 yılında yeterli ürün alamadıklarından açlıktan ölme tehli-

kesiyle karşı karşıya kalan Münih halkı da aynı kararlılığı sergilemiş ve tek bir patates yememişlerdi. Yine de patateşe en çok direnenler, Fransızlar oldu. 18. yüzyıl boyunca sık sık baş gösteren buğday kıtlığı yüz binlerce insanın açlıktan ölmesine neden olmuştu. Buna rağmen Fransızların çoğu patatesin zehirli olmadığına ikna edilemedi. Antoine Beauvilliers'in *Woiches Rabettes*, *Plomb Poutingue* ve *Mache Potetesse* gibi İngiliz yemeklerine övgüler düzdüğü kitaplarını yazdığı 1814 yılına dek Fransızlar, İngilizlerin patatese düşkünlüklerini anlayamamışlardı. Ancak Fransızların bütün bir yüzyıl, hatta daha da uzun bir süre patates yemeyi kabul etmemesi, patateş yüzünden cüzam veya sıraca illetine yakalanacağını sanan binlerce Fransız köylüsünün açlıktan ölmesine neden olmuştu.

MURPHY YASASI

1845-1846 arasında İrlanda'da yaşanan patates kıtlığı, tek ürüne bağlı kalmanın ne derece ölümcül sonuçlar doğurabileceğini korkunç bir şekilde gösterdi.

Afetin başladığı 1845 yılında İrlanda topraklarının sekiz yüz bin hektarında patates ekiliydi. Bu tarlalar, yüksek işgücü gerektiren yarım dönümlük parsellere ayrılmıştı. O zamanlar İrlanda ekonomisi tamamen tarıma dayanıyordu ve artan nüfus, mevcut topraklar üzerinde amansız bir baskı oluşturmuştu. Tarla sahiplerinin çoğunluğu, İrlanda'da yaşamayan İngilizlerdi. Bunlar, topraklarını aracılara veriyor ve aracılar da bunları fahiş fiyatlarla köylülere kiralıyorlardı. Sonuçta, nüfusun büyük çoğunluğu tamamen toprak sistemine bağlıydı; çok düşük bir ücret karşılığında çalışmak zorunda kalıyor ve yalnızca patates yiyerek yaşamaya çalışıyorlardı. Yüksek kiraları ödeyemeyenler, tarladan çıkartılıyorlardı. Bu da çoğu zaman ölüm cezasına eşdeğerdi. Zira aile, tarla olmadan, tek besin kaynağı patatesi yetiştiremezdi. Bu, mal sahibinden başka kimseye yarar sağlamayan berbat bir sistemdi.

Patates bağımlılığı, İrlandalılar için sert geçen bir dönemde, 17. yüzyılda başlamıştı. Her zaman yetiştirdikleri yulaf, şalgam, buğday gibi ürünlerin, birbiri peşi sıra gelen İngiliz ordu-

larının ayakları altında çiğnendiğine şahit olan İrlandalılar açısından, 1660 yılında Yeni Dünya'dan getirilen patates, mucize kabilinden bir ürün olmuştu. Patates kısa zamanda temel gıda maddesi haline gelmişti. Ürün, Erin Adası'yla o kadar yakından ilişkilendirilmişti ki, kökeninin Amerika'ya dayandığı bilinmesine rağmen, "İrlanda patatesi" diye anılır hale gelmişti. Herhalde hiçbir ürün, bir ulusla bu kadar özdeşleştirilmemiştir. Sıraca, tifüs ve cüzam gibi hastalıklara yol açtığının sanıldığı diğer Avrupa ülkelerinde kabul görmeye başlamasından tam yüz elli yıl önce, patates İrlanda'da yaygın olarak tüketiliyordu. İrlandalılar, Avrupa'nın geri kalanına kış kıs gülmüş olmalılar.

İrlanda fakirleri, temel minerallerin yanı sıra B1 ve B2 vitaminlerince de zengin olan patatesle yeteri kadar beslenebiliyorlardı. İrlanda'da iskorbüt hastalığının ortadan kalkması vücutta C vitamininin depolanmasını sağlayan patates sayesinde olmuştu. Sütle yapılan patates püresi de vücudun ihtiyaç duyduğu A ve D vitaminlerini karşılıyordu. İrlandalı kadın ve erkekler, tam bir besin küpü olan bu sebzeyi günde üç öğün yer olmuşlardı.

Patates İrlanda halkı arasında yüksek seviyelerdeki doğurganlık oranını da kesinlikle korumuştu. 1780'de iki milyon olan nüfus yirmi yıl sonra yalnızca beş milyona, 1841'de de sekiz milyona yükselmişti. Patates afetinin başladığı sırada, İrlanda nüfusu dokuz milyona ulaşmıştı; İrlanda, Avrupa'daki en yoğun nüfuslu yerlerden biri haline gelmişti. Bir İngiliz gözlemci, 1840'larda patatesin "cıbıldak bir halde yaşayıp giden, evlenen ama çalışmayan, patates yemeğinden başka bir şey düşünmeyen yoksul halkın yaşamını sürdürmesini sağladığı" yorumunu yapmıştı.

1845 yılında gelen hastalık, 14. yüzyılda Avrupa'da esip gürleyen vebanın gücüne denk bir güçle patatesi vurdu. 1845'te ürünün yarısı, ertesi yıl ise tamamı mahvolmuştu. 1847 ve 1848'de, hastalık bir kez daha baş gösterdi. Başlıca gıda madde-

lerinden yoksun kalan köylüler açlıktan ölmeye başlamışlardı. Dahası, zayıflayan bünyeleri, zavallıların tifüs ve iskorbüt gibi hastalıklara yakalanmalarına yol açmıştı. Çocukların çoğu, D vitamini eksikliğinden kaynaklanan göz kuruluğu nedeniyle kör oldu. İrlanda artık çürümeye başlayan bir ülkeydi ve komşularından boş yere medet umuyordu.

İngilizlerin İrlanda'da yaşanan kıtlığa karşı gösterdiği kayıtsızlık, İrlandalıların 19. yüzyılın ikinci yarısında ve sonrasında İngilizlere duyacakları kini önemli ölçüde artırmıştı. Açlık ve bunu takiben Amerika'ya yaşanan göç nedeniyle İrlanda nüfusu yirmi yılda neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Fintan Lalor'un dediği gibi, "Kıtlık öyle bir şeydi ki, yüzyılların yaptığını bir günde beceriyordu"

İrlanda Denizi'nin öte yakasındaki İngiltere, felakete uğrayan İrlandalıların yardımına koşabileceği gıda stoklarıyla dünyanın en zengin ülkesiydi. İngilizler yardım etmedikleri gibi felaketin abartıldığını düşündüler. Ayrıca, Samuel Smiles'ın "kendi kendine yetme" ve "tasarruf" gibi değerlerinin vurgulandığı bu çağda, bir hükümetin takdiri ilahiye ya da gıda pazarlarına müdahale etmemesi gerektiğine inanılıyordu. Daha basit bir dille söylersek, patates felaketiyle kavruluyor olmaları İrlandalıların kör talihiydi. Ancak bu, onların sorunuydu ve kendi kendilerine çözmeye çalışmaları onlar için daha iyi olacaktı. Bu kendini beğenmişlik bizi dehşete düşürebilir, fakat 1840'larda İngiltere'de dahi yoksullara çok az yardım edilirdi. İrlanda'da toplumsal refah seviyesi İngiltere'den de düşüktü ve düşkünler evi denilen kurumlara pek nadir rastlanırdı. İngilizler, kıtlığın doruk noktasında bağış yapmak yerine, açlıktan ölen İrlandalılara bakma sorumluluğunu İrlanda Yoksul Yasası'na bıraktılar ve binlerce kişiyi ölüme mahkûm ettiler.

İngiltere'nin yapacağı şey belliydi; elindeki fazla mısırı İrlanda'ya ihraç edecekti, ancak bu planın kabul görmesi çok uzun, uygulanması ondan da uzun sürdü. Kulağa inanılmaz ge-

liyor ama mısır İrlanda'ya ulaştığında insanların çoğu bu tahılın nasıl pişirileceğini dahi bilmiyordu. Başbakan Sir Robert Peel, mısır unu ithal ederek sıkıntıyı azaltmaya çalıştı, ancak İrlandalılar "sarı toz" ya da "Peel kükürdü" diyerek mısır ununu kullanmadılar. Kıtlığı İrlanda'nın nüfusunu azaltmak amacıyla Tanrı'nın tertiplediği bir iş olarak gören İngiliz iktisatçılar, bir milyon ölünün bile adanın ekonomik sorunlarını çözmeye yetmeyeceğini düşünüyorlardı. Sonunda İngiliz politikacı Charles Trevelyan, İrlanda'da üç milyon kişiyi doyurmaya yetecek kadar çok aşevi kurdu. Buna rağmen, yaptığı işin aslında para kaybı olduğunu düşünüyordu. Ona göre, "mücadele etmek zorunda kalınan şey, felaketin fiziksel sonuçları değil, insanoğlunun bencil, huysuz ve azgın karakterinin yarattığı ahlaki kötülüktü"

Vatanlarında kaçınılmaz bir açlıkla karşı karşıya kalan milyonlarca İrlandalı, aralarından bazılarının dizanteri ve tifüs yüzünden sağ çıkamadığı "tabut" gemilerle Amerika'ya göç etti. Kanada'ya ya da Amerika'ya vardıklarında hiç de hoş karşılanmadılar. St. Lawrence Irmağı'nın ağzındaki Grosse Adası'nda "sıtma barakaları"na sürüldüler. Burada yüzlerce İrlandalı kadın ve çocuk öldü. Erkekler, vatanlarını terk etmelerine ve yabancı bir ülkede ölmelerine neden olan İngiliz mülk sahiplerinden öç almaya ant içtiler. New York'a yerleşenler, en berbat ve en ucuz yerleşim yerleri olan gettolarda yaşayacak kadar bir para kazanıyorlardı. Gettolar, İngiltere'de ve Kanada'da öç amaçlı acımasız eylemler yapan Fenianların çoğaldıkları yer oldu. Atlantik'i geçecek paraları olmayanlar İngiltere'ye gitmiş, Liverpool kıyılarına yerleşmişlerdi. New York'ta olduğu gibi, İrlandalıların ekonomik gücü ancak şehrin en fakir bölgelerinde ya da Manchester yakınlarında yaşamaya yetiyordu. İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun, İrlanda'yı sekiz yüz yıllık dış baskıdan kurtarmak amacıyla giriştiği eylemlerde, ülkede yaşanan kıtlığın acı mirasını bugün dahi görebilirsiniz.

II. Bölüm
HURAFELER TARİHİ

TUTANKAMON'UN LANETİ

20. yüzyılın ve belki de bütün yüzyılların en büyük arkeolojik keşfi, 1922 yılında kendi kendini yetiştirmiş Mısırbilimci ve maceracı Howard Carter tarafından keşfedilen çocuk kral Tutankamon'un kusursuza yakın mezarıydı.

Carter'ın kariyerini sağlama bağlayan bu muhteşem buluntu, mezarın keşfiyle alakalı diğer herkesin felaketi oldu; patronu Lord Carnarvon birkaç ay içinde öldü. Bunu, diğer ölümler ve talihsizlikler takip etti. Acaba arkeologlar bir lanete, mezarın gerçek mimarları tarafından hazırlanan bir büyüye mi maruz kalmışlardı? Büyü yoksa, bu insanlar neden ölmüştü? Lanetli mumya öyküsü neden bu kadar çabuk moda oldu ve uzun süre belleklerden çıkmadı?

Arkeolog Howard Carter, kendisini on beş yıldır destekleyen zengin patronunun –antikacı ve Mısır hayranı Lord Henry Carnarvon'un– finansal desteğiyle Kasım 1922'de Yukarı Mısır'ı kazıyordu. Fakat bu sezon her şey çok farklıydı ve Carter, zamana karşı yarış içinde olduğunu iyi biliyordu; gerçekten olay yaratacak bir keşif yapamazsa bu, Carnarvon'un desteğiyle yaptığı son kazı olacaktı.

Zengin İngiliz aristokrat, Carter'ı finanse etmekten vazgeçmek üzereydi. Carter'ın I. Dünya Savaşı öncesindeki büyük ba-

şarılarını, neredeyse değerli hiçbir şey bulamamasıyla geçen verimsiz yıllar takip etmişti. Carter bu sefer de başarısız olduğu takdirde kazı giderlerini kendi ufak birikiminden karşılamaya söz vermiş, Carnarvon da "işini bilen bir kumarbaz olarak" tek bir kazıyı daha desteklemeye razı olmuştu.

Bunun üzerine Carter, yedi yıldır hiçbir şey bulamadığı Krallar Vadisi'ne geri döndü ve 1 Kasım'da kazıya başladı ve 5 Kasım sabahı büyük bir şey keşfetti. Bu, üç bin yıl önce VI. Ramses'in mezarını kazan işçilerin barındıkları kulübe kalıntılarının dört metre altında bulunan, gömülü bir taş basamaktı. Carter ve Mısırlı takım arkadaşları kazmaya devam ettiler ve yerin altına doğru uzanan on bir basamak daha ortaya çıkarttılar. Merdivenin sonunda karşılarına bir kapı çıktı. Kapı hâlâ sıvayla kapalıydı ve üzerindeki sıvaya vurulmuş büyük oval mühür olduğu gibi duruyordu. Önünde diz çökmüş dokuz esirin olduğu bir çakalı gösteren bu mühür kraliyet mezarlığına aitti ve mezar sahibinin itibarlı biri, muhtemelen bir kral olduğunu gösteriyordu. Carter'ın görmeyi arzuladığı şey tam da buydu. Hemen adamlarını aldı, basamakları tekrar kumla doldurdu ve kapıyı gözlerden gizledi. Carter bulduğu şeyin yıllardan beri aradığı mezar olup olmadığını bilmeden, İngiltere'deki patronuna daha sonra bütün dünyada büyük ün kazanacak olan şu telgrafı çekti:

En sonunda Vadide inanılmaz bir şey keşfettik. El değmemiş bir mühre sahip görkemli bir mezar; siz gelinceye kadar mezarı yeniden kapattık. Tebrikler.

Bu, Carnarvon'un Luksor'a gelmesinden iki buçuk hafta önceydi ve Carter'ın aristokrat patronu için 1922 yılı, gerçekten de onun son kazısını tarihleyecekti.

Carter ve Carnarvon'un birlikteliklerinin ilk günleri son

derece şanslı ve başarılı geçmişti. Carter, patronunun özel koleksiyonuna muhteşem parçalar katmak için Mısır'da bütün hünerini sergiliyordu. Bu koleksiyon, 1920'lerin başında dünyadaki en güzel Mısır Sanatı koleksiyonlarından biri olarak değerlendiriliyordu. Ancak her ikisi de Tutankamon'un kayıp mezarıyla daha fazla ilgilenmeye başladılar. Bu mezar, Mısır'ın eski kral ve kraliçelerinin mezarları arasında ortaya çıkarılamamış ender yerlerden biriydi. 1800'lü yılların sonlarında elde edilen küçük ipuçları Carter'ı bu mezarın Krallar Vadisi'nin içinde bir yerlerde olduğunu düşünmeye sevk etti. Bu ipuçlarından en önemlisi, genç arkeolog Edward Ayrton'un, tamamen şans eseri bir kayanın altında bulduğu ve üzerinde Tutankamon'un birçok isminden birinin yazılı olduğu küçük bir çini kupaydı. Birkaç yıl sonra Ayrton, keten parçaları, çiçeklerle bezenmiş gerdanlıklar, şölen kalıntıları ve birtakım çömleklerle dolu bir çukur buldu. Bunların bir mumyalama ayininden geriye kaldığından şüpheleniyordu. Ayrton, pişirilmiş birtakım toprak mühürlerin üzerindeki Tutankamon adı nedeniyle, mumyalanan kişinin kayıp firavun olduğunu düşündü. Son olarak üzerinde Tutankamon'un adının yazılı olduğu altından yapraklarla birlikte, düzenlenmeden bırakılmış bir oda bulundu. Krallar Vadisi'ni kazma yetkisini elinde tutan Amerikalı emekli avukat ve amatör arkeolog Thedora Davis, bu küçük odanın Tutankamon'un mezarı olduğuna inandığını söylemesine rağmen Carter, buna ikna olmadı. Tutankamon'un mezarının hâlâ gün ışığına çıkarılmayı beklediğine inanıyordu.

Hemen, Krallar Vadisi'nin haritasını baştan çizdi. O zamana dek kazılmış her yeri haritada işaretledi ve çocuk firavunla ilgili bu üç yeni ipucunu haritaya ekledi. Henüz kazılmamış küçük bir alan kalmıştı ve işte Carter'ın 1917'den bu yana inatla kazdığı yer, tam da burasıydı.

Lord Carnarvon, telgraf eline geçer geçmez, Mısır'a gel-

mek üzere gerekli işlemleri yaptı. 23 Kasım'da kızı Evelyn ile birlikte Luksor'a vardı. Ertesi gün Carter, Lord Carnarvon ve kızını, Krallar Vadisi'nde bulduğu yere götürdü. Çalışma tekrar başladı.

Basamakların üzerine yığılan taş ve kum çabucak temizlendi. İşçiler kapının üzerindeki molozu temizleyince Carter, uzun zamandır görmeyi arzuladığı ismi gördü: Tutankamon. Azmi ve önsezileri meyvesini vermişti. Gerçekten de bu, genç firavunun kayıp mezarıydı.

Sıvalı kapıyı kırınca aşağı doğru meyleden, molozla dolu bir geçit buldular. Geçit, daha önce mezarı soymak amacıyla gelen birilerinin tünel kazarak ilerlediğine dair izlerle doluydu. Etrafta taşla karışık kırık çanak çömlek ve mermer kavanoz parçaları vardı. Geçitte yaklaşık on metre ilerledikten sonra, yine mühürlü, sıkı sıkı kapatılmış ikinci bir kapı buldular. Kapının üzerinde bir Tutankamon kabartmasıyla daha karşılaştılar. Carter, kapının üzerine küçük bir delik açıp buradan demir bir çubuk soktu. İçerde zehirli gaz olup olmadığını anlamak için de içeri bir mum uzattı.

Carter her kazısı için iki ayrı günlük tutardı. Hepsi de aslında Mısırbilimci Carter'ın hayatına şahitlik eder. Günlüklerin ilk bölümü kişisel küçük defterleri içeriyor. Çalışmalarının ilk elden kayıtlarını da bu küçük defterler oluşturuyor. Ancak bu günlüklerdeki marangoza ne kadar ödenmesi gerektiği, kazılarda kaç işçi çalışacak vs yazılar, hiç de heyecan vermeyen basit ve pratik detaylardır. Carter'a ait olan ikinci grup günlükler ise her çalışmanın sonunda yazılmış, kazılardan elde edilenlerin anlatıldığı resmi tutanaklardır. Aşağıdaki satırlar, 1922 yılında Tutankamon'un mezarının bulunduğu kazıyla ilgili renkli tanımlamalarla dolu resmi tutanaklardan alınmıştır. Bu tutanaklarda Carter, daha sonra neler olduğunu şöyle anlatıyor:

Deliği biraz daha genişlettim, bir mum sokup içeriye göz attım... İlk başta pek bir şey göremedim, içeriden çıkan sıcak hava mumun alevini titretiyordu, ama gözlerim ışığa alıştıkça karanlığın içinden odanın ayrıntılarını yavaş yavaş seçmeye başladım. Garip hayvanlar, heykeller ve altın – her yerde altın parıltısı. Bir süre –yanımda duranlar için bu süre geçmek bilmemişti herhalde– hayretle kalakaldım ve bu halime daha fazla katlanamayan Lord Carnarvon sabırsızlıkla sordu: "Bir şey görebiliyor musunuz?" Yalnızca şu sözcükleri söyleyebildim: "Evet, harikulade şeyler."

Carter, olağanüstü bir manzarayla karşılaştı. Küçük bir oda muhteşem şeylerle tıka basa doluydu: heykeller ve yaldızlı minderler, karyolalar, iki tekerlekli savaş arabaları, kaymaktaşından tabaklar, işlemeli mücevher kutuları ve mühürlü başka bir kapıyı koruyan, gerçek boyutlarda ve altından yapılmış iki muhafız heykeli.

Carter ve arkadaşları, iki muhafız heykelinin arasında kalan mühürlü kapıyı kırıp kralın gömülü olduğu mezar odasına ulaştılar. Mezarı açmaya çalıştıkça karşılarına birbiri içine geçirilmiş dört yapı ve en sonuncu yapının içinde de yine iç içe konmuş dört tabut çıktı. Dördüncü tabutta Tutankamon'un mumyalanmış bedeni bulunuyordu. Daha sonra mezar odasının ilerisinde, çok daha kıymetli eşyalarla dolu başka bir depo daha bulacaklardı.

Carter bu olağanüstü anı tutanaklarda şu sözlerle anlatmaya çalışmış:

Şu anda üzerinde durduğum zemine en son üç belki de dört bin yıl önce ayak basan oldu ve hâlâ, etrafımdaki bu eski hayatın izlerini, yani kapı için hazırlanmış sıvayla yarı yarıya dolu bir kâseyi, söndürülmüş kandili, henüz boya tazeyken yapıya dokun-

muş parmakları, kapı eşiğine bırakılmış veda çelenklerini not almaya çalışırken bütün bunların belki de daha dün olduğu hissine kapılıyorum. Zaman bu gibi ufak detayların arasında donup kalmış ve sen kendini davetsiz bir misafir gibi hissediyorsun.

Mezar, Tutankamon'un öbür dünyaya yolculuğunda ihtiyaç duyacağı düşünülen beş ya da altı bin farklı eşyayla ağzına kadar doluydu. Heykeller, sandalyeler, kalkanlar, kandiller, tahtlar, bumeranglar ve bir sürü sandık. Bunların yanı sıra yazı aletleri, kıyafetler, kadehler, tarım aletleri, mücevherler, minderler ve makyaj kavanozları bulunuyordu. Bazısı paha biçilemeyecek değerde taşlardan, çiniden, cam veya altından yapılmıştı. Mezarda yüz otuz parçalık asa ve çıta koleksiyonu da bulunuyordu ve kamış bir asanın üzerinde çarpıcı bir yazı vardı: "Majestenin kendi elleriyle kestiği bir kamış."

Carter, her bir parçanın numaralanıp kataloglandığından, mezarda durduğu yerin kaydedildiğinden emin oldu. Önemli her eşyanın taslağını elleriyle çizdi. Sayısız fotoğraf çekildi. Mezara kazılmış her yazının notları alındı. Ön odada yerde bulunan sandallar gibi pek çok eşya ilk etapta yerinden kaldırılamayacak kadar hassastı. Bu eşyalar, zarar vermeden kaldırmak mümkün oluncaya dek öylece korundu.

Fakat hazine avcılarının kasım ayının ilk haftası yaşadığı bu zafer sarhoşluğu pek uzun sürmedi. İlk başta Mısırbilimcilerin, bölgenin ileri gelenlerinin, politikacıların, basın ve halkın ilgi odağıydılar. Yaptıkları her şey heyecan ve övgüyle karşılanıyordu. Carnarvon, süregiden kazı çalışmalarının öykü haklarını *Times* gazetesine sattı. Uluslararası basın hüsrana uğramış ve birdenbire ilginç bir öyküden mahrum bırakılmışlardı. Tutankamon'un öyküsünün doğal olarak kendilerine ait olduğuna ve bu öyküyü Carter ve Carnarvon'un kontrol etmeye, satmaya hakkı olmadığına inanan Mısır halkı ise çileden çıkmıştı.

Giderek çığırından çıkan bu ortamda Carter ve Carnarvon'un da arası açıldı ve Şubat'ın sonlarına doğru felaketler boy göstermeye başladı. Carnarvon hastalandı. 5 Nisan'da öldüğünde henüz 57 yaşındaydı.

Tutankamon'un mezarının laneti hakkında hâlâ süregiden efsane, Lord Carnarvon'un ölümüyle başladı. Romantik yazar Marie Correlli, tesadüfen tam da bu sıralarda, bir gazetede firavunun mezarını kirletenlerin felaketlerle karşılaşacağına dair bir makale yayımlamıştı. Birkaç gün içinde gazeteler yazarın doğaüstü tahminleriyle doldu. Gizemli olaylar hakkında anlatılan öyküler mezarla ilişkilendirildi ve mezarı bulanlar panik yaşamaya başladılar. Lord Carnarvon Mısır'da öldüğü sırada İngiltere'deki evcil teriyer köpeği Susie düşüp öldü. Mezarın açıldığı gün, Carter'ın kanaryasının bir kobra yılanı tarafından canlı canlı yendiği rivayet edildi. Gazeteler, Carnarvon'un hastanede öldüğü sırada, Kahire'de bütün ışıkların söndüğünü sayfa sayfa yazdılar. Daha sonra bu konuda yürütülen son derece gizli araştırmalarda kesintiye neden olacak hiçbir teknik arıza bulanamadığı dedikodusu ağızdan ağza dolaşmaya başladı. Bunu izleyen aylar ve yıllarda meydana gelen kazalar, ölümler ve garip olaylar hep aynı lanetle ilişkilendirildi. Carnarvon'un yardımcısı ve onun babası Westbury Lordu gibi, lordun iki üvey erkek kardeşi de zamansız öldüler. Westbury Lordu'nun cenaze töreninde, cenaze arabası bir çocuğa çarptı ve çocuk oracıkta öldü; Amerikalı bir milyoner, firavunun mezarını ziyaret ettikten sonra, soğuk algınlığından yaşamını yitirdi; Mumya'nın röntgenini çekmeye gelen radyograf yolda gelirken öldü; Mısır Prensi, firavunun mezarına yaptığı ziyaretten kısa bir süre sonra vurularak öldürüldü. Bu arada Carter'ın takımının kilit isimlerinden Arthur Mace rahatsızlandı ve iyileşebilmek için 1924 yılında Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Bütün bu olanların en gizemlisi herhalde şuydu: Tutankamon'un kafa sargıla-

rı açılırken, daha önce son derece zehirli bir sivrisineğin Carnarvon'u ısırdığı yerle tam da aynı yerde, firavunun sol yanağında kısmen iyileşmiş bir yara bulundu.

Fakat nasıl oldu da Mısırlı mumyalar lanetlerle bir anılmaya başlandı? Aslında hikâye Tutankamon ile başlamadı. Hatta anlatılanlar 1920'lerde bile yeni bir şey değildi. Eski Mısırlıların esrarengiz güçleri olduğu fikrine dayanan düzinelerce popüler roman ve öykü eskiden beri vardı. Anlatılan odur ki, kim bir mumyayı mezarında rahatsız ederse mumya ondan intikamını alır. 1912 yılında *Titanik* gemisinin emanetler bölümünde Amerika'ya taşınan mumyanın, geminin batmasına sebep olduğu söylendi. Sir Arthur Conan Doyle, intikam peşinde olan bir mumyayı konu alan popüler bir korku romanı yazmıştı. Bu fantastik öykülerin kökeni neydi? Yoksa bunlar, zaman ve mekânı Mısır ile renklendirilmiş geleneksel hayalet öykülerinden başka bir şey değil miydi? 1920'lerde ortalıkta dolaşan "Tutankamon'un Laneti" öykülerinin çoğu, çocuk kralın mezarının kapısında bulunduğu iddia edilen hiyeroglifi lanetin başlangıç noktası olarak alıyordu. Orada şöyle yazdığı söyleniyordu: "Firavunun mezarına kim dokunursa ölüm hızla üzerine çökecektir." Oysaki mezarın herhangi bir kapısında böyle bir lanetin işareti yoktu, üstelik Carter böyle bir şeyi ısrarla reddettikçe, öykü daha fazla anlatıldı ve Carter'ın sergilediği tavrın nedeni olarak lanetin gücünden korkması gösterildi. Hatta Krallar Vadisi'ndeki kazı sırasında, lanetin yazısını Kral Tutankamon'un mezarından bizzat kendisinin sildiği dilden dile dolaşmaya başladı.

Mısırbilimciler, potansiyel mezar hırsızlarını korkutmak için Eski Mısır mezarlarına bazen lanetlerin yazıldığını belirtiyorlar. Ancak bu lanetlerin pek azında, olağanüstü cezalar ya da mezarların kutsallığını bozanlardan intikam alınacağı yazılmakta. MÖ 2500'lerde Eski Mısır Krallığı'nda dahi mezar yağmalayıcıları büyük problem olmuştu. O zamanlarda krallar ve

soylular, piramitlerin altına inşa edilen, morga benzer tapınak-mezara gömülüyorlardı. Ancak bu tapınak-mezarlar, piramidin altında değerli eşyalar olduğunu düşünen mezar soyguncularına çıkarılmış bir davetiye gibiydi. Bu nedenle MÖ 1500'lerde Mısırlılar piramit yapmayı bırakıp sadece tapınak-mezarları inşa ettiler ve geçmişin piramitleri çölde kaldı. O zamanlar her çeşit mezar hırsızı bulunurdu: Hazinelerin firavunlarla birlikte gömülü olduğunu bilen zengin soylular tarafından desteklenen fakir hırsızlar; mezar inşaatında çalıştıktan sonra burada elde ettiği bilgiyi mezarı soymak için kullanan, mezar inşaatçısı iken mezar hırsızına dönüşen, yozlaşmış zanaatkârlar. Hatta bazısı mumyanın gömülmesini bile beklememişti. Bazı arkeologlar mumyaların sargılarını açtıklarında, ortalıkta herhangi bir mücevher olmamasına rağmen, ağır mücevherlerin mumya bedeninde bıraktığı izleri gördüler. Bu, mumyalamadan sorumlu kişinin mücevherleri mumyaya takıp vücudu sargıladığı, bir süre sonra da geri gelip mücevherleri söktüğü ve vücudu yeni baştan mumyaladığı anlamına geliyordu.

Bu nedenle Eski Mısırlıların kendilerini, kutsal atalarını ve hükümdarlarını mezar hırsızlarından korumak için her yolu denemeleri çok da şaşırtıcı değildir. Bu koruma, lanet de dahil olmak üzere büyünün ve başka pratik yöntemlerin pragmatik bir karışımıydı. Mesela, mumyayı gömdükten bir süre sonra mezarı açar ve ölüyü gizlice taşıyıp başka bir yere gömerlerdi. Birçok mezar fiziksel engellerle de donatılmıştı. Ölümle sonuçlanan sahte tünelleri ve ekleme duvarları vardı. Aynı zamanda mumyanın kendisini de koruyorlardı. Mumya, sargılanarak önce tahta bir tabutun içine, sonra taştan bir tabuta, daha sonra da bir mabede konuyordu. Onu koruyan tanrıça ve cinlerin yanında, mumyanın yüzüne oturtulan maskenin içine yazılmış güçlü büyüler de vardı. Mısırbilimcilere göre, "Firavunu koruyacak bir dini büyüler serisi vardı... Her bir sargıya tutturulmuş özel

bir büyü bulunuyordu, bu nedenle firavunu sargıladıkça aslında mumyanın çevresine sihirli bir koza örüyorlardı. Bu büyüler, yalnızca bu dünyadan öbür dünyaya geçişinde firavuna yardımcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda davetsiz misafirleri uzak tutarak mumyanın fiziksel bedenini koruyordu" Firavunun mumyalandığı kumaşların arasına da aynı amaçla muskalar yerleştirilirdi. Yeşim ve altından yapılmış böyle bir muska, bugün British Museum'da sergileniyor; bir zamanlar bir kralın vücudunu korumuş ve öbür dünyaya geçişine yardım etmiş olmalı.

Mezar soymak, bilindiği kadarıyla Eski Mısır'da ciddi bir cezayı hak eden büyük bir suç sayılırdı. Öyle ki, bir keresinde arkeologlar kuzu postu içine tıkıştırılmış bir erkek buldular. Mumyalama işleminde olduğu gibi adamın iç organları çıkarılmamıştı. Bu da kuzu postunun çevresi dikilirken, adamın büyük bir ihtimalle hayatta olduğunu gösteriyor. Öyle görünüyor ki, adam iş üstündeyken yakalanmış bir mezar hırsızıydı. Mezar soyguncuları genelde halkın önünde dehşet verici yollarla –sivri kazıklara oturtulmak, gibi– idam edilirdi.

Bunun yanında son derece güçlü olduğu düşünülen lanetler vardı. Mısırlılar, eğer yazılmış veya söylenmişse bir lanetin mutlaka gerçekleşeceğine inanırlardı. Yine de bütün Mısır mezarları lanetli değildi ve pek azı, *Times* gazetesinde iddia edildiği kadarıyla Tutankamon'u bu kadar zamandır koruyan *Osiris'in Laneti* gibi, olağanüstü bir güce sahipti. Bubi tuzakları ve ara sıra karşılaşılan lanete rağmen mezarların soyulup talan edilmesi, bozulmadan kalmasından çok daha fazla görülen bir durumdur. Peki, Tutankamon'un mezarını bir şekilde koruyan bir lanet yoksa, bu mezar nasıl olup da üç bin yıl boyunca el değmeden kalabilmişti? Yanıt, meteorologlardan geldi. Carter'ın çalışmaları sırasında çekilen bir fotoğrafı inceleyen meteorologlar cevabı karşılarında buldular. Bu küçük siyah beyaz fotoğraf, üzeri taş ve toprakla karmakarışık olmuş bir kaya parçasıyla bö-

lünmüş mezar girişini gösteriyordu. Daha sonraları çekilmiş fotoğraflarda görülen istinat duvarının inşasından önce, Carter'ın mezarı ortaya çıkarmasından hemen sonra çekilmişti. Fotoğrafı yakından inceleyen bilim insanları ortak bir sonuca vardılar; mezarı daha önce kimse bulamamıştı çünkü mezarın girişi, yüksek tepelerden gelen ani sel baskınlarının sürüklediği molozlarla örtülmüştü. Karşılarındaki, taşlaşmış bir sel tabakasıydı. Ani sel baskınları, Mısır'ın bu bölgesinde nispeten daha yaygındır. Yaklaşık hemen her on yılda bir sonbaharda büyük yağmur bulutları toplanır. Bir bulut yarım milyon ton su taşıyabilir ve yirmi dakikalık bir yağmurla bütün bu suyu bırakır. Vadiye dikey olarak düşen bu yağmur, tam bir felakettir. Krallar Vadisi, uçurumları ve sarp kayalıklı dar vadileriyle tam bir amfi-tiyatroya benzer. Tutankamon'un mezarının bulunduğu bölgede meydana gelen ve her biri molozla yüklü birbirinden farklı üç sel, mezara yönelmiş ve yükünü tam da mezarın üzerine yığmıştı. Fotoğrafta görülen taşlaşmış sel tabakalarının büyüklüğü –birinin eni 60 santime varıyordu– özellikle son selin epey güçlü olduğunu gösteriyordu. Yağmur bitince Mısır'ın sıcak güneşi ortaya çıkmış, bu yeni balçık ve taş tabakasını betonlaşıncaya dek kavurmuştu. Mezarın üstünde oluşan bir metre kalınlığındaki moloz yığını yoldan geçen birisine, vadi zeminiymiş gibi görünecekti. Sellerden önce olduğu tahmin edilen soygun girişimlerinden sonra mezar el değmeden 1922 yılına dek kaldı. Şans Tutankamon'dan yanaydı. Onun mezarı bir firavun için oldukça küçük ve sıradandı. Kısa bir zaman sonra VI. Ramses'in görkemli mezarı onunkinin hemen üzerine inşa edilmiş ve Tutankamon'un mezarının yarısını kaplamıştı.

Mezarında ebedi istirahatını bozan arkeologlardan öcünü almaya çalışan mumya öykülerine inanmak güç olabilir. Diğer yandan yeni bulgular, arkeologların firavun mezarlarını incelerken aslında büyük bir risk altında olduklarına işaret ediyor.

Ortadoğu'da çalışan arkeolog ve rehberlerin karşılaştığı tehlikeler arasında radon gazı başı çekiyor. Radon uranyumun parçalanması sonucu ortaya çıkan, kayalarda yaygın olarak bulunan bir kimyasaldır. Kendisi radyoaktif olmamasına rağmen, solunduğunda akciğerlere zarar vermeye başlar. Parçalanma sonucu ortaya çıkan gaz, kırılgan akciğer dokusuna yapışır ve nefes alıp verdikçe dokuları tahrip eder. Akciğer kanseri, prostat kanseri, deri kanseri ve kemik iliği kanseri gibi kanser çeşitlerine yakalanma riski ile radon gazına maruz kalma arasında bir ilişki vardır. Ne kadar maruz kalınırsa, risk o kadar artar. Günümüzde yapılan araştırmalara göre, İngiltere'de her yıl iki bin kişi radon gazından ötürü ölmektedir. Ulusal Radyolojik Korunma Müdürlüğü, ev ortamında bir metreküp için 200 bekerel (uluslararası radyoaktivite birimi) radon gazını tehlike sınırı olarak belirlemiş, metreküp başına 400 bekerel düşen çalışma ortamlarını da önlem alınması gereken yerler olarak açıklamıştır. Ancak radon Tutankamon'un mezarı gibi yeraltı mezarlarında daha ciddi tehlikelere yola açabilecek özellikler taşır. Çünkü gaz aynı zamanda çok yoğundur; mağara, maden, ev ve özellikle de insan yapımı oyuk ve mezarlarda birikme özelliği gösterir. Ürdün'de bazı mezarlar test edildi ve 5000 bekerel/metreküp seviyesinde radon gazına sahip mezarlara rastlandı. Uzmanlar, açıldıktan ve içeriye taze hava girdikten sonra dahi Tutankamon'un mezarındaki radon seviyesinin 1000 bekerel/metreküp olacağını tahmin ediyorlar. Carter'ın mührü kırıp kapıyı açtığı ve üç bin yıldır mezarda tutsak kalan hava fırlayıp dışarı çıktığı sırada bu seviye çok daha yüksek olmuş olmalı. Araştırmacılar bilhassa yeraltında çalışan arkeologların risk altında olduklarını belirtiyorlar. Yaptıkları zorlu fiziksel işler yüzünden derin derin solumak zorunda kalan arkeologlar, radon gazını ve tozu da ciğerlerine çekmiş oluyorlar.

Bu tür mezarlarda, başka bir görünmez tehlike daha var:

küf sporları. Sporlar mantarların üreme organıdır. Her zaman havada bir miktar spor bulunur ve çoğu zaman herhangi bir sorun yaratmaz. Fakat son derece tehlikeli sporlar da vardır. Mahzen gibi bazı özel ortamlarda spor oranı yükselir. Normal bir odada saatte 30 spor solurken tozlu bir mahzende ya da bir saman ambarında bu rakam dakikada milyonlara çıkar. Bu sporlar astım, alerji ve diğer solunum yolu rahatsızlıkları olan kişiler için özellikle tehlikelidir. Küf sporlarının akciğer dokusunu işgal ettiği durumlarda sonuç ölümcül olabilir. Mısırlı bir mumyanın mezarı, küf sporlarının gelişmesi için ideal bir ortama sahiptir.

Yoksa Tutankamon'un mezarına saygısızlık edenlerin ölümünden radon ve küf sporları mı sorumluydu? Tutankamon'un mezarında yüksek oranda radon gazı ve küf sporu varsa, Lord Carnarvon pekâlâ her ikisinden de etkilenmiş olabilirdi. Bununla beraber, 1920'lerde bu tür tehlikeler hakkında çok az şey biliniyordu. Carnarvon'un ölüm raporunda, yanağındaki sivrisinek ısırığının ardından tutulduğu zatürreeden ve bunun yanı sıra meydana gelen ciddi bir enfeksiyondan öldüğü yazıyor. Fakat asıl nedenin, mezarda çalışırken soluduğu bir küf sporu olması da son derece muhtemeldir. Peki, Krallar Vadisi'nde kendisine eşlik eden diğer arkadaşlarına ne olmuştu? Ünlü bir fotoğraf, Carter ve ekibini kazı sırasında mezarda yemek yerken gösteriyor. Bu adamlar, aslında herhangi bir doğaüstü güçten olduğu kadar, radon ve küf sporlarından da en çok etkilenen kişilerdi. Ama ortalama altmış altı yaşına dek yaşadıklarına göre bütün bu tehlikeleri atlatmış görünüyorlar. Carter, mezarı keşfettikten sonra, çoğunu bu mezarın çevresinde çalışarak geçirdiği bir on yedi yıl daha yaşadı. Öldüğünde altmış beş yaşındaydı. Carnarvon'un kızı Lady Evelyn 1979 yılında öldü. Elbette yıllar boyunca ölümleri mezarın lanetine bağlanan kişiler mezarın yakınına dahi uğramamışlardı. Lanet öyküsü-

nün niye hemen ortaya çıktığı ve insanların hayal gücünde nasıl böyle bir yer edindiği ise çözülmeyi bekleyen başka bir sır.

Mumya mezarlarına atfedilen lanet, esasen mezarların büyüleyici hazinelerini ortaya çıkarmak için yıllarca çalışan arkeolog ve kazı ekiplerinin işine geliyordu. Öyle ki, lanet fikrinin, Krallar Vadisi'nde çalışırken büyük güvenlik sorunlarıyla karşılaşan arkeologlar tarafından ortaya atılmış olması muhtemeldir. Çünkü intikam peşindeki bir mumya düşüncesi hırsızlara karşı alınmış iyi bir önlemdi. Arkeologlar gerçekten mezarda tehlikeli bir şeyler olduğunu söylediler ya da en azından dedikodusunu yaydılarsa bile, aslında yalnızca Tutankamon'un ait olduğu dünyayı günümüze aksettiriyorlardı: Yağmacıları uzak tutmak için ölünün çevresinde bir çeşit korku yaratmak, eski Mısır dünyasına ait bir düşünceydi. Ancak lanet öyküsünü desteklemekten çıkar sağlayanlar, yalnızca mezarı inatla ve özenle temizleyen arkeologlar değildi. Mezarın keşfi ilk olarak Aralık 1922'de basında yer aldı ve giderek bir sansasyona dönüştü. "Tutankamon çılgınlığı" İngiltere'yi işgal etmişti. Carnarvon'dan kazının yayım haklarını satın alan *Times* gazetesi yönetimi, yaptıkları anlaşmadan son derece memnun kalmış olsa gerek. Ancak, 1923 yılının bahar aylarında heyecan sönmeye yüz tuttu. Mart ayında "Tutankamon çılgınlığı"ndan epeyce sıkılmış olan insanlar, gazeteye 'Yeter artık, Tutankamon yerine Gümrük Tarife Kanunu okumak istiyoruz' diye serzenişte bulunan mektuplar yazmaya başlamışlardı. Aslında bu haber tekeli ve sıkılmış okuyucular öykünün bütün gelişimine ışık tutuyor, çünkü tam da bu dönemde Tutankamon'un ölüsü etrafında yaratılmış lanet halesi, gazetelere son derece ilginç haber malzemesi sağlıyordu.

Böylesi hayal ürünü bir masal, nasıl bu kadar popüler ve kalıcı oldu? Ölünün kemiklerini ve mallarını "nadir şeyler" olarak gören arkeologların anlaşılmaz tabuları çiğnedikleri ve bu

nedenle de tanımlanamaz ancak son derece ciddi güçlerin gazabına uğrayacakları fikri, halk arasında kendine yer bulmuştu. Bu tabunun çiğnenmesinin, hem bilinmeyen hem de kontrol edilemeyen güçleri salıvereceği düşüncesi insanlara mantıklı geliyordu. Bu nedenle yalnızca kazıları finanse etmekle kalmayıp bizzat kazılarda da yer alan, üstelik bir de bu keşiften kâr etmeye çalışan Lord Carnarvon'un ölen ilk kişi olması halk açısından gayet normaldi. Carnarvon büyünün rağbet gördüğü bir dünyaya gitmişti. Kendi aristokrat çevresinde olduğu gibi büyü ve fal, Lord'un çeşitli hobi ve inançları arasında ön sıralardaydı. Carnarvon'un "Kâhin Velma" olarak bilinen bir falcıyla yakın ilişkisi vardı. Velma el falına bakarken iki kez Lord'un ölümünü gördüğünü iddia etti. Dediği kadarıyla, Lord'un ölümünü ikinci kez gördüğü sırada her ikisi de kristal bir küreye bakıyordu. Eski Mısır'da yapılan bir cenaze töreninin hemen ardından Carnarvon'u, etrafı büyülü güçlerle çevrili bir mezarı kazarken görmüşlerdi. "Cheiro" lakaplı, İrlandalı tanınmış bir kâhin de doğrudan Eski Mısırlı bir prensesten bir uyarı aldığını yazdı. Kâhin, Carnarvon'u Mısır'a gitmemesi konusunda uyardığını iddia ediyordu. Sherlock Holmes'ün yaratıcısı Sir Conan Arthur Doyle, doğaüstü şeylere inanan belki de en ünlü kişiydi. Carnarvon'un ani ölümü açıklandığı zaman Doyle, gazetelere mezarda yaşayan ve kendisinin "cin" dediği büyülü güçlerin bu ölümden sorumlu olduğuna dair demeç vermişti. Ekipteki diğer adamların niçin lanete maruz kalmadığı sorusuna verdiği yanıt muhteşemdi: "Cinler herkese zarar vermedi diye, var olmadıklarını söylemek çok anlamsız. O zaman biri pekâlâ çıkıp buldok herkesi ısırmaz, bu nedenle de yoktur diyebilir."

Ölünün, yattığı mezardan yaşayanları etkileyebileceği düşüncesiyle dalga geçenler bile sonradan 1920'lerin İngilteresi'ne ayak uydurup konuyla ilgilenmeye başlayacaklardı. Carter, mezarı ortaya çıkardığında, I. Dünya Savaşı biteli henüz

dört yıl olmuştu. Milyonlarca insan cephede kocasını, babasını ve oğlunu kaybetmişti. 1918 yılında insanları son derece anlaşılmaz ve garip bir hızla öldüren, özellikle gençleri seçen İspanyol gribi yüzünden milyonlarca kişi yas tutmaktaydı. Bu ortamda, alternatif ruhanilik biçimlerinin her çeşidi popüler oluyordu. Astroloji, falcılık ve özellikle de spiritüalizm ülkeyi kasıp kavurmuştu. Bir zamanlar fal seanslarını boş işler olarak gören insanlar, ölmüş sevdikleriyle iletişime geçmek için seanslara büyük bir şevkle katılmaya başlamışlardı. Gizemli olaylara verilen doğaüstü açıklamalar oldukça itimat görüyordu. Örneğin, Ağustos 1914'te Britanyalı askerlere dağlarda yardım eden bir meleğin hikâye edildiği "Dağdaki Melek" efsanesi ülkede aynı hızda yayılmıştı. Dönem, yalnızca büyük kayıpların olduğu bir dönem değildi. Rusya'da devrim gerçekleşmişti. İrlanda'da ayaklanmalar başlamış ve ada ikiye bölünmüştü. İngiltere'de İşçi Partisi ilk defa iktidara gelmiş, kadınlara oy hakkı tanınmıştı. Kadınların büyük bir çoğunluğu çalışıyordu ve ekonomik bağımsızlığını elde etmişti, artık kısa etek giyip sokakta sigara içebiliyorlardı. Dönem, insanların alternatif dinler aradığı ve antik kültürlerin neler sunabileceğini görmek için geriye dönüp bakmakta hevesli olduğu bir dönemdi.

İntikamcı mumyanın laneti öyküsü, işte bu sosyal kargaşa ortamında pazarlanmıştı. Hikâyenin popülerliğini ve uzun süre akıllarda kalmasını sağlayan şey, biraz da Tutankamon zamanındaki kültür ve ruhani güçler olmuştu. Muazzam hazineleriyle birlikte Tutankamon'un muhteşem mezarı, kendisini hayretle ve hayranlıkla karşılayan bir dünyaya sunulmuştu. Bunun yanında Tutankamon, bütün ününü belli bir dönemin endişelerine ve şüphelerine borçluydu.

Mısır'ın On Musibeti

Kutsal kitaplarda anlatılan bütün olaylar arasında, Mısır'ın on musibeti hikâyesi –acı çeken Mısır halkının peş peşe başına gelen tüyler ürpertici musibetler serisi– en ilginç hikâyeler arasındadır.

Nil kızıla boyanır ve sonra kokuşmuş ölü balıklarla dolar; kurbağa musibetini, bit ve sinek belaları takip eder. İnsan ve hayvanlarda iğrenç çıbanlar çıkar, ayrıca dolu ve çekirgeler birlik olup ürünleri mahveder. Sonra üç gün üç gece neredeyse dokunabileceğiniz kadar yoğun, ürkütücü bir zifiri karanlık çöker. Ve sonunda bütün lanetlerin en korkuncu gerçekleşir: Yüce Firavun'dan en değersiz kölenin evine kadar her evde doğan ilk bebek ölür.

Mısır'ı ıstıraplar içinde inleten korkunç on musibet serisi, Tanrı'nın Mısır'daki esaretten kaçan İsrailoğulları'na nasıl yardım ettiğine dair *İncil*'de anlatılan hikâyenin önemli bir kısmıdır. Tanrı'nın emretmesiyle Musa ve Harun, Firavun'a tekrar tekrar bir seçenek sundular: bizim gitmemize izin ver, yoksa başına gelecek başka bir belaya hazır ol. Firavun tam dokuz kez İsrailoğulları'nın gitmesine izin vermedi. Yalnız onuncu ve en korkunç beladan sonra nihayet, Musa'nın, insanlarını Mısır'dan götürmesine razı oldu. Yüzlerce yıl boyunca *İncil*'i okuyanlar,

ne bu hikâyeyi sorguladılar ne de daha detaylı anlamak için uğraştılar. Fakat kutsal kitap uzmanları tarihi biraz daha dikkatli inceleyince, on musibet hikâyesinin, çeşitli kaynaklardan bir araya getirilmiş farklı felaket öykülerinin birleştirilmesiyle oluşturulduğu kanaatine vardılar. 1950'lerden bu yana Mısır tarihiyle ve kutsal kitapla ilgilenen uzmanların yanı sıra mikrobiyologların ve su bilimcilerinin ortaya koyduğu kanıtlar, *İncil*'de musibetlerin anlatılışının şaşırtıcı derecede gerçekçi olduğunu gösteriyor. Musibetler, modern zamanın okuruna birbirlerinden ayrı olaylarmış gibi gelebilir; ancak izledikleri sıra aslında son derece mantıklı bir düzeni takip eder. Ayrıca felaketlerin izlediği düzen, Mısır mevsimleri bağlamında ele aldığında da son derece mantıklı görünüyor.

Mısır'ın on musibeti hikâyesi, Exodus bölüm 7 ile başlar: Tanrı Musa ve Harun'a, asalarıyla Nil Nehri'ne vurmalarını söyler ve bunun korkunç sonuçları olur:

Musa ve Harun Tanrı'nın emrettiği gibi yaptılar ve Harun değneği kaldırdı ve Firavun ve Firavun tebaasının gözleri önünde nehir suyuna vurdu ve nehirdeki tüm su kızıla boyandı.

Nehirdeki balıklar öldü ve nehir kokuştu; Mısırlılar nehrin suyunu içemedi ve Mısır topraklarının her yerinde kan vardı.

Mısır'ın Nil Nehri'nin bir hediyesi olduğu her zaman söylenmiştir. Nehir ve onun hayat veren suyu olmasaydı, bu bölgede refah içinde yaşam süren bir ülke olamazdı. Bugün bile ülkedeki yerleşim yerlerinin onda dokuzu Nil Vadisi içindedir ve eskiden de vadi dışında genelde yalnızca taşocağı işleten kabilelerin dağınık yerleşim yerleri vardı.

Eski zamanlarda bütün ülkenin tarımı suya ve nehrin getirdiği verimli mile bağlıydı. 1960'larda Asvan Barajı'nın inşasından önce bu mil, Nil Nehri'nin yıllık taşmalarıyla Mısır toprak-

larına dağılıyordu. Yağış miktarındaki değişmeler, Nil'in taşmasının boyutunda da büyük değişikliklere neden oluyordu. Taşan su miktarı 20 milyon metreküp ila 140 milyon metreküp arasında olabiliyordu.

Eski Mısırlılar, Nil'in su seviyesinin kendi refahları için ne kadar büyük önem taşıdığını biliyorlardı. Ülkenin yıllık ekilebilir alanı, taşmanın hacmine bağlıydı. Genel olarak taşkın ne kadar büyükse, ürün potansiyeli de o kadar çok olurdu. Bu nedenle, tıpkı alınacak vergi oranı gibi, festival takvimi de Nil'in su seviyesine bağlıydı. Mısırlı görevliler, sel seviyesini ölçebilmek için taşınabilir bir alet geliştirdiler. Üzerlerinde değişik yükseklikler de delik bulunan "Nil-ölçer" kulelerini inşa ettiler. Nil yükseldikçe bir sonraki delikten kuleyi doldurmaya başlıyordu. Tespit ettikleri su seviyesini, merkezi bir yere, muhtemelen bir tapınağın hemen yanı başına koydukları taş levhaların üzerine kaydediyorlardı. Böylece herkes o yılki vergi oranını görebiliyordu. Mısırlıların nehrin durumunu yüzyıllar boyunca dikkatle izlemeleri sayesinde, şimdi Nil Nehri'nin binlerce yıllık detaylı kayıtlarına sahibiz. Su seviyesi yüksek seyreden bir Nil, çok daha fazla alanın ekilmesine olanak tanıdığından oldukça faydalıydı; ancak büyük bir sel zararlı da olabiliyordu. Çamur tuğlalardan yapılmış evler sudan zarar görüyordu. Suyun taşıdığı çökeltiler, evlerin içine kadar girebiliyor ve yine zarara neden olabiliyordu. Hayvan leşleri ve artık maddeler köyleri, ev ve tarlaları dolduruyordu. Sular çekilmediği takdirde sivrisinek ve hastalıklar için uygun bir ortam olan durağan su göletleri oluşabiliyordu. Bu nedenle su seviyesi yüksek bir Nil, biraz karmaşık bir lütuftu; ancak, düşük seviyeli bir Nil kesinlikle kıtlık, yani felaket anlamına geliyordu. Yıllık sellerin olması ya da olmaması, iktisadi, siyasi ve dini yaşamda da büyük bir öneme sahipti. Firavun yeryüzündeki Tanrı olarak görülüyordu ve selin olacağını garanti etmek onun görevinin bir parçasıydı. Dolayısıyla başarısız bir

sel olursa Firavun'la ilgili bir problem olduğu düşünülürdü; Firavun ya uygun değildi ya da başarısızdı.

Nil'in kan rengine büründüğü ilk musibet, Mısır'ın yaşamını ve geçim kaynaklarını tam kalbinden vurdu. Lanetlenmiş Nil'in rengi oldukça simgeseldir. Verimli nehir vadilerini andıran yeşil rengi, Eski Mısırlılar için hayatın, zenginliği ve refahın sembolüydü. Diğer taraftan kırmızı, çölün rengiydi; açlığı, tehlikeyi ve ölümü simgelerdi. Bu nedenle bir numaralı musibetin sembolik bir felaket olması muhtemeldi. Bununla birlikte Nil'in niye kızıl aktığına dair başka bir açıklama bulunuyor. Eski kayıtların da gösterdiği gibi eski Mısır'da oldukça kuru hava koşulları hâkimdi. Fakat Etiyopya'nın dağlarına düşen yağmur normalden çok daha fazla olursa oradaki kırmızı toprak, suyla yamaçlardan aşağı kitleler halinde süpürülüyordu. Bu tortu Mısır'a kadar taşınıyor ve taşan Nil'i kızıla boyuyordu. Bu kırmızı su baskını, haziran veya temmuz ayında gerçekleşiyordu. Bilim insanları bunun, "kana boyanmış Nil"i açıklayabileceğini düşünüyorlar. Bununla birlikte *İncil*'in anlattığı kâbusun başka bir açıklaması daha var ve bu açıklamayı daha olası kılan nokta, bu olayın başka musibetlere yol açacak durumlara zemin hazırlamasıdır. Nil tıpkı diğer su yatakları gibi bazen, öglena olarak bilinen oldukça zehirli küçük bitkilerin istilasına uğrar. Bunlar spor diye adlandırılan, gözle görülemeyecek kadar küçük tek hücreli bitkilerden oluşmuştur. Besin, ışık ve ısı yeterli miktarda olursa sporlar hızla çoğalabilirler ve suyun belli bir kesiminde yeterince bulunurlarsa, suyun o kısmı koyu kan rengine döner. Yüksek oranda spor bulaşmış su da kan kırmızı sel suyu olarak Mısır'ın yerleşim yerlerine yayılabilir. Sporlar arttıkça Nil daha da kızıllaşır. Fakat sonraları doğa koşulları değişmeye başlar. Böylece çok miktarda spor ölür. Bakteriler ölü bitki örtüsü üzerine saldırır ve bu arada suyu kirletecek kadar kimyasal madde salarlar. Su berbat kokan, kötü tadı olan ve köpüklü, iğrenç bir hal alır.

Tabii *İncil*'de de geçtiği gibi Mısırlılar sudan içemezler ve içebilecek kadar temiz su bulabilmek için umutsuzca yeri kazarlar.

Fakat öglena nehre bulaşınca bulanık ve kokuşmuş bir hal alan su, yalnızca bir başlangıç olur. Öglenaların bakterilerce yok edilmesi, balıkların ölümüne neden olan toksinlerin salınmasına neden olabilir ve sonra kısır döngü başlar. Bakteriler ölü balıklarla beslenmeye başlar. Bu da sudaki oksijen miktarının düşmesine ve canlı balıkların yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına, daha çok balığın ölmesine neden olur. Sonra nehrin bütün ekolojik dengesi bozulur. Bundan tek etkilenenler, balıklar değildir. Kurbağalar da yiyecek ve serinlik ihtiyacı, yaşayabilecekleri nemli bir yer, temiz su aramak için kirli suyu terk ederler.

İyice yükselmiş ve kızıl renge bürünmüş Nil'in eski Mısırlılarca da bilindiğini gösteren bir delil vardır. Bu delil, "Ipoweyo'nun Feryadı" olarak bilinen bir papirüste görülür. Hiç kimse bu belgenin gerçek mi yoksa hayal ürünü mü olduğunu bilmiyor; ancak belge, bir felaketin kıskacında olan Mısır'daki hayatın canlı bir kesitini gözler önüne sermektedir; toprak çoraklaşmış, kasabalar harap olmuştur. İnsanlar balıklar gibi çırpınır ve sabırlarının tükendiği yerde artık mücadele etmeyi bırakıp timsahlara yem olmayı tercih ederler. Kanlı Nil'in en açık ve ivedi sonucu, ortalıkta dolaşan kurbağalar olur ki bu, gerçekten de kutsal kitapta geçen bir sonraki musibetin aynısıdır:

Harun elini Mısır'ın suları üzerine uzattı; kurbağalar geldi ve Mısır topraklarını örttüler (Exodus bölüm 8).

Büyük gruplar halinde Nil'i terk edip karaya çıkmak, belli tür bir Mısır kurbağasının üreme döngüsünün bir parçasıydı. Fakat bu sefer durum farklıydı. Nil kirlendiği için bütün kurbağalar nehirden çıkıp kırlık kesimi istila ettiler. "Fareli Köyün Kavalcısı" hikâyesindeki fareler gibi tarlaların üzerinden sıçra-

dılar ve köylere geldiler. Evleri ve ambarları dahi işgal ettiler. Kurbağalar ölünce insanlar onları büyük yığınlar halinde topladılar ve tam da *İncil*'de anlatıldığı gibi bu yığınlardan iğrenç kokular yükseliyordu.

Ve şimdi de üçüncü musibet geliyor. *İncil*'in uyarlamalarının birine göre bu musibet, Harun'un tozdan yaptığı bit belasıydı. İnsan ve hayvanlar bu bitlerden rahatsız oldu. Bununla birlikte *İncil*'in daha yeni çevirileri, bit yerine "sivrisinek" kelimesinin daha yerinde bir çeviri olacağını belirtiyor. O zamanki bilginler Mısır'ın hayvan topluluğuna aşina olmadıklarından çeviride sivrisinek yerine bildikleri başka küçük bir böceği seçmiş olabilirler. Sivrisinekler Mısır'da yaygın bir sorundu; Nil büyük sellere neden olduğunda vadide normalden çok daha fazla su birikiyordu. Afrika'da muson dönemi sona erdiğinde nehir her yerde durağan su göletleri bırakarak eski yatağına geri çekiliyordu. Bu tür durağan su göletleri sivrisinekler için ideal üreme ortamlarıdır. Daha sonra bu sinir bozucu ve hatta ölümcül sinek sürüleri evlere girecek, zırıltılı sesler çıkarıp insanları ısıracaklardı. Böyle zamanlarda normal bir yıla kıyasla bu, bir salgına dönüşecekti. Bu nedenle ilk üç musibet, Nil'in sebep olduğu su seviyesi yüksek sellerin doğal sonucudur. O dönemin kozmolojisinde, belaların üçer üçer gelmesi beklenirdi. Dolayısıyla üç "su" musibetinin ardından karada yaşanan üç musibetin gelmesi şaşırtıcı değildir.

İncil'e göre İsrailoğulları, o dönemde Mısır'da Firavun için yapılan büyük binaların inşasında köle olarak çalışıyorlardı. Kayıtlardan, Mısırlıların muhteşem inşaat projelerinin yapımında yabancı işçi kullanmaktan memnun oldukları hatta bununla gurur duydukları anlaşılıyor. Mısırbilimcileri, ayrıca bu tür şehirlerde –*İncil*'de İsrailoğulları için iddia edildiği gibi– inşaat işçisi olarak çalışmanın nasıl bir şey olduğunu kestirebiliyorlar. Eski Mısır'ın çalışma koşullarıyla ilgili pek çok ilginç ayrıntı

var. Örneğin, ustabaşıların ulaşmaları gereken kotalar vardı ve bu kotaya ulaşmak için kırbaçlarını kullanıyorlardı. Adli arkeologların incelediği iskeletlerden gelen kanıtlar açıkça gösteriyor ki, işçilerin yaşam koşulları çok zordu; iskeletlerin eklemleri aşınmış ve iltihaplanmış, sırtları kötü durumdaydı. Parazit hastalıklarının dışında gözlerinde de sorunlar tespit edilmişti. Muhtemelen geçirdikleri kazalar nedeniyle bazılarının uzuvları kesilmişti. Ekmeklerinin içindeki kum, dişlerini neredeyse tamamen yıpratmıştı. İsrailoğulları için bir diğer problem de aslen hayvancılık yapan bu insanların inşaat işlerinde çalışmaya mecbur tutmalarıydı. Bu, aslında onların uğraşları değildi. Exodus hikâyesinde anlatıldığı gibi, bu işin onlar açısından kölelikten bir farkı yoktu. Pek tabii ki, kaçabilecekleri konusunda ümitsizdiler.

Yaşanan üç su musibetinin ardından Tanrı, üç kara musibetiyle Musa ve Harun'a yardım etmeye devam eder. Bunlardan ilki sivrisinek belasıdır. Exodus bölüm 8'de anlatıldığı gibi:

Firavun'un evine ve uşaklarının evlerine ve Mısır'ın bütün topraklarına ıstırap taşıyan sinek sürüleri geldi; toprak sinek sürüleri nedeniyle çürüdü.

Sonra Musa'ya firavuna şunları söylemesi emredildi:

Tarladaki hayvanınızın, atlarınızın, eşeklerinizin, develerinizin, öküzlerinizin, koyunlarınızın üzerindeki Tanrı' nın elini gör: vahim bir lanet sizi bekliyor.

Hayvanlar bu lanete (veba veya salgın hastalık için de lanet kelimesi kullanılıyordu) maruz kaldıktan sonra, altıncı musibet Mısır'ın zavallı halkının cildinde çıban olarak görüldü.

Mısır sinekten hep çekmiştir. Hatta bazen insanlar inanıl-

maz sayılara ulaşan sineklerin oluşturduğu denizde boğulmuş ve ölü sineklerden yayılan toz, astım oranını çok yükseklere çıkarmıştır. Fakat bilim insanları kutsal kitaplarda anlatılan bu musibetin sıradan bir sinekten kaynaklanabileceğini düşünmüyor. Bunu anlayabilmek için ardından ne geldiğini bilmek gerekiyor; çünkü sinek sürüleri, hayvanlarda görülen salgınla ve insanlarda çıkan çıbanlarla doğrudan bağlantılıdır. Sineklerle taşınan ve hem insanları hem de hayvanları etkileyen bir hastalık var: şarbon.

Şarbon, bilhassa 11 Eylül saldırılarının ardından Amerika'da panik yaratmak için kullanıldıktan sonra ürkütücü bir üne sahip oldu. Şarbon, şimdi biyolojik savaş aygıtı olarak kullanılıyor çünkü uygun bir ortamda –sıcak ve nemde– yüzlerce yıl yaşayabilen oldukça dayanıklı bir organizmadır; diğer bakterilere kıyasla bunları yok etmek neredeyse imkânsızdır. İnsanlar hastalığı ithal yünden kaptıklarından İngiltere'de bu bakterinin yol açtığı hastalık, "yüncü hastalığı" olarak biliniyordu. Eğer şarbon sporları, nefes yoluyla vücuda girip kalbe ve ciğerlere ulaşırsa genelde ölüme yol açar. Bununla birlikte deri şarbonu bu kadar ölümcül değildir. Sporlar sıklıkla küçük bir yarık yoluyla veya küçük böcek ısırığıyla kan dolaşımına girer; uzun süre yaşayabildikleri için hızla üremezler. Aslında bugün şarbon hastası insan veya hayvanlar, bu hastalığı iki yüz yıl civarında bir yaşa sahip sporlardan kapmış olabilirler. Bu nedenle hastalığın bugünkü tarifi ile Ortaçağ'da yapılmış tarifi arasında bir fark yoktur, dolayısıyla eski Mısırlıların çıbanlarının neye benzediğinden emin olabiliriz.

Şarbon bir hayvandan diğerine, hayvandan insana bulaşabilir veya sineklerle taşınabilir. Mısır'da özellikle hayvanların bacaklarını ısıran ve hastalığı bu yolla taşıyan böcekler vardır. Bu ısırgan sinekler, bataklık alanlarda çoğalır ve bu nedenle ülkenin kuru yerlerinden ziyade Nil'de çok daha yaygın olmalılar.

Dolayısıyla şarbonun bulaşma riski, insanların Mısır'ın hangi bölümünde oturduklarına bağlı olarak değişir. Bu sinek ayrıca, Nil'in yatağına geri döndüğü zamanlarda olduğu gibi, etrafta çok miktarda çürüyen madde olduğunda çabucak büyüyen bir türdür.

Bundan sonraki üç musibet, "gökyüzü" musibetleri üçlemesidir. Aslında hepsi de Mısır'da görülen doğa olaylarıydı. Onları farklı kılan ve problemden felakete çeviren ise çok şiddetli olmaları ve hızlı bir şekilde birbiri ardına gelmeleriydi. Bunlardan ilki, dolu idi:

Ve Tanrı Mısır toprakları üzerine dolu yağdırdı. Dolu ve doluyla birlikte ateş oldu. Çok acılar çekildi. Öyle ki, Mısır bir ulus olduğundan bu yana böylesi görülmemişti. Ve dolu bütün Mısır topraklarını, tarlada olan her şeyi, hem insanları hem hayvanları kırdı geçirdi; tarladaki tüm bitkileri öldürdü ve bütün ağaçları kuruttu.

Dolu, örs şeklindeki kümülonimbus bulutlarında oluşur. Şiddetli gök gürültüleri atmosferde büyük bir yankı uyandırır. Fırtına bulutlarında aşağı ve yukarı doğru hareket eden güçlü hava akımları olur. Su damlacıkları donana kadar yukarıya doğru savrulurlar. Tekrar aşağıya doğru inerken damlacıkların dış yüzeyi erimeye başlar. Sonra başka bir hava akımına kapılan buz parçacığı yukarı doğru hareket eder ve daha da büyür. Her bir damlacık her defasında yeni bir buz tabakasıyla kaplanacak şekilde havada defalarca yukarı ve aşağı hareket eder. Eğer bir dolu tanesini keserseniz içinin soğana benzediğini görebilirsiniz. Bulutlardaki rüzgârlar ne kadar hızlıysa dolular da o kadar büyür. Yukarıya olan hava cereyanı saatte 100 kilometre hıza ulaşırsa doluların çapları da 7,5 santime kadar genişleyebilir. Bu tür bir dolu yağışı kesinlikle küçük bir olay değildir. Dolu nede-

niyle insanlar ölüyor ve Güney Afrika'nın tatlı üzüm yetiştirilen yerleri gibi dünyanın bazı yerlerinde çiftçiler, dolu birkaç dakikada bütün ürünlerini mahvettiğinden "dolu sigortası" yaptırıyorlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde "dolu geçidi" olarak bilinen bir alanda patlak veren dolu fırtınaları ürünlere öyle büyük bir zarar veriyor ki çiftçiler, "dolu-kıran" uçaklara ödeme yapmak için bir araya geliyorlar. Bu uçaklar gök gürlemeye başladığında bulutları gümüş nitratla "besliyorlar". Bu yöntem bazen dolu yağdıran fırtınaları başlamadan önleyip yerine yağmur yağmasını sağlayabiliyor. Yukarı Mısır'da bu çeşit dolu fırtınalarının yaygın olmamakla beraber görüldüğü olmuştur.

Keten ve arpa ürünlerini mahveden bu musibetin hemen ardından daha da kötüsü gelir: sekizinci musibet, yani çekirge musibeti. Çekirge sürüleri genellikle şubat veya mart ayında Mısır'a inerlerdi. Bir yazar, bu sürülerin gelişini şöyle tasvir ediyor: "Ufukta bir çekirge sürüsü görüldüğünde, sürü siyah bir bulutu ya da bir gök gürültüsü bulutunu andırırdı. Size doğru gelen bir duvar gibi... Öylesine çok olurlardı ki, etrafınızı saran çekirgelerden ötürü güçlükle nefes alırdınız. Çekip gittiklerindeyse her şeyi bitirmiş olurlardı. Arkalarında, bitki saplarından başka hiçbir şey bırakmazlardı. Bu gerçekten korkunçtu."

İncil çekirge musibetini şöyle anlatıyor:

Yeryüzünü öyle bir kapladılar ki, toprak karardı ve toprak üzerindeki her bir bitkiyi ve doludan kurtulmuş ağaçların bütün meyvelerini yediler ve Mısır topraklarındaki ağaçların ve tarlaların üzerinde geriye yeşil hiçbir şey kalmadı.

Mısırlı çiftçilerin ürünlerini önce dolu mahvetmiş ve sonra büyük çekirge sürüleri ürünleri, çıplak sürgün ve saplara çevirmişti. Şimdi de üçüncü gökyüzü felaketi geliyor:

Ve Tanrı Musa'ya, elini gökyüzüne doğru uzat ve böylece Mısır toprakları üzerine karanlık çöksün, hissedilebilir bir karanlık, dedi.

Ve Musa elini gökyüzüne doğru uzattı ve bütün Mısır topraklarına üç gün zifiri bir karanlık çöktü.

Üç gün boyunca ne birbirlerini görebildiler ne de yerlerinden kalkabildiler...

Bu etkileyici karanlık, güneş tutulması veya bir volkandan püsküren engin bir kül bulutu olabilir. Fakat gün ortasında karanlığa neden olabilecek tek aktif volkan Santorini'dir. Bununla birlikte Mısır'dan da görülen büyük patlama MÖ 1628 yılında gerçekleşmişti. Bu da Exodus'ta anlatılan tarihe, yani MÖ 12. yüzyıla göre çok erken bir tarihtir.

Yine de bu musibetin en olası açıklamasının kum fırtınası olduğu düşünülüyor. Mısır'daki bu sert fırtınalar, çok miktarda toz ve kumu atmosfere savurur ve etrafta dolaşmayı veya görmeyi neredeyse imkânsızlaştırır. Bu fırtınalar gerçekten de hissedilebilir bir karanlık yaratır ve tecrübesi de hayat boyu unutulamayacak kadar acıdır. Kum fırtınaları ürünleri mahveder, ancak ürün alınamadığı zamanlarda gerçekleşmesi daha muhtemeldir. Örneğin, ürünlerin öldüğü bir kuraklık dönemi olmuşsa bitki kökleri ölü olduğundan toprağın direnci düşer ve bunun sonucu olarak da toprak çok daha kolay taşınabilir hale gelir.

Dolayısıyla üçüncü gökyüzü musibeti, ilk ikisinin sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu üç musibetin gerçekten ilginç olan yanı ise ne zaman oldukları hakkında deliller sunmalarıdır. Hikâyeye göre dolu musibeti sırasında ketenler hâlâ tarladaydı ancak buğdaylar zarar görebilecek kadar büyümemişti. Bu da mahvedici dolu fırtınasının şubatın ilk günlerinde olduğunu gösterir. Hemen ardından çekirge sürüleri geliyor. Şubat sonu ve mart başında Mısır'da çekirgelerle en kötü zamanlar yaşanır.

Kum fırtınaları, mart veya nisan aylarında Hamsin rüzgârlarıyla gelir. Tesadüf olmaları bir yana, bu üç musibet doğal bir mevsimsel sıralanışı takip eder.

Fakat en korkunç ve ölümcül, bilimsel olarak da açıklanması en zor olan son musibet, bu noktada diğerlerinden ayrılır. Exodus bölüm 12'de hikâye şöyle anlatılır:

Ve gece yarısı Tanrı, Mısır'da doğan ilk bebekleri kırdı geçirdi. Tahtında oturan Firavun'un ilk doğan çocuğundan, zindandaki mahkûmun ilk çocuğuna ve sığırdan ilk doğana kadar... Mısır'da büyük feryatlar yükseldi, çünkü içinde ölü olmayan tek bir ev bile yoktu.

Kutsal kitaplara göre Tanrı, İsrailoğulları'nı kapılarını kanla boyamaları için uyarmıştı. Böylece hangi evleri bu lanetten uzak tutacağını bilecekti. İlk musibetten beri Musa ve Harun, İsrailoğulları'nın Mısır'ı terk etmesine izin vermesi için Firavun'u ikna etmeye çalışıyorlardı. Musibet bir anlamda Firavun'un aklını başına toplaması içindi. Ancak hikâyede de anlatıldığı gibi, Firavun ancak onuncu musibetten sonra İsrailoğulları'nın gitmelerine izin verdi. Peki ama her evde doğan ilk bebeğin ölmesine getirilebilecek bilimsel bir açıklama var mıydı?

1950'lerde çığır açan makalesiyle insanların on musibet hikâyesinin gerçeklere dayalı olabileceğini düşündüren Greta Horst "doğan ilk bebeğin ölmesi" ifadesinin yanlış bir çeviri olduğunu savunuyor. Ona göre doğan ilk bebeğin ölümü, ilk ürünün yani buğday hasadının kaybı demekti. Fakat bu kayıp, Firavun'un fikrini değiştirip İsrailoğulları'nın Mısır'dan ayrılmasına izin verdirecek kadar kötü müydü? Belki de çekirge ve kum fırtınasıyla mahvolan diğer ürünlerden sonra buğday hasadının kaybı, Firavun'un direncini kıran son darbeydi. Ancak bunun Firavun üzerinde bu kadar büyük bir etki yaratması şaşırtıcı görünüyor. Başka bir araştırmacı onuncu musibeti gerçek olarak

değil de, İsraillilerin Mısır'ı terk etmesiyle başlayan şiddetli savaşın sonucunda dökülen kanların sembolü olarak ele alıyor. O zamanlarda büyük çaplı bir etnik temizlik ve şiddet yaşandığını düşünüyor ve onuncu musibette de bu korkuların kaydedildiğine inanıyor.

Eski Mısır'daki yaşam hakkında öğrendiğimiz pek çok cazip ayrıntıya rağmen bildiklerimiz, Mısırlıların kaydettiklerine dayanan yetersiz delillerce belirleniyor. Eski Mısır zamanında olmuş kötü olayları bilmek çok zor. İlk zamanlardan beri depremlerin, sellerin, güneş tutulmalarının ve diğer doğal afetlerin ayrıntılı raporlarını tutan Çinlilerin aksine Mısırlılar bu tür şeylerden bahsetmekten kaçındılar. Bu tür şeyleri yazarlarsa büyülü bir şekilde bu olayların tekrar yaşanacağından korkuyorlardı. Hatta bazı hiyerogliflerdeki yılan ve arı gibi yaratıkların canlanıp mezardaki mumyaya zarar vereceği korkusuyla işi, hiyerogliflerı değiştirmeye kadar götürdüler. Firavunlar zaferlerini anlatan anıtlar yapmakta hevesli görünürken, başarısızlıklarında suskun kalırlardı. Hiçbir firavunun "Burada suya batan savaş arabalarım var. Burada kaçıp kurtulan yabancı insanlar var. Yenildim" şeklinde tapınak duvarlarına iç döktüğü görülmemişti. Bu, Mısır tanrılarınca kabul edilebilir bir şey değildi. Yenilmişseniz susardınız.

Muammalı onuncu musibetin tarihi ve açıklaması ne olursa olsun, yüzyıllar sonra, musibetlerin hikâyesi yazıya geçirildiğinde belli bir sıraya göre yazılmış olmaları gibi büyüleyici bir gerçek söz konusudur. Binlerce yıl sonra, musibetlerin olduğu sırada insanların henüz bilmediği bilgiler sayesinde çok sonradan elde edilen ipuçları, bu sıralanışı mükemmel bir şekilde açıklayabiliyor.

Pek çok bilim insanı için sonuç açıktır: On musibet Nil Vadisi'nde gerçekleşen –neredeyse tüm bir yılı kapsayan– tam bir döngüdür; hayal ürünü değildir.

GERÇEK VAMPİRLERİ ARARKEN

"Vampir insana dair her şeyi içinde barındırır: iyi ve kötü, yaşam ve ölüm."
Michael Bell

Onlar çekici, sofistike ve kurnazdır, onlar büyüleyici ve seksi kılık değiştirme ustalarıdır ve en önemlisi, onlar ölümsüzdür.

Vampir, doğaüstü dünyanın en uzun süredir var olan ve en heyecan verici yaratıklarından biridir. Tarihi dört bin yıl öncesine dayanır ve 21. yüzyılda da her zamanki popülerliğini korumaktadır.

Ancak uzun yaşamından bile daha inanılmaz olan, yeni araştırmaların bu yaratığın kökeninin hayal gücüne değil, somut gerçeklere dayandığını göstermesidir.

Romanya'nın başkenti Bükreş'ten kuzeye doğru giderken, yol önce kudretli Tuna Nehri'nin akaçladığı renksiz bir tarım ovasının içinden geçer. Aşağı yukarı 100 kilometre sonra, Eflak'ın inişli çıkışlı tepelerini geçerken, yol yükselip alçalmaya başlar. Sonra Transilvanya'nın dağlık bölgesine girdiğinde, sürekli olarak yukarı doğru tırmanır. Burası "ormanların ötesindeki" topraktır, yani birçok insan tarafından vampir efsanesiyle

ilişkilendirilen yerdir ve kışın manzara ile hava koşulları, yolcuyu tüm korkunç öykülerin aslında gerçek olduğuna ikna etmek için birleşir.

Çünkü bu sarp dağlar ve koyu ormanlar hem olağanüstü hem de ürkütücüdür. Damlayan bir sis, vadilerde asılı durur, böylece karla kaplı zirveler ortaya çıkıverip gizemli bir biçimde tekrar kaybolur. Ahşap çiftlik evlerinin, soğuk ve terk edilmiş mezarlıkların ve Ortaçağ şatolarının burç, kule ve mazgallı siperlerinin üzerine sessizce kar yağar.

Yol, suratsız modern beton binalarla dik çatıları ahşap kiremitli, geniş ahşap balkonlu koyu renk ahşap binaların karışımı olan küçük köylerin arasından dolandıkça kar, araba lastiklerinin sesini boğar. Buradaki çiftçiler çiftlik işlerinde hâlâ at arabası kullanır; yolun kenarında kazıklarla desteklenen karışık saman yığınları durur. Arada sırada atlı bir kızak geçerken, kızak çanlarının öteki dünyayı hatırlatan sesi ve kızak demirlerinin tıslaması durgun kış havasını deler.

Burası, Bram Stoker'ın ün kazandırdığı topraklardır. Çünkü ünlü romanı *Drakula* Transilvanya'da geçmektedir. 1897'den beri insanlar, vampirlerin yurdunu ziyaret etmek için Transilvanya'ya akın etmektedir. Günümüzde burada gittikçe gelişen bir turizm ticareti vardır. Bir Ortaçağ kasabası olan Bran'ın ana meydanında, heybetli şatosunun gölgesinde tezgâhlarda Drakula tişörtleri, "Dolunay" şarabı (tabii ki kırmızı) ve uğurlu haçları olan Drakula resim ve heykelleri satılır. Transilvanya Drakula Derneği, meraklıların ünlü öyküde adı geçen yerleri ziyaret edebildiği rehberli turlar düzenler. Turistler, hayali kontun sahip olduğuna benzer hazineleri "fabrika fiyatına" satın alabilirler. "Sofistike" yeni evliler balaylarını Borgo Pass'taki Drakula şatosunda geçirebilirler. Hatta gerçek meraklılar "Hayat Sonrası" sigortası satın alabilir ya da "Transilvanya Şövalyeleri Sınıfı"na katılabilirler.

Bram Stoker, Romanya'ya hiç gelmemişti. O, melodram ve Gotik korku hakkındaki her şeyi bilen İrlandalı bir tiyatrocuydu. Ne de olsa Yunanistan ve İskoçya'da geçen vampir öyküleri popüler Viktorya tiyatrosunun sermayesiydi. Ama Bram Stoker'ın vampir romanında farklı bir şey vardı.

Yüz yıldan uzun bir süredir Stoker'ın öyküsü yüzlerce başka kitap ve film için ilham kaynağı olmuştur. Ancak kısa bir süre önce Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Boston Koleji'nde tarih profesörü olan Raymond McNally, Bram Stoker'ın şeytani antikahramanının vahşi bir hayal gücünden daha somut bir şeye dayandığı fikrine kapılmıştır. Doğrusu McNally, Stoker'ın pek de hayal gücüne sahip olmadığını iddia eder. Öyküsünün korkunçluğunun etkisini artırmak için gerçek şartlar ve gerçek bir yer kullanmıştır. Stoker, Kont Drakula'nın Borgo Pass'taki şatosunda yaşadığı yerde, bir tren tarifesinin kesinliğine sahip, son derece inandırıcı bir dünya inşa eder. Romanın ilk kırk sayfası boyunca okuyucu, konunun geçtiği yer ve zamanın gerçekçiliğinden dolayı yanlış bir güven duygusuna kapılır. Bu yüzden, işler tuhaflaşmaya ve Kont Drakula olağanüstü yanını açığa çıkarmaya başladığında, okuyucu fantastik olayları gerçek olarak kabul etmeye çoktan hazırdır. Yaşadığı şok çok daha büyük olur.

McNally 15. yüzyılda Transilvanya'da gerçekten bir Drakula olduğunu da ortaya çıkarmıştır. 1431'de doğan bu yerel prens Vlad Drakula, çocukken Osmanlılar tarafından esir alınmıştır. Esirken Türkçeyi ve Osmanlıların askeri becerilerini öğrenmiştir. Babasının ve erkek kardeşinin (Yakışıklı Radu) çoktan kanlı biçimde öldürüldüğü Transilvanya'ya döndüğünde Eflak tahtına geçmiş ve Osmanlı'yı bölgeden çıkarmak için uğraşmaya başlamıştır. Acımasız bir otokrat olarak kısa sürede yerel toprak sahiplerinin, Sakson tüccarların ve kilisenin düşmanı haline gelmiştir. 1461'de ve tekrar 1462'de Osmanlı'ya karşı kanlı mücadeleler yürütmüştür.

O döneme ait tabloların gösterdiği gibi gerçek Drakula, Stoker'ın romanının çekici ve zarif kahramanından çok uzaktı. Bazı Rumenler bir ölçüde ulusal kahraman olarak kabul etse de, McNally, Prens Vlad'ın "yaşadığı dönemde bir korku figürü" olduğunu anlatır. Çünkü kendisine "Kazıklı Vlad" lakabının takılmasına neden olan belirli bir işkence biçimi ona mal olmuştur. Düşmanlarını, kelebekleri karta iğnelermiş gibi kazığa geçirip yavaş yavaş kan kaybından ölmeye bırakırmış. Bu kadarla kalmazmış: "... Bu Drakula, yani tarihteki Drakula kazığa geçirilmiş kurbanlarının ortasında yemek yer, ekmeği alır, yemek masasında önünde duran kâselerdeki kana bandırır ve kanlı ekmeği mideye indirirmiş."

Ancak tarihteki bu Drakula –en azından böyle kanlı öykülere göre– bir kan içici olsa da, Transilvanyalılar tarafından vampir olarak sayılmamıştır. Rumen efsanesinde vampirler son derece kendine özgüdür. Bram Stoker, kontunu inandırıcı bir vampir yapabilmek için Doğu Avrupa folklorunun zengin geleneklerinden yararlanmıştı. Öldüğünde geride bıraktığı evrağın arasında vampirlerle ilgili bilgiler için yararlandığı kaynaklardan bazıları bulundu. Bunlardan biri, *American Anthropologist* adlı akademik derginin, içinde Kuzey Amerika'daki vampir geleneğiyle ilgili bir makale olan bir sayısıydı. Bir diğeri de, Macar ordusundaki bir subayın eşi olan ve kocasının bir süre görev yaptığı Transilvanya'nın efsaneleri ve batıl inançlarıyla ilgili bir kitap yayımlamış bulunan Emily Gerard'ın bir makalesiydi.

Emily Gerard, çok romantik bir üslupla "aydınlık çağımızda bile" bölgenin yerlilerinin nasıl batıl inançlı olduğunu, nasıl hâlâ vampirlere, kurt adamlara, perilere ve hayaletlere inandığını yazmış, yerel geleneğe göre vampir olduğundan şüphelenilenlerin nasıl mezardan çıkarıldığını ve göğüslerine kazık saplandığını anlatmıştı. Daha sonra ağızları sarmısakla doldurulurmuş. Öyle görünüyor ki, Rumen vampirler en çok geceleri ak-

tifti ve kilise çanlarının çalmasından, kutsal sudan ve İsa figürlü haçtan ödleri patlıyordu. Stoker'ın romanına kattığı, bu ayrıntılardı. Stoker, Transilvanya'ya hiç gitmediğine göre, oraların kırsal bölgelerinin gotik güzelliğini anlatırken Emily Gerard'ın mağara, dağ ve ormanların içindeki ağaçsız alan tasvirlerinden de yararlanmış olmalı.

Bram Stoker'ın Drakula'sı büyük bir endüstrinin başlangıcıydı. 20. yüzyılın başından beri yedi yüzden fazla vampir filmi ve sayısız vampir kitabı, çizgi film, kısa öykü ve makalesi ortaya konmuştur. Bugün vampirlere ve Drakula'ya adanmış internet siteleri ve hem korku türünü seven, hem de bazı durumlarda kendilerinin bugünün vampirleri olduğunu düşünen binlerce hevesli vardır.

Ancak Bram Stoker, romanının ayrıntıları için kısmen "gerçek" folklorik vampir geleneğinden yararlansa da, hayal gücü ve öyküleyici olarak ustalığı onu çok daha ileriye götürmüştür. Onun vampir kontu sofistike ve kurnaz bir bireydir, cinsel açıdan çekicidir, değişken ve güçlüdür. Bugün korku endüstrisi tarafından benimsenen işte bu vampir imgesidir. Filmlerde bir vampire dönüşmek, bir açıdan çekici bir seçenek olarak bile görülür. Ne de olsa vampir ölümsüzdür.

Ama geleneksel vampir çok daha farklı bir yaratıktı. Gerçek vampiri ve efsanenin gerçek kaynağını ararken korku filmlerinin klişesinin ötesine bakmalıyız. 19. yüzyıldaki Transilvanya, vampirlerin canlı (ya da daha doğrusu hortlamış) ve sağlıklı(ca) olduğu ve komşularını korkuttuğu tek yer değildi.

Filmlerdeki vampirin kökeni olan folklorik vampirle ilgilenen bir araştırmacı, şöyle demektedir: "Dünya çapında folklorda, güçsüz gölgelerden yeniden canlanan cesetler olan hortlak –yani hayalet– hikâyeleri vardır... Ölü olan bu insanlar aniden *hortlarlar* ve yaşayanlarla etkileşimde bulunabilir ve onlara zarar verebilirler." Vampirin hayalet olmadığına dikkat çeker:

"Bu, sizi korkutabilen ama öldürmesi pek beklenmeyen geleneksel hayaletten çok farklı bir tür hortlak..."

Bu özgün yaratığın ne kadar zamandır ortalıkta olduğunu bilmenin bir yolu yoktur. Bir vampiri tasvir eden MÖ 2500'den kalma bir Babil vazosu bulunmaktadır. Yunan efsanelerinde vampirler vardır. Antik Çin yazılarında, yaşayanların canını emen hortlaklarla ilgili öyküler bulunmaktadır. Avrupa'da vampirlerle ilgili yazılı öyküler, 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlar. Sözcüğün kendisi İngilizcede ilk olarak 1734'te görülür. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında tüm Avrupa ve Kuzey Amerika'da edebiyatta, gazetelerde ve özel defterlerde vampir öyküleri vardır.

Vampir miti oldukça kesindir ve bu sadece belirsiz bir ölü korkusu değildir. Vampirlerin zarar verme gücü vardır, çünkü onlar "hortlamıştır". Onlar, ölü olmaları gereken ancak bir nedenden ölü olmayan insanlardır ve sonuçta yaşayanlar arasına avlanmak için geri dönerler.

Birçok geleneksel kültürde ölülerin ölüme neden olabileceği ve ölülerin yaşayanları tehlikeli derecede kıskandığı düşünülür. Örneğin, Etruryalılar (Romalılardan önce İtalya yarımadasında yaşamış ve sonra yok olmuş bir halk) ölülerinin etrafına duvar örmüşler ancak, yaşayanların onlara her zaman göz kulak olabilmeleri ve etrafta dolaşıp kötülük yapmadıklarından emin olabilmeleri için, küçük bir gözetleme deliği bırakmışlardır. Faye Ringel'ın dediği gibi, "Bu muhtemelen insanın iki temel özelliğiyle ilgilidir. Biri, hayatın ötesinde ne olduğuna duyulan meraktır. Diğeri de hayatın ötesinde ne olduğuna dair duyulan büyük bir korkudur." Bu açıklamanın gücü bir yana, köklerinin insan psikolojisinden çok daha elle tutulur bir şeyde olması da vampir hikâyesinin gerçek kaynağıyla ilgili en etkileyici yöndür. Gerçek vampirin izi, Hammer korku fantezisini değil, efsanenin gerçek kaynağını yani folklordaki geleneksel

vampiri ayrıntılı olarak inceleyerek sürülebilir. Böylece ortaya çıkan, Bram Stoker'ın romanındaki Kont Drakula'dan çok farklı bir yaratıktır.

Hollywood vampiri göz alıcı ve baştan çıkarıcı bir yabancıdır. Gece kıyafeti giyer ve şatoda yaşar. Folklorik vampir, evin çok daha yakınında, aslında kendi topluluğunuzda yaşar. Ya komşunuzdur ya da yan evdeki topal çocuk ya da karınızdır...

Michael Bell yirmi yılını, uzaktaki Transilvanya'da değil, 19. yüzyılın sonunda New England'daki Amerikan çiftçilik topluluklarında bu gerçek vampirin izini sürmek için harcamıştır. Bu, heyecan verici bir yolculuk olmuştur ve şimdi gerekli olan tüm kanıtlara sahip olduğuna inanmaktadır. "Daha ne kadar kanıta ihtiyacınız var?" diye sormaktadır. "Artık şahitlerin, aile hikâyelerinin, gazete haberlerinin, yerel tarihsel olayların, günlüklerin yanında fiziksel kanıt olan bedene de sahip olduğunuza göre?.."

Rhode Island'ın güney kesiminde yapılan bir araştırmada karşımıza çıkan Mercy Brown efsanesi de bunu doğruluyor. Bu kadın, yüz yıldan daha kısa süre önce vampir damgası yemiş ve dönemin gazeteleri bu modern vampirin öyküsünü, ailesi ve arkadaşları tarafından avlanmasını epey ayrıntılı olarak anlatmıştı. Görünüşe göre, annesinin ve iki kız kardeşinin ölümünden sonra Rhode Island'daki Essex şehrinde yaşayan Edwin Brown da hastalanmış. Genç adamın gittikçe daha çok solduğunu ve daha çok hastalandığını görüp endişelenen babası kuru havanın sağlığı için iyi olacağı umuduyla onu Colorado Springs'e göndermeye karar vermiş. Ama Edwin çok geçmeden Essex'e geri dönmüş. Durumu iyi değilmiş. Edwin'in o kadar hasta olduğunu ve doktorların bir şey yapamadığını gören komşular ve aile dostları, Edwin'in hastalığının doğaüstü bir yanı olduğuna ikna olmuş. Brown ailesinden biri vampire dönüşmüş ve Edwin'le besleniyormuş; vampirin icabına bakılmazsa genç adam

kesin ölürmüş. Ama –yerel batıl inanca göre– bu iş burada bitmezmiş. Vampir, Edwin'i öldürdükten sonra topluluktaki diğer insanlardan beslenmeye başlarmış. Komşulardan oluşan bir heyet George Brown'ı görmeye gelmiş. Onu, ölü karısını ve kızlarını, içlerinden birinin artık vampir olduğuna dair –daha doğrusu, vücutlarından birinin bir vampirin kötü ruhu tarafından ele geçirildiğine dair– bir işaret olup olmadığını görmek için mezardan çıkarmaya ikna etmeye girişmişler. 17 Mart 1892'de Essex'teki mezarlıkta korkunç bir tören gerçekleşmiş. 19 yaşındaki Mercy Brown, annesi ve kız kardeşi, Edwin ve George Brown'ın huzurunda mezardan çıkarılmış. Dehşet verici plan için izni gereken yerel doktor da dahil olmak üzere Essex topluluğunun başka üyeleri de mezarların başındaymış. Cesetler kazılıp çıkarıldığı anda mezarların başında toplanan herkes için hangi vücuda vampirin yerleştiği aşikârmış. Bayan Brown ve büyük kızı çürümüş ve artık iskelet halindeymiş, ama Mercy'nin vücudu hâlâ oldukça tazeymiş. Ne de olsa mevsim kışmış ve Mercy sadece iki aydır gömülüymüş, ama vampir avcılarının aklına gelen, bu mantıklı açıklama olmamış. Onlar için cesedin tazeliği en kötü şüphelerinin doğrulandığının açık bir işaretiymiş. Emin olmak için Mercy'nin kalbini keserek çıkarmışlar. Kalbinde sıvı halde kan olduğunu fark etmişler. Bu onların kanıtıymış. Artık Mercy'nin gerçekten bir vampir olduğuna eminlermiş. Edwin'in hastalığının kaynağının bu olduğuna inanmış bir halde, Mercy'nin verdiği zararı ve tüm topluluk için oluşturduğu tehdidi sona erdirmeye karar vermişler. Kalbini yakındaki bir taşın üzerine koyup yakmışlar. Külleri biraz suyla karıştırmışlar. Oluşan karışım içmesi için Edwin'e verilmiş.

Görünüşe bakılırsa kalbin çıkarılması, vampiri etkisiz hale getirmek ve topluluğu korumak için yeterliymiş. Araştırmacılar küllerle yapılan karışımı bir çeşit kocakarı ilacı; Edwin'i, onu hastalığının nedenine ait bir şeyle besleyerek "aşılama" çabası

olarak yorumluyorlar. Bu, onu kurtarmalıydı. Ancak kocakarı ilacı yeterli olmamış. Edwin mezarlıktaki vampir avına rağmen birkaç ay sonra ölmüş. İzleyen başka ölümler olmadığı ve George Brown otuz yıl daha yaşayıp daha sonra seksenli yaşlarında öldüğü için topluluğun, bu işlemin başarılı olduğunu düşünmüş olması muhtemeldir.

Vampir inancının ve vampirlerin oluşturduğu tehditle başa çıkmak için gerekli görülen törenlerin, Kuzey Amerika'da en azından 20. yüzyılın başından beri yaygın olduğu sanılmaktadır. 1780-1890 arasında vampirlerden şüphelenildiği ve cesetlerin mezardan çıkarıldığı en az yirmi olay tespit edildi. Olayların çoğu New England'dadır ancak Chicago, New York eyaleti, Ontario ve Kanada'daki olaylardan bahseden referanslar da bulundu. Coğrafi açıdan yaygınlık ve referansların sayısı, insanı bu yirmi öykünün "buz dağının görünen ucu" olduğuna ikna ediyor: "Bu, olağandışı olmayan bir uygulamaydı."

Vampir avcılarının işlerini yapma biçimine bakıldığında, New England vampir avı ve filmlerdeki vampirlik arasındaki fark açıktır. Aslında bu, tarihsel hikâyelerin en etkileyici yönlerinden biridir. Bu prosedür tamamen aleni ve açıktır. Ava çıkanlar, ellerinde yanan meşaleler olan köylüler olmamıştı. Etrafta gizlice dolaşan insanlar hiç değillerdi. Bu işleri herkesin bilgisi dahilinde tamamen gün ışığında yapmışlardı.

Mercy Brown'ın mezarının kazılarak çıkarılması ve cesedinin kesilmesi, ortaya çıkarılabilen en yeni ve ayrıntılı vampir öyküsüdür. Görünüşe göre o zaman –Mercy Brown olayında, vampir avcılarını ve gazetecileri vazgeçirmek için elinden geleni yapan tabip de dahil– birçok insan, bütün bu yapılanların suçlanmayı hak eden tuhaf bir gelenek olduğunu düşünmüş. Ama 19. yüzyılın başlarında ve daha önceki tarihlerde bu uygulamalar, kesinlikle toplumda yaygın olan inanca dayanan bir gelenekti.

O zaman neden bu New Englandlılar ve Doğu Avrupa köylüleri, bir ailede veya toplulukta çok sayıda ölüm olduğunda bunun bir vampirin işi olduğuna inanıyorlardı? Araştırmacılar farklı vampir öykülerine ait daha çok kanıt topladıkça, bir şablon oluşmaya başladı. Ölümlerin seyri, vampir mitinin kökeninde, aynı ailenin çoğu üyesinin yakalandığı bulaşıcı bir hastalık olduğunu düşündürüyordu. Tillinghastlar gibi ailelerin.

Amerika'nın bu bölgesinde, 18 ve 19. yüzyıllarda insanların sadece mezarlık olarak ayrılmış yerlere gömülmesi âdeti yoktu. Çoğu ailenin kendi topraklarında defin için ayrılmış bir parsel vardı ve burası küçük mezar taşlarının yerini belirttiği, kocaların ve kız kardeşlerin, annelerin ve yeni doğmuş bebeklerin gömüldüğü yerdi.

Tillinghast ailesinin mezarlığı tipiktir. Bu mezarlık, Mercy'nin gömüldüğü ve mezardan çıkarıldığı Essex'teki kasaba mezarlığından sadece birkaç yüz metre uzaklıktadır. Şu anda başka birinin arka bahçesinde olan ağaçların altında, çok sade mezar taşlarından oluşan küçük bir öbek durmaktadır.

18. yüzyılın son yıllarında Tillinghast ailesinin çocukları hastalanmaya başlamışlar. En büyükleri Sarah imiş ve 1799'da ilk o ölmüş. Sonra birkaç başka çocuk da hastalanmış ve ölmüş. Ama ailenin son altı üyesinin hastalandıkları zamanki davranış biçimlerinde farklı bir şey varmış. Bu, Sarah'nın vampire dönüştüğü şüphesine yol açmış. Hastalar Sarah'nın gece ziyaretlerine geldiğinden ve vücutlarına baskı uyguladığından yakınıyorlarmış. Kurbanlar, ölü yakınlarının gece geldiklerinden ve onları boğmaya çalıştıklarından şikâyet ediyorlarmış. Sabah öksürerek ve nefes alamaz halde uyanıyorlarmış. Bazen de geceliklerinde kan buluyorlarmış ve vampir onlardan beslendiği ve hayat veren kanlarını emdiği için kurbanlar kan kaybından dolayı gittikçe daha solgunlaşıp güçsüz düşüyorlarmış.

New England hikâyesindeki vampirin aslında tüberküloz

hastalığı olduğu açıktı. Birçok öyküde –Edwin Brown ve kız kardeşi Mercy'ninki de dahil– vampir kurbanının "tükenmeden" (veremin İngilizcesinin tam karşılığı) etkilendiğinden bahsedilmektedir; bu, sonunda tüberküloz olduğu saptanan semptom grubunun popüler adıydı. Bu çok bulaşıcı hastalık, insanların o zamanlarda yaşadığı sıkıntılı ve sağlıksız koşullarda gelişir. New Englandlılar çoğunlukla çiftçiydiler; o günlerde çoğu inekte tüberküloz enfeksiyonu vardı ve enfeksiyon sütle insanlara bulaşıyordu. Tüberküloz, hastanın akciğerlerine hasar verir ve özellikle geceleri nefes almasını zorlaştırır. "Tükenme" adında bile bir ipucu vardır; çünkü hastaların bir şey tarafından tüketiliyor gözüktüğü, tipik bir biçimden söz etmektedir. Yavaş yavaş güçten düşerler, solgunlaşır, zayıflar ve kanlı öksürürler. Sonunda çoğu ölür.

Ama bir vampirin bedeni olmadan, önseziler doğrulanamazdı...

Kısa süre önce vampir mitinin kökeniyle ilgili olarak, referansını tıptan alan ve *porfiri* denilen durum ileri sürülmüştür. Bu, ancak 20. yüzyılda doğru biçimde saptanmış kalıtımsal bir bozukluktur. Bugün porfiri, ilaçlarla kolayca tedavi edilmektedir. Ancak geçmişteki hastalar son derece solgun olurlardı. Ayrıca porfiri hastalarının derileri güneşten kolayca zarar görürdü; bu nedenle eskiden, tedavi geliştirilmeden önce bu hastalar gündüz saatlerinde içeride kalmak ve ancak geceleri dışarı çıkmak zorunda kalırlardı. Dişetleri ve tırnak yataklarıyla ilgili sorunlardan ötürü, porfiri hastalarında vampirin tipik uzun tırnakları gelişmiş olabilir. Hatta dişetleri çekildikçe vampir dişleri varmış gibi görünmüş olabilirler. Bazılarının, porfirinin vampir efsanesinin kökeni olabileceğini düşünmelerine yol açan bu semptomlardır.

Ancak diğer araştırmacılar ikna olmamışlardır. Porfiri sonuçta ender rastlanan bir hastalıktı ve hâlâ öyledir. Avrupa kraliyet ailelerinde toplumun tümüne göre daha yaygın olsa da, sa-

nayi öncesi dünyanın toplulukları arasında semptomları yüzünden böylesine evrensel bir efsanenin gelişmesi için hastaların sayısı yeterince fazla değildi.

Tüm folklorik vampirler arasında en iyi belgelenen ve bu sayede en iyi anlaşılanlar New England vampirleridir. Vampir öyküsünün nereden gelmiş olabileceğinin anlaşılması için en iyi umut, bu öykülerin çözümlenmesinde yatıyor. Connecticut ve Rhode Islandlı çiftçiler ve ahali, belirli bir kişinin artık vampir olduğuna dair delil aradıklarında bulmaya çalıştıkları, uzun sivri dişler ya da fazla cinsel istek değildi. Mercy Brown'ı ya da Tillinghast ailesinin çocuklarını mezardan çıkaran insanlar için çok daha önemli olan, cesette buldukları işaretlerdi. Pembe beniz, doğal olmayan şişman bir vücut, ağızda ve kalpte sıvı halde kan, tabutun oynadığına dair kanıt ve kazık saplandığında cesetten çıkan inilti veya çığlık benzeri sesler arıyorlardı.

En azından New England'daki vampir hikâyelerinin kökeninin tüberküloz olduğu önsezisini doğrulamak için ihtiyaç duyulan beden en sonunda 1991 yılında bulundu. Olay, bir öğleden sonra, iki erkek çocuk Connecticut'ta Griswold adlı küçük bir kasabanın yakınında çakıl bir bayırda oynarken başlamış. Bayırdan kaymaca oynuyorlarmış ve bir seferinde aniden iki insan kafatasının bayırdan onlarla birlikte yuvarlandığını fark etmişler. Dehşete düşmüş bir halde doğruca eve koşup annelerine anlatmışlar. Anneleri –hikâye böyle devam ediyor– gülerek çok fazla televizyon seyrettiklerini söylemiş ve çocuklar geri gidip kafataslarından birini ona göstermek için eve getirinceye değin onlara inanmayı reddetmiş. Sonra polisi aramış. Polis, buldukları kafataslarının yerel bir seri katilin kurbanlarına ait olabileceklerinden korkarak araştırmaya başlamış. Ancak kemiklerin eski olduğu çabuk anlaşılmış ve eyalet doktoru yerel arkeoloji dairesiyle bağlantıya geçmiş. Arkeologlar iki kafatasının ortaya çıkarıldığı alanı kazmaya başlamışlar. Yaklaşık iki yüz yıllık tipik bir

New England aile mezarlığı bulmuşlar. Üç ay boyunca tüm alanı sabırla kazmış ve yirmi sekiz mezarı ortaya çıkarmışlar. İskeletlerin çoğu geleneksel biçimde yerleştirilmiş. Cesetler, kolları vücutlarının üzerinde düzgün bir biçimde çapraz halde ve çıplak olarak gömülmüşler. Ama sonra bir arkeolog, tuğlayla çevrelenmiş bir mezardan, kapağının üzerine çivilerle JB baş harfleri yazılmış olan başka bir tabutu açmış.

Arkeologlar kapağı kaldırdıklarında buldukları şey karşısında çok şaşırmışlar; çünkü JB'nin vücudundaki kemikler tabuta öyle bir yerleştirilmiş ki, tehlike işareti olarak kullanılan çapraz kemikli kurukafa, karşılarında insan kemikleriyle resmedilmiş bir halde duruyormuş. Tabutu açan arkeolog ne gördüğünü şöyle anlatıyor: "JB yeniden öyle yerleştirilmişti ki, uyluk kemiklerini veya femurları üst bacaktaki anatomik konumlarından almışlar ve kelimenin tam anlamıyla göğüs bölgesinin tam üzerinde çapraz yapmışlardı... Kafatasını da anatomik konumundan almışlar ve doğuya bakmaması için tamamen döndürmüşlerdi." Kafatası, çapraz yapılmış uyluk kemiklerinin arasına yerleştirilmiş. Kollar "bir kenara atılmış" ve JB'nin kaburgalarından birkaçının kırılarak göğüs boşluğuna girildiği de açıkmış.

Daha önce tam olarak buna benzer bir şey görülmemişti. Arkeolojik çalışmalar sayesinde JB'nin 1820 civarında gömüldüğü ve mezarının beş on yıl sonra tekrar açıldığı kesinlik kazandı. Araştırmacılar ilk başta bunun cesetle birlikte gömülmüş olabilecek mücevherleri arayan yağmacıların işi olduğunu tahmin ettiler. Ama diğer gömülenlerden bunların, çalınmaya değer başka eşyalarla gömülmek bir yana, yakınlarını elbiseleriyle gömecek kadar bile paraları olmayan fakir bir çiftçi topluluğunun ölüleri olduğu belliydi. Başka bir açıklama olmalıydı.

O bölgeden baş harfleri JB olan bir vampirle ilgili yazılı bilgi yoktu, ama kazıda görülenler, vampir araştırmacılarını, ellerindekinin, vampir olduğundan şüphelenilen bir adam oldu-

ğuna ikna etmiş. Tüberkülozun kırıp geçirdiği toplumun, ölümleri durdurmak için bir yol aradığı belliydi. Bir nedenle sorunun olası nedeni olarak JB'yi seçmişlerdi. Ölümünden birkaç yıl sonra vampiri açığa vuran işaretleri –pembe ve şişmiş vücut, kalpte hâlâ taze olan kan– bulmayı bekleyerek tabutunu açmış olmalılar. Ama o zamana kadar bozulma süreci o kadar ilerlemişti ki, sadece kuru doku ve kemik bulmuş olmaları gerek. Kaburgaları kırıp kalbi aradılar ve muhtemelen hiçbir şey bulamadılar. Sonra, saldırılacak kalbi ya da hayati organı olmayan bu vampiri nasıl etkisiz hale getireceklerini bilemez halde, onu kontrol etmek için umutsuz bir çabayla kemiklerini tehlike işareti biçiminde yeniden düzenlemiş olmalılar.

Araştırmacılar için JB'nin öyküsü özellikle etkileyicidir, çünkü Connecticut'ta yaklaşık iki yüz yıl önce yaşayan insanların inançlarını somut biçimde göstermiştir. Günümüze kalan kanıtlardan insanların geçmişte neler yediklerini, hangi hastalıklara yakalandıklarını, evleriyle çiftliklerinin nasıl düzenlendiğini ve hangi ürünleri yetiştirdiklerini belirlemek, arkeolojinin sıradan işidir. İnsanların neye inandıklarını gösteren arkeolojik delillerin bulunması enderdir, ama JB'nin tuhaf kemiklerinin yaptığı tam olarak budur. Ancak folklor uzmanlarının daha pek çok sorusu vardı. Griswold halkı, vampirlerini ararken neden JB'yi seçmişti? Tüberküloz hastası olduğuna ilişkin kanıt var mıydı?

Griswold'da bulunan kemikler incelendi; cesetlerin yaş, boy ve cinsiyetlerini belirleyerek ve kemiklerinden, hangi hastalıklara yakalandıklarını çıkararak çok daha kapsamlı bir analiz yapıldı. Tüm kemiklerin içinde JB'ninkiler en iyi korunanlardı. Uzmanlar JB'nin sol bacağında yukarı doğru ilerlemiş ve onda ciddi bir topallık bırakmış olması gereken bir hastalık buldular. Ayrıca bir ara köprücük kemiğini kırdığını da tespit ettiler. Ama vampir mitinin anlaşılması için en ilginç olan,

JB'nin kaburgalarının üzerindeki lezyonlardan "Griswold vampiri"nin tüberküloz hastası olduğunun ortaya çıkarılmasıydı.

Uzmanlara göre JB, vampirlik ve tüberkülozun birbiriyle bağlantılı olduğu yolunda aranılan fiziksel kanıttı. Bu adam sadece mezardan çıkartılıp, kol ve bacakları yeniden ve cesedi çıkaranların onun bir vampir olduğuna inandıklarını düşündürecek biçimde düzenlenmemişti; aynı zamanda adli analiz de onun New England'daki vampir mitinden sorumlu olduğuna inanılan hastalığa yakalandığını göstermişti. Vampirler hakkında yapılan uzun soluklu araştırma için son derece doyurucu bir sondu.

Ancak New England halkı, tüberkülozun açıklaması olarak neden vampirleri seçmişti?

Uzmanlar şöyle açıklıyor: "Bağlantı, mantıklı. Eğer, o hastalığa yakalanan birine bakarsanız, tüketen bir hastalık olduğunu görürsünüz: Bu nedenle 'tükenme' denmektedir. Vücudunuz görünmeyen ve bilinmeyen bir güç tarafından tüketilir, böylece günden güne zayıf düşersiniz, solgunlaşırsınız ve tükenirsiniz. Gerçekte olan, akciğerlerinizin giderek çürümesi, böylece vücudunuzun gereksindiği kadar oksijeni alamamanızdır ve tükenirsiniz." Ama bu tükenen insanı bir vampirin saldırısına uğramış gibi gösteren, sadece bu dışa dönük işaretler değildi. Aynı zamanda hastalığın kendi semptomlarıydı: "Özellikle geceleri uyurken göğüste ağır bir baskı hissi, kanlı öksürürken uyanmanız ve böylece geceliğinizde veya ağzınızın kenarlarında kan bulabilmeniz... bir şey gece geliyor, vahşice saldırıyor ve bu insanın kanını kurutuyormuş gibi. Kanıtları tam gözünüzün önünde görebiliyorsunuz. Apaçık." Yani tüberküloz dünyada vampir öyküsünün kökeni mi? Folklor uzmanları böyle olmasının şart olduğunu düşünmüyorlar. Hastalıkların ve bunların nasıl bulaştığının gerçekten anlaşılmadığı zamanlarda vampir saldırısının *herhangi* bir açıklanamayan ölüm dizisini –ve böylece

herhangi bir bulaşıcı hastalığı– açıklamak için kullanılmış olabileceğine inanıyorlar. Daha da ileri giderek vampir efsaneleri derlemecisi Paul Barber'dan alıntı yapılabilir: "vampir: kriz zamanında halkın dikkatini çeken ve o krizin nedeni olarak görülen ceset..." Bu çok geniş bir tanım, ama en azından folklor tarihindeki tüm vampir vakalarına uyuyor.

Diğer bir deyişle, vampir bir günah keçisidir. Topal JB ve genç Mercy Brown gibi New England vampirleri klasik günah keçileriydi. Anlamaları imkânsız olan çok bulaşıcı bir hastalık ortalıkta koşuşturup, karılarını, babalarını ve çocuklarını öldürürken olanakları tükenmiş halkın korkusunu ve çaresizliğini emiyorlardı.

Arkeologlar JB'nin mezarını açan insanların –belki de kendi ailesinin– göğüs kafesini kırarak açmalarının ve kemikleri tehlike işareti şeklinde yeniden düzenlemelerinin resmini çiziyorlar: "Çok fazla korkuları olan insanlardan bahsediyoruz – bilinmeyenin korkusu, hastalık ve ölüm korkusu... Büyük ihtimalle bu ailede başka bireyler de tüberkülozdan ölüyordu ve diğer bilgi kaynakları yetersiz olduğunda alternatif açıklamalar arıyorlardı. Alternatif açıklamalardan biri, ölülerin dirilmeleri ve yerlerini terk edip canlılarla beslenme ve hastalığı yayma gücünü edinmeleriydi."

Ayrıca bazen tüberkülozun bir toplulukta yayılırken izlediği güzergâh, salgının gidişatını durduranın, vampirin kazılarak çıkarılıp etkisiz hale getirilmesi olduğu inancını yüreklendirmiş olabilir. Sonuçta vampir bulunup öldürüldüğünde salgın sona ermediyse bile bunu her zaman yeniden deneyebilirdiniz veya her zaman "Neyse en kötü kısmı bitti" diyebilirdiniz. Hem tüberkülozun tuhaf doğasından dolayı, özellikle küçük bir kasabada çoğu zaman vampir çıkarılıp törensel uygulamalar yerine getirildiğinde, salgın aslında seyrini tamamlamış olurdu. Bu nedenle gerçekten insanlar "Hey, bakın! Mercy Brown'ın mezarı-

nı açtıktan sonra başka olay olmadı, demek ki doğru şeyi yapmışız" diyebiliyorlardı. Bugün bile bilim insanları neden bazı kişilerin tüberküloza dirençli olup, diğerlerinin olmadığını gerçekten bilmiyorlar. Herkes tüberküloz bakterisini taşır. Bazı insanlarda tüberküloz gelişir. Bazı insanlarda hiçbir zaman aktif tüberküloz gelişmez. Bu tümüyle epeyce garip ve rastgeledir, hatta bugün bile açıklayamıyoruz. 1892'de nasıl açıklanabilirdi ki?

Doğu Avrupa'da da işler iyi gitmediğinde toplumun, vampir olarak suçlamak için her tür sıra dışı insanı seçtiğine ilişkin yazılı bulgular vardır. Biri, gayrimeşru veya kambur olduğu için ya da intihar etti diye onun vampir olduğu düşünülebilirdi. New England'daki folklor kayıtları oradaki durumun böyle olduğunu düşündürmüyor. O zaman, New England'daki vampir geleneği neden sona erdi?

1860'lardan sonra giderek yaygınlaşan mumyalama yöntemi, cesetlerde kan bırakmıyor ve bu, cesedin artık vampir için barınacak bir yer teşkil etmediği anlamına geliyordu. Ama muhtemelen çok daha önemli olan, bazı New Englandlıların vampirlerle bağlantılı olduğunu düşündüğü ve "tükenme" olarak bilinen semptom grubuna aslında bir bakterinin neden olduğunun 1882'de bir Alman bilim insanı tarafından bulunmasıdır: Tüberküloz için bir tedavinin bulunmasına daha uzun yıllar olsa da, 20. yüzyılın başında, en azından tüberkülozun gerçek nedeni iyi bilinir olmuştu. Artık *tükenme*'den kaynaklanan ölümler için bir günah keçisi gerekmiyordu.

Tüberkülozun semptomları, New England'ın kırsal kesimindeki insanların geçmişte neden cemaatlerinde kan emici bir vampirin işbaşında olduğuna inandıklarını açıklar. Ancak toplumun, vampir aramaya başladığında, çoğu zaman tam da aradığı şeyi bulduğunun başka bir açıklaması vardır. İşi gereği çürümüş cesetleri ve iskeletleri inceleyen ve insan vücudunun fiziksel ayrışma sürecini çözen adli antropologlara göre, geçmiş-

teki vampir avcılarının, bir vampirin varlığını gösterdiğini düşündükleri işaretlerden birçoğunun sadece ölümden sonra vücutta meydana gelen doğal değişimler olduğu açıktır. İlk olarak, vücut kimyasındaki farklılıklar ve birbirinden biraz farklı tabutların sağladığı farklı fiziksel ortamlar, aynı tarihte gömülmüş iki cesedin farklı hızlarda bozulmasına yol açabilir. Çürüyen vücuttaki gaz, tabutun sanki ceset hareket etmiş gibi yerinden oynamasına da neden olabilir. Ölümden sonra dokular büzüldüğünden, hem tırnak hem de saçlar mezarda uzamaya devam etmişçesine daha uzun görünebilir. Kanın vücudun bazı bölümlerinde toplanması ve gaz artışı, vampir avcılarının aradığı "kanla iyi beslenmiş pembe ve şişman" vücuda neden olabilir. Son olarak, vampir avcıları cesedin göğsüne kazık sapladıklarında kaçan ve ses tellerinden geçen hava, çoğu zaman cesedi inletmiş, hatta çığlık atmış izlenimini vermiştir. Bu tamamen doğal değişimler, bir vampirin varlığının kanıtı olarak yorumlanabilirdi. Ayrıca bazı vampir avcıları zaman zaman bir ölünün vücudunu havayla temas ettirdiklerinde, vampir efsanesinin başka bir tipik yönünü doğuran bir şey yaşamış olabilirler: vampirlerin günışığına ya da güneşe maruz kalamamaları, yoksa sonlarının geleceği ve toza dönüşecekleri bilgisi... Birçok kez elinizdeki tabut gibi bir tür sandığa yerleştirilmiş bir ceset, ortamın steril olmasından dolayı epey iyi korunmuş olabilir. Güneş ışığında ve açık havada açıldığında cesedin çok hızlı biçimde –otuz dakikadan, birkaç saate kadar bir sürede– bozuluyor göründüğü olaylarla karşılaşılmıştır.

Vampir efsanesinin gerçek kökeni, bilim öncesi toplumların hiçbir açıklama bulamadıkları ve başka bir savunma yöntemlerinin olmadığı hastalıklarla başa çıkma çabasında yatmaktadır ve birçok ayrıntısını vücudun doğal ayrışma sürecinden almıştır. Ancak bu, Bram Stoker'ın *Drakula*'sının neden 20. yüzyıl başlarken o kadar popüler olduğunu ve 21. yüzyılın başında hâlâ popüler olmaya devam ettiğini açıklamaz.

Stoker, geç Viktorya dönemi okurlarının hassas noktasını yakalamıştı: *Drakula* 20. yüzyılın başlarında hissedilen tüm korkuları temsil ediyordu: yabancı korkusu, hastalık korkusu, cinsellik korkusu. Bu korkuların hepsi ve ayrıca gotik antikahramanın cazibesi –tehlikeli yabancının cazibesi– *Drakula*'da bulunabilirdi.

Görünüşe göre vampir hep bizimle olacak. Onun cazibelerinden biri, vampir öykülerinin "düşünülmeyeni düşünmek"le, insan deneyiminin karanlık kesimlerini keşfetmekle ilgili olmasıdır. Ayrıca ne de olsa edebiyat ve diğer sanatlardaki kötü karakterler iyilerinden çok daha eğlendiricidir. Bu kadar çok şeyi açıklayabildiğimiz bilimsel evrende bu kahramanın eninde sonunda öleceğini, bu inancın yok olacağını düşünebilirsiniz; ancak yok olmadığı gibi ısrarla sürdüğü de bir gerçektir. Çünkü vampir, değişik biçimler alabilmekte, vampir imgesi uygarlık değiştikçe değişmektedir. Bram Stoker'ın ilk okuyucuları için vampir, kötünün çekiciliği, seks ve yabancı korkusuyla ilgiliydi. 21. yüzyılın vampirleri büyük ihtimalle yabancılaşan bir dünyada yalnızlık çekiyor olacaklar.

III. Bölüm

HADLERİNİ FAZLASIYLA AŞANLAR

GABRIELE D'ANNUNZIO

Gelmiş geçmiş şairlerin çoğu pek tuhaftır, ama Gabriele D'Annunzio kadar tuhaf olanı çıkmamıştır.

Bir zamanlar İtalya faşizminin Vaftiz John'u diye anılan D'Annunzio'nun, Mussolini'nin "İtalya'nın Mesih"i ilan edilmesine sebep olmasından çok, güzel Salome yüzünden kafasını kaybettiği söylenir. D'Annunzio, yazacağı şiirlere esin kaynağı olsun diye ters çevrilmiş şemsiye üzerinde tüy kalemle yazı yazmak, ölü doğmuş bebekleri kavanozlara koyup çalışma odasındaki raflarda sergilemek gibi pek çok tuhaf şey yapardı. Dahası, ülkesinin ilerlemesine zarar verdiğini düşündüğü İtalyan kuruluşlarını şaşırtmaya bayılırdı. Aynı zamanda çapkın bir pilot ve rallici olan D'Annunzio, en basit işi bile büyük bir gösteri sergiliyormuş havasıyla yapardı. 9 Ağustos 1918'de, savaşın son aylarında, Viyana semaları İtalya Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklardan bırakılan kırmızı, beyaz, yeşil, renk renk kâğıtlarla dolmuştu. Hava filosunu böyle bir şey yapmaya teşvik eden kişi, hiç şüphesiz, D'Annunzio'ydu. Propaganda amacıyla atılan bu kâğıtların üzerinde şunlar yazılıydı: "Viyanalılar, şu anda üzerinize bomba atıyor olabilirdik. Bunun yerine sizi selamlıyoruz." O gece kimse ölmedi, ama şiir zafer kazandı.

12 Mart 1863'te Pescara'da şehrin gösterişli ve çapkın be-

lediye başkanının oğlu olarak dünyaya gelen Gabriele D'Annunzio, I. Dünya Savaşı'nın en büyük asker-şairiydi. Savaşta bir gözünü kaybetmişti. Elli iki yaşındayken upuzun bir pelerin giymiş, dişlerinin arasında bir kama ve elinde bir silahla Avusturya siperine saldırmıştı. Başka bir gün Bucari Körfezi'nde bulunan Avusturya donanmasının ortasına torpil botuyla dalarak bir düşman gemisini batırmıştı. D'Annunzio'ya göre, savaş, generallere bırakılamayacak kadar ciddi bir işti.

Barış, gündem dışında kalmaya dayanamayan D'Annunzio'ya hayal kırıklığından başka bir şey getirmedi. Yeni İtalya-Yugoslavya sınırındaki liman şehri Fiume'de, savaşmak ve yine ilgi odağı olmak için bir neden buldu. İtalya ile Avusturya arasında Kasım 1918'de ilan edilen ateşkeste, Fiume'nin kimde kalacağı henüz belirlenmemişti. İtalyan birlikleri şehri işgal etmişlerdi ama esasen İngiliz, Fransız ve Amerikan askerlerinden oluşan ittifak gücünün bir parçası olarak şehirdeydiler. D'Annunzio savaş sonrasında İtalya'da esecek rüzgârı doğru tahmin etti; "Fiume'nin İtalyanlarda kalması gerektiği" düşünülecekti. Sonuçta savaşçı-şair, coşkulu insanlardan oluşmuş bir orduyu arkasına alarak Fiume'ye yürüdü. İtalyan hükümeti, D'Annunzio yüzünden müttefiklerinin karşısında utanç verici bir duruma düşmüştü. İtalya'nın savaşa girmesini sağlayan 1915 yılındaki görüşmeler sırasında, İtalya'ya Fiume ile ilgili herhangi bir vaatte bulunulmamıştı. İtalya, Paris Barış Konferansı'nda savaş sırasında gösterdiği büyük fedakârlıkların göz önünde bulundurulmasını ve Fiume'nin kendisine bırakılmasını istemeyi planlıyordu. Ancak D'Annunzio'nun herhangi bir resmiyet taşımayan hareketi, bütün planı suya düşürmüş gibiydi.

D'Annunzio, 12 Eylül 1919'da Fiume'ye zafer kazanmışçasına bir giriş yaptı. Her şey film gibiydi. Hâlâ şehirde bulunan İngiliz ve Fransız birlikleri, alaya hiçbir direniş göstermedi; ancak İtalyan birliği, D'Annunzio ve beraberindekiler için *vur*

emri almıştı. Ne var ki, D'Annunzio, generali etkileyerek kendisine katılmasını sağlamıştı. Paltosunun yakasını açıp savaşta aldığı madalyaları göstererek "Tüm yapman gereken, birliklerine, beni vurmaları emrini vermek general!" demişti. Bu, tam bir tiyatro oyunuydu ve Fiume sakinleri bu oyunu çok sevmişti. Çok geçmeden, şehirdeki bütün İtalyan birlikleri D'Annunzio'ya katıldı.

D'Annunzio'nun Fiume'de kurduğu hükümet, hem kozmopolit hem de radikaldi. Hükümette Amerikalı gazeteciler, şairler, Belçikalı yazarlar, İtalyan işadamları, sendikacılar, anarşistler ve askerler vardı. Perde arkasında Fiume "bir geneleve, suçluların ve fahişelerin barındığı bir sığınağa dönüşmüş", uyuşturucu bağımlıları ve barbarların uğrak yeri olmuştu. D'Annunzio'nun tiyatral hareketlerine rağmen Fiume, bir zamanlar İtalya'nın "First Duce"sinin kurmayı düşündüğü "Erdem Cumhuriyeti" ile alakası olmayan bir yer haline geldi. Binlerce genç İtalyan, görünüşte *Il Commandantore*'ye hizmet etmek amacıyla Fiume'ye geliyordu. Aslında esas dertleri, özgür bir aşkın ve yasadışı olan uyuşturucunun yasak dünyasında âlem yapmaktı. D'Annunzio'nun askerleri, kurukafa ve çapraz kemik amblemli siyah elbiselerden giyiyor ve kemerlerine geçirdikleri kamalarla kasılarak ortalıkta dolanıyorlardı. Böyle yaşamak, okula gitmekten daha iyi, İtalya sokaklarında diğer işsizlerle birlikte pineklemekten çok daha kazançlıydı.

D'Annunzio'yu Fiume'den çıkarması için İtalya'ya yapılan diplomatik baskı artınca şair, Milton'un İngilteresi'nin bir şair tarafından yönetilen bir cumhuriyeti bombalayamayacağını ilan ederek herkese meydan okudu. Bu belki de doğruydu, ancak İngiltere Fiume'yi güle oynaya bombalayabilirdi de. Bir gözlemcinin belirttiği gibi, "Bir çılgınlık ve eğlence dönemiydi, ortalıkta silah sesleri yankılanırken geri plandan da sevişme sesleri yükseliyordu" D'Annunzio İtalyan gençlerine birtakım ku-

rallar koymuş, Fiume'yi Avrupa'daki hür düşüncelilerin sembolü haline getirmeye çalışmıştı. Şehrin ahlak seviyesini yüksek tutmak için ne yaparsa yapsın, yine de kendisinden, bir inanç adamından ziyade bir zevk düşkünü, bir Robespierre'den çok, bir Nero olduğu gerçeğinden kaçamadı. D'Annunzio, şehrin sorunlarını çözmek için geceleri gaz yakmak zorunda kaldığını söylüyordu, ama aslında limandaki salaş gece kulüplerinden birinde şarkıcılık yapan Lily de Montressor'ü eğlendirmekle meşguldü. Lily de Montressor, her gece *Il Commandantore*'nin kaldığı yere süzülüyor, sabah da çekip gidiyordu.

D'Annunzio'nun lejyonerleri kendilerini her türlü tensel zevke kaptırdıklarından Fiume yönetimi çökmek üzereydi; enflasyon almış başını gitmişti, yeterli yiyecek sağlanamıyordu, kanalizasyon sisteminin bakıma ihtiyacı vardı. Bu gündelik şeyler savaşçı-şairi çok kızdırıyordu; onun için son derece sıradan şeylerdi bunlar. İnsanların işe dönmelerini, askerlerin şehrin yönetimine yardım etmelerini sağlamak için bir şeyler yapmak gerekiyordu. Böylelikle şehrin etrafında bellerine kadar çıplak bir halde gezinip durdukları için *sans-chemises* diye anılan, Guido Keller önderliğindeki bir bando takımı, halkın ahlak seviyesini yükseltmeyi kendine iş edindi. Grubun karşılaştığı ilk sorun, o sıralar piyanist Luisa Baccara ile girdiği ilişkinin başına açtıklarıyla uğraşmakta olan D'Annunzio'nun bizzat kendisi oldu. Keller ve adamları, önce Luisa'yı kaçırıp Fiume'den olabildiğince uzağa götürmeye karar verdiler. Bunu *Il Commandantore*'ye duyurmadan başarmak başlı başına bir sorundu, ancak sonunda yeni, hatta harika sayılabilecek bir çözüm buldular: "Aşk Kulesi" Şehirdeki bütün kızlar ahşap bir kuleye "hapsedilecek" ve kule, burasını yiyecek, para ve çiçek yağmuruna tutacak erkeklerin kuşatması altında olacaktı. Luisa, *Kulenin Madonna*'sı olacak ve karmaşanın doruğa ulaştığı anda kaçırılarak bir daha geri dönmemek üzere şehirden uzaklaştırılacaktı. As-

lında Keller, Luisa'nın yanında kendi aleyhtarlarını da bir bota bindirip uzak bir adaya bırakmayı planlıyordu. Ancak tam da karmaşanın arttığı sırada D'Annunzio'nun, dünyanın olan biteni "fazlasıyla D'Annunzio tarzında" olmakla suçlayacağını söyleyerek festivale müdahale edip eğlenceyi durdurmasıyla, plan son dakikada suya düştü.

Herkes artık eğlenceden sıkılmaya, sporu da en az çalışmak kadar "can sıkıcı" bulmaya başladığından şehri terk edenlerin sayısı artmaya başlamıştı. Guido Keller çok sıkılmış, bir gün uçağına binip Yugoslavya'da bir yerlere gitmişti. Çoğu insan, D'Annunzio'nun emirlerinden bıkıp usanmıştı artık... D'Annunzio şu sözlerle insanları müziğe tapmaya teşvik etti: "Büyük bir ulus yalnızca kendi tanrısını ve suretini yaratmakla kalmaz, aynı zamanda tanrısı için ilahisini de yaratır." Bu arada Fiumeliler, kel, tek gözlü, koca burunlu, şişman ve kısa boylu bir tanrı sureti karşısında endişelenmeye başlamışlardı. D'Annunzio bir halk toplantısında, on binlerce müzikseveri ağırlayacak büyüklükte devasa bir tiyatro inşa ettirmeyi düşündüğünü açıkladı. Kimse söylediklerini dinlemediğinden ve askerler de liderlerinin yeni planıyla ilgilenemeyecek kadar geceden kalma olduklarından büyük bir sessizlik oldu. Asker birliği, şehri koruma görevini üstlenmişti; rıhtım civarındaki fahişeleri çalıştırmakla ilgileniyorlardı. Bu kaçırılmaz bir fırsattı, ne polis vardı ne de doğru dürüst bir yönetim. Onlar için D'Annunzio "basit bir ayrıntı"ydı yalnızca.

Ancak, son yaklaşıyordu; İtalyan deniz filosu ve askeri kuşatması, şehre gıda akışını kesmişti. Kasım 1920'de İtalyanlarla Yugoslavlar, Rapallo'da bir anlaşmaya varmış, Fiume'nin Milletler Cemiyeti'ne bağlı bağımsız bir şehir olmasına karar vermişlerdi. Artık İtalyanları, D'Annunzio'nun "macerası"na son vermekten alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Şehirde de güzel günlerin sona erdiğine dair bir inanç hâkimdi. Askerler, geçit tören-

leriyle, üniforma ve şiirle karınlarını doyuramazlardı, giderek daha fazla asker şehri terk ediyordu. Noel arifesinde İtalyan gemilerinden oluşan bir filo limana demirleyip şehri bombalamaya başladı. D'Annunzio, Fiumelilerin kendisinin yüce fikirlerini hak etmediklerini söyleyerek şehri terk etti. Ancak gerçek şu ki, şehirdeki çoğu insan, hayatın artık normale dönmesini bekliyordu.

D'Annunzio'nun kaybı, Mussolini için kazançtı. Fiume'yi terk eden askerler, üstlerinde siyah elbiseleri, kol bantları, Roma selamları, düşmanlarını saf dışı etmeye yarayacak şişe şişe hintyağlarıyla faşistlere katılmak üzere sürüler halinde harekete geçmişlerdi. Senaryoyu D'Annunzio yazmıştı, ancak filmi Mussolini yönetecekti. Fiume'de yaşananlar bize, D'Annunzio'ya ve beraberindekilere dair gülünç bir olay gibi de görünebilir; ancak son derece ciddi ve önemliydi. Sonradan bütün bunların, Mussolini'nin 1922'deki Roma Yürüyüşü'nün bir habercisi olduğu anlaşılacaktı. İtalyan yetkililerin D'Annunzio'nun fantezilere kapılıp işlere burnunu bu kadar çok sokmasına izin vermeleri, Mussolini'ye İtalya'daki otoritenin aslında ne kadar zayıf olduğunu göstermişti.

KARA LORD

Haçlı Seferleri'nin kötü çocuğu, kimi zaman zararlı bir yaratıcı, diğer zamanlarda ise acımasız bir zorba olan şövalye Raimond de Châtillon ya da daha çok bilinen ismiyle Keraklı Reginald'dı.

Suriyeli Araplar diğer hiçbir Hıristiyan savaşçıdan, İngiltere'nin aslan yürekli Kral Richard'ından bile, "şeytan" dedikleri Raimond'dan korktukları kadar korkmuyor ve ondan nefret ettikleri kadar da hiç kimseden nefret etmiyorlardı. Raimond, Moab'daki zapt edilemez kalesinden, güvercin sürüsüne saldıran bir şahin gibi Müslüman kervanlarına saldırıp zevk için öldürüyor, kurtulanları esir alıp fidye karşılığı bırakılmak üzere kalesinin karanlık zindanlarına kapatıyordu. Raimond, hiçbir lorda bağlı değildi ve parçalanmakta olan bir komuta zinciri altında, bazen bağlayıcı bir güç bazen de bölücü bir faktör olarak Hıristiyanlığa hizmet ediyordu.

Raimond, Filistin'e ilk kez Kral VII. Louis maiyetinde, 1147 yılında gelmişti. Fransız orduları geri dönerken o, kendi prensliğini kurma hevesiyle Filistin'de kalmıştı. Sir de Châtillon-sur-Loing'in küçük oğlu olarak hizmet ettiği lordun vereceği küçük arsa dışında, Fransa'da kendisine önemli bir hak tanınmayacağını düşünüyordu. Ama Outremer'de –1099'daki

fetihten sonra Ortadoğu'daki Hıristiyan kolonilerine verilen ad– bir savaşçı ve acımasız, cesur bir lider olarak yeteneklerini sergileme fırsatı vardı. Önce Kudüs Kralı III. Baudoin'e bağlı olarak askerlik yaptı. Ardından 1153'te Prenses Constance ile parlak bir evlilik yaparak Antioch (Antakya) prensliğini elde etti. Bu, beş parasız bir şövalye için şaşırtıcı bir yükselişti. Antakya halkı kendisini pek sevmese de Raimond, Suriye Araplarına karşı kazandığı savaşla onlara ne kadar atak biri olduğunu kanıtlamıştı. Yine de Raimond mükemmel bir şövalye değildi, ne Lancelot ne de Galahad'dı; yalnızca azgın bir keçi gibi davranan acımasız bir katildi. Ne arkadaşlarına düşmanlarını anlatabilir ne de dindaşlarına Müslümanları kötüleyebilirdi. 1156'da bir Hıristiyan adası olan Kıbrıs'a saldırdı; askerleri Hıristiyan Yunanlara o kadar çok kötülük yaptı ki, "Hunların ya da Moğolların Raimond'ı kıskanacağı" söyleniyordu. Kiliseyi seven biri de değildi; kendisi papazların burunlarını ve kulaklarını keserken askerlerine de bütün rahibe ve kadınlara tecavüz etmelerini emretmişti. Raimond'ın askerleri hazine bulmakta o kadar başarılıydı ki, tüm adada tek bir esiri kurtarmaya yetecek kadar bile para kalmamıştı. Bu durum, elindeki soylu esirler için kendisine yüklü miktarda para ödeneceği hayalini kuran Raimond'ı hayal kırıklığına uğratmıştı. Esirleri serbest bırakmasını ve Antakya'ya zaferle dönmesini sağlayan şey, Kıbrıslıları kurtarmak üzere adaya bir Bizans filosunun geldiği haberi oldu.

Ancak, 1160'te Raimond'ın talihi ters gitmeye başladı. Ermenistan'da Hıristiyanlara ait bir sığır sürüsüne düzenledikleri saldırı sırasında Raimond, Halep valisinin kurduğu pusuya düştü ve on altı yılını hapiste geçirmek zorunda kaldı. Antakya halkı da serbest bırakılması için gerekli fidyeyi ödemeye yanaşmayınca, Raimond neredeyse unutuldu. Müslümanların zindanında geçirdiği yıllar onu yiyip bitirdi, elden ayaktan düşürdü. 1176'da Müslüman ve Hıristiyanlar arasında ilan edilen ateşke-

sin ardından serbest bırakıldığında, yitip giden zamanın öcünü almaya karar verdi. Müslümanların o sıradaki liderleri Selahaddin Eyyübi idi ve bu adam onu serbest bıraktığına pişman olmalıydı. Karısız ve evsiz kalan Raimond, 1147 yılında ayrıldığı Fransa'ya geri döndü. Serbest bırakılmasının üzerinden henüz birkaç ay geçmişti ki, zengin dul Stephanie de Milly'i kandırıp onunla evlendi. Böylece Ürdün'ün Kerak'ı da kapsayan güney kısmını kontrol etmeyi başardı. Bütün krallık içinde Kerak, o zamanın belki de en güçlü, en zapt edilmez kalesiydi. Mısır'dan Suriye'ye giden Müslüman kervanları buradan kontrol edilebiliyordu. Selahaddin, Raimond'ın serbest kalmasına razı olarak Pandora'nın Kutusu'nu açmıştı. Hıristiyanlara karşı verdiği kutsal savaşta son zaferini elde etmesine yarayacak tohumları, bilmeden ekmişti. Çünkü Raimond'ın yaptığı hatalar İslam'ın Filistin'de alacağı son zafere çıkan yola taş döşeyecekti.

Raimond'ın 1182 yılında Kızıl Deniz'de yaptığı uzun yolculuk, Hıristiyan kuvvetlerin Müslümanlara karşı giriştiği en cesur harekâttı. Amaç, yalnızca Muhammed Peygamber'in naaşını Mekke'deki mezarından alıp, Raimond'ın Kerak'taki kalesine getirmek değildi. Çok sayıda esir alınacak, ayrıca Peygamber'in mezarını ziyaret etmek isteyen bütün Müslümanlar bunun için Kerak'ın efendisine para ödemek zorunda bırakılacaktı. Başka biri bu planları yapmış olsaydı, ona deli gözüyle bakılırdı.

Kızıl Deniz'de yapılacak saldırılar için iki yıl hazırlanıldı. Bunun için Aşkelon'un Akdeniz sahilinde gemiler inşa edildi. Bunların bir kısmı develerin sırtlarına yüklenilmiş parçalar halinde çölün karşı tarafındaki –şu anda Ürdün'ün Kızıl Deniz kıyısında yer alan– Akabe Körfezi'ne nakledildi. Müslüman ajanlar Raimond'ın Kızıl Deniz'de Araplarla Mısırlılar arasındaki ticareti hedef alan korsan saldırılar için hazırlandığını düşüneceklerdi. Böyle bir korsan saldırı, uğrayacakları maddi zarar açısından Müslümanları tedirgin edecekti ki, bu tedirginlik,

Raimond'ın gerçek planını öğrendiklerinde içine düşecekleri durumun yanında hiç kalırdı. Müslümanlar için Peygamber'in naaşının alınması, Kudüs'ün ele geçirilmesi kadar, kelimelerle ifade edilemeyecek denli önemli bir olaydı.

Raimond, önce Akabe Körfezi sınırındaki Eliat kasabasının ele geçirilmesi sırasında adamlarına liderlik etmiş ve limanını güvenceye almıştı. Böylece üssüne düzenlenecek herhangi bir saldırıdan çekinmesine gerek kalmadan, savaş gemilerini korkusuzca Kızıl Deniz'e indirebilirdi. Süvari bölüğünü taşıyan beş gemi, kamuflaj amacıyla, tamamen siyaha boyanmıştı. Gemilerin mürettebatını, aldıkları kutsal emri gösteren amblemler taşıyan Haçlılar değil, haydutlar ve Akdenizli korsanlar oluşturuyordu. Raimond'ın filosu, rehberlerin de yardımıyla, önlerine çıkan sahil kasabalarını yağmalayarak ve Nübye'nin liman kenti Aidhab'ı ele geçirerek Kızıl Deniz'deki Afrika kıyılarına doğru hareket etti. Ele geçirilen ticaret gemilerinin sayısı arttıkça, Müslüman dünyasında yaşanan panik de artıyordu. Daha önce Kızıl Deniz'de hiç Hıristiyan gemisi görülmemişti. Müslümanlar, Raimond'ın aç gözlü saldırıları karşısında ilk defa savunmasızdılar. Afrika'nın kuzeybatısındaki bütün kıyıları yağmalayan Hıristiyan korsanlar, sayısız küçük limanı yakıp yıkarak Arap kıyılarından da geçmeye başladılar. Ardından al-Rabigh limanına vardılar. Raimond'ın korsanları, limana inip oradaki Arapların atlarına el koyarak, Müslümanların kutsal kenti Mekke'ye doğru at sürmeye başladılar. Yolda karşılarına çıkan zengin bir kervanı yağmalayıp tüccarları kılıçtan geçirdiler.

Raimond Müslümanların zayıf noktasını bulmuştu; hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmadan yollarına devam ediyorlardı. Müslümanlar karşı koyamayacak kadar şok olmuşa benziyorlardı. Hıristiyanların Kızıl Deniz'e inmesinin mümkün olabileceğini düşünmemişlerdi. Savaşan Haçlılarla daha önce hiç karşılaşmamış olan Araplar, Hıristiyanların barbarlığı kar-

şısında dehşete düşmüşlerdi. Şimdi bu kâfirler, kutsal yerlerin en kutsalı Mekke'ye bile saldırmayı düşünüyorlardı. Uzaklarda, ta Kuzey Suriye'de sefer halinde olan Sultan Selahaddin, kendisine ulaşan haberlere inanamamış, Mısır temsilcisi olan kardeşi el-Adil'in bu krizle başa çıkmasını ummaktan başka bir şey yapamamıştı.

Müslümanlar Hıristiyan korsan göreceklerini hiç düşünmediklerinden Kızıl Deniz'de kendilerine ait çok az savaş gemisi tutmuşlardı. Bu sırada el-Adil çabuk davranmış, gemileri karayoluyla Akdeniz'den Kızıl Deniz'e indirme işine girişmişti. Bu iş altı hafta sürmüş, bu esnada Raimond'ın adamları ortalığı boş bulup yakıp yıkmaya, yağmalamaya devam etmişlerdi. Ancak Mısırlı Amiral Lu'lu'nun olaya el koymasıyla birlikte oyun sona erdi. Raimond gemilerinin yanında değildi. Peygamber'in naaşını almak için geri dönmek üzere Kerak'taki kalesine dönmüştü. Bu Raimond'a olduğu kadar Haçlı filolarına da hak ettikleri cezayı verecek bir vesile oldu. Amiral Lu'lu, Raimond'ın gemilerine kıyıya yakın bir yerde el koydurdu ve hepsini yaktırdı. Öç almak isteyen Mısırlılar iç taraflara çekilen Haçlıların peşlerine düşmüşlerdi. Lu'lu'nun Bedevi göçebelere bir kese gümüş vererek kendisine yol göstermeye zorladığı söylenir. Sonunda yüz yetmiş Haçlı, sağ bırakılmak şartıyla el-Adil'in adamlarına teslim olur. Ancak bu el-Adil'in garanti edebileceği bir şey değildi. Müslüman halk o kadar kızmış ve Sultan Selahaddin o kadar öfkelenmişti ki, kuzeyden binlerce kilometre uzaklıkta ve yardım alamayacakları bir durumda böyle bir iyilik düşünülemezdi bile. Selahaddin, yalnızca öç almak için değil, İslam savunmasındaki zayıf noktayı görüp kutsal yerlere saldırdıkları için, Raimond'ın adamlarının öldürülmesini emretti. Raimond'ın korsanlarının bir kısmı Kahire'de, bir kısmı Mekke ve Medine'de idam edildiler.

Raimond'ın bu planı da başarısız olmuştu, ancak bu sefer

zafere çok yaklaşmıştı. Bununla birlikte Outremer'deki Haçlı krallıklarına göre Raimond'ın girişimi büyük bir hataydı. Selahaddin, topraklarını güney sınırından gelebilecek tehlikelerden ve diğer Müslümanlardan korumaktan ziyade dikkatini Hıristiyanları yok etmeye vermesi gerektiğinin farkına varmıştı. Selahaddin, Keraklı Reginald'ı kendi elleriyle öldürerek öç almaya yemin etti. Sonraki beş sene boyunca Raimond'ın yüzünden düştüğü alçaltıcı durumu hatırlamadan geçirdiği bir gün bile olmadı.

Pek çok insan düşmanının sahip olduğu gücü görüp, olabildiğince sessiz bir komşu olmaya çalışırdı. Ancak bu, Raimond'ın yapacağı türden bir şey değildi. Kerak'taki sığınağından Müslüman kervanlarına saldırarak Selahaddin'i kışkırtmaya devam etti. Ancak Selahaddin'in kışkırtılmaya ihtiyacı yoktu. Kerak lorduyla karşılaşmak için diş biliyordu. Kasım 1183'te muazzam bir orduyla kaleyi kuşattı. Bu esnada Kerak'ta yılın düğünü yapılıyordu; Raimond'ın üvey oğlu, Toronlu Humphrey, IV. Baudoin'in üvey kız kardeşi Isabella ile evleniyordu. Raimond, Müslüman ordusunun düğünü bozacak en küçük bir hareketine dahi izin vermeyecekti. Selahaddin mancınıklarla attırdığı taşlarla kalenin duvarlarını yıkarken, Raimond, konuklarıyla ilgilenip içecek dağıtarak kusursuzca ev sahipliği yapıyordu. Savaş çığlıkları, yaralananların sesleri yükselecek olursa müzisyenlerine tempoyu artırmalarını ve herkesin dans etmesini sağlamalarını emrediyordu. Zamanın tarih yazıcılarından biri, inanması zor ama etkileyici bir hikâyeyi, Selahaddin'in ıslah olmaz ev sahibine olmasa da genç âşıklara nasıl cömert davrandığını kaydetmişti. Kuşatma sırasında damadın annesi, Stephanie de Milly, düğün için kendi elleriyle hazırladığı yemeklerden Selahaddin'e göndermişti. Selahaddin de karşılığında, hangi kulenin yeni evlilerce kullanıldığını araştırıp balayındaki çiftin biraz rahat edebilmeleri için adamlarına o taraftaki bombardımanı kesmelerini emretti.

Bu arada Raimond, fener ışığı aracılığıyla, Selahaddin'in saldırısını haber vermiş ve IV. Baudoin komutasında bir takviye birliği yola çıkmıştı. Mısırlı Araplar, birkaç gün sonra, yaklaşan Hıristiyan ordusu karşısında kuşatmayı kaldırıp geri çekilmek zorunda kaldılar. Ancak bir yıl sonra, 1184'te Selahaddin yeniden Kerak önlerindeydi; muazzam kuşatma araçlarıyla Raimond'ın duvarlarını dövüyordu. Yine bir takviye birliği tarafından geri çekilmeye zorlandı. Bu kıl payı kurtulmalar Selahaddin'le olan ilişkisinde daha uyanık olması konusunda Raimond için bir uyarı teşkil etmeliydi, ancak Raimond hiçbir zaman ihtiyatlı hareket edemiyordu. Lord, 1187 Paskalyası'nda, en delice eylemini uygulamaya karar verdi. Selahaddin'in sıkı korumalar eşliğinde bir kervanla Güney Ürdün'e giden kız kardeşini kaçıracaktı. O sırada Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında genel bir ateşkes vardı. Ancak Raimond ateşkesi tanımıyordu: Adamlarına kervana saldırmalarını emredip korumaları öldürttü ve tüm Müslüman tüccarları esir alarak Kerak'ta zindana kapattı. Selahaddin'e kız kardeşinin esirler arasında olup olmadığına dair hiçbir bilgi verilmedi. Raimond ateşkesi bozmuştu, dolayısıyla Kudüs'teki Hıristiyan krallığına savaş ilan etmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Selahaddin ve İslam dünyası, ancak kâfirler Kudüs'ten çıkarıldığında huzura kavuşacaktı. Selahattin, Raimond'ı kendi elleriyle öldürmeye bir kez daha yemin etti.

1187 yılında olanlar, Hıristiyan dünyası için tam bir felaketti. Selahaddin Haçlı krallığını işgal etmiş, Hıristiyan ordusunu yenilgiye uğratıp yok ettikten sonra Kutsal Toprakları ele geçirmişti. Böylece doksan iki yıllık Haçlı hâkimiyetinden sonra Kudüs'ü yeniden kazanmıştı. Hattin Savaşı'nda o zamana kadar oluşturulan en büyük Haçlı ordusu bertaraf edilmiş, bölgenin bütün ileri gelen soyluları esir alınmıştı. Esir alınanların arasında elbette ki, Keraklı Reginald da vardı. Selahaddin, savaştan

sonra çadırında Kral Guy'u ve şövalyelerini ağırladı. Selahaddin, durmadan Raimond'ın sözünü keserek ona meydan okudu; ancak Kerak'ın lordu, "Ben, bir prens her zaman ne yapmışsa onu yaptım yalnızca. Yüzlerce kişinin yürüdüğü yolu takip ettim" şeklinde tepeden yanıtlar verdi. Sultan, Raimond'ın kendisine yalvaracağını umut etseydi, hayal kırıklığına uğrardı. Ancak bu durumda Selahaddin daha fazla söz söylemedi ve yeminine sadık kalarak kılıcını sallayıp tek darbeyle Raimond'ı öldürdü. Kerak'ın Kara Lordu'nun, Müslümanların "şeytanı"nın kariyeri böylece sona erdi. Raimond, Kudüs'teki Hıristiyan krallığının düşüşüne herhalde herkesten çok katkıda bulunmuştu.

LAMBERT SIMNEL

1485 yılında sona eren ve "Güllerin Savaşı" diye bilinen otuz yıllık içsavaş sonrasında, İngiltere Krallığı hâlâ tam olarak bir düzene girememişti. VII. Henry, krallığı süresince, tahtta hak iddia edenlerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Henry'nin yerine tahta York'un ileri gelenlerinden birini tahta geçirmek amacıyla iki önemli ayaklanma patlak vermişti. Ancak her ikisi de başarısızlıkla sonuçlandı. Lambert Simnel'in karıştığı ayaklanma, liderlerin idam edilmeleri ya da hapsedilmeleriyle sonuçlanmış; Warwick Kontu olarak kabul edilen Lambert Simnel, kraliyet asasını taşımak yerine patates soyup bulaşık yıkamak zorunda kalmıştı. Hikâye, Tudorların rol aldığı tam bir pembe diziydi.

1485'ten sonra İngiltere tahtında hak iddia edenlerin ilki, Lambert Simnel adında on yaşlarında bir çocuk oldu. Çocuğun geçmişi o kadar belirsizdi ki, Lambert veya Simnel adlarının gerçek ismi olup olmadığı dahi bilinmiyordu. Her iki isim de o zamanda az rastlanan isimlerdendi. Zaten kim olduğundan çok, kim olmaya çalıştığı daha önemliydi. Lambert Simnel, Richard Symonds adında hırslı bir Oxfordlu papazın elinde piyona dönüşmüştü. Symonds, masa başında çalışmaktansa bazı güçlü lordların desteğini alıp yüksek bir mevkie gelmenin daha

iyi olacağı sonucuna varmıştı. Peki, kralın kendisinden daha güçlü kim olabilirdi? Bu amaçla Symonds bazı güçlü kişilerin sevgisini kazanmak, hatta başka birini "tahta oturtan" kişi olmak için, önüne çıkan şansları değerlendirmeye başladı. Bir söylentiye göre, Lambert Simnel'in org imalatı işiyle uğraşan babası Thomas Simnel, oğlunun eğitim işini tamamen Symonds'a bırakmıştı. Çocuğun her şeyi kolayca öğrendiğini ve üstelik çok da yakışıklı olduğunu fark eden Symonds, kendi amaçları için bu durumdan yararlanmaya karar verdi. IV. Edward'ın oğlu Yorklu Richard'ın Londra Kulesi'nda hâlâ sağ olduğu yönünde birtakım söylentiler duymuştu; aslında Richard çoktan ölmüştü. Eğer insanları Lambert Simnel'in Yorklu Richard olduğuna, dolayısıyla tahtın vârisi olduğuna inandırmayı başarırsa kendisini çabalarından ötürü ödüllendirmek isteyecek, hatta ona piskoposluk rütbesi verecek pek çok kişi çıkabilirdi.

Symonds'ın Lambert'i bir prens gibi eğitmeye başlamasının üzerinden az bir zaman geçmişti ki, ortalıkta Clarence Dükü'nün oğlu ve Warwick Kontu genç Edward'ın Kule'de öldürüldüğüne dair yeni bir söylenti dolaşmaya başladı. Bunun üzerine Symonds planını biraz değiştirdi; Lambert'i kendi himayesi altında Warwick Kontu olacak şekilde yetiştirmeye, çocuğa tüm saray adabını ve büyük bir lord olmanın inceliklerini öğretmeye karar verdi. Lambert'i istediği düzeye getirdikten sonra, Warwick Kontu'nun Kule'den kaçıp kendisine sığındığı söylentisini yayacaktı. York'un önde gelenlerinin ve belki de tahta göz dikmiş olan Lincoln Kontu John de la Pole'un bile kendisini destekleyeceğinden hiç şüphesi yoktu. Symonds'ın planı başarılı olduktan sonra, Lincoln Kontu'nun çocuğu bir şekilde saf dışı bırakıp tahta oturmayı planlaması pek muhtemeldi.

Lambert'in "eğitimi" tamamlandıktan sonra Symonds, çocuğu İrlanda'ya gönderdi. İrlanda'da Yorklu birinin desteğini sağlayacağına emindi. Symonds ile çocuk İrlanda'ya vardıkla-

rında Kildare Kontu'nun huzuruna çıkarıldılar. Kildare Kontu, "Warwick" hikâyesine inandığını ve İngiltere'yi işgal edip Kral Henry'yi tahttan indirmeye hazır olduğunu belirtmişti. İrlanda halkı da çocuğu çok sevmiş, bu uğurda ölmek zorunda kalsalar bile onu tahta çıkarmaya söz vermişlerdi. İrlandalılar org yapan birinin oğlunun prens olduğuna bu kadar kolayca inandığına göre Lambert gerçekten yetenekli bir çocuk, Symonds da iyi bir öğretmen olsa gerekti. Lambert, Dublin Kalesi'ne götürüldü, gerçek bir kralmış gibi muhteşem bir törenle karşılandı. Lambert'in İngiltere Kralı VI. Edward olduğu yasal olarak da kabul edildi ve çocuğa taç giydirildi.

İrlanda Denizi'nin karşı yakasındaki Henry Tudor, İrlanda'dan gelen haber üzerine alarma geçti. Ajanları önde gelen aleyhtarlarının faaliyetlerinden kralı haberdar ediyorlardı; ancak bu çocuğun nasıl göründüğüne dair kesin bir bilgi edinememişlerdi. Kral, gerçek Warwick Kontu'nun Kule'ye hapsedildiğinden kesinlikle emindi. 2 Şubat 1487'de Sheen'de yaptığı bir konsey toplantısından sonra Warwick Kontu'nu halka göstererek İrlanda'daki sahtekârın Clarence Dükü'nün oğlu olduğu yolundaki söylentileri boşa çıkarmaya karar verdi. Bunun üzerine Kont, kalabalık halk arasında dolaştırıldı. Ne yazık ki, plan geri tepti ve halk, ortada dolaştırılan gerçek kontun sahte olduğuna, Lambert Simnel'in ise gerçek prens olduğuna karar verdi. Aslında İngiltere'de herkesin biraz kafası karışmıştı, ama İrlandalılar gerçek Warwick Kontu'nun kendi ellerinde olduğundan kesinlikle emindiler. Sonunda tahta geçmeyi planlayan Lincoln Kontu gibi, York'un önde gelenleri ise gerçek kontun nerede olduğuna pek önem vermiyorlardı.

Lincoln Kontu, Kral Henry'ye karşı düzenlenen bu oyuna artık açıkça katılmıştı. Ayrıca, bir önceki kral IV. Edward'ın kız kardeşi Yorklu dul Burgundy Düşesi Margaret, isyancılara para ve teçhizat yardımı yapacağına söz vermişti. Düşes, Lam-

bert Simnel'e inanmıyordu, ama Henry Tudor'dan o kadar nefret ediyordu ki, ailesinden birinin tahta geçmesi için her şeyi yapardı. Lincoln Kontu, Martin Swart komutasında iki bin kişilik bir Flaman ordusu toplamış ve Kildare Kontu liderliğindeki isyancı birliğe katılmak üzere, orduyu İrlanda'ya göndermişti. 5 Haziran 1487'de İrlanda-Flaman ordusu, Lancashire'da Furness yakınlarına bir çıkartma yaptı. Burada, beklediklerinden az sayıda da olsa, bir grup İngiliz destekçi onlara katıldı. Otuz yıllık içsavaşın etkilerini kısa sürede üzerlerinden atamayan Kuzey halkının, işgalcileri desteklemeye pek de niyetli olmadığı anlaşılıyordu. York ordusunda, İngilizlerin topraklarına kabul edemeyecekleri kadar çok sayıda yabancı bulunuyordu. İşgalciler yol boyunca etrafı yağmaladı. Üstelik İrlandalı askerlerin kalitesinden de şüphe ediliyordu; çok az silahları vardı ve zırhları yetersizdi. Bu durumda iyice zırhlanmış askerlere karşı yürütülecek bir savaşa nasıl katkıda bulunacakları bir muammaydı. 16 Haziran 1487'deki çarpışmada isyancılar saray ordusuyla karşılaştı ve yenildiler. Kildare Kontu sağ olarak ele geçirildi, ancak Lincoln Kontu ve Swart çarpışma sırasında öldüler. İki önemli esir, Symonds ve Simnel, Henry Tudor'un çadırına götürüldü. Çocuğun öldürülmesi gerektiğini söyleyenlerin tüm ısrarlarına rağmen kralın gönlü buna razı olmadı. Krala göre, Simnel başından beri tamamen suçsuzdu. Entrikacıların elinde oyuncak olmuş, çekici ve iyi huylu bir çocuktu. Kral çocuğun iri gözlü yüzüne dik dik bakarak baş aşçısını çağırdı, ondan çocuk için sarayda uygun bir iş bulmasını istedi. Çatışmadan sağ kurtulan Lambert böylece saray mutfaklarında çalışmaya başladı, daha sonra da kralın hizmetinde bir avcı oldu. 1534 yılına kadar yaşayan Lambert'in bundan sonraki yaşamı hakkında çok az şey biliniyor. Kral, eğitmen Richard Symonds'ın da canını bağışlamış, ancak çatışmadan sonra bir süreliğine hapse mahkûm etmişti.

Kral Henry'nin elde ettiği bu başarı, Yorkluların daha sonra da tahtta hak iddia etmelerini önleyemedi. Henry, Lambert Simnel'in kendisi için yemek yapma işiyle meşgul olmasını sağlamıştı; ancak en az Lambert kadar tuhaf bir ismi olan, diğer bir sahtekâr Perkin Warbeck, yeni bir iddiayla karşısına çıkmak için hazırlanmaya başlamıştı bile. Ancak bu da başka bir hikâye.

IV. Bölüm

SAÇMALAMA SANATI

GÖRÜNÜM SORUNU

Fotoğrafın icadından önce, prens ve prensesler arasında ayarlanan evliliklere her zaman bir belirsizlik eşlik ederdi. Bir kişinin müstakbel eşinin huyu ve kişiliği hakkında herhangi bir bilgisinin olmamasının yanı sıra şaşı mı, kambur mu, maymuna mı benziyor bilemiyordu. Gelinin ve damadın kaderi, ya yalan yanlış tanımlar yapan saray mensuplarının ya da çıkardığı işin niteliği aldığı ücrete bağlı olan kraliyet ressamının elindeydi. VIII. Henry, Hans Holbein'in ünlü Cleve'li Anne portresi nedeniyle baş danışmanı Thomas Cromwell'i ilk önce görevden almış, ardından da idam ettirmişti.

Haziran 1538'de, Henry'nin üçüncü eşi Jane Seymour'un ölmesinden kısa bir süre sonra Cromwell, krala Almanya'daki Cleve Hanedanlığı'ndan yeni bir eş alması gerektiğini söyledi. Plan, Avrupa'daki dinsel dengelere göre şekillenmişti. Katolik güçlerin Fransa-Habsburg ittifakından çekinen İngiltere, Schmalkalden Protestan Birliği ile yakınlaşmak istiyordu. Cromwell, kralın Cleve'li Protestan Anne ile yapacağı evliliğin bunu sağlayacağını ummuştu. Henry'nin saray mensuplarından biri, Christopher Mont, genç leydinin bir portresini almak üzere Almanya'ya gönderildi. Böyle bir resmi ele geçiremeyen Mont, kendi hayal gücüne güvenmek zorunda kalmış ve İngil-

tere'ye döndüğünde Prenses Anne'in "güneşin yanında ay nasıl sönük kalıyorsa, leydinin yüzü ve vücudunun güzelliğinin yanında Milan Düşesi'nin öyle sönük kaldığını ve kişiliğine methiyeler düzüldüğünü" duyduğunu anlatmıştı. Henry, bu sözler karşısında işin içinde bir bit yeniği olduğunu düşünmüş olmalı, çünkü Milan Düşesi çok çirkin bir kadındı ve yalnızca solgun bakışlarıyla aya benzetilebilirdi. Ne yazık ki, Cleve Dükü, kız kardeşinin talibi olarak Henry'nin Almanya'ya gelmesini ve ittifakın olduğu kadar kız kardeşinin de önünde diz çökmesini istiyordu. Bu, belki Cromwell'in yapabileceği bir şeydi ama Henry, Alman bir "bok çuvalı"nın önünde diz çökmeye kesinlikle gönüllü değildi. Her neyse, Henry zaten Cleve'li Anne'in Lorraine Dükü ile sözlendiğini duymuştu.

Bununla birlikte Cromwell, bu haberi pek ciddiye almadı ve dük sorununun kısa sürede çözülebileceğini düşündü. Bu nedenle Anne'in bir portresini bulması için Mont'a ısrar etmeye devam etti. Ancak yerel ressam Lucas Cranach bu işi yapamayacak kadar hastaydı. Almanlar Mont'a bir süre önce yapılmış bir portreyle, ki o sırada bunun bile bulunması zaman alacaktı, idare etmesini söylediler. Bu gecikmelerden iyice yılan Mont, Cleve Dükü'ne İngiltere'ye götürmesi için eninde sonunda kendisine verilecek portreye benzeyip benzemediğini anlayabilmek için prensesi görmek istediğini söyledi. Dük bu durumdan hiç de memnun olmamıştı. Mont'a "Çıplak mı görmek istersiniz?" diye sitemde bulundu. Mont da durumdan giderek daha fazla rahatsız olmaya başlamıştı. Almanlar, gizli birtakım sebeplerden ötürü evlilik görüşmelerini erteliyor gibiydiler. Hüsrana uğramış olan Henry, Anne'in bir resmini yapması için sarayından Hans Holbein'i gönderdi. Birkaç hafta içinde portre hazır edildi ve İngiltere'ye götürüldü. Kral, gördüğü şey karşısında son derece memnun kalmış ve evlilik hazırlıklarına başlanmasını emretmişti. Cromwell, arzu ettiği Protestan ittifakını sonunda kurabilecekti.

24 Eylül 1539'da Cleve hanedanının temsilcileri, evlilik pazarlıklarını sonuçlandırmak için İngiltere'ye geldiler. Sorunlar halledildi ve Anne'in İngiltere'ye gelmesi şerefine cömert hazırlıklara girişildi. Kral, Greenwich'te gelinini bekliyordu, ancak Anne kötü hava koşulları nedeniyle geceyi Calais'de geçirmek zorunda kalmıştı. 27 Aralık'ta Rochester'a vardı. Burada tebdili kıyafet içinde bekleyen Henry, müstakbel karısını ilk defa gördü. Kral büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Kendisine yanlış raporlar gönderen nedimlerine sövdü, saydı: "Bu kadına böyle övgüler düzen adamlarımdan utanıyorum. Bu kadını hiç sevmedim." Rochester'a giderken, Anne'e vermek üzere, yanına bir sepet dolusu yeni yıl hediyesi almıştı, ancak hiçbirini vermeden geri döndü.

Kral, Greenwich'e döner dönmez Cromwell'i huzuruna çağırttı ve kendi kralını "bu Flanders kısrağıyla" evlenmek zorunda bıraktığı için onu sözleriyle feci hırpaladı. Herkes kralı aptal yerine koymuştu; Mont, Holbein ve özellikle de Cleve Hanedanı'ndan bir prensesle evlenmesi için bastıran Cromwell. Henry, evliliğin gerçekleşeceğini, ancak mümkün olduğu kadar kısa sürede boşanmanın yollarını arayacağını açıkça belirtti. Cromwell'e onun yüzünden boynuna kendi eliyle bir boyunduruk geçirmek zorunda kaldığını söyledi. Bu, Henry'nin hoşlandığı bir durum değildi ve Cromwell de yakında çok pişman olacaktı. Cromwell'in 'yara aldığını' ve kralın gözünden düştüğünü sezen kraliyet meclisindeki bakanlar, onu darağacına göndermek için kolları sıvadılar.

VIII. Henry'nin Cleve'li Anne ile yaptığı evlilik hiçbir zaman tam bir evlilik olmadı. Henry'nin Anne'e duyduğu tiksinti, beraber geçirdikleri ilk gecenin sonrasında iyice artmıştı. Kral, karısının fiziksel olarak son derece itici olduğunu iddia etti ve onu "kendisine geldiği zamanki kadar temiz" bıraktı. 1540 yılında Paskalya zamanıydı. Henry, Anne'i boşamak için

bir sebep bulmuştu; daha önce Lorraine Dükü'yle sözlü olması yeterli bir nedendi. Ümitsizlik içindeki Henry her çareye başvuruyordu. Anne'i evine göndermek istedi. Gariptir ki, kız gitmek istemiyordu. Kocasının kendisini boşamaya bu kadar hevesli olmasıyla ilgilenmiyor gibiydi. İngiltere'yi sevmişti ve Richmond'da kendisine ait bir evde kalan soylu sakinlerden biri olarak hayatını sürdürmeye razıydı. Henry, 7 Temmuz 1540'ta boşandı; evliliği geçersizdi artık.

Ancak kral, meselenin böyle noktalanmasına izin vermeyecekti. Yaşadığı utançtan Thomas Cromwell'i sorumlu tutuyor ve Holbein'in yaptığı portrenin Anne'i tamamen farklı yansıttığını iddia ediyordu. Nicholas Wotton gibi başkaları da resmin 'aslına uygun' olduğunu ifade ettiler. Kimin haklı olduğunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Almanya'nın kırsal kesimindeki bir sarayda yetişmiş donuk bir kızdan hiç umulmayacak bir mükemmellik beklediği için kabahat muhtemelen Henry'deydi. Aslında Cleve'li Anne'in Henry'nin pek sevdiği Jane Seymour'dan çok daha güzel olduğu neredeyse kesindir. Henry giderek yaşlanıyordu ve Anne'in kendisine hayat katamayacak bir kadın olduğunu düşünüyordu. Anne zamanının çoğunu örgü örüp, dikiş dikerek geçiren utangaç birisiydi. Kralın bu kadar itici bulduğu fiziksel çekiciliği de muhtemelen kralın kendi cazibesine pek uygundu. Bu sefer de kralın sonraki eşi Catherine Howard, Henry'yi iğrenç bulacaktı.

Cleve evliliği Thomas Cromwell için tam bir felaket oldu. Baş danışman, kralın desteğini kaybetti. Hatta henüz boşanma gerçekleşmeden tutuklandı ve konulduğu kulede idam edileceği günü beklemeye başladı. Saraydaki düşmanları, özellikle Norfolk Dükü Thomas Howard, boşalttığı koltuğu hemen doldurdu. Howard'ın, kralın ağız tadını yerine getirebilecek çok güzel bir yeğeni vardı. Bir fotoğraf veya dürüst bir diplomat bulamayan Thomas Cromwell kellesini kaybederken Anne, İngiltere'de sessiz bir hayat sürdü.

HUN WILHELM

19. yüzyılın ortalarında Avrupalı güçler, Çin'i çeşitli "etki alanları"na bölerek ve halkı kendi çıkarları doğrultusunda sömürerek ülkeyi parçalamaya başlamışlardı. Mançurya hükümeti, Avrupalı askerlerin, tacir ve –Çinlilere göre en kötüsü– misyonerlerin elinde göz göre göre yaşadıkları bu parçalanma karşısında çaresizdi. Çin direnişi, o zamana kadar dikkate alınmamış ve artık hayatlarını kendi ellerine almak isteyen binlerce köylü arasında kendiliğinden başladı. 1900'de Boksörler adında bir halk hareketi belirdi. Bu hareketin amacı, Çin'i yabancı etkilerden kurtarmaktı.

Adalete Uygun Yumruklar olarak bilinen gizli bir derneğin üyeleri olan ve bilekleri ile başlarının etrafına sardıkları kırmızı kurdelelerle tanınan Boksörler, geleneksel silahlarla, kılıç, mızrak ve "antik" tüfeklerle savaşıyorlardı. Yoksun oldukları ateş gücünü, sayıları ve fanatiklikleriyle telafi ediyorlardı.

Boksör isyanını tutuşturan kıvılcım, Almanya'nın, Shantung bölgesindeki Kiaochow Koyu'na ve Tsingtao kentine el koyması oldu. İmparator II. Wilhelm bu koyu, Alman donanma üssü ve Alman mallarının giriş yapacağı liman olarak kullanmayı planlıyordu. Koyun müsadere edilmesine bahane olarak iki Alman misyonerinin öldürülmesini göstermişti. Çinliler,

Almanların, inşa ettikleri Alman tarzı binalarla, bir kışla ve muazzam bir birahaneyle Tsingtao'nun mimarisini 'Prusyalaştırmaya' çalışmalarına özellikle içerlemişlerdi.

Çin'in dul imparatoriçesi, birliklerine bütün Hıristiyanları Çin'den atmak umuduyla, Boksörler'e yardım etmelerini emretmişti. Alman Büyükelçi Baron Klemens von Ketteler'in Beijing'te vurularak öldürülmesi, Boksörler için bir işaret oldu ve şehirdeki bütün Avrupalılara saldırdılar. Avrupalı diplomasi cemiyeti, büyükelçinin hem imparatorluk kuvvetlerine hem de Boksörler'e karşı bir savunma organize etmek zorunda kaldığı İngiliz Elçiliği'ne sığındı. Büyükelçi, Boksörler'in öldürmek için yemin ettiği iki bin Hıristiyan Çinlinin yanı sıra Avrupalı ve Amerikalı bin sakini de barındırmak zorunda kalmıştı. Karşısındaki Çinli güruha karşı emrinde yalnızca dört yüz dokuz asker vardı. İngiliz amiral Seymour komutasındaki iki bin kişilik destek kuvvet, ezici Boksör kalabalığı tarafından geri çekilmek zorunda bırakılmıştı. Avrupalılar, Rus General Linevitch komutasındaki, sekiz farklı milletten oluşturulmuş yirmi beş bin kişilik ordu tarafından kurtarılıncaya dek elli beş gün boyunca elçilikte mahsur kalmışlardı. Bütün Avrupa'da büyük bir sevinç yaşanıyor, herkes sergiledikleri canavarlık nedeniyle Boksörler'in kesinlikle cezalandırılmaları gerektiğini düşünüyordu. Ancak Almanları takviye kuvvetine çağırmayı unutmuşlardı. Beijing'in, İngiliz ve Japon kuvvetlerince kurtarıldığını fark eden İmparator Wilhelm'in aklı başından gitti. "Büyük savaş dehası" şeklindeki imajı kendi gözünde bile zedelenmişti. Bunun üzerine Alman birliklerinin derhal Çin'e hareket etmesine ve Boksör isyanının bastırılmasına yardım edilmesine karar verdi.

Sonuç olarak imparator, özellikle Boksörler'in ve genel olarak bütün Çin halkının örnek oluşturacak bir cezaya çarptırılması isteğini bildirdiği bir konuşma yaptı. Bakanlarını dinle-

meyen Wilhelm, her an Çin'e yelken açmak üzere otuz altı bin kişilik seferi bir gücün hazır edilmesini emretti. Generallerine bu operasyonun yalnız ve yalnız kendisine ait olduğunu açıkça belirtti. Sıkıcı askeri protokoller için zamanı yoktu. Askerleri, bir misillemede bulunmak ve Çinlilere, Avrupalıların kılına dahi zarar vermemeleri gerektiğini öğretmek için gidiyorlardı.

27 Temmuz 1900'de Wilhelm, Bremerhaven'deki birlikleri-ni teftiş etti ve modern tarihin en olağanüstü –aslında en rezil– konuşmalarından birini gerçekleştirdi. İmparator, Boksörler konusuna öyle bir tutku besliyordu ki, duygularının kendisini ele geçirmesine izin verdi ve sonunda Alman ulusunu, neredeyse bir yüzyıl sonra dahi kurtulmak için çaba sarf edeceği bir katrana buladı. Wilhelm şöyle konuştu: "Askerler! İyi silahlarla donanmış, acımasız ve hilekâr bir düşmanla karşılaşmak üzere olduğunuzu bilesiniz. Onların karşısına çıkın ve onları yenin! Hiç aman vermeyin! Kimseyi esir almayın! Elinize kim geçerse öldürün! Bundan yüz yıl önce hükümdarları Attila'nın komutasındaki Hunların yaptıkları nasıl hâlâ anlatılıyorsa Almanlar da yaptıklarıyla Çinlilerin efsanelerine konu olacak ve bundan yüz yıl sonra anlatılacaktır..." Wilhelm'in şansölyesi Prens Bernhard von Bülow duyduğu konuşmayı "dönemin en berbat konuşması ve muhtemelen II. Wilhelm'in verdiği en büyük zarar" olarak nitelemişti.

Ancak Wilhelm hiç de pişman değildi. Çinlilerin cezalandırılmasında Alman birliklerinin başı çekmesini ve Çin'deki müttefik güçlerine bir Alman'ın komuta etmesini istiyordu. Peki diğer güçler bunu kabul edecekler miydi? Şaşırtıcıdır ki, herkes büyük bir incelik gösterip razı oldu. Aslında göreve başka kimse talip olmamıştı. İtibarın pay edildiği gerçek çatışma bitmişti ve ödülünü alan her asker, ilk gemiyle Çin'den uzaklaşmıştı. Almanlar ortalığı 'silip süpürecekse' bu, kendi bilecekleri bir işti. Sonunda Wilhelm pek çaba sarf etmeden istedikleri-

ni elde etti ve Kara Kuvvetleri Komutanı Kont Waldersee'yi uluslararası ordunun başına "Dünya Mareşali" olarak atadı.

Waldersee, 1900 yılının Ekim ayının ortalarında Çin'e ulaştı. Beijing'e İngiliz ve Fransız subaylarının 'gülünç' ve 'absürd' diye tanımladıkları bir giriş yaptı. Alman birlikleri başlarında hasır şapkalar, şehirde kaz adımlarıyla yürüdüler. İngiliz bir gözlemci şapkalarla ilgili şu yorumda bulunacaktı: "Bunun yaz veya bahar aylarında Doğu'ya düzenlenecek bir sefer için en uygun şapka olduğu fikrini ortaya atan, Berlinli bir terzidir mutlaka." Aslında bunlar, Meksikalı eşkıyalara daha çok yakışırdı. Waldersee görev başında olduğunu göstermek istercesine, gittiği her yerde Kara Kartal nişanını takıyor ve amirallik bastonunu taşıyordu. Yanında bir de asbest (yanmaz dağ keteni) bir kulübe getirmişti. Kulübe, ordu komutanlarının arazide neye ihtiyaç duyacaklarını düşünen Berlin'deki beyin takımının son fikriydi. Waldersee sonunda kulübesinden sıkıldı ve dul imparatoriçenin sarayına taşındı. Kısa bir süre sonra saray yandı ve çıkan yangında Waldersee'nin kıdemli subaylarından biri öldü. Asbest kulübeyi akıl eden Berlin'deki planlamacıların bildikleri bir şey vardı herhalde.

İmparatorları ve komutanları tarafından tam bir barbar sürüsü gibi hareket etmeye teşvik edilen Alman askerler. Çinlileri öldürmeye, kadınlara tecavüz etmeye ve mallarını yağmalamaya başladılar. Aslında geriye pek de bir şey kalmamıştı. Ne de olsa Avrupalıların uzun ince parmakları üç ay boyunca her şeyin üzerinde gezinmişti. Öyle ki, haziran ayında İngiliz Elçiliği'nde zorunlu ikamet edenlerin kurtarılmasından sonra gerçekleştirilen yağmanın boyutları kazara kaydedilmişti; Leydi MacDonald Çin saraylarının birinde başkasına ait mücevherleri takarken görülmüştü. Aslında Waldersee, adamlarını kötü olmaya zorluyordu. İmparatoruna herhangi bir Hun kadar barbar olabileceğini göstermeye pek hevesli kont, kırsala cezalan-

dırma yolculukları düzenlemiş, Beijing'in yüz mil civarında yaşayan köy şeflerinin vurularak öldürülmesini emretmişti. İttifak kuvvetlerinin diğer komutanlarına "Sonuçları son derece büyük bir öneme sahip, ahlaki bir etki yaratmak için uğraştığını" anlatırken aslında savunmasız halkı canavarca katletmekteydi. Berlin'de Alman silah üreticilerinden birinin, Essenli Krupp'un Çinlilere sağladığı silahlarla, Alman savaş gemilerinden birinin on yedi yerinden vurulduğunu duyan Wilhelm çok öfkelendi. İmparator, Fritz Krupp'a şöyle bir not gönderdi: "Ben askerlerimi sarı hayvanlarla savaşmaya göndermişken kâr elde etmeye çalışmak için doğru bir zamanlama değil."

Almanlar savaş oyunlarıyla kendilerini eğlendirirken başka herkes sıkılmaya başlamıştı. Diğer güçler gönderdikleri askerlere ekini toplamak, trafiği yönetmek veya turistleri eğlendirmek gibi daha faydalı işlerde ihtiyaç duyuyorlardı. Kont Waldersee'nin komutasında yalnızca İngilizler kalıncaya dek diğer bütün kuvvetler teker teker uluslararası ordudan ayrıldılar. Komutanın kendisi dahi Çinlileri öldürmekten başka yapacak işler bulmuştu. Waldersee, Berlin'de görevli Çinli bir diplomatın karısıyla duygusal bir ilişkiye girmişti. Yine de yaşadıkları aşk, görevlerini yerine getirmekten komutanı alıkoyamadı ve Waldersee, Haziran 1901'de Almanya'ya dönmek üzere Çin'den ayrıldı.

Almanların Çin'e yaptıkları yolculuk tam bir felaket ve pek çok açıdan ulusal bir utanç olmuştu. İmparator farkında olmaksızın, kendi halkının gözünde dahi acımasız bir barbara dönüşmüştü. Ağustos 1914'te Almanlar Belçika'ya doğru ilerlerken bütün dünya, Almanya'nın Boksör İsyanı'nı nasıl bastırdığını ve Wilhelm'in askerlerinden neler yapmalarını istediğini hatırlayacaktı. İmparator sağ olsun; Beethoven ve Goethe'nin unutturması gereken çok, çok şey vardı...

Parası Ödenmiş Katil

16. yüzyılın sonlarında, İspanya'ya karşı meydana gelen Hollanda isyanının lideri Sessiz William'a düzenlenen suikastın en az bir tane olağandışı özelliği vardı: kurban, cinayet silahını satın alması için katile para vermişti. Buradan, Hollanda prensinin kendi ölümünü planladığı düşünülmesin. William, Balthazar Gerard'ın asıl amacından habersizdi. Yine de büyük Portakal Prensi'nin kendi cömertliğinin kurbanı olması, tarihin bir cilvesidir.

İsyankâr prensin başına 25.000 eku ödül koyan İspanya Kralı Philip'in ve Engizisyon'un Katolik casusları, William'ı öldürmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardı. Ama prens sanki efsunluydu. Mart 1582'de Katolik katil Juan Jaureguy, William'a o kadar yakından ateş etmişti ki, prensin saçı sakalı tutuşmuştu. Boynundan aldığı yara ölümcüldü, ancak on yedi gün boyunca sırayla yarayı parmaklarıyla kapatan hizmetçilerinin insanüstü çabaları sayesinde William'ın hayatı kurtuldu. Daha sonra, yine aynı yıl içinde, İspanyol general –ve William'ın en dişli düşmanı– Parma Dükü, prensi zehirlemeleri için iki Katolik kiraladı; ancak bu adamlar William'ın ajanları tarafından yakalandılar. Prensin kendi vatandaşlarından biri, Hanzoon adın-

daki bir adam dahi William'ı sarayıyla birlikte iki kez havaya uçurmaya kalkmıştı.

William sonunda, Parma Dükü tarafından teşvik edilen –ancak dük herhangi bir ödeme yapmadı– Balthazar Gerard adındaki genç bir Fransız tarafından öldürüldü. Gerard, babası Katoliklerle savaşırken ölmüş Francis Guyon adındaki bir Kalvinist olarak kendini tanıttı ve prensin hizmetine girdi. William, genç adamın gözle görülür samimiyetinden çok etkilendi ve onu diplomatik bir görevle Fransa'ya göndermek istedi. Bununla birlikte Gerard saraydan ayrılmadı ve kısa bir süre sonra prens bunu fark etti. Genç adama bunun nedenini sordu. Profesyonel bir katil olmaktan çok uzak olan Gerard'ın ne bir kılıcı ne de bir silahı vardı ve silahsızken prensi nasıl öldürebileceğine dair en ufak bir fikri yoktu. William kendisine hâlâ niye Fransa'ya gitmediğini sorunca Gerard, ayakkabı ve giysi alacak parası olmadığını söyledi. Cömert prens, giysi ve ayakkabı alsın diye Gerard'a para verdi. Genç adam bu paralarla, prensin kendi korumalarından iki tabanca satın aldı.

William, 10 Temmuz 1584 günü, ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte Prinsenhof'ta özel bir eğlencedeydi. Tam masasından kalkmak üzereyken bir görevliyle konuşmak üzere durdu; bunun üzerine Gerard bir adım öne çıktı ve prensi göğsünden vurdu. Prens, birkaç dakika sonra ölmüştü. Gerard, hararetle aradığı anlaşılan şehitlik mertebesine acı çekerek ulaşacaktı. Kora dönmüş mengenelerle etleri vücudundan kopartılan genç adam, dört gün sonra halkın önünde idam edildi. Ardından uzuvları bedeninden ayrıldı ve vücudu dörde bölündü.

Cinayet, Avrupa'nın Protestan topraklarında büyük bir şok yaratmıştı. İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth'in nedimleri, kraliçenin öldürülmesi halinde bundan çıkar sağlayacak kişilerin –özellikle İskoç kraliçesi Mary'nin– tahta çıkmasını engellemek için özel bir birim kurdular. Gerard'a tabancaları satan

kraliyet muhafızı intihar etti. Bununla birlikte, Gerald, Katolik dünyasının gözünde mümkün olan en üst mertebeye ulaşmış, şehit olmuştu. İspanya Kralı Philip, oğullarının başarısından ötürü Gerard'ın anne babasını ödüllendirdi ve Papa, Roma'da kilise çanlarının bu genç adam için çalınmasını emretti.

FAS'A GİDEN YOL

Emperyal Almanya, 20. yüzyılın ilk yıllarında, Fas'taki sömürgesel çıkarlarını genişletmeye çalıştı. Böyle yaparak hem Fas sultanının toprakları üzerindeki Fransız etkisini sınırlamış hem de sömürgesel bir başarı talep eden Alman halkının arzularını yerine getirmiş olacaktı. Ancak İmparator II. Wilhelm tarafından yönlendirilen Alman diplomatlar amaçlarının tam tersi sonuçlar elde ettiler.

Yaşanan iki olayda da İngiltere'yi Fransa saflarında yer almaya zorladılar; öyle ki, tarafların geçici olduğunu düşündüğü 1904 İngiltere-Fransa Anlaşması her iki tarafın da hiç ummadığı bir somutluk kazandı. Böylece Almanya, karşısındaki ittifakı zayıflatacağına güçlendirdi. O zamandan bu yana tarihçilerin pek bir sevdiği, pek çok kez hakkında yazılar yazılmış 1911 tarihli *Panter* olayı, aslında Almanya'nın Fransa politikasına örnek oluşturmaktan çok uzaktı. Yaşanan, gerçekte Alman politikasının iflas etmiş bir fikirler bütünü olduğunu ve imparatorun taleplerine göre şekillendiğini gösteren, biraz da gülünç bir olaydı.

1905'te Güney Afrika devletlerinden Fas, üç Avrupa devletinin –Fransa, İngiltere ve İspanya'nın– başlıca konusuydu. Fas'ın Tanca limanını, dolayısıyla Cebelitarık Boğazı'nı ve Ak-

deniz'e giriş çıkışı kontrol eden İngiltere'nin, Fas'ta bölgesel olmasa da iktisadi ve stratejik çıkarı vardı. İngiltere, sultanın topraklarını 'etki alanları' biçiminde İspanya ve Fransa ile paylaşmaya razıydı. Bir gücün, ülkenin geneli üzerinde hak iddia edebilmesi için –Almanya da dahil olmak üzere– Avrupalı bütün kuvvetlere danışması gerekirdi. Bunun dışında Almanya, Fas'la daha önce hiç ilgilenmemişti. Bununla birlikte Fransa, Fas'ın tamamını kontrol etmek istiyordu ve İngiltere, bu topraklardaki ticaret hacmi Fransa'nın iki katı olmasına rağmen, Fransa'nın Mısır'daki İngiliz 'etki alanı' üzerindeki iddialarını geri çekmesi karşılığında buna razı olmaya hazırdı. Bu fikir birliği, 1904 tarihinde karşılıklı olarak imzalanan İngiltere-Fransa Anlaşması'nın önündeki son engeli de kaldırıyordu. Almanya bu yeni anlaşmayı tehditkâr buldu ve imparator, Almanya karşıtı tavırlarından ötürü amcası VII. Edward'a, dalga geçercesine "Kuşatmacı Edward" adını taktı. İmparatorun fikirlerini destekleyen Alman politikacılar bu yeni anlaşmayı bozmanın yollarını aramaya başladılar ve Fransa'yı Fas konusunda küçük düşürmeye, Fransızların Fas üzerindeki etkisini artırma talebine direnmeye ve Fas'ın bağımsızlığını desteklediklerini açıklamaya karar verdiler.

Berlin'de, imparatoru stratejik bir ziyaret yapmak üzere Kuzey Afrika sahillerine gönderme kararı alındı. 28 Mart 1905'te II. Wilhelm *Hamburg* buharlısıyla Cuxhaven'den ayrıldı. İmparatorun gitmeye niyetlendiği yerin haberi Paris'e ulaşınca bunu, Fransa karşıtı bir hareket olarak değerlendiren basın, öfkeden köpürdü. Bununla birlikte Wilhelm'in, Fransız gazetelerinin düşmanlığından başka düşünmesi gereken pek çok şey vardı. Gideceği yer –Tanca– ülkelerinden atılmış Avrupalı anarşistlerin gayriresmi karargâhıydı. İmparator bu ziyaret sırasında bir suikasta uğrayacağından korkuyordu. Wilhelm korkularından Şansölye von Bülow'a söz etti, ancak yaşlı adam zi-

yaretten vazgeçmeye niyetli değildi. Haber Fransız basınına ulaştığına göre şov devam etmeliydi. Wilhelm, Tanca limanına ayak basmadan geri dönecek olursa bu, Alman ulusunun küçük düşmesi anlamına gelirdi.

Hamburg buharlısı, 31 Mart'ta Tanca'ya vardı. Şimdi herkes nefesini tutmuş, imparatorun Fas toprağına ayak basarak, kendi ülkesinin burada hakkı olduğunu iddia edeceği anı bekliyordu. Ancak deniz bile işbirliğine yanaşmıyordu. *Hamburg* rıhtıma yanaşamayacak kadar büyüktü ve imparator küçük bir tekneyle yolculuk etmek zorunda kaldı. Wilhelm, Tanca sahiline ayak basınca hayal kırıklığına uğradı; karşısında sultan yerine, kendisini karşılamak üzere gönderilmiş, sultanın yaşlı bir akrabasını bulmuştu. Bu, hiçe sayıldığının işaretiydi ve Wilhelm'in herhangi bir dış güce karşı sultanın bağımsızlığını destekleyeceğine söz verdiği konuşmanın bütün harareti sönmüştü. Yalnızca İngilizlerin kendisine hediye ettiği Maxim marka tabancayla oynamayı seven, on dört yaşında, kısa boylu şişman bir çocuk olan Abdülaziz adındaki sultan, imparatora hediye olarak beyaz bir Barbary aygırı göndermişti. Ne yazık ki, yaptığı yolculuk sırasında çok korkan hayvan, imparator üzerindeyken zıpladı; neredeyse Wilhelm'i düşürecekti. İşler hiç iyi gitmiyordu. İmparator en azından hâlâ vurulmamış olduğuna sevindi. Sultan da bu ihtimali düşünmüştü. Wilhelm'in daha sonra öğrendiğine göre, sultan, imparatorun vurulması durumunda izleyicilerin hepsinin öldürülmesi emrini vermişti.

Wilhelm, Tanca'da yalnızca iki saat kaldı. *Hamburg*'a döndüğünde yaşadığı hayal kırıklığını von Bülow'a anlatacak, atın neredeyse kendisini öldüreceğinden ve bir yerlerde gizlenmiş bir katilin her an işini bitirmesini beklediğinden bahsedecekti. Bütün ziyaret tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. İmparator, Cebelitarık'ta demirlemiş kraliyet yatındaki İngiltere Kraliçesi Alexandra'yı ziyaret etmeye karar verdi. Ancak Cebelitarık'a

vardıkları sırada kraliyet yatı oradan ayrılmıştı. Sanki işleri daha da kötüleştirmek ister gibi Alman refakat gemilerinden biri, bir İngiliz kruvazörüyle yanlışlıkla çarpıştı. İmparator, İngiliz amiralleriyle karşılaşmasını daha sonra von Bülow'a şu sözlerle aktaracaktı: "Beni dimdik ve buz gibi karşıladılar ve gerekmediği sürece tek bir kelime etmediler."

Wilhelm yaptığı ziyaretten ötürü ne kadar çok acı çektiyse, elde edilen sonuçlardan Alman halkının duyduğu sevinç o kadar büyük oldu. Almanya'nın desteğine güvenen Fas sultanı Fransa'nın ülkesi üzerindeki kontrolünü genişletmesine izin vermeyi reddetti. Ancak Almanlar, Fransız kibrine vurdukları darbe nedeniyle kendilerini kutladıkları sırada Londra'da kopan fırtınadan haberdar olsalar, herhalde alarma geçerlerdi. Kral VII. Edward, kendisinin bu şekilde kullanılmasına izin verdiği için aynı zamanda yeğeni olan imparatora çok kızgındı. Kral Edward'ın bakanları, Almanya'nın, Fas sahilinde, Kuzey Afrika'nın sahil şeridini tehdit edebilecek bir donanma üssü elde etmeyi hesapladığını düşünüyorlardı. Böyle bir durumda, savaşla sonuçlanacak olsa bile İngiltere, Fransa'nın arkasında olurdu.

İngiltere'nin haletiruhiyesinden habersiz olan von Bülow, Fas'ın uluslararasılaştırılmasını tartışmak amacıyla bir toplantı yapılmasını talep etti. Böylelikle Fas üzerindeki Fransız etkisini toptan yok etmeyi umuyordu. Almanlara göre, baş müttefiki Rusya'nın Japonlarla savaş halinde olduğu bir zamanda Fransa, askeri açıdan kendilerine direnemeyecek kadar zayıf bir dönemdeydi. Bu yüzden Almanya, Fransızları kendilerine birtakım imtiyazlar vermeye zorlamaya kadar verdi. 16 Ocak 1906'da İspanya'nın Algericas kentinde konferans başladı; ancak Almanlar daha konferansın başından itibaren kendilerini, Fransızları düşürmeyi planladıkları zamankinden çok daha müşkül bir durumda bulacaklardı. Algericas, Cebelitarık'taki

İngiliz üssünden yalnızca birkaç mil uzaktı ve İngilizler daha toplantının başında yirmi savaş gemisi, düzinelerce kruvazör ve hafif silahlarla yüklü gemilerden oluşan bütün Atlantik ve Akdeniz filolarının koyda demirli beklediğini belirttiler. Konuşmanın etkisi inanılmaz olmuştu. Almanlar çıplak bir gerçekle yüz yüze kaldılar: Alman ordusu ne kadar güçlü olursa olsun suyun üzerinde yürüyemezdi ve Almanya'nın Fas'a dair elde edeceği herhangi bir kazanım, İngiliz kraliyet donanmasının insafına kalmıştı. Almanlar bu koşullar altında sürdürülen konferanstan bir şey elde edemeden ayrıldılar. Böylece birinci Fas krizi, Alman diplomasisinin yenilgisiyle sonuçlanmış oldu. Von Bülow ve danışmanları, Fransa'yı küçük düşürmeye çalışırken umduklarının tam aksi oldu: İngiltere-Fransa dayanışmasını zayıflatacaklarına güçlendirdiler.

1906 yılında yapılan Algericas Konferansı, Fas Sultanı'nın topraklarının bağımsızlığını destekledi ve bu toprakları bütün devletlerin ticaret yapabileceği açık pazar haline getirdi. Fransa, ülke politikasını belirlemedeki önemini korudu. Almanlar, Fransızların mevcut 'etki alanlarını' Fas'ın kuzeyinde daha somut bir şeye çevirmesinden özellikle korkuyorlardı. Bu yüzden Almanlar, ülkenin güneyinde hak iddia etmeyi planladılar.

1911'de Fransa, Rabat'ın doğusundaki Fez şehrinde yaşayan Avrupa vatandaşlarının hayatlarının tehlikede olduğunu iddia etti ve müdahale etmek amacıyla oraya askeri bir birlik gönderdiğini söyledi. Almanlar bunu Güney Fas'ı ele geçirmek için atılmış ilk adım olarak değerlendirdiler ve Fransız hükümetine şunları söylediler: "Fez'e girerseniz bir daha oradan çıkamazsınız. Sultan yalnızca Fransız süngülerinin yardımıyla iktidarda kalabiliyor diye Fransız birlikleri Fez'de kalmaya devam ederse, Almanya, Algericas Anlaşması'nı geçersiz sayacak ve müdahale etmekte tamamen özgür olacaktır." Son cümledeki tehdit, Almanya'nın Fransa ile ilişkilerinde fazlasıyla yumu-

şak davrandığını düşünen Alman milliyetçilerini yatıştırmak için gerekliydi. Üstelik Fransızların Fez'deki amaçları hakkında duyulan şüpheler nedeniyle yeni Alman Şansölyesi Theobald von Bethmann-Hollweg, Alman vatandaşlarının tehlikede olduğunu öne sürerek Güney Fas'a girmeyi planladı. Kuşkusuz o zamanlar ne bölgede bir Alman vatandaşı ne de Fas'ta bir Alman askeri vardı. Ancak ikisi de ayarlanabilirdi. Agadir Limanı'nın güneyine bir savaş gemisi gönderilecek ve tehlikedeki Alman vatandaşları Fas'ın vahşi yerlilerinin pençelerinden kurtarılacaktı. Almanya, Güney Fas'ın tamamını emniyet altına alamasa dahi Fransız Kongosu'nun bir kısmıyla uğradığı zararı telafi etmesi için Fransa'yı kesinlikle zorlayabilecekti.

Almanlar kendilerini 1905'e göre daha rahat hissediyorlardı. İngiltere'nin Fransa taraftarı kralı VII. Edward ölmüştü ve yerine geçen oğlu –İmparator II. Wilhelm'in genç bir kuzeni– V. George'un gözünü korkutmak daha kolaydı. "Willy" havayı koklamak için "Georgie"ye Fransa'nın Fas'taki politikası hakkında ne düşündüğünü sordu. Kral George, Algericas Konferansı'nın artık yürürlükte olmadığını ve Fransa'nın, İngiltere'nin Mısır'da yaptığından farklı bir şey yapmadığını söyledi. Fransa'nın istediğini yapmasının İngiltere açısından bir sakıncası yoktu. Artık İngiltere'den herhangi bir yardım talep edemeyeceğini anlayan Almanya için bu cevap pek tatmin edici olmadı. Zaten Agadir'e bir savaş gemisi göndermek, Fransa hatta muhtemelen İngiltere tarafından savaş nedeni olarak alınabilirdi. Çok riskli bir işti; ancak Almanlar, Fransa'nın Güney Fas'ta yapıp ettiklerine bir karşılık vermezlerse itibarlarından çok fazla şey yitireceklerini hissettiler. Sonuç olarak Haziran 1911'de *Panter* adlı hücumbota Agadir'e doğru yola koyulması ve tehlikedeki Alman vatandaşlarını kurtarması emredildi.

Alman gücünün sembolü olarak, *Panter* çok zayıftı. Yüzyılın başında inşa edilen gemi "kısa ve şişman"dı ve hafif silahlıy-

dı. Yüz otuz kişilik bir tayfası vardı, ancak bu tayfanın bir kısmını kalabalık bir bando takımı oluşturuyordu. *Panter* o ana dek, bacalarından çıkan dumanla, 4 inçlik toplarıyla çıkardığı gürültüyle ve müzisyenlerinin velveleciliğiyle ancak Afrika kabilelerini etkilemişti. *Panter* işini iyi yapmıştı; yine de bu gemiye *Panter* ismini veren kişi, dilini çenesine de değdirebiliyor olmalıydı. Ancak *Panter*, Almanya'nın kısa vadede bulabildiği tek gemiydi ve bu işin altından kalkmalıydı. Her durumda böyle bir göreve İngiliz *Fatih*'lerinden, *Gökgürültüsü* ya da *Yenilmez*'lerinden çok daha uygun olduğu su götürmezdi.

Panter, 1911 Temmuzu'nun ilk gününde Agadir'in muhteşem bir manzaraya sahip koyuna doğru süzüldü. Gemidekiler muhtemelen, ressam Gericault'un "Medusa'nın Salı"ndaki gibi, acı çeken insanlarla dolu bir kumsal görmeyi bekliyorlardı. Aksine, uzakta bir yerli köyü ve altın sarısı bir sahil vardı. Acı çeken veya tehlikede olan bir Avrupalıdan eser yoktu. Sorun şuydu ki, daha sonra kendisinin de gülerek anlatacağı gibi "tehlikedeki Alman" henüz gelmemişti. Kendisine, gemi koya girmeden önce sahile gitmesi söylenmişti, ama acaba yolda bir yerlerde tutsak mı edilmişti? Kurşun ve mızrakları atlatabilmiş miydi? Avrupa'nın her başkentinde yayımlanan gazetelere manşet olmadan önce bilindiği adıyla Bay Wilburg, o sıralar Fas'ı ziyaret etmekte olan, Hamburglu bir şirketin temsilcisiydi. "Kurtarılmak" üzere hiç vakit kaybetmeden limana gitmesi gerektiğini söyleyen mesajı aldığı sırada, üç gündür Agadir'in 75 mil güneyindeki Mogador'da (Suveyre) bulunuyordu. İnsanı dehşete düşüren bir sıcakta epey zor bir yolculuk, onu bekliyordu. Yolda, keçilerin bile gölgelenmek için ağaçlara tırmandığını fark etti. Çıplak yolda iyice kızışan güneşe bir tek kendisi ve atı karşı koyuyordu. Wilburg, Agadir'e vardığında limanda demir atmış gri bir hücumbot gördü; ancak o kadar yorulmuştu ki, kıvrılıp uyuyacak bir köşe bulmaktan fazlasını yapamadı. Ertesi gün de kurtarılmak için pek geç bir zaman sayılmazdı.

Wilburg, ertesi gün uyandığında *Berlin* adlı ikinci bir savaş gemisinin limana girip hemen *Panter*'in yanında demirlemiş olduğunu gördü. Gemilere el sallayarak sahil boyunca yürüdü, ancak ona dikkat eden olmadı. Kurtarma birliği olarak, kesinlikle aciliyet duygusundan yoksundular. Wilburg bağırdı, atlayıp zıpladı ve yine el salladı. *Berlin*'deki nöbetçiler daha sonra, hareketleri dolayısıyla adamı yerli sandıklarını rapor edeceklerdi. Bir saat geçti. Wilburg elleri belinde, gözlerini gemilere dikmiş, sahilde, ayakta duruyordu. Sorunu çözen de bu oldu; hiçbir yerli bu pozisyonda durmazdı. İki Alman gemisi aralarında haberleşti – bu, tehlikedeki Alman olmalıydı. Çok geçmeden botlar sahile doğru kürek çekti ve Wilburg, imparatorluk donanması tarafından içinde bulunduğu kötü durumdan "kurtarıldı"

Panter, o muhteşem "atlayışını" gerçekleştirmişti; Avrupa'da çıkan bütün gazetelerde, Alman vatandaşlarının ölümün pençesinden nasıl kurtarıldığı anlatılıyordu. Alman elçileri, Agadir civarındaki Alman şirketlerinin, kendilerini yerel Faslıların canavarlıklarından kurtarması için imparatorluk donanmasını çağırdıklarını rapor etmişlerdi. Bunun üzerine hükümet de bir hücumbot göndermek zorunda kalmıştı. Almanya'daki aşırı milliyetçiler Güney Fas'a derhal el konulmasını veya tazminat olarak Fransa'dan başka bir yerin istenmesini talep ediyorlardı.

4 Temmuz'da İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Alman Büyükelçisi Kont Metternich'i Londra'daki ofisine çağırdı. Grey, Alman birliklerinin Fas'a inip inmeyeceğini öğrenmek istiyordu. Kimse ona bir şey demediği için Metternich de bilmiyordu. Berlin'de bir sonraki adımın ne olacağını kimse bilmezdi. Grey, Metternich'e İngiltere'nin yapmış olduğu anlaşma nedeniyle Fransa'ya karşı taşıdığı sorumlulukları hatırlattı; herhangi bir safhada Alman seferini durdurmaya karar verirse kraliyet donanması müdahale edebilirdi. Aslında 1905'ten bu yana İngiltere'nin düşünceleri değişmemişti. İngilizler

Fas'ta Kuzey Afrika sahil şeridine müdahale edebilecek bir Alman üssünün kurulma girişimlerine direnmeye kesinlikle kararlıydılar. Diğer taraftan Almanlar, anavatanlarından 150 mil uzaktaki Agadir'de kuracakları bir donanma üssünü koruyamayacaklarının da farkındaydılar. Böyle bir üs, güçten çok, zafiyet demekti. Zaten onların derdi İngiltere değil, Fransa'ydı.

Fransa'nın endişelenmek için İngiltere'den çok daha fazla nedeni vardı. Fas'taki Alman saldırganlığı doğrudan kendisini hedeflemişti ve "*Panter*'in atlayışı" muhtemel bir savaşa işaret ediyordu. Böyle bir durumda cepheler Afrika'da değil, Avrupa'da açılacaktı. İngiliz donanmasının, Alman donanmasının hakkından kolaylıkla geleceği kesindi. Ancak, anavatanlarının inanılmaz bir güce sahip Alman ordusu tarafından istila edilmesi Fransızları birazcık rahatsız ederdi. Sonuç olarak, bunun anlamı Kongo'da Almanlara toprak imtiyazları vermek bile olsa Fransızlar, bedeli ne olursa olsun olası bir savaştan kaçınmaya kararlıydılar.

Bununla birlikte İngiltere'de olaylar farklı gelişiyordu. Fransızlar gibi savaştan kaçınmanın yollarını aramak şöyle dursun, Maliye Bakanı Şansölyesi, eski pasifist David Lloyd George konağında yaptığı konuşmada, Almanları sert bir dille uyarıyordu; Fas'ta yaşanacak herhangi bir Alman saldırısı karşısında, İngiltere savaş açacaktı. Bu konuşma Almanlar üzerinde olduğu kadar, George'u en Alman taraftarı politikacılardan biri olarak değerlendiren İngiltere'deki meslektaşları üzerinde de tam bir şok etkisi yaratmıştı. Alman basını, kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu soktuğunu iddia ederek İngiltere için öfke dolu yazılar yayımladı ve İngiltere'yi Fas'taki payını artırmaya çalışmakla suçladı.

Kont Metternich'in 24 Temmuz'da Grey'le yaptığı görüşmenin esas amacı, *Panter*'in oraya yalnızca Alman çıkarlarını ve yerli Faslıların saldırısına uğramış Alman çiftçilerini korumak

için gittiğini anlatmaktı. Grey, bildiği kadarıyla *Panter* oraya varmadan önce böyle bir saldırının yaşanmadığını ve kurtarılan tek kişinin de Hamburglu bir işadamı olduğunu söyledi. Metternich, saldırı haberinin kendisi için de yeni bir bilgi olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. İngiltere bakanı bunun ardından, saldırı olduğunun iddia edildiği bölgede tek bir Alman'ın dahi olmadığını belirtti. Metternich herhangi bir yorumda bulunmadı. Görüşme, şaşkına dönmüş Metternich'in geri çekilmesiyle son buldu.

Amiral Winston Churchill'e göre İngilizler, sorunu yeterince ciddiye almıyorlardı. Deniz amirali Sir Arthur Wilson Alman tehdidini "o kadar önemsemiş"ti ki, hafta sonu keklik avına çıkmıştı. Churchill ise derinden etkilenmişti. Her an muazzam bir Hun sürüsü Whitehall'daki amirallik binasına akın edebilir veya donanma cephaneliklerini yağmalayabilirdi. Churchill, yaşanan krizden bir trajedi çıkarma eğilimindeydi. Donanma cephanelerini korumakla ilgili sorumlulukları hakkında emniyet müdürünü sorguladı ve bu görevin düşük rütbeli birkaç memur tarafından yerine getirildiğini öğrendi. "Peki, donanma cephaneliği hızlı arabalara sahip, iyi silahlanmış yirmi kararlı Alman tarafından basılsa ne olur?" diye müdüre sordu. Adamcağız kaşlarını kaldırdı. Churchill hemen telefona sarıldı ve amiralliği aradı. Donanma cephaneliğiyle ilgilenen amiralle konuştu. Ulusun silah rezervini koruma görevinin yüzlerce bahriyeli tarafından üstlenilmesini talep etti. Amiral de bunun üzerine Churchill'e nazik bir dille kendi işine bakmasını söyledi. Bunun üzerine Churchill, Savaş Birimi'ni aradı ve hemen cephaneliklere hareket etmek üzere bir bölük asker istedi. Bu sefer istediğini elde etmişti. Halk bir kez daha huzur içinde uyuyabilirdi.

İngiliz amiralliğinde bu curcuna yaşanırken Almanya'nın gözü çoktan korkmuştu. Afrika'nın batı kıyılarında gösterecek-

leri herhangi bir faaliyeti durdurmak amacıyla İngilizlerin gerekirse silaha başvuracağının farkında olan imparator ve bakanları, sorunlarından kurtulmanın bir yolunu arıyorlardı. Almanlar yalnızca, Fransızlara gönül alıcı yaklaşmaları durumunda İngiltere'nin müttefikinin yardımına koşmayacağına emindiler. Almanya önce Fransa'dan büyük taleplerde bulunmuş, Reichstag'daki (Alman Parlamentosu) milliyetçilerin kızgınlıklarını yatıştırmak için Fransız Kongosu'ndan büyük bir bölümün kendilerine verilmesinde ısrar etmişti. Bununla birlikte çoğu Alman, Afrika'nın nemli yağmur ormanlarıyla gerçekte ilgilenmiyor ve hastalıktan başını kaldıramayan o toprakları almak için bir savaşa girmeyi de kesinlikle anlamsız buluyordu. Böylelikle ekim ayının başında Fransız ve Alman hükümetleri Fas konusunda bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmayla Fransa'nın ülke üzerindeki mutlak hâkimiyeti tanındı. Bunun karşılığında Fransa, Kongo'daki 100.000 kilometrekarelik bir bölgeyi Kamerun'daki Alman sömürgesine katılmak üzere Almanya'ya vermeyi kabul etti. Yaşananlar Fransa'nın zaferiyle ve Almanya'nın feci bir şekilde küçük düşmesiyle sonuçlanmıştı. Sir Edward Grey'in dediği gibi, "Almanya için tam bir fiyasko. Dağ fare doğurdu." Eski Şansölye von Bülow, bütün olayın "nemlenmiş bir fişek gibi... acınacak... bir fiyasko" olduğunu söyledi. "Ürküttü, sonra eğlendirdi ve gülünç görünmemizle son buldu..."

Almanlar Fas konusunda bir kez daha saçmalamışlardı. İngiltere ve Fransa arasındaki ittifakı bozmak için yaptıkları her girişim, iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştı. İmparatorun yönetimi ve kraliyet donanmasına duyduğu kıskançlık, bütün sorunun esas kaynağıydı. Ordusu ne kadar güçlü olursa olsun Almanya, yalnızca Avrupa'da at koşturmaya mahkûm oldu. Baş aktör olmak için dünya sahnelerine oynadığı her durumda, sonunda kaderine boyun eğmek zorunda kaldı.

V. Bölüm

SOSYAL VE EKONOMİK HATALAR

HAVADA UÇUŞAN SEVİMLİ BALONCUKLAR

Abraham Lincoln bir zamanlar "Herkesi her zaman aptal yerine koyamazsınız" demişti. Ancak kendi zamanından yüz yıl önce, 1720'lerin İngilteresi'nde yaşıyor olsaydı söylediği bu sözün doğruluğundan şüphe duyabilirdi. Çünkü havada, bir zamanların ağırbaşlı ve tedbirli insanlarını ortalıkla çılgın fareler gibi koşuşturmaya iten bir şeyler vardı.

16. yüzyılda Meksika ve Peru'daki altın ve gümüş madenleri İspanya'ya inanılmaz bir servet sunmuştu. Bu servete göz dikenlerin en başında İngiltere geliyordu. 17. yüzyıl boyunca İngiltere, Güney Amerika'daki pazara sızmak için pek çok girişimde bulundu, ama hepsi de başarısızlıkla sonuçlandı. Sonunda, 1713'te İspanya ile yaptığı savaşı kazanarak her yıl bir gemisinin Meksika, Peru ve Şili ile ticaret yapmasına izin veren Asiento Anlaşması'nı imzalayabildi. Ancak anlaşmaya göre gemi sahibi, kazancının dörtte birini İspanya Kralı'na ödemek zorundaydı. Bu da İngilizlerin zorla aldığı bu küçük ayrıcalığın kapsamını iyice daraltıyordu. Elde ettikleri kazanç çok azdı, ama yine de yeni kurulan İngiliz Güney Denizi Şirketi halk arasında çok büyük bir itibar kazanmıştı. İngiliz halkı her nasıl olduysa İspanya Kralı'ndan altın almanın, bir parça kurşundan altın çıkarmaktan daha zor olduğunu unutmuş ve İngiliz Gü-

ney Denizi Şirketi'nin çok büyük kazançlar elde edeceği konusunda hayaller kurmuştu.

İngiltere'nin yeni kralı I. George, parlamentoya, ulusal borçlarını ödemeleri gerektiğini anlatmaya çalışıyordu ve bunun nasıl yapılacağı konusunda fikir vermek üzere dönemin iki büyük finans kuruluşunu, İngiltere Bankası'nı ve Güney Denizi Şirketi'ni görüşmeye davet etmişti. En iyi fikir, Güney Denizi Şirketi'nden çıktı: halktan bağış olarak 2 milyon paund toplayacak ve bu parayı borçları ödemek için kullanacaklardı. Bu şirketin, Güney denizlerinde pek bir bağlantısı yoktu ve ticaretten elde ettiği gelir de çok fazla değildi, buna rağmen şirketin ismi, riskli işlere yatırım yapmaya istekli ve açgözlü halka sınırsız bir serveti çağrıştırıyordu.

2 Şubat 1720'de Halk Meclisi'nin bu planı onaylamasıyla birlikte şirketin hisseleri inanılmaz bir hızla yükselmeye başladı ve hisseler bir gün içerisinde üç kat değer kazandı. Spekülasyonlarla dolu bu dönemde mantıklı düşünmeyi başaran tek insan Robert Walpole oldu; borsada oynamanın tehlikelerine karşı insanları uyarıyor, ama kimse onu dinlemiyordu. İnsanlar, hayali servetler peşinde evlerini ve yaşamlarını riske atmaya hazırdı. Önceleri Walpole'un sözünü dinleyen Halk Meclisi üyeleri dahi, artık Walpole, Güney Denizi sorunu hakkında konuşmaya başlayacağı zaman odalarına çekiliyorlardı.

Şirketin yöneticileri, Güney Denizi Şirketi'nin değerini artırmak için İngiltere ve İspanya arasında olumlu anlaşmalar yapıldığı söylentilerini yayıyorlardı, ama bunların hepsi hayali anlaşmalardı. Söylentilere göre, bu zamana kadar bu güzel pastadan İngilizlere bir dilim bile vermeye niyetli gözükmeyen İspanyollar, bir anda çok büyük bir yardımseverlik göstererek Peru'daki Potosi gümüş madenini yalnızca İngiltere'nin kullanımına açmaya karar vermişti; böylece gümüş, demir kadar yaygın bir maden haline gelecekti. Meksika'daki İspanyollar ise

İngiliz pamuğunu ve yünlü eşyaları o kadar çok beğeniyorlardı ki, bunlara sahip olabilmek için madenlerindeki altınları boşaltmaya hazırlardı. Durum, şirket hisselerinin inanılmaz ölçüde değer kazanmasıyla sonuçlandı ve öyle görünüyordu ki, Londra'da yaşayan herkes birer spekülatör olmuştu.

Sokaklardaki hisse alım satım bürolarının önü o kadar kalabalık oluyordu ki, tek bir araba dahi geçemiyordu ve bölgenin kaymak tabakasına mensup olanlar bile yürümek zorunda kalıyorlardı. Direktörler, hisselerinin değerini artırmak için hâlâ İspanyolların Güney Amerika'nın bazı yerlerini Giraltar ile değişmeye hazır olduğu, Asiento Anlaşması'nın iptal edileceği ve şirketin bütün ticaret donanmasının Güney denizlerine gönderilmesine olanak sağlanacağı dedikodularını yaymaya devam ediyorlardı.

Güney Denizi Şirketi'nin dolandırıcı yöneticileri, Londra'daki nüfusun büyük çoğunluğunu aldatmaya devam ederken, yarattıkları piyasada bazısı yasal tüccar, bazısı da yalnızca düzenbaz olan pek çok girişimci ortaya çıkmaya başlamıştı. "Baloncuklar" olarak bilinen düzinelerce yeni sermaye şirketi bu piyasada yerini aldı. "Baloncuk" kelimesi, son derece riskli girişimler olan bu şirketler için çok uygundu, zira bunlardan bazısının faaliyetleri bazen yalnızca bir hafta sürüyordu, çoğu ise daha da kısa ömürlü oluyordu. Galler Prensi, 40.000 paund kâr yapan böyle bir "baloncuğun" yöneticisi olmuştu ve sonra da her şeylerini kaybeden zavallı yatırımcıları kınamıştı. Asillerin çoğu, piyasada yüz tanesinin aynı anda varlığını sürdürdüğü bu baloncuklarda üst düzey görevler alıyorlardı. Çok büyük sermayesi olan bir şirket, kendisine iş olarak, talaştan çam tahtalar yapmayı seçmişti; bir diğeri ise sürekli hareket eden bir tekerlek geliştirmeyi amaçlamıştı. Bir üçüncüsü de çok avantajlı bir iş yapacağını söylüyordu, ama hiç kimse bu işin ne olduğunu bilmiyordu; içlerinde en saçma olanı kesinlikle buydu. Bu

üçüncü şirket, yöneticisi için binlerce paund toplamıştı. Şirketin Cornhill'deki bürosu sabah erken saatlerde, istekli yatırımcılarla ağzına kadar dolmuş, parayı toplayan yönetici ise o akşam ülkeyi terk etmişti. Dean Swift, bu adamların aptallıklarını kınamakta elini çabuk tuttu ve onları bir şiiriyle elâlemin maskarası yaptı:

Binlerce yatırımcı ortalıkta dolaşır,
Ve bunlar birbirini itekleyip durur,
Her biri delik sandallarında kürek çeker,
Ve burada altın avına çıkıp boğulur.

Bölgenin önde gelen kadın ve erkekleri, kendilerini bu tehlikeli finans işlerine vermişlerdi. Erkekler komisyoncularıyla meyhane ve kahvelerde buluşurken, kadınlar da kendi komisyoncularıyla şapkacı ve tuhafiyecilerde buluşuyorlardı. Bu çok modaydı, ama aynı zamanda da yalnızca bir hayaldi.

Kral, 11 Haziran'da bu "baloncukları", halkın belası, hisse alım satımını ise kanunsuz iş olarak ilan etti. Şirket yöneticileri artık kovuşturmaya uğruyor ve para cezasına çarptırılıyorlardı. Ama, büyük şirketler bu işten yakalarını çoktan kurtarmıştı ve bu cezalar hep küçük şirketlere uygulanıyordu. Kralın müdahalesine rağmen birçok "baloncuk" varlığını sürdürüyor ve birçok aptal yatırımcı bunları finanse etmeye devam ediyordu; örneğin "baloncuklardan" bir tanesi imkânsız bir şeyi, kurşundan gümüş çıkarmayı vaat ediyordu. Diğer garip bir baloncuk ise Puckle'ın Makine Şirketi'ydi; yuvarlak ve kare şeklinde top gülleleri ve kurşunlar yaparak savaş endüstrisinde bir devrim yaratmayı amaçlıyordu.

Bu arada, Güney Denizi Şirketi'nin hisseleri hâlâ yükselmeye devam ediyordu. Hisseler mayıs ayı boyunca o kadar çok yükselmişti ki, değeri neredeyse iki katına çıktı; gözleri henüz

hırstan kör olmayan yatırımcılar, bunun gerçekçi değerleri aştığını ve bu şirketin eninde sonunda yıkılmaya mahkûm olduğunu anladılar. Sonuç olarak, birçok yatırımcı kârlarını alıp hisselerini sattı. 3 Haziran'da piyasada o kadar az alıcı ve o kadar çok satıcı vardı ki, borsa düşüşe geçti. Yöneticiler çöküşü önlemek için satışa sunulan hisselerin çoğunu satın almak zorunda kaldılar. Kısa bir süreliğine de olsa güven geri kazanılmıştı. Ağustos ayında Güney Denizi Şirketi'nin hisseleri şubattaki değerinin tam on katı değer kazanmıştı; ama bu baloncuk artık "titreyip sarsılıyordu" Bu aşamada, şirket yöneticisi John Blunt'ın ve daha birçok müdürün hisselerini sattığı haberleri yayılmaya başladı. Bu, sonun başlangıcıydı. Borsa düştükçe birçok sıradan insan iflas ediyordu. Şirket yöneticileri yollarda güpegündüz saldırıya uğruyordu; devlet ise şirketin çöküşünün tüm Londra'ya yayılabilecek ayaklanmalarla sonuçlanmasından korkuyordu. Kral I. George, Hanover'daki ziyaretini kısa kesip hemen ülkeye geri döndü ve bu krizle başa çıkmak için derhal meclisi topladı. Ülke çapında hissedarlar şirket müdürlerine duydukları kızgınlığı dile getirdikleri halk toplantıları düzenliyorlardı. Ülkenin dört bir yanından Londra'ya, Güney Denizi Şirketi'nin yaptığı kötülüğün cezalandırılması talepleri yağıyordu. Müdürlerin beşi tutuklanmıştı, ama veznedar olan Mr. Knight, kayıtlarını toplamış ve Calais'e kaçmıştı. Kral da bunun üzerine elçilerine veznedarın hangi ülkeye giriş yapmaya çalışırsa çalışsın, geri iade edilmesini talep etmelerini emretti.

Şubat 1720'deki meclis tartışmalarında şirket adına konuşan Maliye Bakanı Mr. Aislabie, mali yolsuzluk yaptığı suçlamalarıyla istifa etmeye zorlandı. Ayrıca, o zamanki Halk Meclisi'nden ihraç edildi ve Mr. Knight'la birlikte ülkeden kaçmasın diye Londra Kulesi'ne kapatıldı. Zavallı Aislabie Londra Kulesi'ne götürülürken, Tower Tepesi'nde azılı bir grup tarafından yuhalandı. Artık işi bitmiş olan bu politikacıya duygularını bü-

tünüyle göstermek isteyen grup, bir ateş yaktı ve simgesel olarak onun bir resmini ateşe verdi. Bu kriz sırasında diğer politikacılardan farklı olarak başı dik gezebilen Robert Walpole, hükümetin ilk ve en önemli işinin halkın güvenini yeniden kazanmak olduğunu iddia ediyordu. Onun çabalarının bir sonucu olarak, alacaklılar en azından kayıplarının üçte birini geri alabildi; ama bu, binlerce insanı hırs ve saflıklarından dolayı düştükleri durumdan kurtarmaya yetmedi.

LALE ÇILGINLIĞI

Çiçekleri sevmek normal ve güzel bir şeydir; ancak 17. yüzyılın ilk yarısında Hollanda'yı saran lale çılgınlığı, Hollanda devletinin dayandığı sosyal ve ekonomik sistemi yerle bir edecek kadar tehlikeli bir hale gelmişti. Histeriye dönüşen lale saplantısı, rasyonel düşüncenin yerini aldı; aileler genellikle tek bir lale soğanı yüzünden bir günde zengin olabiliyor ya da tüm servetlerini bir günde kaybedebiliyordu.

"Lale" sözcüğü Türkçedir ve bir çeşit türban anlamına gelir. Lale Avrupa'ya ilk olarak 16. yüzyılda, İstanbul'dan getirildi. Rengi ve şekli nedeniyle değer kazanan lale, özellikle Almanya ile Hollanda'da çok büyük bir ilgi görmüştü. Öyle ki, Hollanda'da zengin bir adamın lale soğanı koleksiyonunun olmaması, iyi yetiştirilmediğinin bir göstergesiydi. Ancak, sınıf atlamalarının çok sık görüldüğü 17. yüzyıl Hollanda toplumunda, orta sınıflar ya da orta sınıfa geçmeye çalışanlar, laleleri, çok zengin olan sınıfın ellerine bırakmayı reddetmişti. 1634'te tüccarlar ve basit dükkân sahipleri de dahil olmak üzere her tür insan lale alarak sosyal statü kazanmaya çalıştı. Bütün varlığının yarısını vererek bir kök laleye sahip olmak ve o özel kulübe katılmak alt sınıflar arasında kısa sürede yaygınlaştı.

Başlarda yalnızca zararsız bir saplantı gibi görünen lale çıl-

gınlığı, çok ciddi bir tehdit olmaya başlamıştı. Altın ve gümüş yerine, artık laleler daha güvenli bir zenginlik ölçütüydü, insanlar her şeylerini lale soğanına yatırmadıkları sürece kendilerini güvende hissetmiyorlardı. Ülke çapındaki olağan ekonomik ve endüstriyel faaliyetler, neredeyse durma noktasına gelmişti; çünkü binlerce insan, lale ticaretinde kariyer yapmayı tercih ediyordu. Söylenenlere göre bir adam 1635'te 100.000 florinlik servetini yalnızca kırk adet lale soğanı almak için harcamıştı. Bunun ne anlama geldiğini daha iyi anlatabilmek için şöyle örnekler verebiliriz: o zamanlar 30 florine bir domuz ve 100 florine de bir öküz alınabiliyordu. Ender bulunan lalelere Hollandalı amirallerin isimleri veriliyordu: Amiral Liefkin 4400, Amiral Van der Eycke ise 1260 florin değerindeydi. Laleler inanılmaz fiyatlara satılıyor, verimli arazilerle ya da safkan atlarla değiştiriliyordu.

Bir keresinde, ünlü bir lale koleksiyoncusu olan zengin bir tüccar, bir denizciden levanten mallardan oluşan kargosunun rıhtıma vardığı haberini almıştı. Tüccar, denizciyi her türden yığınlarca eşyanın bulunduğu muhasebe bürosuna davet etti ve verdiği bu güzel haber için onu, kahvaltı olarak kocaman kırmızı bir ringa balığıyla ödüllendirdi. Denizci, tüccara teşekkür etti ve kahvaltısı olduğunu düşündüğü, tezgâhin üzerinde öylece duran soğanı açık havada yemek için alıp dışarıya çıktı. Ne yazık ki, kahvaltısı zannettiği şey basit bir soğan değildi, bu 3000 florin değerinde bir Semper Augustus lalesi soğanıydı. Tüccar, ganimetinin kaybolduğunu anlayınca hummalı bir arayış başlattı, ama aramalar hiçbir sonuç vermedi. Daha sonra denizciyi hatırladı ve lale soğanını onun çalmış olabileceğini düşündü. Tüccar bağırıp çağırmaya başladı, ama artık çok geçti. Bir süre sonra denizciyi rıhtım kenarında, bir yığın halatın üstünde otururken buldular, ringayı ve soğanı çoktan yemişti. Denizci her ne kadar aksini iddia etse de soğanı çalmaktan suçlu bulundu ve hapse atıldı.

1636 yılında Amsterdam'daki menkul kıymetler borsasında düzenli olarak lale satışı yapılırdı; aynı zamanda Rotterdam, Harlem, Leyden, Alkmar, Hoorn ve daha birçok şehirde bunun için özel merkezler vardı. Spekülatörler, lalelerin değerleri üzerine kumar oynarlardı; bu da fiyatların dalgalanmasına sebep olurdu. Lalelerle birlikte ortadan kalkan züppeliğin yerini artık, aç gözlülük ve hırs almıştı. Laleler artık, sahip oldukları özellikler ya da sahiplerine getirdikleri prestij için ilgi görmüyordu, onlar aynı zamanda hızla kazanılan bir servetin de aracıydılar. Piyasanın becerikli manipülatörleri, lalelerin Hollanda'da her zaman büyük talep göreceğini düşünen saf tüccarların çöküşü pahasına zengin olmuşlardı. Çok fakir insanlar bile zengin olma amacıyla her şeylerini bu çılgın saçmalığa yatırıyorlardı. Kira, yiyecek ya da kıyafetler için gerekli olan para hiç tereddütsüz riske atılabiliyordu. Birçok insan, lale ticareti yapabilmek için gerekli parayı elde etmek amacıyla evlerini bile sattı.

Fiyatlar en yüksek noktaya ulaştığında, bu çılgınlığın sonsuza kadar sürmeyeceğini bilen profesyonel borsacılar, ellerindeki laleleri piyasaya sürmeye karar verdiler; bu da fiyatların bir daha asla düzelmemek üzere düşmeye başlamasına sebep oldu. İflas, güçleri yetenden fazla yatırım yapan Hollandalıların kaderi haline geldi. Lale piyasasının çöküşüyle sosyal bir kargaşa baş gösterdi. Çok büyük kayıpları olanlar, hükümetin bunları karşılamak için bir şeyler yapmasını talep etti, ama bu problemi çözme konusunda hükümet de en az mağdurlar kadar çaresizdi. Bu çılgınlığın en üst düzeye ulaştığı dönemde boş ve geçersiz kontratlar yapıldığını iddia etmeyi denediler, ama bu ülke genelinde sözleşmelere karşı güvensizliğin doğmasına sebep oldu. Sonunda, bunun için bireylerin suçlanamayacağı ortaya çıktı. Toplu histeri ve açgözlülük, krizi daha da ateşledi ve insanlar şanslarına ya da yeteneklerine göre bir kazanç elde ettiler. Bu çılgınlık sırasında, 1634'ten 1636'ya kadar, ülkenin

ticareti yavaş yavaş küçüldü, tarım ve endüstri düşüşe geçti, başta İngilizler olmak üzere yabancılar önceleri Hollandalıların hâkimiyetinde olan piyasaları ele geçirdiler. Hollanda, gördüğü zararların üstesinden gelinceye kadar aradan yıllar geçti.

RÜZGÂRLA SAVRULANLAR

1953'te Stalin'in ölümünden sonra, onun Sovyet hiyerarşisinden başarılı bir takipçisi çıkana dek aradan bir süre geçmişti. En önemli aday Nikita Kruşçev'di. Kruşçev, Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki tarım üretimi farkının azalmasını sağlayarak, meslektaşlarının desteğini alacağını düşünüyordu. Bunu başarmak için yeni radikal politikalar üretmek ve yeni yerleri tarıma açmak zorunda kaldı. Proje tam anlamıyla, Kruşçev'in izlediği "Bakir Topraklar" politikasının fiyaskosuyla sonuçlandı.

Stalin, sanayileşmeye o kadar çok önem vermişti ki, tarım ciddi bir oranda geri kalmıştı. Önceleri kendi kendilerine yetebilen, kendi tahılları olan, kendi ekmeklerini yapabilen, ihtiyaç duydukları süt ürünlerini üretebilen, et ihtiyaçlarını kendi yetiştirdikleri hayvanları keserek karşılayan köylüler, şimdi şehirde yaşayanlar gibi bütün bunları satın almak zorundaydılar. Durum o kadar garipti ki, şehirde yaşayanlar, köylüleri besler hale gelmişti. Bu durum ancak tarım alanında yapılacak büyük bir üretim atılımıyla tersine döndürülebilirdi: Tahıl verimi iki katına, et üretimi üç katına ve süt ürünlerinin üretimi de dörtbeş katına çıkarılmalıydı. Bu gelişmelerin diğer bir avantajı da Sovyetler Birliği'ni ithalatçı bir ülke olmak yerine gıda sektö-

ründe tekrar ihracatçı bir ülke haline getirecek olmasıydı. Kruşçev bu yüzden, Kazakistan'daki ve Aral Gölü'nün kuzey ile batı kesimlerindeki daha önce hiç işlenmemiş milyonlarca hektarlık toprağın tarıma açılmasını önermişti.

"Bakir Topraklar" politikası, 1953'te yaşanan kötü hasadın ardından devreye girdi. Bu politika aslında, ortaya çıkan açığı kapatmak için alınan önlemlerden oluşuyordu ve geleneksel tarımın uygulandığı arazilerdeki üretimi, yeni gübreler ve tarım aletleri kullanarak artırmayı hedefliyordu. Hedef, 1955 yılında, tarıma yeni açılan bu topraklardan 20 milyon ton tahıl elde etmekti. 1954'ün başında üç yüz bin gönüllüden oluşan bir grup, özel eğitimler aldıktan sonra Kuzey Kazakistan ve Güney Sibirya'ya doğru yola çıktı. Bu göçmen işçileri barındırabilmek için yüzlerce çadır kent kuruldu. Buna ek olarak, elli bin traktör, altı binden fazla kamyon ve diğer araçlar da kullanıma sunuldu. Bu, son derece etkileyici bir başlangıç olmuştu. Ne yazık ki, çok ümit beslenen 1955 hasadı, Sovyetler Birliği'nin genelinde beklenenden çok daha kötü sonuç verdi. Bahar ekini daha topraktayken ölmüştü ve buralarda yiyecek o kadar azalmıştı ki, binlerce gönüllü, yerleştikleri yerleri bırakarak evlerine geri dönmek zorunda kalmıştı. Kruşçev kendini, Malenkov ve Kaganoviç gibi rakiplerinin yaptığı acımasız eleştirilerin ortasında buldu. Onların iddialarına göre, yeni topraklara harcanan paralar eski topraklar için kullanılsaydı, hasat çok daha iyi olacaktı.

Ancak Kruşçev, Merkez Komite'deki yerini korudu ve savunduklarında daha da ısrarcı oldu; hatta, tarıma yeni açılan toprakları genişletti. Hasadın mevcut projelerden ziyade, şans eseri bol olduğu 1956 yılı belirleyici yıl oldu. Eski topraklardaki üretim çok azdı, çünkü buralar kuraktı; ama yeni topraklarda Sovyet tarihinde daha önce hiç görülmemiş bir başarı elde edilmişti. Kruşçev, zafer kazanmış bir general gibi Kazakistan'da turlar attı, konvoylarla gezdi ve binlerce işçi tarafından

tezahüratlarla karşılandı. 1955'te hedeflenen yirmi milyon tonluk hasat neredeyse üçe katlanmıştı. Ancak, bu sefer de kötü planlama ve yetersiz dağıtım yüzünden ürünün çoğu boşa gitti. Ürünleri yetiştirmek için o kadar çok çaba sarf edilmişti ki, çalışanların ihtiyaçları ve tahıl ambarları hiç düşünülmemişti. Ürünü tarlalardan şehirlere taşımak için çok az sayıda kamyon ve nakliye aracı vardı.

Görünüşteki bu başarıdan feyz alan Kruşçev, bu sefer de et ve süt ürünlerine yöneldi. Mayıs 1957'de devletin hedefini, üç ya da dört yıl içerisinde Amerika'nın bu alanlardaki üretimini geçmek olarak açıkladı. Bu, Çin'deki her evin arka bahçesinde çelik üretilmesi planını harekete geçiren çılgınlıkla aynıydı ve dolayısıyla sonucu da aynı olmuştu. En kötü örnek de Riazan *oblast*'ında yaşandı.

Riazan *oblast*'ının lideri A.N. Larionov, üstlerini memnun etmek için her şeyi yapmaya hazırdı. Kruşçev'in, yiyecek üretiminde büyük bir artış istediğini duyan Larionov, 1958'de Riazan'ın 48.000 tonluk et satışını 1959'da başarılması çok güç olan bir miktara, 150.000 tona çıkarmaya söz verdi. Bunu duyan Kruşçev, Larionov'a eğer bunu başarırsa çok önemli bir mevkie getirileceğini vaat etti. Ancak her mantıklı insanın fark edebileceği gibi Larionov'un söz verdiği şey, başarılması imkânsız bir şeydi. Ama Kruşçev, *oblast*'lar arasında rekabet yaratabilmek amacıyla Larionov'un bu sözünün *Pravda* gazetesinde basılarak tüm ülkeye yayılmasına izin verdi. Larionov kendini muazzam bir yıkıma sürüklüyordu. Çiftliklerdeki hayvanların sayısını hemen artırmak, öküzleri şişmanlatmak hiç de mümkün değildi, doğa aceleye getirilemezdi. Bu yüzden her ne kadar bütün *oblast* Lenin Şeref Rütbesi ile ödüllendirilse ve Kruşçev, ödülü takdim etmek için bizzat gitse de Larionov'un başarısız olacağı kesin gibi görünüyordu.

Ancak Larionov, yenilgiyi savaşmadan kabul edeceğe ben-

zemiyordu ve bu yüzden çiftçi bir toplumun yapmaması gereken şeyleri yapmaya başladı. Et için ayrılmış olan hayvanların dışındakileri de kesti; süt verenler ya da üreme için ayrılanlar fark etmiyordu, hepsini bıçaktan geçirdi. Buna ek olarak, şahıslara ait bütün hayvanların kesilmek üzere teslim edilmesini emretti. Bunun da yeterli olmadığını görünce, komşu *oblast*'lardan sığır almak için görevliler gönderdi. Larionov, ek sığır alımını finanse etmek amacıyla makineleşme ve diğer ihtiyaçlar için ayrılan paraları kullandı. İşçilerin hiçbirine ödeme yapılmıyor, alacaklıların hiçbir faturası ödenmiyor ve bu biftek savaşına katkı sağlamak için her türlü yasadışı kaynak kullanılıyordu. Bu arada komşu *oblast*'lar da Larionov'un baskılarına karşı ihtiyatlı davranıyordu, Larionov'un adamları ise hayvan hırsızlığıyla suçlanmaya başlamıştı. Geceleri hayvan kaçakçılığı yapan Riazan çetesini engellemek için, polisin yollara kurduğu barikatlarda gerçek bir savaş oluyordu. Hatta hayvan hırsızları otlaklara girince, kovboy filmlerindeki gibi silahlı çatışmalar dahi yaşanıyordu.

Larionov, söz verdiği kotaya erişmek için son çare olarak, yerel parti komitesiyle zorla vergi toplamak üzere anlaştı. Vergiler para olarak toplanmayacaktı, herkes vergisini et olarak verecekti ve başka türlü yapılan ödemeler kabul edilmeyecekti. Sadece çiftçiler değil, okullar, hastaneler ve hatta yerel polis departmanlarının bile vergilerini bu şekilde ödemesi gerekiyordu. Bunun sonucunda da et için karaborsa oluştu. Larionov'un adamları, eti buradan inanılmaz fiyatlar ödeyerek alıyor ve verdikleri paranın çok daha azına devlete satıyorlardı. Bu ekonomik bir çılgınlıktı, ama Larionov kendi kişisel savaşını kazanıyordu. Yerel dükkânlarda et, süt, tereyağı bulunamaz oldu. Ortalıkta canlı bir inek görmek çok ender rastlanan bir şeydi. İşte bu koşullarda Larionov söz verdiği 150.000 tonluk miktara ulaştı. Ne yazık ki, asla ne zaman durması gerektiğini bilemedi; oy-

nadığı ilk kumarı kazandıktan sonra gelecek yıl daha da iyisini yapmaya söz verdi. Bu imkânsızdı, herkes bunu biliyordu. Riazan yıkılmıştı, tarımsal bir çöl haline gelmiş ve bir sığıra rastlamanın bile neredeyse imkânsızlaştığı bir yer olmuştu. Larionov, Lenin Şeref Rütbesi ile ödüllendirilmiş ve sosyalist emeğin kahramanı olmuştu, ama 1960'ta üretimin 30.000 tona bile ulaşmadığı gerçeğiyle karşılaşınca ofisinde kendini vurdu. Riazan, Sovyetler Birliği'nde olanlara her ne kadar uç bir örnek teşkil etse de diğer binlerce *oblast*'ta olanlar buradakilere çok benzer şeylerdi. Kruşçev'in sürdürdüğü et politikasının sonucunda, 1960 yılında üretimde 200.000 tonluk bir düşüş yaşandı. Ayrıca Birleşik Devletler'i geçmek şöyle dursun, Sovyetler Birliği, Stalin döneminde üretilenin çok altında bir üretim gerçekleştirmişti.

Kruşçev her şeyin iyi gideceği konusunda tamamen yanılmıştı. İzlediği "Bakir Topraklar" politikasının ilk başarısı, sonradan bir dizi probleme yol açmıştı. Bu tür topraklar başta çok verimliydi, ama zamanla içindeki besin maddeleri tükendi ve toprağı dinlendirmek üzere nadasa bırakmak zorunda kaldılar. Bu yeni topraklar sadece kısa bir süre için yarar sağlayabildi, ilk ekinde elde edilen verimin korunması imkânsızdı. 1959 yılında yeni toprakların Sovyetler Birliği'nin gelişen tahıl üretiminin önemli bir parçası olmasına karar verildiğinde, sonradan sıkıntı çekileceği gün gibi aşikârdı. Aslında 1956'dan 1965'e kadar geçen süre içerisinde yeni topraklarda yetiştirilen ürünler kotayı sadece bir kez geçebilmişti; ayrıca, yeni topraklarda yetiştirilen ürünlerin maliyeti de Ukrayna gibi geleneksel tarım alanlarınkinden üç kat daha fazlaydı. Asıl problem, Kazakistan'ın iklim koşullarının güvenilir olmamasıydı; hava koşulları beş yılda yalnızca iki kez ürün almaya elverişli oluyordu. Tüm bunları Kruşçev'in tarım ve ekonomi danışmanları bilebilirdi; ama acaba neden hiç kimse ona bunları söylememiş ya da bunları dinlemeye ikna etmemişti.

En son darbe ise yeni toprakların erozyona meyilli olmasıydı. Kazakistan'ın bozkırları ormanlık alanlar tarafından korunmuyordu: toprağı tutacak ağaç kökleri ya da güçlü rüzgârlara karşı bariyer oluşturacak ağaçlar olmadan milyonlarca hektar toprağı, her ne kadar önemli olsa da, yeni bir tarım denemesi yapmak için sürmek tam bir aptallıktı. Politika, yerel toprakların özellikleri ya da topografyasıyla ilgilenmiyordu; Larionov'da ve hatta Kruşçev'de gördüğümüz gibi, politik ihtirasın devreye girmesiyle uzmanların görüşleri önemsizleşivermişti. Tüm bunların sonucunda, 1954'te gelen göçmenler, verimli toprakların yanı sıra tuzlu bölgeleri ve büyük alanlardaki hafif kumlu verimli toprakları da işlemişlerdi; bu topraklar da rüzgârla hemen aşınmıştı.

1960 yılına gelindiğinde yüz binlerce hektarlık yeni alan rüzgâr erozyonuna uğramıştı. Ancak Ruslar, sınırsız büyüklüğe sahip ülkelerini istedikleri gibi kullanabilirlerdi. Milyonlarca hektar heba olmuş olsa da daha bir sürü toprak vardı. 1962 ve 1963 yıllarında rüzgârın yaptığı değişiklikler bu argümanı değiştirmişti; saatte 95 mil hızla esen rüzgâr, milyonlarca ton toprağı yeni tarım alanlarının yüzeyinden alıp götürmüş ve uzaklardaki dağ sıralarının tepelerine yığmıştı. Hava, haftalar boyunca, gece gündüzü yutmuş gibi kapkara kesilmişti. Kocaman toz dumanları güneşi kaplamış, sulama kanalları çamurla dolmuştu, birçok şehir 6 ayak kalınlığında tozla kaplanmıştı. Bir zamanlar tahıl yetişen yerlerde artık kilometrelerce uzunlukta taş yatakları vardı. Bu, insan eliyle bozulan doğal dengenin sonucu yaşanan bir felaketti. Tarıma yeni açılan toprakların, insanların aptallığı yüzünden rüzgâra kaptırılan verimli tabakasının bazı kısımlarının ancak iki yüzyıl sonra tekrar eski haline dönebileceği tahmin ediliyordu.

Tura Gelirse Kazanırız

Kelle vergisinin İngiltere'deki sicili kötüdür. Bu vergiler, sıkı bir hükümetten ziyade "turada biz kazanırız, yazıda siz kaybedersiniz" tadında politik bir kandırmacanın halka atmaya çalıştığı tokattır. II. Richard'ın koyduğu kelle vergisiyle Margaret Thatcher'ın koyduğu vergi arasında tam altı yüz yıl vardı. Bu sürede pek çok şey değişti, ama insanların adaletsiz olduğunu düşündükleri kanuna verdiği tepki aynı kaldı. İlk vergi 1381'de Köylü Ayaklanması'na, bir sonraki de 1980'lerin sonunda daha önce benzeri görülmemiş bir sivil huzursuzluğa ve "Demir Leydi"nin düşmesine yol açtı.

İster çiftçi ister köylü olsun Ortaçağ'da yaşamış bir İngiliz, vergi vermek konusunda 20. yüzyıldaki denginden daha hevesli değildi. Özellikle kendisine yenilik olarak sunulanlardan şüphe eder ve her şeyden önce hükümetin kendisine yeni bir yük yükleyeceğinden korkardı. Bu yüzden 1377 yılında, çocuk Kral II. Richard'ın danışmanları kelle başı vergi sistemini yürürlüğe koyduğunda bu da düşmanlık ve endişeyle karşılanmıştı. Yine de bu vergi, o dönem için iyi bir fikirdi, çünkü İngiltere'nin güney kıyılarına akınlar düzenleyen Fransızlarla savaşmak için kaynakların artırılması gerekiyordu. Ondalık ve on beştelikten elde edilen geleneksel gelir, mevcut acil durumla baş etmek

için yetersizdi ve 22.000 sterlin toplanmasını sağlayan bu "yulaf vergisi", faturayı karşılamaya yetecek gibi görünüyordu. Bununla birlikte, Fransa'da devam eden savaş çok pahalıya patlamıştı ve Sıska John'un St. Malo'ya düzenlediği operasyon başarısız olunca hükümetin paraya duyduğu ihtiyaç daha da arttı. Sonuç olarak, kralın danışmanları 1379'da, derecelendirilmiş bir değer skalasına dayanan ikinci bir kelle vergisi daha koydular. Bu sistemin daha adil olduğunu düşünmek hoş olurdu, ancak hiç de öyle değildi. Bütün amaç, zengin olanları daha gerçekçi bir şekilde vergilendirip onlardan daha çok para toplamaktı. Esasen herkesten iki yıl önce toplanan vergiden daha fazlasını ödemesi talep edilmişti. Ama metazori toplanan bu vergiler bile bir işe yaramadı; Northampton meclisindeki kral danışmanları, Fransa'daki İngiliz ordularını toplu halde ülkeye getirebilmek için ertesi yıl 12 penilik bir vergi yasası daha çıkardılar. 7 Aralık 1380'de üçüncü vergi yasası devreye girdi.

Kraliyet vergi toplayıcıları, bu üçüncü vergiyi ancak dört yılda toplayabildi. İlk başta az bir dirençle karşılaştılar. Eğer kralın bakanları toplanan vergileri yeterli bulup kabul etseydi, her şey çok daha barışçıl sonuçlanacaktı. Ancak kral meclisi, ülkede büyük oranda vergi kaçakçılığı olduğunu düşünüyordu ve bu yüzden de vergileri toplayan adamlara geri gidip vergileri tam olarak toplamalarını emretti. Bu da Essex, Kent, Norfolk, Suffolk ve Hertfordshire şehirlerindeki vergilerin yeniden hesaplanması için komisyonlar kurulmasıyla sonuçlandı. Daha önceden vergilerini ödeyenler, kapılarında görevlilerle tekrar karşı karşıya geldiler.

1381'deki Köylü Ayaklanması, her ne kadar popüler bir memnuniyetsizliğin göstergesi olsa da esasen Wat Tyler, Jack Straw ve Rahip John Ball gibi adamların başı çektiği, Kentli ve Essexli köylülerden oluşmuş bir hareketti. İnsanların pek çok sıkıntısı vardı, ama bu vergiler hepsinin sembolü haline gelmiş-

ti. Fakir sınıfların için için yanan memnuniyetsizliğini tutuşturmak için yalnızca tek bir kıvılcıma ihtiyaç vardı dersek, Essex'in üç küçük bataklık köyünü yangının çıkış noktası olarak kabul edebiliriz. Bu bölgelerde büyük yargıç Bealknap, vergi toplayıcılarına karşı gerçekleşen ilk direnişi bastırmakta başarısız olmuştu. Bu üç köyde yaşayan köylüler, kendilerine eziyet eden kraliyet görevlilerini avlayarak şehre doğru ilerlediler. Haberler köyden köye yayılıyordu ve sonunda bütün ülke bu ayaklanmaya katıldı. Artık isyanın hedefi yerel memurlar değil, Sıska John, Başrahip Sudbury ve Haznedar Hales gibi isimlerin de içinde olduğu saray üyeleriydi. Köylüler naipleri, ancak Londra'ya giderek genç krala verdikleri tavsiyelerin kötü olduğuna ikna edebildiler. Bundan sonra Londra'da yaşanan olaylar çok kanlı oldu. Kralın bakanlarından Sudbury ve Hales ölmüştü; kral, Wat Tyler'ın takipçilerine karşı vahşi bir misillemede bulunmuş ve hiç zarar görmeden işin içinden sıyrılmıştı. Kelle vergisi de çıkan kargaşanın kurbanlarından biri oldu ve olayların ardından, görece daha güvenilir ve adil bir sistemle değiştirildi. Gelecek altı yüzyıl boyunca hiçbir İngiliz hükümeti böyle adaletsiz bir vergilendirme sistemini getirmeye cesaret edemedi. 1989'da böyle bir sistem tekrar uygulamaya konulduğunda İngiliz halkının tepkisi aynı oldu. Bu sefer aradıkları insan Haznedar Hales değil, "Demir Leydi" Margaret Thatcher'dı.

II. Richard zamanındaki Haznedar Hales ve Başrahip Sudbury'nin başına gelenlerden ders çıkaran muhafazakâr Margaret Thatcher hükümeti, tasarladığı kişi başı sabit vergi sistemini maskeleyip halka sundu. Getirdikleri bu uygulamanın adı kelle vergisi değil, "toplum ücreti"ydi. Bu sayede hükümet destekçileri konulan bu vergiyi halka yararlı bir şeymiş gibi anlatıyorlardı. Ancak vergiyi koyanlar dahi rol yapmayı unutuyor ve kimse bu maskeye aldanmıyordu. Başbakanlığının son gününde "bireysel... pardon toplum ücreti" diyen Thatcher, az kalsın gerçeği dile getirecekti.

Başından itibaren vergi hiç rağbet görmedi ve daha önce vergisini düzenli olarak ödeyen kişiler bile bu vergiye direnmeyi tercih ettiler. Herkes gelir veya refah seviyesini göz önünde bulundurmaksızın sabit bir oranla uygulanan sistemin kesinlikle adaletsiz olduğunu düşünüyordu. Kelle vergisi, insanların sokaklara dökülmesine ve başbakanlık koltuğuna üç kez oturmayı başarmış Thatcher'ın, kendisini vahşi bir muhalefetin odağında bulmasına yol açtı. Muhafazakâr parti içindeki pozisyonu o kadar sarsılmıştı ki, koltuğunu kaybetmesi uzun sürmedi.

1980'lerin bireysel vergileri, bir Wat Tyler ya da John Ball yaratmadı ve kaldırılması için köylülerin ayaklanması gerekmedi ama asıl kaybedenler, yani bu sabit vergilendirme sisteminden en çok zarar görenler Thatcher'ın destekçisi olan Kent ve Essex halkı oldu. Başbakanın kibrine karşı harekete geçmek zorunda kalanlar da yine bu insanlardı.

Adalara Giden Yol

Gemi doktoru olan Lionel Wafer'ın yaşadığı maceralar, 17. yüzyılın son zamanlarında İskoç tarihi üzerinde çok önemli bir etki yarattı. Wafer'ın o dönem Güney Amerika'da yaşayan Cuna yerlileri üzerine yazdığı metinler, İngiltere Bankası'nın kurucularından İskoç asıllı İngiliz yatırımcı William Paterson'ın eline geçmişti. Paterson, hayal gücü kuvvetli bir girişimciydi, ancak Cuna, namı diğer Panama'da Avrupalı bir yerleşim yeri kurma fikri, "Darien Projesi" adıyla anılan felakete yol açacaktı.

Paterson ilk önce Londralı yatırımcıların bu projeyle ilgilenmelerini sağlamaya çalıştı. Bunda başarılı olamayınca, fikrinin kabul gördüğü İskoçya'ya yöneldi. Her ne kadar İngiltere ve İskoçya aynı krallık altında birleşmiş iki ülke olsa da aralarında politik birliktelik yoktu; ayrıca Londralı tüccarlar, Edinburghlu tüccarların sonradan görme olduklarını düşünüyorlardı. Paterson'ın İskoç şirketine İngiliz sermayedar bulma ihtimali hiç yoktu. İngilizlerin kendi planlarına nasıl düşman olduklarını bilen İskoç şirketi yöneticileri, Lionel Wafer'ı "Saksonların" gözü önünden uzaklaştırıp kendi planları doğrultusunda kullanmaya karar verdiler. O dönemde Wapping'de yaşayan Wafer, Panama'da geçirdiği zaman hakkında İskoçlara bilgi vermek üzere Edinburgh'a davet edildi. Bu olay tam bir

casusluk operasyonuna dönüşmüştü; İskoçlar dışarıya bu konuda tek bir kelime dahi sızacak olursa Londra'daki ticari rakiplerinin Wafer'ı gizlice kaçıracağını biliyorlardı. "Bay Brown" adıyla seyahat eden Wafer, Edinburgh'a gelmek için yola çıktı. Ama şehre hiçbir zaman ulaşamadı; Paterson'ın ajanları, Wafer'ı yoldan alıp İskoçya'nın başkentine 20 kilometre uzaklıktaki gizli bir eve götürdüler. Şirketin adamları onu eve hapsedip Panama hakkında sorguya çekti. İlk başlarda Wafer'a, vereceği bilgiler karşılığında çok büyük bir ödül vaat etmişlerdi. Wafer, pek duygulu ev sahiplerinin tuhaf davranışları karşısında biraz sinirlenmiş olmalı. Yine de sorguçlarına istedikleri her şeyi, hatta gördüğünü iddia ettiği boya ağaçlarından oluşan koca ormanı bulmaları için koordinatlarını ve bir haritasını dahi verdi. Ondan öğrenebilecekleri her şeyi öğrendiklerine ikna olan İskoçlar, Wafer'a gidebileceğini söylediler. Ancak herhangi bir ödeme yapmadıkları gibi, Londra'ya geri dönüş masraflarını bile karşılamayı reddettiler. Wafer'a, İngilizlerin "işin kokusunu aldıklarını" ve bu yüzden Panama sahilini bütünüyle kendilerine kapatabilecekleri için projeden tamamen vazgeçtiklerini söylemişlerdi. Bu da İskoç girişimcilerin Wafer'a söyledikleri pek çok yalandan yalnızca biriydi. Doktor, yolu bir daha Panama'ya düşmediği için ne kadar şanslı olduğunu henüz bilmiyordu. Edinburgh'da gördüğü kötü muameleye üzülmüş olabilirdi; bununla birlikte iki yıl sonra İskoçların başına gelen felaketi okuyunca paçayı ucuz kurtardığını anlamış olmalıydı.

İskoç şirketi bu planlarını gerçekleştirebilmek için, 26 Şubat 1696'da, Edinburgh halkından 400.000 sterlinlik bir fon talep etti. Halkın cevabı etkileyiciydi. Birçok İskoç bu projenin bütünüyle İskoçlara ait olmasından ve İngiliz parasının bu işin içinde yer almamasından son derece memnundu. Bir yöneticinin yazdığı gibi: "Şirket hisselerine yatırım yapmak için krallı-

ğın her köşesinden zengin, fakir, kör, sakat İskoçlar sürüler halinde şirkete akın ediyorlardı." Yalnızca birkaç gün içinde, ülkede dolaşım halindeki nakdin yarısından fazlası şirkete destek olarak sunulmuştu. Fakir halkın çoğu, hiç şüphesiz ki, sahip olduğu ya da sahip olmak istediği her şeyle kumar oynuyordu.

Attıkları ilk adım, Panama'ya yapılacak yolculuk için gerekli gemileri sağlamak oldu. Burada yine İngilizler köstek olarak devreye girdiler. Londra'daki meclis, bütün tersaneleri İskoç müşterilere kapattı; bu yüzden şirket yöneticileri gemileri dışarıdan sağlamak zorunda kaldılar. Dört gemi İsveç, iki gemi de Hollanda tersanelerine sipariş edildi. Hollanda gemilerinden bir tanesi sancak gemisi yapılacak ve gemiye Yükselen Güneş adı verilip şirketin amblemleriyle donatılacaktı. Bir yandan gemiler hazırlanırken diğer yandan bin beş yüz kişiye iki yıl yetecek miktarda ilaç ve yiyecek alımına gidiliyordu. Londra'da, İspanyolca konuşabilen bir çevirmen ve Antiller'in ayrıntılı haritalarını aradılar. Sonunda altı dili akıcı olarak konuştuğunu iddia eden bir Musevi'yi Kuzey'e getirdiler ve Karayip Adaları'nın korsanlar tarafından çizilmiş haritalarını buldular.

Ne yazık ki Paterson kendini, kendine saygısı olan hiçbir Güney Amerikalının yün İskoç elbiseler, peruklar, tokalı ayakkabılar, 380 İncil, 51 Yeni Ahit ve 2808 öğreti kitapçığı dışında herhangi bir şey almak istemeyeceklerini düşünen dar kafalı İskoçların karşısında buldu. Wafer ya unutmuştu ya da kasıtlı olarak Panama'daki Cuna yerlilerinin, İskoç eşyalarını alabilecek paralarının ya da para gibi değerli şeylerinin olmadığını söylememişti. İskoçlar adaya Cuna gençlerinin dikkatini çekebilecek renkli boncuklar götürmeliydiler, tropikal iklimde yaşayan çıplak yerlilerin laciverte çalan yünlü kumaştan hoşlanacağına nasıl inanılabilirdi ki?

Bir kez başladıktan sonra yolculuk için yapılan hazırlıklar kendi kendine hız kazandı. Mart ayında ilk filoyla denize açıl-

mak üzere 1698 kişi işe alınmıştı. Bu ilk filo, karaya çıkacak ve ilk yerleşimler için en uygun yerleri belirleyecekti. Orada yaşayan insanlarla iyi ilişkiler kurulduktan sonra gerekli erzakla birlikte ikinci bir filo, burada yerleşmek üzere İskoçya'dan hareket edecekti. Gelecekteki yatırımların başarılı olmasını sağlayacak bir temel atmaları için İskoçya'nın önde gelen ailelerinden seçilen üç yüz genç İskoç, ilk filonun bel kemiğini oluşturuyordu. Gençler, şirketin Edinburgh'daki merkez bürolarını doldurmuşlardı. Hatta bazısı İskoçya'nın ilk kolonileşme girişiminde yer almaya hakları olduğunu kanıtlamak için, yanında doğum kâğıdını bile getirmişti. Koloninin askeri yapısında çekirdek kadroyu oluşturan altmış İskoç gazisi ile orada kurban olarak öne atılacak Galce konuşan bir sürü dağlı, Edinburgh sokaklarında gruplar halinde dolaşıyordu. Sonunda ilk filo, üç papazı, birkaç kadından oluşan gönüllüsünü, William Paterson'ı, karısını ve kızını da alarak yola çıkabildi.

Filo, Lionel Wafer'la Londra'da ilk görüşmeleri yapan İskoçlardan biri olan, eski denizci James Pennycook tarafından yönetiliyordu. Şirket, filonun yönetimi için Pennycook'u tek başına yeterli görmemiş ve kendisinden yetkisini on meclis üyesinden oluşan bir kurulla paylaşması istenmişti. Yetki bölünmesinin birçok dezavantajı vardı ve yakın tarihte bunun birçok örneğine rastlamak mümkündü: Cromwell'in "Batı Projesi" isimli kolonileşme girişimi esnasında Amiral Penn, General Venables ve hükümet temsilcisi olan üç arkadaşı hiçbir kararda uzlaşamamıştı. Ancak İskoçlar on aklın bir akıldan daha iyi olduğunu ve birlikte alınan kararların tek başına alınan kararlardan her zaman daha güvenilir olduğunu düşündüler. Ama bu konuda çok yanılıyorlardı. Güney Amerika'daki İspanyol krallığı son derece bireyci olan, muhalefete hiç tahammül etmeyen ve gerekirse yönetici arkadaşlarını asan 16. yüzyıl İspanyol fatihlerince kurulmuştu. Meclis, Pizarro, Cortez ve Alvarado işle-

rini bitirdikten ve ikinci filodaki bürokratlar emekli edildikten sonra kurulmuştu.

4 Temmuz 1698'de Komutan Pennycook ilk filoyu Kuzey Denizi'ne soktu ve Karayip'e yönelmeden önce Orkney Adalarının etrafından dolaşmak amacıyla rotayı kuzeye çevirdi. Gemiler henüz İskoç sularından çıkmamıştı ki, hava kötüleşti ve bu yüzden gemiler dağıldı. Bu, uğursuz bir başlangıç olmuştu; Paterson daha sonra Edinburgh'daki yetkililere, ikinci filonun kuzeydeki kötü hava koşullarından kaçabilmesi için yolculuğa batı sahilinden başlaması gerektiğini söyleyecekti. Sonunda filo Maderia'ya ulaştı. Burada Pennycook, kolonide yapılacakların yazılı olduğu gizli emirleri açtı ve hedeflerinin, Lionel Wafer'ın boya ağaçları ormanını gördüğünü iddia ettiği yer olan, Panama sahilindeki Darien Körfezi olduğunu öğrendi.

Yüz günlük bir yolculuk sonunda İskoçlar, Darien'a ulaştı ve Pennycook ile Paterson'ın büyüleyici bir doğal liman olarak tanımladıkları yere demir attılar. Gemilerini demirledikleri yere verdikleri "Altın Liman" ismi, eski bir deyişi tam olarak doğruluyordu; "Parlayan her şey altın değildir" Üç aylık bir deniz yolculuğundan sonra masmavi deniz, parlak güneş ve o sıcakta biten bereketli yeşillik karşısında gözleri kamaşmıştı. Sise ve sürekli yağan yağmurlara alışık olan İskoçlar için bu, büyüleyici bir manzaraydı. Altın Liman adını verdikleri liman, bir kolonicinin söylediğine göre, dünyanın en iyi bin gemisini barındırabilecek kapasitedeydi. Aslında bu limanda o kadar büyük dalgalar olabiliyordu ki, çoğu zaman gemilerin burada alabora olması söz konusuydu.

İlk anda, altın sarısı kumlarla kaplı sahil şeridi ve bitki örtüsü tam da aradıkları şey gibi görünmüştü gözlerine; bu kara parçası hepsini zengin edebilirdi. İçlerinden biri şöyle yazmıştı: "Toprak çok zengin, hava iyi ve ılık, su güzel; yani her şey buraya yerleşenlerin sağlıklı ve güvende olması için ayarlanmış gi-

bi." Buraya gelenlerin çoğu, karşıdaki tepelerin arkasında İspanyolların çok sıkı güvenlik önlemleriyle korudukları altın madenleri olduğunu düşünüyordu. İskoçlar yeni topraklarını o kadar çok sevmişlerdi ki, buraya *İskoçya* adını verdiler ve ilk yerleşim yerinin adı da *Yeni Edinburgh* olmuştu. Yeni gelen göçmenler Karayip'teki gezilerinin tadını çıkarırlarken, biraz daha aklı başında olanlar, Wafer'ın gördüğünü iddia ettiği ve aslında buraya gelmelerinin asıl sebebi olan boya ağaçları ormanını aramaya koyuldular. Her tarafı aradılar, ancak orman hiçbir yerde yoktu. Kuzeydeki iklimden gelen göçmenler için burasının aslında tehlikeli bir güzelliğe sahip olduğu sonradan anlaşıldı. Başta hoşlarına giden sıcak hava, nem ve böcekler bir süre sonra sorun olmaya başlamıştı.

Oranın yerlisi olan Cuna halkı, İskoçlara kucak açtı ve onlar daha demir atmadan kayıklarla gemilerine yanaştı. El değmemiş güzellikleri ve dudaklarına levhalar takıp vücutlarını parlak boyalarla boyayan insanlarıyla Darien, Kuzey'in asık suratlı insanlarına tam bir cennet gibi görünmüştü. Kısa sürede, buradaki basit günlük hayatın tadını çıkarmaya başlamışlardı. Ama geçirdikleri bu rahat günler, Cunalıların yiyecek stoklarıyla sınırlıydı.

İskoçların, Cuna halkının onlara sunabilecekleri basit ve etkileyici bir hayattan başka şeyleri olmadığını anlamaları çok uzun sürmedi. İlk kutlamalar sona erdiğinde burada altın madenlerinin, boya ağacı ormanlarının ya da değerli başka bir şeyin olmadığını görmüşlerdi. Toprak bile çok verimsizdi; İskoçlar iyi işlenmiş tarlalar yerine güneşten çoraklaşmış arazilerle karşılaşmışlardı. Bu yüzden Cunalıların *Yeni Edinburgh* etrafındaki topraklarını şirkete verdiklerine dair belgeyi imzalamaya bu kadar istekli olmaları hiç de şaşırtıcı değildi. Toprak karşılığında Cuna şeflerine bir silah kuşağı, İskoç kılıcı ve yerli çocukların sallaması için küçük İskoç bayrakları verilmişti.

Diğer bir endişeleri ise hava koşullarıydı. Buraya ayak bastıklarında onları karşılayan güzel havanın yerini şimdi yerli halkın bile dayanıklılığını kıran fırtınalar almıştı. Giysileri çürümüş ve yırtılmış, yiyecekleri bozulmuştu ve ruh halleri, kayıtsızlıktan doğan can sıkıntısı ile umutlarını gerçekleştirme çabası ve yaşadıkları hiddet nöbeti arasında değişiyordu. Sıradaki dert hastalıklardı; kanlı bir salgın, zayıf olanların birçoğunu öldürürken ateş şeklinde ortaya çıkan başka bir hastalık ise sağ kalanların gücünü emiyordu. Küçük yerleşim alanındaki disiplin iyice bozulmuştu; hırsızlara ve sarhoşlara sıkça rastlanıyordu; ayrıca küçük hapishanelerin yerini giderek büyüyen mezarlıklar alıyordu. Bu yeni ülke için duyulan coşku gitgide azalıyor ve tarlalarda çalışan insan sayısı günden güne düşüyordu. Çoğu tüm gün boş boş oturuyor ve İskoçya'daki evlerini bırakıp buraya hiç gelmemiş olmayı diliyordu.

Eksik olan şey liderlikti. On tane meclis üyesinden sadece birkaçının koloninin nasıl yönetileceği konusunda bir fikri vardı, bunu deneyenler ise sunduğu kararlarda çoğunluğun onayını alamıyordu. Liderlik yapabilecek olan Paterson ise, hayalini kurduğu büyük 'imparatorluğun' gözleri önünde yok olup gittiğini görmekten dolayı duyduğu üzüntüden hiçbir şey yapamaz hale gelmişti. Karısının ölümünden sonra ise sinir krizi geçirmişti. Edinburgh'a rapor verme zamanı geldiğinde, hükümet üyelerinden hiçbirinin doğruyu söyleyecek ahlaki cesareti kalmadı. Hatta doğruyu söylemek yerine "Ülkedeki zenginlik, bolluk ve sağlıklı koşullar beklentilerimizin çok üstünde çıktı," diye yazdılar. Ancak bu kolonileşme girişimi çoktan başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Şirketin planlarına göre, şimdiye kadar yerli halkla yapılan ticaret sayesinde buraya gelen göçmenler, kendi kendilerine yetebilecek duruma gelmiş ve topraklarda da basit ürünlerin tarımını yapmaya başlamış olmalıydılar. Gerçek şuydu ki, Cuna halkının ticaret karşılığında verebilecek değerli

hiçbir şeyi yoktu ve burada yetişecek ürünler de büyük bir nüfusu barındırmak için kesinlikle yeterli değildi.

Daha da kötüsü İspanyollar, İskoçları başkasının işine burnunu sokan tehlikeli insanlar olarak görüyorlardı ve onları buradan atmaları sadece an meselesiydi. İspanyolların bilmediği şey, İskoçların buradan atılmalarına gerek bulunmadığıydı; onlar zaten oturdukları yerde çürüyorlardı. İskoçlar Jamaika'daki İngiliz kolonicilerden yardım istemek üzereyken, Flemenk Kral III. William'ın İskoçlara herhangi bir şekilde yardım edilmesini yasakladığını öğrendiler. İngilizlerin hainliği bununla da bitmemiş, memleketlerine göndermek istedikleri mesajları dahi taşımayı reddetmişlerdi. Sonunda oradan geçen bir Fransız gemisi, koloniciler için postacılık yapmayı kabul etti. Ama bu da pek iyi bir sonuç vermedi, çünkü Fransız gemisi Noel arifesinde fırtınalı bir havada denize açıldığında mürettebatın yarısı sarhoştu. Gemi henüz koydan çıkamadan kayalara çarpıp parçalanınca İskoçlar, kendileri için çok değerli olan bir sandalı kaybetmek pahasına Fransız mürettebatı kurtarmak zorunda kaldılar. Fransızları kurtarırken boğulma tehlikesi atlatan Komutan Pennycook için Noel kederli başlamıştı.

Nihayet, koloninin muhasebecisi olan Alexander Hamilton üç aylık bir yolculuğun sonunda raporlarla Edinburgh'a ulaşmayı başardı. Bu esnada *İskoçya*'daki kaynaklar sıfırı tüketmek üzereydi. Ne yazık ki, üç bin mil uzaktaki *İskoçya*'da Hamilton tamamen farklı bir hikâye anlatıyor ve bu olaydan kârlı çıkmaya çalışıyordu. Koloni temsilcileri tarafından bu girişimin başarılarından söz etmekle görevlendirilen Hamilton, şirketi yeni erzaklar ve yeni kolonicilerle birlikte ikinci bir filonun yola çıkması için ikna etti.

Yeni yıl *İskoçya*'ya olabilecek en kötü haberi de beraberinde getirmişti. İspanyol güçleri İskoçlara saldırmak için hazırlık yapıyordu. İspanyollar, İskoç gemilerinden bir tanesini kıyıda

batırıp mürettebatı esir almışlardı ve onlara korsan muamelesi yapıyorlardı. İskoçlar için bu, hiç de iyi bir haber değildi. Esir alınanların birkaçı askerdi ve birçoğu da sanılanın aksine saygıdeğer çiftçi ve tüccarlardan oluşuyordu. Ancak İspanyollar kendi abartmalarının kurbanı oldular, çünkü İskoçların dört bin silahlı ve iyi eğitilmiş profesyonelle buraya geldiğini düşünüyorlardı. Ellerindeki esirleri gören İspanyol komutanları telaşlandı. Her koloni, İskoçları bu topraklardan atma sorumluluğunu bir diğerine yüklüyordu. Panama'daki bir komutan, *İskoçya*'ya saldırmaktan korktuğunu çünkü kendi şehrinin Pasifik'ten geçebilecek İskoç saldırılarına karşı savunmasız kalacağını düşündüğünü söyledi; bu mazeret aslında pek de ikna edici değildi.

Buna rağmen *İskoçya*'nın geleceği pek de parlak değildi. Jamaika'daki en güçlü koloni olan İngiliz kolonisinin yardım etmeyi reddetmesi son darbe olmuştu. Buraya gelenlerin üçte biri hastalıktan ya da besin eksikliğinden ölmüştü ve sağ kalanlar da küflü ve kurtlu ekmeklerle besleniyorlardı. Edinburgh'da salamura edilen etler sıcaktan kararıp kokmuştu. İskorbüt çok yaygındı ve yalnızca kanyak İskoçların biraz rahatlamasını sağlıyordu. Meclis buranın hemen boşaltılması gerektiğini savunuyordu ve Paterson'ın burada kalınması için yaptığı baskılara rağmen 1699 Haziranı'nda geri dönüş hazırlıkları yapılmaya başlandı. İlk filodan sağ kalanlar *İskoçya*'dan ayrılmaya hazırlanırlarken Alexander Hamilton'ın anlattıklarından büyülenen ve Darien Projesi'nin hâlâ bir başyapıt olduğunu düşünen ikinci bir filo, *İskoçya*'dan denize açılmaya hazırlanıyordu. Bu, tarihin en acımasız ironilerinden ve İskoçya'nın en büyük hatalarından biriydi.

İlk filodan kalan St. Andrew, Unicorn, Caledonia ve Endeavour adlı gemiler İskoçya'ya New York üzerinden dönmek için hazırlandılar. En azından başlangıçta planları buydu, ama

gemiler denize pek dayanıklı değildi; Endeavour su üstünde yüzen bir hurdadan halliceydi ve denizde geçirdiği on iki gün sonunda alabora oldu; şans eseri bütün yolcuları Caledonia tarafından kurtarılmıştı. Endeavour gemisinin boğulmaktan kurtarılan yolcuları, kendilerini Caledonia gemisinde ölü kemiklerinin toplandığı bir mahzende buldular ve hepsi de ateşli bir hastalığa yakalandı. Caledonia'nın yolcularının yarısı, New York'a ulaşamadan öldü. Köpekbalıklarını zehirlemek için, cesetler denize atıldı. Bu esnada William Paterson'ı taşıyan Unicorn gemisinde de problemler yaşanıyordu. İki yüz elli koloniciyi taşıyan ama gemicilerden yoksun olan gemi, dalgaların merhametine kalmıştı. Fırtına, geminin büyük bir kısmına zarar vermişti, gemi azgın denizde artık yelken açamaz haldeydi. Ancak bütün mürettebatın gemiye dolan suyu tekrar denize pompalamasıyla Küba'ya kadar su üstünde kalabildiler. Burada İskoçlar, Paterson'ın Londra'da tanıştığı ve çok dil bildiğini düşündükleri tercümanı karaya çıkardılar. Ancak tercümanın "arkadaş" kelimesinin bile İspanyolca karşılığını bilmediği çok açıktı; İspanyollar da ona ve içme suyu bulmaya çalışan bir İskoç'a ateş açtılar. Unicorn gemisi, tercümanlarını karada bırakarak denize açılmaya mecbur kaldı. Aslında bu, tercümanın şanslı günüydü. Orada bıraktıkları adam, üç ayını bir İspanyol hapishanesinde geçirdi; bu esnada New York'un kuzeyine doğru kâbus bir yolculuk yapan Unicorn gemisinde yüz elli kişi yüksek ateş ve bakımsızlıktan öldü. Söylentilere göre Paterson o kadar acı çekmişti ki, New York'a vardıklarında aklını kaçırmış ve bir çocuk gibi davranmaya başlamıştı.

St. Andrew gemisinde yolculuk yapan Komutan Pennycook'un aldığı karar, içlerinde en akıllıcasıydı. Pennycook, hafif bir siste fırtınaya meydan okumuş ve Jamaika'ya yönelmişti. Bunu yaparken kendisi de dahil olmak üzere yüz kırk bir kişinin ölmesine rağmen, gemi, bir hurda halinde İngiltere'ye ulaş-

mayı başardı. Ancak İngilizler, kurtulan yolcuların kıyıya çıkmalarına izin vermediler. Açlıktan ve yüksek ateşten ölmek üzere olan yolcular her gece gemiden atlayıp kıyıya kadar yüzüyor ve onları karşılayan kolonicilere kendilerini köle olarak satıyorlardı. Panama'da sınırsız bir zenginliğe sahip olmayı hayal eden gönüllülerin geriye bu şekilde dönmeleri çok acıklı bir durumdu. Bir yıl önce Komutan Pennycook'la denize açılan bin iki yüz insandan William Paterson'la birlikte yalnızca üç yüz kişi Caledonia ile geri dönmeyi başardı.

Bu aşamada yapılan hata, üzüntü verici sonuçlar doğurmuştu. İkinci filo henüz İskoç sularını terk etmeden, İskoçların *İskoçya* kolonisini terk edip evlerine yelken açtıkları söylentisi İngiliz kaynaklarından Edinburgh'a varmıştı. Söylentiler doğruydu, fakat şirket yöneticileri Edinburgh'daki konforlu ofislerinde bunun, ikinci filoyu göndermelerini engellemek için İngilizlerce yapılan bir plan olduğundan şüphelenmişlerdi. Böylece bu söylentilerin doğruluğunu araştırma gereği bile duyulmadan dört İskoç gemisi daha bin üç yüz yeni kolonici, yiyecek ve şarapla doldurularak kötü sona doğru yola çıkarılmıştı. Gemiye mürettebat alımları, üzerinde "fırın yapımında kullanılacak taşların çıkarılması için yapılan kazıda kayda değer miktarda altın bulunmuştur" gibi abartılı ve yanıltıcı ibareler bulunan haritalar gösterilerek yapılıyordu.

18 Ağustos 1699'da ikinci filo Güney Amerika'ya doğru yelken açmıştı, ama filo ters esen rüzgârlar tarafından geriye sürüklenmiş ve fırtınadan korunmak için bir yere sığınmak zorunda kalmıştı. Bute Adası'nda demirli olan gemiler, şirket yöneticilerinin ulaşabileceği ve her ne zaman isterlerse bir botla yeni emirleri ulaştırarak geri çağırabilecekleri bir mesafedeydiler. Ama bunu yapmadılar. Günler geçtikçe Panama'dan gelen söylentiler şüphelere, şüpheler de belirsizliklere dönüştü. Aynı söylentiler gelmeye devam ediyordu, ama yöneticiler hâlâ ikna

olmamıştı. Artık Edinburgh'daki herkes *İskoçya*'daki kolonileşme girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını ve buranın İskoçlar tarafından terk edildiğini biliyordu. Ama yöneticiler hâlâ direniyorlardı. Daha sonra 22 Eylül'de koloninin terk edildiği söylentilerinin doğru olduğunu gösteren, çürütülemez bir kanıt ellerine geçti. Sonunda filoyu geri çağırmak üzere bir bot gönderildi. Ama artık çok geçti. Dört hafta boyunca İskoç kıyılarında esen sert rüzgârlar dinmiş, hava güzelleşmiş ve ikinci filo sonu bilinmeyen bir yolculuğa yelken açmıştı.

Papaz Francis Borland da ikinci filodaydı ve Panama'ya vardıkları zaman bekledikleri sıcak karşılama yerine buldukları boş, el değmemiş kocaman arazi karşısında, bütün filonun hissettiklerini teker teker kaydetmişti. Yerleşim yeri yıkılmış ve yabani otlarla kaplanmıştı. Buradaki insan varlığına dair tek işaret ise ağzına kadar dolmuş mezarlıktı. Karşılaştıkları bu manzara Hamilton'un Edinburgh'daki şirket yöneticilerine anlattıkları görkemli parklardan, verimli topraklardan ve elverişli iklimden çok farklıydı. Bu adamların ne kadar yanlış yönlendirildiği, yanlarında getirdikleri adamlardan belliydi: bir para basım uzmanı, bütün alet takımını yanında getirmiş bir damıtımcı, Edinburgh Üniversitesi'nden öğretmenleriyle birlikte gelen genç öğrenciler ve Cuna yerlilerine İngilizce öğretmek üzere gelen bir görevli. Bütün bunlar kültürlerarası yapılacak bir alışveriş için yapılmış hazırlıklardı. Oysa ki, buradakiler ölüm kalım savaşı vermişlerdi. Panama'da gördükleri karşısında çok şaşıran koloniciler, gemilerin hemen İskoçya'ya dönmesini talep ettiler. Ama liderler, burada kalmaya ve durumu değerlendirmeye kararlıydılar. Her taraf, öncekilerin başarısızlığını gösteren işaretlerle doluydu ve yeni gelen koloniciler de kısa sürede disiplinsiz bir ayaktakımına dönüştü; çok fazla içiyorlar, şirketin depolarından yiyecek ve likör çalıyorlardı; isyan da hiç eksik olmuyordu. Oraya gelmelerinden kısa bir süre sonra lider-

ler, isyan çıkardıkları için birkaç kişiyi asmak zorunda kaldılar. İlk kolonicilerin karşılaştıkları kötü beslenme, sıcaktan kaynaklanan yorgunluk ve genel kayıtsızlık hali gibi sorunların hepsi yeni gelenler arsında da baş göstermeye başlamıştı. Altın ya da yiyecek bulmak için herhangi bir kazı faaliyeti yoktu, toprak yalnızca ölüleri gömmek için kazılıyordu. Güvertelerdeki cesetleri mezarlığa gömmek yerine gemiden aşağıya, Altın Liman'a atıyorlardı. Liderler, görevlerini iyi yapmıyordu, hatta meclis üyelerinden biri, İskoçya'ya dönebilmek için oradan geçen İngiliz gemilerinden birine kayıt yaptırmıştı.

Sonunda İspanyollar kendi aralarında harekete geçmeye karar verdiler. İskoçların *İskoçya*'dan ayrılmasına pek memnun olan İspanyollar, yeni ve daha da güçlü bir filonun gelmesine çok şaşırmışlardı. İskoçları buradan güç kullanarak çıkarmaktan başka seçenekleri yoktu. İspanyol bölüklerinin büyük kayıplar vermesine sebep olan ve liderlik görevini kahramanca yapan Albay Alexander Campbell'e rağmen İspanyollar, İskoç yerleşiminin etrafını sardılar ve 31 Mart 1700'de onları teslim olmaya çağırdılar. İskoçlara, koloniyi boşaltıp gemilerine geri dönmeleri için iki hafta verdiler. Bu kuşatma, İskoçların Panama'yı kolonileştirme projesinin sonu oldu. Geri dönerken bile şans İskoçlardan yana değildi; rüzgâr o kadar azdı ki, yelkenleri şişirmeye yetmiyordu, ayrıca gemileri Altın Liman'dan ayrılacak kadar sağlam değildi.

Yükselen Güneş isimli gemi, Amsterdam'daki İskoçlar için inşa edilmişti ve bütün bu kolonileşme çabalarını sembolize ediyordu; ancak şimdi acılar içinde kıvranan hastalar, ağıldaki koyunlar gibi yığınlar halinde güvertesinde üst üste yatmaktaydı. Öyle ki, nefesleri ve iğrenç kokuları birbirine bulaşıyor, mikroplarıyla birbirlerini zehirliyorlardı. Koloniciler hastalanıp öldüğünde cesetleri genelde herhangi bir tören yapılmadan derin sulara atılıyordu, her sabah denize atılanların sayısı yedi-se-

kizi buluyordu. İki İskoç gemisi, mürettebatından çoğunu kaybetmiş bir halde, Güney Amerika sahilinde öylece duruyordu; ama Yükselen Güneş isimli geminin güvertesindeki acıklı durum, Darien Projesi'nin üstüne çöken en son kara buluttu. İskoçlara önce yavaş yavaş acı çektiren kader, sonunda fırtına, *Sancak* ve onun tıpatıp benzeri olan *Hamilton Dükü* adlı gemileri Caroline sahiline vurup batırdığında bu biçarelere büyük bir iyilik yapmış ve canlarını bir anda almıştı.

Panama'ya giden bin üç yüz kişilik filodan yalnızca bir avuç dolusu insan İskoçya'ya dönebildi. Bunlardan birisi yaralı olarak dönen Alexander Campbell'di; İspanyollara karşı kahramanca savaşmış, ancak zafer anında yaralanmış ve tek bölümlük bir trajedinin tek kahramanı olarak geri dönmüştü.

Darien'daki koloninin çöküşü, halk protestoları ve iğneleyici basın karşısında iflas eden Scotland şirketinin sonu oldu. İskoç projesi Londra'da o kadar zalimce kınandı ki, bir İngiliz yazarın yazdığı kitapçıklardan biri Edinburgh'da bir cellat tarafından yakıldı. Ancak akılsızca her şeylerini bu projeye yatıran İskoç hissedarlar iflas etmedi. 1707'de İngiltere ve İskoçya'yı birleştiren Birlik Anlaşması'nda İngiliz hükümeti vicdanının sesini dinledi; İskoçlara ödenen 400.000 sterlinin bir bölümünü, İskoç şirketindeki hissedarların kayıplarını telafi etmek için vermişti. Bu projeyi ateşleyen isim olan William Paterson sonunda iyileşip eski sağlığına kavuşmuş ve bu sefer İngilizlerin yardımıyla Güney Amerika'da yeni bir koloni oluşturmak için şirketi tekrar hayata geçirmeyi denemişti. Ama İskoçlar aynı hataya düşmeyecek kadar dikkatliydi. Paterson'a "cömertçe davranıp" 100 sterlin vererek, gitmesini söylediler. Paterson, Londra'ya geri döndü ve hayatının son günlerini matematik öğretmeni olarak geçirdi.

Az ve Öz Olarak

Yemeklik yağ için Afrika'nın fethedilmesi bugün bize komik gelebilir. Ancak yiyeceğin karneye bağlı olduğu 1946 yılında İngiltere'deki milyonlarca ev hanımı, cesur ama sıradan İngiliz kadın ve erkeklerinin oluşturduğu *Yerfıstığı* ordusunun, bu *Kara Kıta*'nın gösterebileceği en kötü felaketle savaştığı haberine yürekten inanmıştı. Ne yazık ki, bu proje Stanley ile Levingston'ın buluşmasından çok, Laurel ile Hardy buluşmasına benziyordu. "Yerfıstığı" ordusu buraya vardığında, "Kara Kıta" kendisine isabet eden şeyin ne olduğunu asla bilemezdi.

Başta, Afrika'da yerfıstığı yetiştirme fikri kulağa oldukça mantıklı geliyordu. Bu fikir, o dönemde her yıl milyonlarca tonluk yağ işiyle uğraşan bir firmanın tecrübeli işadamları tarafından ortaya atılmıştı. Onlar, bu zamana değin *Stork* ve *Blue Band* gibi, piyasanın önde gelen margarin markalarını üretmişlerdi ve bu kalın kafalı işadamları, yerfıstığı projesinin komik tarafını göremiyorlardı. Karneye bağlı yaşayan İngiliz ev kadınlarının, yağın eksikliğini duydukları aşikârdı. Yeni bir üretim alanı geliştirebilirlerse bundan herkes kârlı çıkacaktı; ne de olsa böylece Afrika'nın ilkel bölgelerinin gelişmesine de katkıda bulunabileceklerdi. Böylece Unilever'in yan şirketi olan Birleşik Afrika Şirketi'nin başkanı Frank Samuel, yerfıstığı üretmek

için bir bölge ararken Tanganika'daki 20.000 dönümlük çalılık araziyi kullanabileceklerini düşündü. Samuel, Birleşmiş Milletler'in istatistiklerine göre yalnızca yüzde üçü tarım alanı olarak kullanılan Tanganika'yı görmeye karar verdi. Bu alanın maymun fıstığı olarak da bilinen yerfıstığını yetiştirmeye elverişli olduğunu sanarak, İngiliz ev kadınlarının dualarına cevap bulduğunu düşündü. Samuel'e göre yerfıstığı, doğanın dünyadaki yağ kıtlığına sunduğu bir çözümdü; çünkü bir fıstık ezildiğinde yüzde kırkı margarin üretiminde kullanılabiliyor, arta kalanlar da büyükbaş hayvanlara besin kaynağı oluyor ve dolayısıyla da tereyağı üretimine kaynak oluşturuyordu. Bu, kulağa gerçek olamayacak kadar hoş geliyordu, ama gerçekti. Samuel'in raporu aşırı iyimser ve ne yazık ki, yanıltıcıydı. Gelişmiş dünyanın makineleşmiş çiftliklerinde mümkün olan şey, Afrika'da imkânsızdı.

1946 yılı Nisan ayında İngiliz hükümeti, yağ kıtlığına çözüm bulma hevesiyle, John Wakefield önderliğinde yapılacak Tanganika ziyareti için özel bir organizasyon düzenledi. Wakefield, yerfıstığı projesiyle, Afrika'nın karanlıkta kalmış bölgelerine zenginliğin ve uygarlığın bütün avantajlarını götüreceğini düşünen bir hayalperestti. Hitler sonrası dünyada iktidara gelmiş sosyalist bir hükümet için böylesi görüşler ikna ediciydi. Yeni gıda bakanı John Strachey, Wakefield'ın Tanganika hakkındaki bu olumlu raporunu hoş karşıladı: 25 milyon sterlinlik bir sermayeyle Tanganika'daki 3.250.000 dönümlük çalılık alan tarıma açılabilirdi. Buldozer ve traktör filoları, karanlığa ve cahilliğe karşı açılacak savaşta kullanılacak ve aç bir dünya için Afrika'da yiyecek üretilmesini sağlayacaktı.

Ne yazık ki, Wakefield'ın raporu ciddi hatalarla doluydu. Anlattığı şeyler büyüleyiciydi; yerfıstığı ordusunda yer almak isteyen yüz bin gönüllüye ilham kaynağı olmuştu. Projede, nasıl yerfıstığı yetiştirilir gibi tarımla ilgili konulardan söz edili-

yordu, ama sorunlardan birine, o genişlikteki çalılık alanın nasıl temizleneceği konusuna hiç değinilmemişti. Mekanik araçların kullanılacağını varsayıyordu, ama bu araçların nereden bulunacağı ya da herhangi bir araba veya tren yolundan yoksun olan Tanganika'ya ve eskiden köle ticaretinde kullanılan Arap yelkenlilerine uygun olarak tasarlanmış bir limana sahip olan Dar es-Salaam'a nasıl taşınacağı, raporda hiç geçmiyordu. Aslında projede bu kadar açık şekilde görülebilen eksiklikler için suçlanacak tek kişi Wakefield değildi. Hiç kimse, projede Wakefield'a yardımcı olması için bir mühendis görevlendirmeyi düşünmemişti. Bu yapılmış olsaydı, yukarıdakilere ek olarak Afrika çalılıklarının ortasında, traktör bakım ve onarımının nasıl yapılacağı gibi hayati sorular da zamanında sorulmuş olurdu. Wakefield belki farkında değildi, ama bu projesiyle Afrika'da ansızın gerçekleşecek bir sanayi devrimi istiyordu. İngiltere ve Avrupa'da yıllar süren bir şeyi Tanganikalıların bir gecede gerçekleştirmesini bekliyordu. Yerliler atölye inşa etmeyi, aletleri kullanmayı, gelişmiş tarım aletlerini onarmayı ve traktör sürmeyi kendi başlarına öğrenmeliydiler. Buna rağmen İngiliz Hükümeti, Wakefield'ın projesini beğenmiş ve yerfıstığı projesini uygulamaya karar vermişti. Projenin hayata geçirilip uygulanmasını sağlamak amacıyla işe alımlar başladı. İngilizlerin "idareimaslahat anlayışı" o dönemin kuralı olmuştu.

Yerel dilde kötüye alamet olarak "aldatılmak" anlamına gelen Kongwa adlı bölgeden işe başlandı. Bölgeyi temizlemek için düzinelerce eski asker gönüllü olmuştu. Bu adamlar Avrupa, Afrika ve Uzakdoğu'da bulunan savaş bölgelerindeki tüm yolları, hava alanlarını inşa etmişlerdi ve yoğun düşman ateşi altında traktör sürmekten başka düşündükleri bir şey yoktu. Churchill'in "Siz bize aletleri verin, biz işi bitirelim" deyişinin bir yankısıydılar sanki. Ama aletler ve belki de en önemlisi, Afrika'daki çalılıkları temizleyecek ağır makineler neredeydi?

1946'da İngiltere'nin elinde bu işi yapacak ağır iş traktörleri yoktu. İngiltere'de uygun toprakların hepsi uzun zaman önce tarıma açılmıştı ve çiftçiler artık böyle bir işle uğraşmak zorunda değillerdi. Her zaman olduğu gibi Eski Dünya'daki soruna çözüm bulabilmek umuduyla gözler yine Atlantik Okyanusu'nun öte yakasındaki Yeni Dünya'ya çevrildi, ama Yeni Dünya bu sefer İngilizlere yardımcı olamadı. Ödünç ver-kirala devri bitmişti; Amerikalı traktör üreticileri artık kendi çiftçileri için traktör üretmekle meşguldü. Sonra karşılarına iki fırsat çıktı. Kanada, elinde ağır iş traktörleri olduğunu söyledi ve Filipinler'den de eski Amerikan buldozerlerinin çürümeye bırakıldığı ve ucuz bir fiyata İngilizlere satılabileceği haberi geldi.

Bir sonraki problem, o kadar ağır tarım aletinin yerfıstığı ekilecek alana nasıl götürüleceğiydi. İlk defa ulaşım sorunu üzerinde düşünülüyordu. Kongwa'nın bulunduğu bölgedeki merkez ilçede, ulaşımın, tek bir hat üzerinde gidip gelen ve odunla çalışan bir trenle sağlandığını öğrendiler. Daha da kötüsü Dar es-Salaam'daki liman hizmetleri, ağır iş makineleri akınını karşılayacak yeterlilikte değildi. Gözüpek İngilizler hâlâ "idareimaslahat"da ısrar ediyorlardı. Dar es-Salaam Limanı sığ olduğundan makineleri taşıyan yük gemileri buraya yanaşamadı; bu yüzden makineler önce daha hafif gemilere tek tek taşındı, rıhtıma getirildi ve daha sonra da karaya çıkarıldı. Rıhtıma çıkarılıp bir kenara yığılan makinelerin sonra iç bölgelere taşınması haftalar alacaktı. Sonuç olarak, rıhtım bir sürü alet ve makineyle doldu, taştı; zaten buraya indirilirlerken de düzenli olarak yerleştirilmemişlerdi. Limandaki karmaşa inanılmazdı. Dünyanın İngilizce konuşan her bölgesinden Afrika'ya alet yağıyordu; elektrik lambalarından tutun da kullanılmış torna tezgâhları, ikinci el asker pantolonları ve jeneratörlere kadar her şey vardı. Etraf, Ordu Fazlalıkları Departmanının sergi günü gibiydi. Yerfıstığı Ordusu mensubu müşteriler çılgınca alışveriş

yapıyor, Mısır'dan gelen muhteşem savaş malları için inanılmaz pazarlık ediyorlardı.

Bu sırada Afrika, mücadele etmeden Yerfıstığı Ordusu'na teslim olmayacağını gösterdi. Kongwa'dan Dar es-Salaam'a kadar uzanan tek demiryolu hattı, Kinyasungwa Nehri'nin taşmasıyla bir anda ortadan yok oluvermişti. Ordunun eğitimli korumaları kıyıdan iç kesimlere doğru ilerlemeye başladıklarında başka bir engelle daha karşılaştılar; Afrikalı işçiler daha fazla para istedikleri için grev yapmaya başlamışlardı ve yanlarında onlara Kongwa'ya değin eşlik edebilecek yalnızca Afrikalı bir aşçı kalmıştı. Üstelik bir de sivrisineklerce lime lime edilen cesur öncüler, her şeye rağmen yerfıstığı ekim alanının 14 mil uzağındaki ilk kamp yerine, Sagara'ya varmayı başardılar. Burada onları, kocaman göbeğini çevreleyen piton derisinden bir kemerle tutturduğu şortuyla beyaz avcı George Nestlé bekliyordu. Nestlé'nin misafirperverliği en az göbeği kadar muhteşemdi ve ikram ettikleriyle, tayınlarını hâlâ İngiltere'deki karne sistemine göre alan adamlara bir nebze de olsa nefes aldırmıştı: Bristol kreması ve beyaz İspanyol şarabı ile pişirilmiş jambonlu yirmi yumurta. İngiliz öncüler, kendilerine sunulan ziyafeti aç kurtlar gibi yerlerken, altı karısı ve kırk iki çocuğu olan Afrikalı kabile reisiyle tanıştırıldılar. Karınları doymuş olan iki öncü "vaat edilmiş toprakları" incelemek için yakındaki bir tepeye tırmandı ve Çene Çalan Maymunlar kabilesine mensup yerlilerce geri püskürtüldüler.

Öncüler Sagara'ya yerleşirlerken, çok daha önce yapılması gereken bir şeyi yapmaya, toprağın yerfıstığı tarımına uygunluğunu test etmeye karar verdiler. Çay süzgeciyle yaptıkları deney sonunda toprağın dikime uygun olduğu sonucuna vardılar. "Her şey yolundaydı." Ancak öncüler ne yazık ki, bütün projeyi raydan çıkaracak önemli bir gerçeği gözden kaçırmışlardı; Kongwa'daki toprak, kil bakımından son derece zengindi ve

bu da yerfıstığı hasadını neredeyse imkânsızlaştırıyordu. Bu aşamada ikinci bir hata daha yapıldı. Kamp kurmaya niyetlendikleri Sagara'da su oldukça boldu, ancak kamp büyüdükçe tüketilen su miktarı yerli topraklarını etkileyecekti. Bu yüzden kampı yerfıstığı bölgesinden 7 mil uzaktaki başka bir yere taşımaya karar verdiler.

Bu sırada, aletlerin kıyıdan iç kesimlere ulaştırılmasına başlandı. Mevcut demiryolu sel kurbanı olduğundan gözü pek öncüler, toprak yolu kullanmak zorunda kaldılar. Ruvu Nehri'nin timsahlarla dolu suları ancak feribotla geçilebiliyordu; sanki bu kıtanın gizemini korumak istercesine, tam da feribotla taşınacak traktörler ve buldozerler getirildiğinde feribot battı. Sonunda timsahları geride bırakmayı başaran öncülerin peşine bu sefer de filler takılmıştı; aslanlar kamyonlarının arkalarına atılıyorlardı, çok hızlı ve anlaşılmaz bir dil konuşan yerli kabileler de her yerde yollarına çıkıyorlardı. Yine de aman bilmez bir kararlılıkla yollarına devam ettiler. Tanganika'nın beyaz nüfusunun da yeni gelenleri halis bir nimet saydıkları söylenemezdi. Burada yaşayan İngilizler, bütün bu projenin aslında "sessiz köşelerindeki huzuru bozmak ve cin fiyatlarını artırmak için" düzenlenmiş sosyalist bir komplo olduğunu düşünmeye başlamışlardı.

Kongwa'da öncüler çalıları temizlemeye koyulmuşlardı. Söylemesi yapmasından kesinlikle daha kolaydı, öyle ki, hepsi de önlerinde onları bekleyen işe bütünüyle hazırlıksız yakalanmıştı. Wakefield'ın raporuna göre, 150.000 dönümlük arazi on iki ayda temizlenecekti. Ama acaba Londra'da bir kişi bile Afrika'daki çalıların aslında neye benzediği hakkındaki yazıları okumuş muydu? Bir uzman, bunların gergedanlar ya da yılanlar haricinde başka bir canlının gireméyeceği kadar sık çalılıklar olduğunu belirtmişti. Bu işi ancak çok güçlü buldozerler yapabilirdi. Ama bu buldozerlerin bıçakları, alelacele döşenmiş

tren yolu için fazla geniş olduğundan hiçbiri buraya getirilemezdi. Sonunda bir grup Afrikalı önden giderek yolu buldozerlerin bıçaklarına uygun olarak genişletti. Bu arada traktörler Kongwa'ya karayolu üzerinden getiriliyordu. Wakefield'ın raporuna göre, 1947 yılı Şubat ayına kadar Kongwa'da 200 traktöre ihtiyaç duyulacaktı ve henüz buraya tek bir traktör dahi varmamıştı. İngiltere'de yaşanan soğuk kış, bütün gemilerin donan limanlarda mahzur kalmasına neden olmuştu. İlk on altı traktör ancak Nisan 1947'de Afrika'ya ulaştı. Ayrıca, yeni boyanmış Amerikan traktörlerinin aslında kullanılmış traktörler olduğunun anlaşılması uzun sürmedi.

Burayı temizlemekle görevlendirilen adamlar, sanki Evelyn Waugh'un *Black Mischief* (Kara Kötülük) adlı kitabından fırlamış gibiydiler. İran'ın uzak ve ilkel bir köyünde bir zamanlar muhtar olarak seçilmiş "Ecnebi" Richards kendi döneminde bir efsaneydi. Kongwa'da traktörüyle çalıların arasına dalıyor ve tek eliyle bu Kara Kıta'nın ona sunabileceği en zor işlerin üstesinden geliyordu. Bir keresinde arıların saldırısına uğramış, başka bir seferde kızgın bir filden kurtulmak için traktörünün altına saklanmak zorunda kalmıştı. Richards, traktörüne buldozer bıçakları taktığı zaman çalıları temizleyemediğini, çalıların yalnızca "kırıldıklarını" gördü. Diğer büyük sorunlardan biri de "baş aşağı" duran büyük *baobab* ağaçlarıydı. Bazısının çapı yirmi ayaktan fazlaydı. Tek sorun büyüklükleri değildi. Afrikalılar, bu ağaçların boş gövdelerini ölülerini, özellikle bulaşıcı hastalıktan ölenleri gömmek için kullanıyorlardı. Bir keresinde bir traktörün bu ağaçlardan birine düzenlediği bir saldırı sırasında ağacın içinde iki yerli bulundu. Sonradan bu ağaç gövdesinin kabilenin hapishanesi olarak kullanıldığı anlaşıldı. Bundan daha ciddi bir olay da "Bilinmeyenin" kafatasının bulunmasıydı. Traktör *baobab* ağacını köklemeye çalışırken, anten gibi gökyüzüne uzanmış köklerinden aşağıya bir kurukafa dü-

şünce yerliler öfkelendiler: Yerfıstığı ordusu, atalarının ruhlarına hakaret etmişti. Yerel idareci, kurukafayı "kulaklarımıza bilgelik fısıldasın" diye ofislerinde saygın bir yere koyduklarını söyleyerek onları susturmayı başardı.

Ancak toprağı çalılardan temizlemeye çalışan işçilerin karşılaştıkları en büyük sorun, kızgın yerliler değildi. Herkes, karşılarına çıkan en büyük tehlikenin 1914'te, bir İngiliz işgal kuvvetinin Tanga'da denize dökülmesine sebep olan arı saldırısı olduğu konusunda hemfikirdi. Bu yeni ordu Almanları Doğu Afrika'dan atmak için değil de yerfıstığı yetiştirmek için gelmiş olsa da bu arıların torunları, onlarla boy ölçüşmeye hazırdı. Arılar *baobab* ağaçlarının boş gövdelerine pek çok yuva yapmıştı ve traktör sürücülerinin bütün ağaçların içine tek tek bakarak, kanatlı sakinleri rahatsız edip etmediklerini kontrol etmeleri imkânsızdı. Sonuçta bir dizi nahoş olay yaşandı; ordunun elinde, arılar tarafından defalarca sokulmuş sürücüler ve on beş gün komada kalan bir doktor vardı. Traktör sürücülerinin başı dört ayaklı hayvanlarla görece daha az belaya giriyordu. Yine de bir keresinde bir araç konvoyu kendilerine saldırmaya çalışan dört gergedanla yarım saat boyunca dövüşmek zorunda kalmış, en sonunda hayvanları kaçırmayı başarmışlardı.

Bölgeyi temizleme işi devam ederken hem traktör şoförü hem de araç tamircisi olarak Afrikalı işçileri çalıştırmaya karar verdiler. Bu süreç takdire şayan olsa da sorunlar çıkabiliyordu. Yerli sürücülerin sabırsızlığı yüzünden birçok traktör hurdaya dönmüştü. Londra'daki Sömürge Ofisi, tamirhanelerdeki işçilerin meslek sendikaları altında birleşmesi gerektiğine karar verdi. Bu, 1947 yılında sendikaların bulundukları yerde örgütlenmelerini öngören başarılı bir sosyalist uygulamaydı. İngiltere'den Afrika'ya, buradaki işçilerin örgütlenmelerine yardımcı olması amacıyla iki sendikacı gönderildi. Bunlar, çok hızlı ve fark edilir bir başarı yakalamışlardı. Sendikacıların buraya gel-

mesinden bir iki gün sonra Kongwa'daki yerfıstığı işçileri Dar es-Salaam'daki liman işçileri için grev yapmaya başladılar. Bunun yanı sıra, daha iyi bir maaş ve yemek talep ediyorlardı. Bu taleplerinin karşılanması için bazı kamp binalarını ateşe verip silahlandılar ve yola barikat kurup Avrupalıların sahile ulaşmalarını engellediler. İskoç işçilerden biri, işçilerin yolu kapattığını duyunca jipinden atladı ve Afrikalı işçilere Gal dilinde hakaretler yağdırdı. Bu garip ve barbarca sözlü saldırı karşısında şok olan yerliler, silahlarını hemen bırakıp geri çekildiler.

Avrupalıların Tanganika'daki varlığının doğurduğu sorunlardan bazısına çözüm bulmak olanaksızdı. Kongwa'da çalışan kabile üyelerinin artan gelirleri, ülkenin bu yakasında fiyatların artmasına yol açmış ve köylüler artık süt ve yumurta alamaz olmuşlardı. Bunun sonunda yetersiz beslenme yaygın hale geldi ve pek çok bebek öldü. Ordu, farkında olmaksızın, kabile hayatının giderek çözüldüğü bir süreç başlatmıştı. Yerliler kendilerinin ve ailelerinin temel gereksinimleri konusunda Avrupalıları örnek almaya başladılar ve böylelikle kabile şeflerinin otoritesi azaldı. Ek olarak, birçok yerli kadın hayat kadınlığı yapmaya, profesyonel hayat kadınları ise kıyı kesimlerden Kongwa'ya gelerek kampları kuşatmaya başlamışlardı.

1947 yazına gelindiğinde, projenin başta hedeflediği sonuçlara ulaşılamayacağı artık çok açıktı. Afrika'da ziraatın en ince zorluğu, Wakefiled'ın hedeflerini yerine getirmenin telaşı içinde gözden kaçırılmıştı. Yerfıstığı Ordusu'nun başarısı, kendilerinin de farkında olukları gibi, "bezmiş İngiliz ev hanımlarının yakın bir gelecekte daha fazla margarine, yemek yağı ve sabuna kavuşmasına" bağlıydı. Ancak aşırı hevesli ama yeteneksiz Afrikalı sürücüler ve yaz ortası olduğu için topraktan çok betonu andıran sert zemin yüzünden Kongwa'ya ulaşan traktörlerin neredeyse üçte ikisi kullanılamaz hale gelmişti. Sonra birilerinin aklına tankları kullanmak geldi. Acaba II.

Dünya Savaşı'ndan kalan tanklar araziyi temizlemek için kullanılabilir miydi? Denemeye değerdi. Bu tanklar üç yıl önce Norveç'te çalıları temizlemek için kullanılmıştı. Böylece, Shermen tanklarının ve Vicker traktörlerinin birleşimi olan "Shervick" doğdu. Ama bu girişim de başarısızlıkla sonuçlandı. İyi bir başlangıçtan sonra Shervick'ler teker teker bozulmaya başladı ve sonunda paslanmaya terk edildiler.

Projenin daha ilk günlerinde yapılan bir hata da kampı su kaynaklarına yakın Sagara'dan, su olmayan Kongwa'ya taşımak olmuştu. Giderek büyüyen kampta sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Her gün 5000 galon su tankerlerle getiriliyor ve yakındaki beton kuyuda depolanıyordu. Herkesi, bu suyun yalnızca içme suyu olarak kullanıldığına inandırmak zordu. Yerliler bu havuzu Kongwa'nın ilk yüzme havuzu olarak görmüşlerdi ve buradan sık sık balık gibi avlanmaları gerekiyordu. Açılan kuyulardan çıkan su *epsom tuzu* içeriyordu ve bu madde de müshil etkisi yapıyordu.

Kongwa, 1947 sonbaharında, yerel tuğlalardan inşa edilmiş prefabrike küçük evleri ve memur eşi veya sekreter olarak gelen kadınlarıyla Afrika'ya ışınlanmış bir İngiliz şehrini andırıyordu. Kadınlar "duvarları tırmanmaya çalışan kurtlara" karşı yanlarında *panga* (bir çeşit ağır bıçak) taşımaya başlamışlardı. Şehir, pek çok yönüyle, kadınların yaşamak isteyeceği bir yer değildi: yağmurlu geçen sezon, büyüklüğü 15 santime varan akreplerin her yeri sarmasına neden olmuştu. Öyle ki, yeni gelenlere, ayakkabılarını giymeden önce içlerine bakmaları hatırlatılıyordu.

Şiddetli yağmurlar bir sorunu daha beraberinde getirmişti: Depo ve atölyeler eski bir göl yatağına kuruluydu. Yağmurlar yağmaya başlar başlamaz depolar ve şantiye binaları sel sularıyla yıkıldı. Afrika'yı yola getirmek, tahmin edildiğinden çok daha zordu.

Yerfıstığı projesi, Şubat 1948'de, yeni kurulan Denizötesi Gıda Şirketi'nin resmi sorumluluğuna verildi: Kongwa artık doğrudan Tümgeneral Desmond Harrison'ın kontrolü altındaydı. Ancak Harrison zaten hasta bir adamdı ve başarısızlığa alenen mahkûm olan bir şeyi başarıya ulaştırmak için gerekli enerjisi yoktu. Asker kökenli Harrison'ın bunun üstesinden ancak askeri bir yapının gelebileceğini düşünmesi işleri daha da kötüleştirdi. Bu, savaş zamanında mümkün olabilirdi, ama Kongwa'daki işçiler, artık Wakefield'ın vizyonuyla tanışmış ve Afrika'nın bu bölgesini cennete çevirmek için çoğu zaman tuhaf kaçan bireysel yeteneklerini kullanma fırsatını yakalamışlardı. Harrison'ın ise böyle saçmalıklar için hiç vakti yoktu. Çadırının hemen dışına asılmış cilalı levhada, ismi, kendi eliyle yaptığı süslemeler ve "Yöre Sakini" şeklindeki unvanı bulunuyordu. Onunla görüşmek isteyen herkes görüşmeye girmeden önce, uygun şekilde döşenmiş bir ön-odada beklemek zorunda kalacaktı. Afrika askeri, disipline teslim olmayı reddetmişti. 150.000 dönümlük yerfıstığı tarlası hedefi önce 70.000'e sonra da 50.000 dönüme indirildi. Dönüm başına alınan ekin de Wakefield'ın ön gördüğünden çok daha az oldu. Yerfıstığı Ordusu'nun yalnızca birkaç çarpışmayı değil, bütün savaşı kaybetmek üzere olduğu yavaş yavaş ortaya çıkıyordu.

Bu esnada, öncülerin Kara Kıta'yı "yemyeşil, cennet gibi bir yer" haline getirme hayalleri şöyle dursun, Afrika yerlileri için artan maaşlar ve yükselen fiyatlarla birlikte Avrupalı işçiler ve onların aileleri, bir süre sonra ciddi toplumsal sorunlara neden olacaklardı. Kongwa'da suç oranı, sarhoş gezenlerin sayısı ve fahişelik hızla artıyordu. Afrikalıların geleneksel hayatı değiştirilmişti. Kongwa'ya bir de yerli Afrikalılarla bir arada çalışmayı azimle reddeden Nijeryalı nitelikli siyahi işçiler getirilmişti. Üniversite mezunu bir Nijeryalıya hava pistinin kontrolü verildi. Bu Nijeryalı, komşu Afrika ülkelerinden gelen önemli zi-

yaretçileri uçaktan iner inmez karşılıyordu. Gelen kişi, sıcak bir selam vererek "Jumbo" dediğinde Kongwa havaalanı sorumlusu, mükemmel bir İngilizceyle kibarca "Beyefendi konuştuğunuz dili ne anlayabiliyor ne de konuşabiliyorum, ama lütfen size en samimi dileklerimle 'Kongwa'ya hoş geldiniz' dememe izin verin" diye cevaplıyordu. Afrikalıların gözünde Kongwa, tıpkı Johannesburg'un bir zamanlar olduğu gibi, gösterişli ve refah düzeyi yüksek bir şehirdi. Ama bir Avrupalı yeni bir dükkân açtığında buraya hiçbir Afrikalıyı sokmuyordu. Yerfıstığı projesi bu sefer de ırk düşmanlığına kaynaklık etme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Artık herkes bu projeye karşıydı. Buradaki yerli uzmanlar dahi bu projenin başarısız olmasını yürekten diler olmuştu; böylece Afrika'nın bu sessiz sakin köşeleri tekrar eski haline dönebilirdi.

General Harrison'ın alttan alta süregiden bu olaylardan haberdar olup olmadığı konusunda bir şey söyleyemeyiz, ama Kongwa'daki toprak yerfıstığı tarımına son derece uygunsuz olduğundan, görevini yerine getirmesi zaten imkânsızdı. En iyi pullukların, kök kesicilerinin, traktör bıçaklarının ve yerfıstıklarını çıkarmak için kullanılan diğer aletlerin bu kötü toprakta kullanılamaz hale gelmesi çok sinir bozucuydu. Yağmurlu günlerin ardından ortaya çıkan Afrika güneşi, toprağı öylesine kızdırıyordu ki, toprak, inşaat işlerinde oldukça yararlı olan ancak tarımda işi engellemekten başka hiçbir işe yaramayan sert bir tuğlaya dönüşüyordu. Tek çözüm, tarım faaliyetlerini yağmurlu sezondan önce ya da sonra yürütmekti, ama bu da alınacak ürün miktarının bir anda yarıya inmesi anlamına geliyordu. Böylesi sorunlarla karşı karşıya kalan Harrison iyice içine kapanmış ve kendini masabaşı işlerine vermişti. Harrison'a İngiltere'den on beş günde bir en az yüz dört mektup geliyordu. Buraya ilk geldiğinde "Bonaparte" diye çağrılan Harrison, artık "Efsane" olarak çağrılmaya başlanmıştı. Harrison'ın dep-

resyonu ağırlaştıkça ve yakalandığı anemi hastalığı ilerledikçe yerfıstığı projesi gerçek olmaktan çıkıyor ve bir efsane haline geliyordu. 1948'in sonlarında Harrison'a hastalığı nedeniyle eve dönmesi emredildi. Yerfıstığı Ordusu Noel'de Afrikalı ünlü oyuncularla birlikte Cinderella isimli bir oyunu sahnelemişti. Karakterlerden biri elinde bir yerfıstığı tutarken aşağıdaki dizeleri söylüyordu:

Buraya yerfıstığı yetiştirmeye geldim,
Tam on sekiz ay önce;
Ama tüm bu yöneticilerle çalışmanın sonucu
Bütün gösterebileceğim bu.

İşte bu replik, gerçekler hakkında Londra'ya gönderilen onlarca rapordan çok daha fazlasını söylüyordu. Plan başarısızlıkla sonuçlanmış, gereksiz yönetim ve Afrika'daki toprağı işlemek için teknik açıdan yetersiz donanım, bu çöküşü hazırlayan nedenler olmuştu.

Afrika doğası, sanki zaferini ilan etmek istercesine 1949 yılında Kongwa'yı korkunç bir kuraklıkla cezalandırdı. Güneşte pişen topraktan neredeyse hiç yerfıstığı hasat edilemedi. Yerli köylerinde açlık önemli bir sorun haline geldi. Yerfıstığı Ordusu, ürettiğinden çok daha fazlasını tüketiyordu; ayrıca Avrupalılar, yerfıstığı tarlalarında kendilerine yardım etmeleri için Afrikalıları kendi normal tarım faaliyetlerinden alıkoyduklarından yerel besin kaynaklarının azalmasına sebep olmuşlardı.

Londra'daki Denizötesi Gıda Şirketi'nin azaları gerçeklerle yüzleşmeyi reddediyor ve hâlâ yerfıstığının "geniş tarlalarda milyonlarca ton üretildiğini ve üretimin giderek arttığını" söyleyerek, belli belirsiz konuşuyorlardı. Ama her şey bir yanılsamaydı. Politikacılar ve yöneticiler, halkı olduğu kadar kendilerini de kandırıyorlardı. Ne duymak istiyorlarsa onu söylüyorlar

ve kendi söz sanatlarının kurbanı oluyorlardı. Ama yine de bu, tek bir insanın hatası değildi. Hepsi de buna fazlasıyla bulaşmıştı. Kongwa'daki toprak uygun kimyasal analize tabi tutulmadığı günden beri proje başarısızlığa mahkûmdu. "Her şeye karşı gemisini yüzdürmeye" çalışan İngiltere'nin sonunda gemisi battı. 25 milyon sterlin harcanarak 2000 ton yerfıstığı hasat edildi. Elde edilen ürün İngiltere'nin yağ sıkıntısına bir çözüm getirmedi. Bu proje ne Doğu Afrika ekonomisini geliştirdi ne de Afrikalıların yaşam koşullarını iyileştirdi. Bu projeye belki de iyi niyetle girişilmişti, ama eskilerin dediği gibi "Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla döşenmiştir". İktidarda giderek solan İşçi Partisi hükümetinin aldığı son kararlardan biri, 1951 yılında yerfıstığı projesini sessizce rafa kaldırmak oldu.

VI. Bölüm
DİNİ HATALAR

HERMİT PETER VE KÖYLÜLERİN HAÇLI SEFERİ

Papa II. Urban'ın 1095'te Fransa'nın Clermont şehrindeki büyük toplanma çağrısına cevap veren Haçlılar, ruhani liderlerin yönetiminde kutsal topraklara doğru yollandılar. Bu liderlerin arasında "Hermit Peter" veya "Küçük Peter" olarak bilinen biri vardı.

Peter yaşlıca görünüşlü, kısa ve yağız bir adamdı. Fransa'da Amiens yakınlarında doğmuştu. Her yere eşek sırtında gider, ne ekmek ne et, yalnızca balık yerdi; yırtık pırtık giysiler içinde yalınayak dolaşırdı. Bu pespaye görünüşüne rağmen Peter, ettiği birkaç kelimeyle etrafındakilere güven aşılayabilen biriydi. Birkaç yıl önce Kudüs'e bir hac ziyareti düzenlemeye çalışmış ancak Türklerin zalimane tavırlarıyla karşılaştığından başarılı olmamıştı. Şimdi, intikam ateşiyle yanıp tutuşuyordu.

Nisan 1095'te görülen büyük bir meteor yağmuru, insanların harekete geçmesi için verilmiş bir işaret sayıldı. Bunun sonucu Papa II. Urban'ın Clermont'ta yaptığı konuşmanın ardından Peter, –Meteliksiz Walter da dahil olmak üzere– müritlerini, kendisinin ulaşamadığı Fransa'nın çeşitli bölgelerine gönderdi ve kısa zamanda muazzam bir kalabalığın toplanmasını sağladı. Toplanan kalabalığın çoğu köylüydü, ama aralarında

şövalyeler de vardı. Binlerce insan, İkinci Diriliş'in ve bununla beraber mahşer gününün yakın olduğuna inandığından Kudüs'e düzenlenen Haçlı Seferi'ne katılarak günahlarının kefaretini ödemeyi umuyordu. Sıradan köylüler, Peter gibi bir adamın onları sefil günlük hayatlarından kurtararak, Musa'nın *Tevrat*'ında anlatılan gibi, "süt ve bal" diyarına götüreceğini düşünüyorlardı. Yolculuğun kolay olmayacağını ve birçoğunun yolda telef olacağını biliyorlardı, ancak sonuçta yolculuğun bittiği yerde kurtuluşa ereceklerdi. Çağ, hayallerin ve büyük inançların çağıydı ve Peter'ın tanrısal bir esine sahip olduğuna inanılıyordu.

1096 yılı boyunca, binlerce hacı Avrupa'dan geçerek Doğu'ya doğru ilerledi; kimisi kutsal topraklara gemiyle geçmek için İtalya'ya yöneldi, diğerleri Balkanlardan geçerek Constantinople'a, Bizans İmparatorluğu'nun Doğu'ya açılan kapısına ilerledi. Ancak bu sırada ordunun şövalyelerden oluşan ana gövdesi halen Fransa'da bir araya gelmekle meşguldü. Peter'ın peşinden yollara düşen köylüler, Haçlı Ordusu kutsal topraklara gelene dek Türklerin karşısında çok aciz kaldılar. Bizans İmparatoru Alexius Comnenus, Batı'dan askeri yardım istemiş ancak karşısına asker yerine çok sayıda köylü çıkmıştı ve doğrusu böyle dağınık bir kalabalığa ev sahipliği yapmak için ne istekliydi ne de buna gücü vardı.

Azimli Peter, Almanya'dan hareket etti ve 12 Nisan 1096'da Cologne şehrine on beş bin hacıyla girdi. Topladığı büyük hacı grubuna bir konuşma yaptıktan sonra şehri dolaşarak Almanlara da vaaz vermeye başladı. Ancak vekili Meteliksiz Walter, harekete geçmek için sabırsızlanıyordu. Topladığı grupla birlikte Macaristan'a doğru yola çıktı. 8 Mayıs'ta ülke sınırına dayandı ve Macaristan Kralı Coloman'dan yiyecek ve yardım istedi. Coloman, bulabildiği bütün yiyeceği gönderdi. Ardından Haçlılar, Belgrad'a yöneldiler. Burada henüz hasat

mevsimi gelmemiş olduğundan yiyecek sıkıntısı yaşanmaktaydı. Walter'ın beraberindekiler kırsalı talan etmeye başladılar. Bazı Fransız hacılar Macarlara ait dükkânları ve evleri yağmalamaya başlamış, Macarlar da failleri yakalayıp çırılçıplak soyarak uyarı amacıyla Walter'a geri göndermişlerdi. Doğal olarak Macarlar ve Haçlılar arasında savaş çıktı. Walter'ın takipçileri Hıristiyan öldürmekle elbiselerinin üzerindeki haç işaretini utandırdılar.

Peter, sayısı yirmi bini bulan ve çoğunluğu erkek olmak üzere kadın ve çocuklardan oluşan Haçlılarla birlikte, 20 Nisan'da Cologne'yi terk etti. Peter'ın takipçileri, Walter'la birlikte yolculuk edenlerin izinde, Ren Nehri'nin yukarısına doğru ilerlediler ve hiç hoş karşılanmadıkları Macar sınırına ulaştılar. Semlin'e ulaştıklarında kavgalar patlak vermeye başladı. Bir çift ayakkabı yüzünden çıkan anlaşmazlık büyüyüp isyana dönüştü. Peter'ın adamları, şehri kuşatıp ele geçirdiler. Patlak veren savaş sırasında dört bin Macar'ın öldürüldüğü ve şehrin tamamen talan edildiği söylenir. Bu, daha çok işgalci bir ordu gibi davranan hacıların niyet ve disiplinleri hakkında insanları düşünmeye sevk eden utanç verici bir olaydı.

Bundan sonra Peter'ın hacıları, şehirleri yağmalayan, yakan ve Hıristiyan sivilleri katleden açlıktan kudurmuş bir kalabalık haline geldi. Haçlı Seferi hiç de kutsal olmayan bir çarpıklığa dönüşmüştü. Etraftaki Yahudi toplulukları da çok daha aleni ve çirkin saldırıların hedefi haline gelmişti. Macaristan'dan çıkmadan önce Peter'ın adamları başkent Belgrad'ı fethetti ve komple bir talandan sonra şehri baştan sona yaktılar. Tüm bu üzücü olaylar esnasında Peter, etrafındaki yıkıma kayıtsız kaldı; Kudüs'e doğru eşek sırtında ağır ağır gitmenin onu tatmin etmesi yüzünden olsa gerek, peşi sıra gelenlerin sergilediği vahşet onu pek ilgilendirmemişti.

Peter, Sofya'ya ulaştığında onu İmparator Alexius'un gönderdiği elçiler karşıladı. Elçilere, hacıları Bizans sınırları dahi-

linde etrafa zarar vermeden bir an önce Constantinople'a götürme talimatı verilmişti. Haçlılar en azından yemek bulabileceklerine ikna olmuşlardı. 1 Ağustos 1096'da Constantinople sınırına ulaştılar ve burada İmparator Alexius ve halk tarafından karşılandılar. Alexius hiç etkilenmemişti. Ona göre Haçlılar bir yığın köylüydü ve Türklerle karşı karşıya kaldıklarında anında silinip süpürüleceklerdi. Hatta bu Batılılar öyle disiplinsizlerdi ki mümkün olduğunca hızlı bir şekilde onları Asya'ya doğru kaydırmaya karar verdi. Constantinople'da harcadıkları birkaç gün boyunca Fransız ve Alman köylüler sayısız hırsızlıklar ve saldırılar gerçekleştirdiler; görkemli saraylara girdiler, hatta kilise tavanlarındaki kurşun sırları soydular. Batı Hıristiyanlığının kötü birer reklamıydılar.

Meteliksiz Walter ve Peter'ın orduları Constantinople'da tekrar bir araya geldi ve 6 Ağustos 1096'da tüm Haçlılar gemilerle boğazın diğer yakasına taşındılar. Peter'ın adamları Bizans'ın yol göstericiliğini umursamadı; yine disiplinsiz bir tavırla evleri ve kiliseleri yağmalayarak eski davranışlarına geri döndüler. Bu özellikle tehlikeliydi, çünkü artık Türklerin kontrolündeki bölgelere çok yaklaşmışlardı. Alexius, Peter'ı Fransa'dan gelecek ve içinde pek çok şanlı şövalyenin bulunduğu ana Haçlı Ordusu olmadan ilerlememesi, ilerlerse felaketle karşılaşacağı konusunda uyardı; ancak Peter'ın adamları bu uyarıları dinlemeyecek kadar çılgın bir cesarete kapılmışlardı. Bir avuç çapulcu ordusu, sarhoş gibi, Hıristiyan Yunanlıları katlederek ve sürülerini çalarak ilerliyordu. Peter, tayfasının iyice kontrolden çıktığını görmüş ve Fransa'dan gelecek olan, Papa temsilcisi Piskopos Le Puy yönetimindeki haçlı ordusunu beklemek için Constantinople'a geri dönmeye karar vermişti.

Bu arada Türkler hacılar için bir pusu kurdular. Askerlikle alakası olmayan bu çapulcu ordusu tuzağın içine körlemesine yöneldi. Dar bir geçitten geçerken sağlı sollu yerleşmiş

Türklerin saldırısına uğradı ve bu ordudan geriye kimse kalmadı. Hacıların cesetleri kilometreler boyunca gömülmeden ortada kalmıştı. Ölüler arasında, disiplinsizliğin bedelini kendi hayatıyla ödeyen Meteliksiz Walter da vardı. Gelen haberler, çoktan Constantinople'a varmış olan Küçük Peter ve İmparator Alexius için hiç de sürpriz olmadı. Köylülerin Haçlı Seferi, binlerce yaşama mal olan çok büyük bir hataydı ve Hıristiyan dünyasına, imanın savaş amacıyla yola çıkmak için yeterli olmayacağını gösterdi.

PAPA III. INNOCENTIUS VE ALBİGENLERİN HAÇLI SEFERİ

1204 yılında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi, seferler tarihinde bir dönüm noktasıdır. Hıristiyanlar ilk defa, 1187'de Kudüs'ü fetheden Müslümanlar yerine, Bizans'ın Ortodoks Hıristiyan dindaşlarını hedef almışlardı. Ana hedefte böyle büyük bir sapma oluşunca, Papa'nın –Papa III. Innocentius'un– Fransa'nın güneyindeki dini ayrılıkçılara karşı açılacak kutsal savaşı vaaz etmesi büyük bir adım sayılmazdı. Katharlar veya Albigenler olarak bilinen ve Albi şehri etrafında güçlenmeye başlayan dindar Languedoc Hıristiyanlarına karşı 1209'da yeni Haçlı Seferi düzenlendi.

12. yüzyılda Hıristiyan misyoner aktiviteleri Batı'dan Doğu'ya basit ve tek yönlü olarak yürütülmüyordu. Bogomiller ve Paulicanlar gibi Doğu Avrupa'dan ve hatta Ortadoğu'dan gelen misyonerler, Batı Avrupa'ya giderek farklı bir Hıristiyanlığı vaaz ediyorlardı. Bu kişiler Güney Fransa'nın Languedoc bölgesinde birçok kişinin din değiştirmesine sebep oldular. Kısa zamanda, dinden dönmüş pek çok kişiyle birlikte yerleşik Katolik Kilisesi'ne karşı yeni bir kilise kurdular.

Yeni Hıristiyanlar kendilerine "Kathari" veya "Temiz (Saf) Olanlar" diyorlardı. Bu tarikat hakkında bildiğimiz her şey,

düşmanı olan Katoliklerin ithamlarından geliyor. Çünkü bütün eserleri, 1209'da düzenlenen Haçlı Seferi sırasında yok edildi. Öğretileri en çok gnostiklere, kilisenin kuruluşunun ilk zamanlarındaki ayrılıkçı harekete benziyordu. Onların eserleri de aynı şekilde 1 ve 2. yüzyılda ortadan kaldırılmıştı. Katharizm temel olarak üçleme yerine, dünyayı yöneten iki güç veya ilke olduğunu iddia eden "ikili inanış"ı savunan bir ayrılık hareketiydi. Katharlar dünyanın kötü güç tarafından yaratıldığına inanıyorlardı. Kötü gücün kendisi kutsal değildi ve Tanrı'yla sürekli bir mücadele içindeydi. İsa, insanoğlunu kurtarmak için gelmişti, ancak o, Tanrı'nın oğlu değil yalnızca insan formu almış bir melekti. Sonuçta, ölmesi söz konusu değildi, böylelikle yeniden dirilmesi de söz konusu olmazdı. İsa'nın önemi, ölümünden veya yeniden dirilişinden çok, ilahi esin kaynaklı öğretilerinden kaynaklanıyordu. Kısacası Katharlar, yürürlükte olan doktrindeki Tanrı'nın İsa'da vücut bulmasını reddediyorlardı.

Katharlar kendi aralarında da iki gruba ayrılmışlardı: Elit kesimi oluşturan ve çok yüksek ahlaki değerlere kendilerini adamış "kusursuzlar" ve aynı yüksek standartlara ulaşmaları beklenmeyen ve sıklıkla Katolikler tarafından (çok eşlilik de dahil olmak üzere) şehvet düşkünlüğüyle itham edilen "inananlar" "Kusursuz" Katharlar öyle kutsal bir yaşam sürerlerdi ki, halk onlardan çok etkilenirdi çünkü etraflarındaki Katolik rahiplerin pek azı kendini böylesine öğrenmeye ve yoksulluğa adayabiliyordu. Bu kişiler, her şey köyü gücün bir parçası olduğundan, yemek de dahil olmak üzere bütün dünyevi şeyleri reddettikleri için bazılarının inatla tuttukları oruç ölümle sonuçlanabiliyordu.

Papa III. Innocentius'a göre esas problem, Katharların Ortaçağ'da düzenlenen Haçlı Seferleri'nin esasını oluşturan haç ve kutsal yerler hakkındaki Ortodoks Katolik düşüncesini reddetmeleriydi. Katharlara göre kutsal toprakları ziyaret ve haç

gereksizdi, ancak hac düşüncesi Ortaçağ Katolik dünyasının temel taşlarından biriydi. Katharların gözünde takdis edilen yerler dünyevi bir şeyi sembolize ettiklerinden her biri kötü gücün parçasıydı. Dahası Katharlar, doğaları gereği pasifisttiler ve "Kutsal Savaş" fikri onlara göre lanetliydi. Katoliklerle uzun tartışmalara girmeyi severlerdi, ama müsamaha sahibi olduklarından karşılarındaki insanları din değiştirmeye ikna etmek yerine araştırma yapmakla ve daha çok akademik çalışmalarla meşguldüler. Onlara göre, Hıristiyanlığın düşmanı dahi olsa herhangi birine kılıç çekmek tamamen yanlıştı.

Katharlar bağımsız ayrılıkçılar veya başıboş kişiler değillerdi, aksine Katharların, Katolik Kilisesi'ne ciddi bir alternatif olmuş organize kiliseleri, rahipleri ve piskoposluk bölgeleri ile hem zenginlere hem fakirlere hitap eden ve toplumun her kesiminde kabul gören bir dinleri vardı. Aslında Katharizm, Languedoc'taki hatırı sayılır ailelerin arasında öyle önemli bir yer edinmişti ki, bu aileler daha sonra 1209'da Haçlılara karşı savaşacaklardı.

Papa III. Innocentius, Katharların Güney Fransa'da daha fazla gelişip büyümelerini istemiyordu. Başlangıçta, Katharizme karşı vaaz vermek üzere Cistercium rahiplerini gönderdi. Ama Cistercium rahipleri, köylülerce kabul edilmeyecek kadar dünyevi ve zengin tiplerdi; köylüler, Katharların sadeliği ve samimiyetini tercih ediyorlardı. Bükemediğin bileği öpeceksin mantığıyla Innocentius, Güney Fransa'ya Dominikan rahiplerini gönderdi ve sorunu Kathar benzeri bir alternatif yaratarak çözmeye çalıştı. Dominikanlar, İspanyol rahip Domingo de Guzman tarafından kurulmuş bir rahipler topluluğuydu. Bu fakir rahipler, dönemin Katolik rahiplerinden farklı olarak, İsa'nın sürdüğü yaşamı takip etmiş ve peygamberin fakirliğini kural olarak kabul etmişlerdi. Innocentius'a göre, Dominikanlar Katharlara karşı kullanılabilinecek en iyi silahtı. Ancak Lan-

guedoc halkı, Dominikanlara saygı duymanın yanı sıra, Katharizme bağlı kalmaya devam ettiler. Çok azı mezhep değiştirdi ve ayrılıkçı hareket yayılmaya devam etti.

Ne yapacağını bilemeyen Innocentius, Katharları kılıç gücüyle yenmeye karar verdi. 17 Kasım 1207'de Fransa Kralı Philip Augustus'u çağırarak haçı eline almasını ve Languedoc'taki ayrılıkçılara karşı savaşmasını istedi. Philip iki kanatın (İngiltere ve Almanya'nın) tehdidi altındayken bir Haçlı Seferi için pek de istekli değildi ve sefer yükünden affedilmeyi rica etti. Kendisini endişelendiren bir diğer nokta ise Papa'nın Hıristiyanlarla savaşmak için iman adına yine Hıristiyanları çağırmasıydı. Philip, ayrılıkçı olarak adlandırmalarına rağmen Katharları nazik, barışçıl ve gerçek birer Hıristiyan olarak tanırdı. III. Innocentius ilk defa Hıristiyanlar arasında bir savaşı salık veriyordu ve bu suretle yaptığı çağrı, 17. yüzyıla değin sürecek din savaşları için bir öncül sayılırdı. Aynı zamanda Avrupa tarihi için çok önemli sonuçlar doğuracak tarihi bir karardı. III. Innocentius'un Katharlara olan nefreti sınır tanımıyordu. Onları kurtarılamayacak, bağışlanamayacak kadar şeytani olmakla suçlamış ve basit, kutsal hayatlarını gafil Hıristiyanları avlamak için düzenlenmiş birer "şeytan tuzağı" olarak nitelendirmişti. Katharlara yaptığı zulüm, onun derin psikolojik rahatsızlığını, ancak tüm Kathar mezhebinin imhasıyla iyileşebilecek paranoyasını yansıtıyordu. Bu, Avrupa Ortaçağ tarihi için eşi benzeri görülmemiş bir hoşgörüsüzlük örneğiydi ve daha sonra Engizisyon'un sergileyeceği aşırılıklara giden yolu açmış oldu.

Kral Philip Augustus'un Katharlara karşı düzenlenecek bir Haçlı Seferi'ne dair sergilediği isteksizliğe rağmen, çevresinde onun için bu işi yapacak birçok Fransız asilzade bulunuyordu. Bunların içinde en önemlisi, Kont Simon de Montfort'tu. Simon, Hıristiyanların diğer Hıristiyanları öldürdüğü bu manzaraya daha fazla dayanamadığından IV. Haçlı Seferi'nden ayrıl-

mıştı. Ancak Kathar sapkınlarını öldürürken hiç de vicdan azabı duymayacaktı. Papa Innocentius önce Languedoc'un iki büyük lordu Toulouse Kontu Raymond ve Béziers Kontu Raymond Rogers'ı topraklarındaki sapkın hareketin kökünü kazımaya ikna etti. İki kont Katharcı olmamalarına rağmen onlara sempati duydukları için bunu yapmak istemiyorlardı. Ocak 1208'de vahşeti tetikleyen bir olay meydana geldi. Papa'nın Languedoc'taki elçisi Castulneolu Peter, Toulouseli Raymond'ın şövalyelerinden biri tarafından öldürüldü, anında şehit ilan edildi ve cinayete karışmakla suçlanan Katharlara saldırmak için gerekli bahane bulunmuş oldu. Papa Innocentius, Katharların Güney Fransa halkı için bir tehdit oluşturduğunu ve "ruhumuzu ezmek amacıyla dillerini sivrilttiklerini, bedenlerimizi öldürmek için kucak açtıklarını ve ruhumuzu ayartan bu sapkınların şimdi de bedenlerimizin yok edicisi olduklarını" ilan etti. Bunun doğru olmadığı aşikârdı. Katharlar kimseye zulmetmemişlerdi. Ama bundan sonra Papa için gerçeğin bir önemi yoktu, herkesin iyiliği için Katharların yok edilmesini talep etmiş ve bu konuda ufak kötülükler, yalan, sahtekârlık ve cinayet ikincil planda kalmıştı. Papa en sonunda, Simon de Montfort'a Katharları imha etmek amacıyla düzenlenecek "Barış için Haçlı Seferi"ne liderlik etmesini emretti. Papa direnişi güçsüzleştirmek için Kont Raymond'u afaroz ederek, kontun derebeyliğini kendisini koruma sorumluluğundan muaf tuttu. Innocentius, Katharların Hıristiyanlık açısından Müslümanlıktan çok daha büyük bir tehdit oluşturduğunu ve insafsızca bastırılması gerektiğini açıkladı.

Kral Philip Augustus'un yokluğunda, 1209'da Citeaux başkeşişi Arnauld Amalric büyük Haçlı Ordusu'na liderlik etti. Kont Raymond, Innocentius'la ilişkisini düzeltmeye çalıştıysa da Papa merhamet göstermedi. Istırap çeken ilk şehir, yağmalanmaktan kurtulmak için Haçlılara teslim olmayı seçen Bézi-

ers oldu. Askerler kendisine gerçek Hıristiyanları ayrılıkçılardan nasıl ayıracaklarını sorduklarında Arnauld Amalric, daha sonraları çok meşhur olan şu sözleri sarf etmişti: "Hepsini öldürün; Tanrı kendinden yana olanı bilecektir." (Bu kelimeler o zamandan bu yana acımasız diktatörlere hep ilham kaynağı olmuştur. 1910 gibi yakın bir tarihte bile Viyana'nın Yahudi karşıtı valisi Karl Lüger, "Kimin Yahudi olduğuna ben karar veririm," sözüyle bir kampanya başlatmıştı. Başkeşişin sözlerinin Lüger'deki yankısı valinin dinleyicilerinden birine –Adolf Hitler'e– sergileyeceği büyük vicdansızlıklar konusunda ilham kaynağı olacaktı.)

Béziers'in bütün sakinleri tek tek kılıçtan geçirildi. Haçlıların saçtığı terör diğer kentlere onlardan önce ulaştı ve yollarına çıkan her kasaba merhamet dileyerek teslim oldu, ancak hiçbiri umduğu merhameti göremedi. Kont Raymond Roger şehrini kurtarabilmek için şahsen teslim oldu. Mahkûm edildi ve unvanı, Haçlı Seferi'nin geçici lideri Simon de Montfort'a verildi. Simon, sapkınları kazıklara bağlayıp yakarak ve her bir Kathar ibadethanesini yerle bir ederek Languedoc şehrini tam bir yıkım ve ölümle çevreledi. Umutsuzluk içindeki insanlar Aragonlu Peter'ı Haçlılara karşı savaşmak için çağırdı. Ağustos 1213'te Peter, Toulouse, Foix ve Comminges'ten tebaası ve ordusu ile beraber Pireneleri geçmiş ancak Muret'teki cephede Montfort komutasındaki Haçlılarca yenilgiye uğratılmıştı. Simon'un zaferi, Languedoc ve Toulouse kontları pahasına, ona geniş araziler kazandırdı. Ama bunların keyfini çok fazla çıkaramadı. Toulouse kuşatması esnasında Simon, mancınıktan kurşun gibi fırlayan bir kaya parçasıyla yaralanıp ölmüştü. Katharlar hâlâ acımasızca avlanılıyorlardı. Haçlılar Katharların askeri direnişini kırdıktan sonra, Papa Innocentius'un halefi IX. Gregory, Hıristiyan Ortodoksluğunun sapkınlığa karşı kazandığı zaferi işaret eden bir sonla Katharizmi noktalamak için, 1233'te Engi-

zisyon'u kurdu. Pireneler'de çevreden tecrit olmuş bir halde yaşam sürdürdükleri kaleleri Montségur'un da 1244'te düşmesinin ardından düzenlenen katliamla, Katharların soyu tükendi. Bir zamanların muazzam hareketinden arta kalan zavallılar, İtalya'ya kaçtılar.

Albigenler Haçlı Seferi, o zamandan bu yana Batı Hıristiyanlığı kilisesinin tarihini karalara boyayan hoşgörüsüzlük dalgasını salıvermişti. Engizisyon çalışmaları sayesinde güç kazanan baskıcı Katolik kurumunun Katharlar karşısında kazandığı zafer, Avrupa'da yüzyıllar boyu süren ve hafifçe dalgalanmaları bugün bile görülen dini kargaşayı başlatmıştı.

Çocukların Haçlı Seferi

IV. Haçlı Seferi'nden sonra Batı Avrupa'da yaşanan hayal kırıklığı neredeyse tüm Haçlı Seferi hareketini durma noktasına getirmişti. Haçlılar, kutsal toprak Kudüs'ü 1204'te Müslümanlardan almak yerine, Doğu Akdeniz'de büyük ticari faaliyetleri olan Venediklilerin kışkırtmasıyla Bizans'ın görkemli başkenti Constantinople'u kuşatıp yağmaladı. Çoğu Hıristiyan için bu sefer, 1095 yılında Clermont'ta Papa II. Urban'ın, Hıristiyanlara İsa adına haçlarını ellerine almaları için yaptığı çağrının ardından kutsal amaçlarla başlayan seferlerin en aşağı noktasıydı. İşin komik tarafı, Haçlılara görevlerinin ne olduğunu hatırlatan "küçük çocuklar" oldu. Ancak 1212'deki *Çocuk Haçlı Seferi*'nin trajik kaderi, Hıristiyanlara kendi kalplerinin en az kutsal toprakları ellerinde bulunan Müslümanlar kadar günahla dolu olduğunu gösterdi.

Çocukların Haçlı Seferi, Fransa Kralı Philip Augustus'un Saint Denis'teki karargâhına Cloyes köyünden Stephen adında küçük bir çobanın gelmesiyle aniden başlamıştı. On iki yaşından daha büyük olmayan çocuk, yanında bizzat İsa tarafından yazıldığını iddia ettiği bir mektup getirmişti. İsa ona, tepede kuzularını otlattığı yerde görünmüş ve Haçlı Seferi'ne giderek İsa'nın kutsal dinini yaymasını söylemişti. Gerçekçi Kral Philip,

çocuğa inanmadı ve evine giderek ailesinin sözünü dinlemesini öğütledi. Ama Stephen seçilmiş insanlar gibi konuştu; kutsal toprakları geri almada birçok kez başarısızlığa uğramış bir kişinin sözleriyle niyetinden vazgeçmeyeceğini ifade etti. Çocuk, Aziz Abbey Kilisesi'nin kapısı önünde öyle samimi bir vaaz verdi ki, kasabada bulunan birçok genci etrafında toplamayı başardı. Onlara İsa'nın Kudüs'e geçmek için denizleri açacağını söyledi. Öyle inandırıcıydı ki, yetişkinleri bile etkilemeyi başarmıştı.

Stephen, fareli köyün kavalcısı gibi, Fransa'da seyahat etmeye başladı ve etrafında toplanmaya başlayan çocukları beraberinde götürerek, gittiği her yerde vaaz verdi. Yaşça daha büyükler ve hitap yeteneği olanlar havarisi olmuş ve geniş bir alanda vaaz vererek Haçlı Seferi mesajını yaymaya başlamışlardı. Stephen, dört hafta içinde Vendome Meydanı'nda toplanılması için herkese haber saldı. 1212 yılının Haziran ayında Vendome'de büyük bir çocuk topluluğu meydanı doldurmuştu. Dönemin yazarlarının verdiği 30.000 rakamının doğru olup olmadığından emin olamayız; bu rakamın üçte biri muhtemelen daha güvenilir bir tahmin olacaktır. Aralarında iyi atları olan asil çocuklar olsa da gelenlerin çoğunluğu köylü kökenliydi. Çoğunluğu erkek olan grubun içinde birçok kız, rahip ve –ilginçtir ki– fahişeler de yer alıyordu. Farklı kafileler halinde ilerliyorlardı ve her grup Oriflamme'yi (Büyük Fransa'nın bayrağını) taşıyordu. Vendome sokakları öyle kalabalık olmuştu ki çocuklar yakınlardaki tarlalarda kamp kurmak zorunda kalmışlardı. Herkes toplandıktan sonra güneye doğru yürümeye başladılar. Birkaç aristokrat atlının dışında herkes yürüyordu. Stephen şimdi aziz gibi muamele görüyor, dökülen saçları kutsal kalıntı sayılıyordu. Rengârenk süslenmiş bir el arabasında, onu güneşten koruyan yine cicili bicili gölgeliğin altında, etrafı aristokrat binicilerle çevrelenmiş olarak yolculuk ediyordu.

Hedefledikleri varış yeri, Stephen'ın denizin ayrılması mucizesinin gerçekleşeceğini söylediği yer, büyük Marsilya Limanı'ydı.

Yolculuk zorluydu. Sıcağın altında birçok çocuk susuzluk ve yorgunluktan bitkin düşerek yol kenarında yığılıp kaldı. Yine de Vendome'den yola çıkanların birçoğu Marsilya'ya güvenli bir biçimde ulaşmış, tüm gözler, Stephen ve Akdeniz'in mavi sularına çevrilmişti. Deniz bölünecek ve Haçlıların geçmesine izin verecekti, ama deniz yol vermedi. Çocuklar umutsuzluğa kapıldılar. Bazısı Stephen'ın onlara ihanet ettiğini söyleyerek evlerinin yolunu tuttu, ama çoğunluk azimle denizin onlara yol vereceği günü bekledi. Yetişkin dünyasının çocukların dünyası üzerine ağırlığını yeniden koyduğu an, işte bu an oldu. İki şehir tüccarı, Domuz William ve Demir Hugh –isimler sahte olabilir– onları gemileriyle herhangi bir karşılık beklemeksizin kutsal topraklara taşımayı önerdiler. Stephen bu teklifi beraberindekiler adına kabul etti ve yedi gemi, çocuk Haçlılarla dolduruldu. Trajik bir şekilde yaklaşık on sekiz yıl boyunca bu genç insanlardan bir daha haber alınamadı.

Bu arada Stephen ve görüşleri Almanya'nın Rhineland bölgesine kadar yayılmıştı. Nicholas adında bir çocuk, bu görüşlerden esinlenerek Cologne'deki Üç Kral Türbesi'nde vaaz verdi. Nicholas, yetişkinlerin o ana kadar Kudüs'ü Müslümanlardan geri alma görevinde başarısız olduğunu ve bu görevin artık çocuklar tarafından üstlenilmesi gerektiğini savundu. Dinleyicilerine, Stephen gibi, denizlerin onlara geçit vereceğini söyledi. Ancak Stephen'ın müritleri kutsal toprakları ateşten kılıçları olan bir melek ordusunun desteğiyle kazanacaklarına inanırken, Nicholas'ın çağrısı daha dünyeviydi ve imansızları imana getirmenin önemine vurgu yapıyordu. Rhineland, kısa zamanda Haçlı Seferi taraftarlarıyla doldu ve Fransa'da olduğu gibi birçok çocuk Haçlı Seferi'ne gitmek üzere evini terk etti.

Alman çocuklar Cologne'de toplandılar ve Kuzey İtalya sahiline ulaşmak için güneye doğru ilerlemeye başladılar. Çocuk topluluğu o kadar büyüktü ki iki gruba ayrılmak zorunda kaldı. İlki, Nicholas liderliğinde Alpler'i geçerek Batı İsviçre üzerinden Ceneviz'de denizle buluşmuş, ikinci grup da daha doğuya ilerleyerek Saint Gotthard geçidinden Ancona'ya ulaşmıştı. Başta İtalyanlar olmak üzere, geçtikleri yerlerdeki halklar yanlarında büyük olmaksızın seyahat eden böyle kalabalık bir çocuk topluluğunu hoş karşılamışlar, ancak sonraları genç Haçlıları başa belası olarak görmeye başlamışlardı. Nicholas'ın grubu için de deniz ikiye ayrılmadı. Bunun üzerine Nicholas beraberindekilere, kendilerini Kutsal Topraklar'a götürecek gemilerin bulunduğu, Güney Brindisi'ye doğru ilerlemelerini emretti. Ancak çoğunluk ileriye gidebilecek başka bir yol bulamadı ve geriye, Almanya'ya doğru akın etmeye başladılar. Pek azı evlerine ulaşmayı başardı. İkinci grup da daha şanslı değildi ve Ancona'daki deniz, Ceneviz veya Marsilya'dakinden daha cömert olmamıştı.

Çocukların Haçlı Seferi hikâyesi genç insanların çoğu için trajediyle sonuçlanmıştı. Sonraki baharda Rhinland'deki evlerine perişan ve sefil halde ulaşabilmiş çocukların aileleri, büyük bir istekle kutsal göreve gönderdikleri çocuklarının hazin kaderlerini öğrendiler. Nicholas'ın kendisinden intikam alamadıklarından babasını tutuklayıp evinde astılar. Ancak bu da hikâyenin sonu değildi. 1230'da Doğu'dan geldiğini söyleyen bir rahip Fransa'ya ulaşmıştı. Stephen'la Marsilya'dan iki şüpheli tüccarların gemisiyle yola çıkan grubun içindeki genç rahiplerden biriydi. Gemiler Akdeniz'in ortasında, Afrikalı Saracen süvarileriyle buluşmuş ve çocukları Müslüman köle tacirlerine satmışlardı. Genç Haçlılar, Cezayir sahilinde karaya bırakılmış, çoğu köle pazarında satılarak hayatlarının geri kalanını tutsaklık içinde geçirmişti. Bazıları Mısır'a, bazıları ise Bağdat'a götü-

rülmüştü, çünkü buralarda Hıristiyan köleler daha yüksek fiyatlara satılıyordu. Bu zorlu yolculuktan sadece 700 çocuk kurtulmuş ve sonrasında da Müslüman topraklarda köle olmuşlardı. Kaçıp korkunç hikâyesini memleketinde anlatabilen rahipse, Mısır'da satılan Haçlılardan biriydi.

FLAGELLANLAR

1340'lı yıllarda Avrupa'da yaşanan veba salgını sırasında insanların tarihte görülmüş en garip ve en olmadık inançlardan bazısına kapılmış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Her yeri sarmış olan ölüm ve yüzde kırklara dayanmış can kaybıyla dünyanın sonu gelmiş gibiydi. Almanya ve Avusturya'nın bazı bölgelerinde veba çok daha öldürücüydü.

1348 yılında bir tarihçi şöyle bir kayıt düşmüştü: "Umutsuzluk içindeki kadın ve erkekler, delirmişçesine etrafta geziniyorlar... Sürüler meralarda öylece bırakılmış, çünkü kimse geleceği düşünmüyor. Koyunlara saldırmak için dağlardan inen kurtlar dahi dağlara geri kaçıyor." Kimse, onları öldüren hastalığın doğasını anlayamıyordu. İnanılması ne kadar güç olursa olsun insanların her türlü açıklamayı dinlemeye hazır olması hiç de şaşırtıcı değildi. Bir teoriye göre veba zehri ateş topu şeklinde gökten düşmüştü. Buna benzer bir top Viyana semaları üzerinde görülmüş ve yerel bir rahip tarafından dünyaya güvenli bir şekilde indirilmişti. İndiği yerde insanlar gökyüzüne doğru Meryem Ana heykeli kaldırmışlardı. Bununla birlikte, diğer yerlerdeki papazlar daha az başarılıydı. Çok sayıdaki rahip, arkalarında Orta Avrupa'da zayıf düşmüş bir Katolik Kilisesi ve inanılması güç dolandırıcıları dinlemeye hazır bir halk bırakarak vebaya yenik düşmüştü.

Siyah iltihaplar bedende baş gösteren hıyarcıklı vebanın nasıl bir işaretiyse, Flagellanların yükselişi de ruhsal bir hastalığın belirtisiydi. Avrupa'da, özellikle İtalya'da daha önce yaşanmış toplumsal krizlere de benzer tepkiler verilmiş ve kendi kendini kırbaçlamak sıklıkla Tanrı'nın gazabını dindirmenin bir yolu olarak görülmüştü. Yine de veba Tanrı'nın gazabıysa herhalde insanoğlu Tanrı'yı daha önce hiç bu kadar kızgın görmemiş olmalıydı. Böyle ilahi bir cezayı yatıştırmak için sıradışı bir tövbe gerekirdi. Bir anlatışa göre, Flagellanlar –bazen "Haçın Din Kardeşleri" olarak da geçer– Macaristan'da "Koca Kadınlar" denilen bir grubun içinden çıktı. Ne kadar olmaz gibi görülse de tarihçilerin böyle bir olayın başlangıcına dair ellerinde daha iyi bir açıklama yoktur.

Flagellanlar, uzun kuyruklar halinde yolculuk ederlerdi. İki sıra halinde dizilmiş kolların her biri iki ya da üç yüz kişiden oluşurdu. Vebanın en yaygın olduğu dönemde bu kuyrukların binden fazla insandan oluştuğu anlatılır. Kadın ve erkekler birbirlerinden tecrit edilir, kadınlar kuyruğun sonlarına yerleştirilirlerdi. En önde, kadifeden mor bir bayrak ve altın kumaş taşıyan yardımcıları eşliğinde Flagellanların Efendisi yürürdü. Okudukları ilahiler dışında sessizce yürürlerdi. Yürürken başları ve yüzleri cübbelerinin içinde gizlenir, gözlerini toprağa dikerlerdi. Koyu ve kasvetli kıyaletler giyer, cübbelerinin önüne ve arkasına kırmızı haç takarlardı. Yürüdüklerine dair haberler çok çabuk yayılırdı. Haberi alan köylüler, kalabalık kitleler ha- linde onları karşılamaya çıkar ve kilise çanlarını çaldırırlardı. Flagellanlar gittikleri kiliselerde yerel rahipleri bir kenara atıp kiliseleri kendi amaçları doğrultusunda kullandıklarından, kili-se yetkilileri tarafından her zaman hoş karşılanmazdı. Ancak ayinlerini çoğunlukla şehir meydanlarında daireler oluşturarak yaparlardı. Üstlerini çıkarıp kıyaletlerini dairenin ortasına atar, böylece kutsal sandıkları insanların kıyaletlerine dokunmaktan

medet uman yerli halkın ilgisini çekerlerdi. Flagellanlar efendilerinin tek bir işaretiyle kendilerini yere fırlatır, İsa'yı taklit ederek kollarını yana açarlardı. Belirli birtakım suçları işlemiş olanlar, suçlarına uygun hareket ederlerdi. Zina işlemiş olan yüzünü yere çevirir, yalancı tanıklık yapan üç parmağını havaya kaldırırdı. Efendi daha sonra dairenin etrafında yürüyerek suç işlemiş olanları kırbaçlardı. Hemen sonrasında, tarikatın ünlenmesine neden olan kendi kendini kırbaçlama faslı başlardı. Her Flagellan ağır bir kırbaç veya kamçı taşır, bu kırbaçların deri sırımlarının uçlarında sivri demir veya çiviler bulunurdu. Aralarından üç kişi ritmik ilahiler söylerken, Flagellanlar hınçla sırtlarını ve göğüslerini kırbaçlamaya başlarlardı. Kadın veya erkek Flagellan, her ayinde toplam üç defa kendini yere atar, sonra kalkıp vücudu kan içinde kalıncaya ve morluklarla doluncaya dek kendini kırbaçlamaya devam ederdi. Meydanın kenarından onları izleyen halk bu korkunç görüntüler karşısında ya onları destekler ya da dehşet içinde ağlaşırdı. Kısa sürede bütün Flagellanlar çok kan kaybedip bitkin düşerek yere yığılırlardı. Tarihçiler Flagellanların bu ritüeli otuz üç gün boyunca günde iki veya üç defa tekrarladıklarını kaydetmişlerdir. Ancak Flagellanların kötü yaşam koşulları düşünüldüğünde, bu kırbaçlama seansları sonunda oluşan yaralarda meydana gelen enfeksiyonlardan kurtulmuş olduklarına inanmak biraz güçtür. Flagellanların kendilerini veya kıyafetlerini yıkamalarının ve hatta kıyafetlerini değiştirmelerinin bile yasak olduğu göz önünde tutulacak olursa bu ihtimal iyice azalır.

Erken dönemlerinde Flagellan tarikatı son derece katı bir disiplin içindeydi. 1340'larda koşullar kötüleştikçe standartları düştü ve tarikata, adı kötüye çıkmış üyeler katılmaya başladı. Üyeler tarikata katılmadan önce eşlerinin iznini almak zorundaydı ve yedi yaşından bu yana işledikleri bütün suçları itiraf etmeliydiler. Her bir üye günlük yemek masrafı olan 4 peniyi

de ödeyebileceğini ispatlamak zorundaydı. Sonuç olarak, Flagellanlar alt sınıftan ziyade orta sınıfa mensuptular.

"Kara Ölüm"ün ilk boy gösterdiği zamanlarda Flagellanlar, geçtikleri kasabanın halkı tarafından hoş karşılanıyorlardı. Yöre halkı, onların kendilerini feda ederek Tanrı'nın gazabını yatıştıracağını düşünüyordu. Ancak "din kardeşlerinin" ziyaretleri vebalı kasabalarda hastalığı temizlemeyi başaramayıp sağlıklı kasabalara da vebayı taşıyınca, Flagellanlara kasaba kapıları kapandı. Kısa zamanda insanlar bu hacıların istemeyerek de olsa vebayı yayabileceklerini fark ettiler. Bu suçlamalar, Flagellanları daha da taşkın bir şekilde kendini feda etmeye itti. Bazıları seçilmiş insan olduklarını, şeytan çıkarabileceklerini, hastaları iyileştirebileceklerini ve hatta ölüleri diriltebileceklerini iddia ediyorlardı. Bir çatlak, İsa'nın kendisiyle yemek yiyip içtiğini ve Bakire Meryem'le konuştuğunu iddia etmişti. Fakir köylüler bu adamların kanıyla ıslanmış bez parçalarına toplar ve bu bezlere kutsal kalıntı gözüyle bakarlardı. Ancak Flagellanlar kendi orijinal inanışlarının sınırlarını aşıyor; Katolik kurumunu eleştirerek çeşitli saldırılarda bulunuyorlardı. Avrupa'daki Lollardlar ve Beghardlar gibi diğer "sapkınlar" da Flagellanların Katolik Kilisesi'ne karşı başlattıkları saldırılara katılmışlardı. Katolik Kilisesi'nin, tüm silahlarını onlara doğrultması çok uzun sürmeyecekti.

Flagellanlar Almanlara, İmparator II. Frederick'in yeniden dünyaya geleceğini bildirdiklerinde Almanya'da neredeyse toplumsal ayaklanma patlak verecekti. II. Frederick ülkesindeki Katolik Kilisesi'nin üstünlüğüne karşıydı ve ruhban sınıfını yok ederek fakirler ve zenginler arasındaki farkı ortadan kaldıracağını söylemişti. 1349'da beş bin üç yüz Flagellan, Tournai ve Constance'a gitmiş ve sayılar burada daha da artmıştı. Bazı tarihçilerin belirttiği kadarıyla sayıları on bini bulan ve giderek daha saldırgan hareket eden bu tarikat, toplumsal düzen için

açık bir tehdit oluşturmaktaydı. Tarikat üyeleri rahiplere saldırıyor, öldürüyor ve kiliseleri yağmalıyorlardı. 1349'da küçük bir Flagellan grubu Londra'ya girmiş ve burada kendilerini kırbaçlamışlardı. İngiliz halkı, bu adamların çılgın veya deli olduğunu düşünüp onlara karşı tamamen tepkisiz kaldı. İngilizlere göre, meydanda kendini kırbaçlamak zaten yeterince kötü bir olaydı, üstüne üstük bunu eylül ayında soyunarak yapmak tam bir delilikti. Flagellanlar "istenmeyen kişi" olarak duyurulup İngiltere'den sınırdışı edildiler.

Ekim 1349'da, Papa VI. Clement bir fetva çıkararak Flagellanları "sapkın" olarak ilan etti. Flagellanlar Avignon'a geldiklerinde, Papa'nın tahtı burada bulunuyordu; Clement, sınırdışı edilmelerini emretti. Bu uygunsuz ceza onları geri çekilmeye ikna etmeye yetmedi ve Clement daha sonra onları aforoz etmekle tehdit etti. Tüm Avrupa'da krallar Papa'yı izledi ve topraklarındaki Flagellanları ölümle tehdit ettiler. Breslav'da bir Flagellan lideri diri diri yakıldı. Böyle vahşi önlemler karşısında Flagellan tarikatı, başladığı gibi, "gece hayaletlerine benzer bir şekilde" hızla yok oldu.

Flagellan tarikatı, insanların kriz anında paylaştığı garip fikirlerden sadece biriydi. Kara Ölüm döneminde yaşam o kadar kötüydü ki ne kadar saçma olursa olsun hiçbir insan eylemi böyle amansız bir rakip karşısında zarar verici olarak görülemezdi. Büyük gruplar halinde seyahat etmek, Tanrı gazabını yatıştırmak veya hastalığı temizlemek bir yana, vebayı daha çok yayıyordu. Ancak kriz sırasında ayakta kalıp bir şeyler yapabilmek, köşeye çekilip ölümü beklemekten çok daha fazla cesaret gerektirirdi. Flagellanlar modern okuyucuya garip gelebilir; ancak geleceğin okuyucuları UFO'ya, dünyanın düz olduğuna veya yaşamın 2000 yılında Aziz Patrick gününde sona ereceğine inananlar için ne düşünecekler acaba?

"GÜNEŞ KRALI"NDA GÜNEŞ LEKELERİ

Din çatışmaları, 16. yüzyılın ikinci yarısında neredeyse Fransa'nın bütünlüğünü bozmak üzereydi. Halk, 1598 yılında ilan ettiği Nantes Fermanı'yla din savaşlarına bir son verip ülkeyi yeniden birleştiren IV. Henry'ye, diğer adıyla Navarreli Henry'ye, çok şey borçluydu. Henry'nin politikası tüm Fransızlara din özgürlüğü tanıyor ve Huguenotlar olarak bilinen Fransız Protestanlara "Devlet içinde devlet" olma hakkını tanıyordu. Ancak, 1614'te düzenlenen bir suikastla öldürülen Henry'nin yerine geçenler, bu fermanı Fransa'nın bütünlüğünün garantisi olarak değil de bölücü bir engel olarak gördüler. 17. yüzyılın ilk yarısında Huguenotların sayısı azalmaya başladı ve Protestanlar yalnızca kralın, fermanın ayakta kalmasına izin verdiği sürece Fransa'daki ayrıcalıklı azınlık şeklindeki statülerini koruyabileceklerini fark ettiler.

Gelecekte XIV. Louis olarak anılacak olan kral, henüz küçük bir çocukken tahta oturur oturmaz Fransa topraklarından sapkınları temizleyeceğine dair yemin etti ve ülkeyi yönetebilecek yaşa geldiğinde atası IV. Henry'nin çalışmalarını bir bir sökmeye başladı. Bir antiprotestan olan Louis, halktan, özellikle de neredeyse tamamı Katolik olan fakir köylülerden ve toplumun alt tabakalarından inanılmaz bir destek aldı. Huguenot-

lar, zanaatkâr sınıf arasında çok güçlüydü ve tüccar ile üretici sınıflarda, ordu ve asilzadeler arasında da çok iyi temsil ediliyorlardı. Aslında ünlü Huguenotların Protestanlıktan vazgeçmelerini engelleyen, itikatları tam olan ve erkeklerin din değiştirmelerine izin vermeyen eşleriydi. Örneğin, Turenne ve Schomberg mareşalleri gibi bazı önemli asilzadeler, Protestanlıklarından vazgeçme eşiğine gelmiş ancak eşleri tarafından ikna edilmişlerdi. Huguenotlar, Katoliklerden daha fazla eğitim görmüşlerdi ve her birinin evinde mutlaka bir *İncil* bulunurdu. Fransız hayatına yaptıkları katkılar hakikaten çok değerliydi ve onlara yapılan eziyetlerin Fransız ulusuna faturası ağır olacaktı. Yine de kralın etrafındaki bakan ve devlet memurları arasında Huguenot düşmanlığı yaygındı ve Protestanlar, ülkede bölücü bir faktör olarak görülüyorlardı.

XIV. Louis, 1660 ve 1664 yılları arasında, Huguenotlar üzerindeki baskıyı iyice artırdı; bazı ibadethanelerini kapattırdı, diğer Protestan ülkelerine gitmelerini yasakladı ve Katolikliğe dönmeyi kolaylaştıracak bir dizi ilmihaller üretti. Ancak Huguenotlar bu baskılara karşı dikkate değer bir direniş sergilediler. Louis, 1679'da Protestan sapkınlığına hemen bir son verme arzusuyla vidayı biraz daha sıktı. O yıl Katoliklikten Protestanlığa geçiş resmi olarak yasaklandı ve doğumların yalnızca Katolik ebeler tarafından yapılmasına izin verildi. 1681' de ortaya çıkan *dragon*'lara, yani ağır süvarilere, yalnızca Protestan aileler bakmakla yükümlüydü. *Dragon*'lar, birlikte kaldıkları Protestan ailelere kötü davranmaya ve üzerlerinde baskı kurmaya teşvik ediliyorlardı. Louis daha sonra bir kararname çıkartarak, gelecekte birçok mesleğin Protestanları kabul etmeyeceğini duyurdu. Louis her zaman, "gerçek" dine dönme ihtimali olanlara havuç uzatmasını bilirdi. "Dönenler" vergi indirimlerinden yararlanıyor ve *dragoon*'lara bakmaktan muaf tutuluyorlardı. Ancak bu, dönenlerin niteliğinden ziyade sayısıyla

ilgilenen Katolik dünyasının 16. yüzyıl ve daha öncesinden bu yana yaptığı temel hatalardan biri olmuştu. Onlar için Protestanların "Katoliğiz" demesi yeterliydi. Bunun sonucu olarak, Louis'nin sürdürdüğü zulüm kampanyasında ne kadar başarılı olduğuna dair abartılı rakamlar verilmişti. Dahası bölgelerinden kampanyanın gelişimini rapor eden ajanlar, krallarını memnun etmek için rakamlarla oynamışlardı.

XIV. Louis 1685 yılının Eylül ayına dek, Nantes Fermanı'nı tuğla tuğla söktü. Ardından 18 Ekim'de ilan edilen Fontainebleau Fermanı, çoktan varılan noktayı kâğıt üzerinde resmileştirdi. Louis ve bakanlarına göre Fransa'da artık Protestanlık olmadığından Huguenotlar da olamazdı. Papazlarına ülkeyi terk etmek için iki hafta süre verilmiş ve zaten göç etmiş olan Huguenotların toprakları da istimlak edilmişti. Ortaya çıkan sahne etkileyici görünüyordu, ama yaşananlar aslında Fransa'nın üstesinden gelip gelmediği şüpheli olan hem politik hem de dini bir bunalım süreciydi.

Nantes Fermanı'nın feshedilmesinin sonuçları tek kelimeyle muazzamdı. Birkaç ay içinde iki yüz binden fazla eğitimli, zengin ve faal Fransız vatandaşı ülkeyi terk etti. Yeteneklerini, hoş karşılandıkları ve iş bulabildikleri komşuları Hollanda, Almanya ve İngiltere'ye götürdüler. Fransa'nın ekonomik ve entelektüel hayatı bu beyin göçüyle büyük bir darbe yemiş ve Fransa'nın bu kadar çok memnuniyetsiz elitini barındıran komşuları, Fransa'ya daha düşmanca davranmaya başlamışlardı. Fransa ordusu dokuz bin bahriyelisini, altı yüz kadar komutanını ve en iyi askerlerinden on iki binini yitirmişti. İngiltere, Hollanda ve Brandenburg ordularının sonraki otuz yıl boyunca XIV. Louis'ye karşı yürüttüğü savaşta başarı getiren komutanları, hep bu göç etmiş Fransızlar arasından çıktı. Brandenburg Prusyası'nda "Büyük Seçici" Friedrich William 20.000'den fazla Fransız Huguenot'u, yerleşmek üzere topraklarına

davet etti ve Huguenotlar burada kadife, dantel, ipek, sabun, kâğıt ve cam gibi sektörlerin kurulmasına yardımcı oldular. Prusya'nın ekonomik ve politik yükselişi Fransa'dan yapılan kan nakline çok şey borçluydu.

XIV. Louis ölüm döşeğindeyken, Huguenotları ülkeden kovduğu için pişman olduğunu dile getirdi. Ancak bunun gerekli olduğunu düşünmüştü ve dini çatışmaların bir son bulduğunu görmek isteyen Fransız halkının çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini iddia etmişti. Bütün bunların sonucu Fransa için tam bir felaketti. Nihayetinde Fransa kralı budalaca hareket etmiş olsa bile, bunda on dokuz milyon Katolik Fransız suç ortağı olmuştu.

CADI DELİLİĞİ

Avrupa kültüründe cadılık her zaman önemli bir rol oynamamıştır. 1000 yılına kadar, Hıristiyan yazarlar cadılık inancını sapkınlığın bir işaretinden ziyade bir ilüzyon olarak görür ve pek ciddiye almazlardı. Ancak 11. yüzyıldan sonra cadılık, büyüyen bir endüstri haline geldi. Hem dindar hem de laik yazarlar, eserlerini, cadıların niyetleri hakkında pek çok müstehcen detaylarla doldurdular. Ancak bunlar, sadece kendi fantezilerini beslemek içindi.

İnsanların elinde, doğa üstü güçlerle ilgili anlatılanların doğruluğunu gösterecek herhangi bir kanıt olmadığından eli kalem tutan ve kelimelere düşkün herkesin, "Dünya iki cins iblisle kaynıyor. Onlar da Adem'den gelmedir, ancak şeytan onları ayartmıştır" diye başlayan halk hikâyeleri yazmasının önünde hiçbir engel yoktu. Kısa zamanda herkes, gökyüzünde uçan bu hayali yaratıkları görürüm korkusuyla geceleri yolculuk edemez hale geldi. Ay ışığında yansımaları gözüken kuğular ruh olarak yorumlanır, kuşların ve orman hayvanlarının içinde şeytanın kuluçkaya yattığı düşünülür oldu.

İnsan sağlığına veya geçim kaynaklarına zarar vermeyi amaçlayan büyü ve lanetlere *maleficium* denirdi. Avrupa halk kültüründe en önemli yeri tutanlar, coşkulu şeytana tapınma

ayinlerinden ziyade bu büyü ve lanetler olmuştu. 1500'lü yıllardan sonra komşulara hatta aile bireylerine karşı yapılan *maleficium* suçlamalarında ciddi bir artış yaşandı. Cadılar yalnızca lanet okuyan veya büyü yapan yaşlı kadınlar –ender olarak erkekler– değildi. Yazarlar, cadıların faaliyet listesine bebek öldürme ve yemeyi, kuşa veya hayvana dönüşmeyi, bir tür tersyüz edilmiş Hıristiyan seremonisi olan "Şeytan Toplantısı"na gitmek için keçiyle veya çalı süpürgesiyle uçmayı da eklemişlerdi. Aynı zamanda hayvanlardan arkadaşları olduğu da anlatılırdı. Bu arkadaşlar cadıların istediklerini yapar ve cadıların üzerlerinde –daha sonra cadı avcılarının, haklılıklarını ispatlamak için kullandıkları– izler bırakırlardı. Bu, daha sonra cadıların tespit edilmesinde kullanılan dehşet verici "delik açma" yönteminin uygulanmasına yol açacaktı: bu yöntemde, suçlanan kadın çırılçıplak bırakılır ve acı hissedip hissetmediğini kontrol etmek için derisine sivri iğneler batırılırdı. Çığlık atmazsa, şeytan izi taşıdığı kesinleşirdi. Aziz Augustinus'un yazdığı demonoloji, 16. yüzyılda erkeklerin cadı avcısı olmaya karar vermelerinde esin kaynağı oldu ve sıradan halkın, dünyanın aslında cadı ve şeytanlarla dolu olduğu konusunda ikna edilmesine katkıda bulundu. Bir rahip yazar, akşam yemeği yemeden önce haç işareti yapmayı unutan bir rahibenin, lahana yapraklarının arasına kaçan şeytanı nasıl yediğine dair bir hikâye anlatır.

İtalya'nın Como şehrinde bir cadı avcısı tek bir yılda kırk bir cadı bulduğunu iddia etti. 1484'te iki meşhur cadı avcısı, Heinrich Kramer ve Jakop Sprenger, Papa VIII. Innocentius'u cadı hikâyeleriyle öyle paniğe sevk ettiler ki Papa tüm Almanya'da cadı avına çıkılması için fetva düzenledi. Bu Orta Avrupa'daki cadı çılgınlığının başlangıcı oldu. Fetvanın ilanından iki yıl sonra Kramer ve Sprenger, cadı avcılarının ansiklopedisi *Malleus Maleficarum*'u yayımladılar. Kitapta cadılar hakkında bilmek istediğiniz, ama sormaya çekindiğiniz her şeyi bulabilir-

diniz. Kitap, cadılıkla ilgili her türlü ayrıntıyı içerdiği gibi şüpheli cadıları sorgulama yöntemlerini de anlatmaktaydı. 16. yüzyılda, sözde cadı çoğu kadın, bu kitaptaki soruları işkenceyle cevaplamaya zorlanırken öldürüldü. *Malleus Maleficarum* aslında, insanların bilinmeyene duydukları korkunun üstüne giderek iyi şeyler kazanacağını düşünen iki şarlatanın akılsız gevezeliğinden başka bir şey değildi. Ancak maalesef yazıldıktan bir yüzyıl sonra cadı avcılarının neredeyse "İncil"i haline gelmişti. Anlattıkları, kutsal kitaplardaki ayetler gibi ciddiye alınırdı. Prensler ve rütbece daha küçük yöneticiler, topraklarındaki cadılara karşı hemen eyleme geçilmesi gerektiğini iddia ederken bu kitaptan destek aldılar.

Cadı deliliğinin ilk kazazedesi, yasalar oldu. Cadılık suçlamaları da dahil olmak üzere kanıt, tarafsız bir jüri ve görgü tanıkları eşliğinde yapılan tüm davalar ertelendi. Artık, histerik çocukların doğruluğu ispatlanmamış tanıklıkları mahkûmiyet kararı için yeterli oluyor ve bir insanı yakılarak idam edilmeye götürebiliyordu. Bazen tanık bile bulunmuyordu ve suçlanan kişiye karşı toplanan deliller bütünüyle ikinci derecedendi. İşkence genellikle diğer cadıların isimlerini öğrenmek için kullanılıyordu. Böylece tamamen masum insanlar, başparmağı sıkan bir aletle ve bileklerinden iple yukarı çekilip tekrar bırakılıvererek işkence edilen kişilerce suçlanırlardı. Cadı avcıları, uykusuz bırakmanın biraz yavaş olsa da itiraf ettirmenin en iyi yolu olduğunu bulmuşlardı. Suçlanan kadının uykusuz geçen pek çok saatten sonra herhangi bir şeyi itiraf ettiği görülmüştü. Buna, cadı toplantılarına katılmak, iblislerle ilişkiye girmek gibi tüm saçmalıklar ve gariplikler de dahildi. Aşırı yorgunluktan bitkin düşen mahkûm, her şeyi kabul etmeye hazır hale gelirdi.

Halk histerisi, hem itiraflarla beslenmiş hem de itirafları beslemiştir. Zavallı yaşlı kadınların ağızlarından dökülen isim listeleri, halkın en kötü kâbusu haline dönüşen cadıların ve ib-

lislerin binlercesinin hâlâ dışarıda olduğunu ispatlar niteliktey di. Komşu, eş, koca hatta insanın kendi çocuğu dahil olmak üzere herkes şüpheliydi. Esas sorun, suçlanan bazı yaşlı kadınların geri zekâlı, bunamış veya ruh hastası olmasıydı. Sorguya çekenlerin istedikleri şeyleri söyleyerek, onları memnun veya bazen de şok etmek amacıyla açık saçık itiraflarda bulunurlardı. İşkenceyle sorgulanan "cadılar", kazanlarında Shakespeare'in İskoç krallarının damak tatlarını sıradan kılacak saçma sapan tarifler kullandıklarını kabul ederlerdi. Bu tariflerde bebek kanı temel malzemeydi ve akbaba yağıyla birleştiğinde son derece etkili olurdu.

Çeşitli demonolojilerin yayımlanması, insanlara cadılarla konuşurken söylenmesi gereken lafların yanı sıra şeytanın takipçilerinin isimlerini de sağlamıştı. Sanki şeytanların varlığını kanıtlayacak bir delil varmış gibi hem suçlanan hem de suçlayan bu demonolojilerden faydalanırdı. 1610'da İspanya'nın Bask Bölgesi'nde cadı çılgınlığının patlak vermesinin ardından Engizisyon mahkemesi üyesi Salazar, "hakkında konuşulup yazılar yazılmadığı takdirde cadı ve büyü diye bir şeyin var olmadığını" gözlemledi. Bu, sorunun en önemli noktasıydı ve Avrupa'da yaşayan toplumların, niye aynı iblisler tarafından ziyaret edildiğini ve nasıl oluyor da ulusal farklılıklar gözetmeksizin tamamen aynı şekilde davranan cadılara sahip olduklarını açıklıyordu. *Malleus Maleficarum*'un basılması "Cadıyı Bul" oyununda yer almak isteyen herkes için bir tüketici rehberi, bir kullanım kılavuzuydu; kapı komşunu avla, toplumda artık yeri olmayan yaşlı kadınlara işkence et, sana kötülük yapanları ispiyonla, kocasına göz diktiğin kadını mahkûm et... Bu, bütün aile bireyleri için söz konusu olan bir oyundu; en küçük yaştaki çocuğa kadar herkes nasıl oynanması ve kazanılması gerektiğini biliyordu.

Özellikle 1550 yılından sonra cadı çılgınlığı aldı başını git-

ti. En saldırgan dönemine girilen reform karşıtı hareketle bir arada vuku bulduğu söylenebilir. Kalvinist ve Lutherci Kilisleri şeklindeki sapkın hareketleri tamamen yok etme ihtiyacı hisseden Katolik prensler ve başpiskopos, cepheyi, gerçek kilisenin diğer düşmanlarına yani cadılara doğru genişletmenin onlar için pek de sorun olmayacağını düşündüler. Trier Başpiskoposu Johann von Schönenberg, Almanya'da Reform karşıtı hareketin en güçlü destekçilerindendi. Önce Protestanları topraklarından çıkarmış, ardından cadılara yönelmişti. 1587 ve 1593 yılları arasında üç yüz altmış sekiz cadıyı yaktırdı ve iki köyde geriye yalnızca birer kadını sağ bıraktı. Yargıçlarından biri, gözüne, cadılara karşı fazlasıyla müsamahakâr göründü ve Johann onu cadı olarak yargıladı, işkence etti, sonra boğdurup yaktırdı. Kırsal bir bölge olan Piemonte'de o kadar çok cadı yakılmıştı ki her aile en az bir üyesini kaybetmişti. Protestan İsviçre'de de cadı avcıları Katolik İtalya veya Almanya'dakiler kadar yoğundu. Vaud'un tek bir kantonunda 16. yüzyıl boyunca her sene kırk cadı idam edildi. Yedi yüzlük nüfusa sahip Obermarchtal'da yalnızca iki yılda kırk üç kadın yakılmıştı. Almanya'da cadı olduğundan şüphe edilen kadının, suçunu itiraf etmesini sağlamak için bir oyuna başvuruluyordu. Şeytan, hücresinin koyu karanlığında oturan kadını ziyarete geliyor ve eğer kendisine tapmayı kabul ederse, onu kazığa bağlanıp yakılmaktan kurtarmayı vaat ediyordu. Elbette ki şeytan, boynuz ve kuyruk takıp ayı postuna bürünmüş cellattı. Almanlar bu kaba şakayı öyle eğlenceli buldular ki şarkılarına ve şiirlerine konu yaptılar.

1620'li yıllarda cadı avcılığı Kalvinist İskoçya'da bile yaygın hale gelmişti: Sınırlarının güneyinde kalan yerlerden neredeyse üç kat daha fazla cadıyı idam etmişlerdi. Kuzey Berwick'te görülen bir cadı davasında, Gullie Duncan adlı bir kadına parmaklarının kanca yardımıyla sıkıldığı bir aletle kor-

kunç bir işkence yapılmıştı. Bu işkence nasıl bir acı verdi bilinmez, ama zavallının, kasaba kenarındaki kilisede iki yüz cadının ve büyücünün çıplak olarak bulunduğu toplantıya katıldığını kabul etmesine yardımcı oldu. Orada, şeytan onlara Kral I James'i öldürmelerini buyurmuştu, çünkü o "sahip olduğu en büyük düşman"dı. Kral bunu duyduğunda için için sevindi Gullie Duncan'ın saraya gelmesini ve cadıların kilisede düzenledikleri toplantıda yaptıkları şeylerin aynısını orada da sergilemesini emretti.

Bununla birlikte, 1650'li yıllarda Avrupa'da din savaşlarının azalması cadı çılgınlığına büyük ölçüde son verdi. Durum böyle olmasına rağmen, birbirinden bağımsız cadı davaları örnekleri 18. yüzyıla dek görülmeye devam etti. "Suyla sınama" daha doğrusu "yüzme testi" cadılık yargılamalarında hâlâ kullanılıyordu. Suçlanan kadın civardaki havuz veya göle atılıyor, batarsa ve muhtemelen boğulursa suçsuz, yüzerse suçlu bulunuyordu. 1751 yılında Hertfordshire'da Ruth Osborne adlı bir kadın, muhtemelen sonrasında masum bulunduğu, "suyla sınama" sonucunda öldü.

Cadılık konusunun en önemli özelliklerinden birisi de erkeklerin de cadı olabilmesine rağmen suçlananların yüzde sekseninden fazlasının kadın olmasıydı. Bu, doğal olarak, 1500 ve 1650 yılları arasındaki dönemde, kadınlara yapılan muamele hakkında önemli bir fakir vermekteydi. Nasıl olur da nüfusun yarısı böyle bir zan altında kalır ve genellikle nüfusun diğer yarısının tekelinde olan böylesine dehşet verici bir muameleye katlanmak zorunda kalırdı? Cevap, erkeklerin kadınlara duyduğu korkuda ve evlilik aracılığıyla onları kontrol etme çabalarında yatıyor. Yaşlı dullar ve evde kalmış kadınlar –o dönemde kırk yaş üstü kadın böyle değerlendirilirdi– artık herhangi bir erkeğin kontrolünde değildi ve bu sayede kendi doğalarına teslim olmakta özgürdüler. Havva ilk günahı başlatan olduğu için,

kadınlar cinsel bakımdan azgın olarak görüldüler. Doymak bilmez iştahlarını ancak evlilik yoluyla kontrol altında tutabilirlerdi. Çoğu erkeğin gözünde kadın, hayat verici olduğu kadar kolayca ölümü getiren de olabilirdi. Köylerde ebelik görevini üstlenenler, genelde bitkilerden ve doğal ilaçlardan anlayan ve annelerinden kendilerine geçmiş sözlü geleneklerin alıcısı olan yaşlı kadınlar olurdu. Bu kadınlar, erkeklerin anlamadığı pek çok şey bilirlerdi; yeri geldiğinde kendilerini korumak için lanete ve kara büyüye başvurabilirlerdi. Diğer taraftan bu sözde "bilge kadınlar" aynı zamanda o kadar savunmasızdılar ki cadılıkla suçlanacak olurlarsa hiçbir erkek onları korumayacaktı. Bu kadınları doğal kurbanlar haline getiren işte bu korunmasızlık oldu. Ayrıca kadın, güzelliğini yitirdiğinde ve çocuk doğuramaz hale geldiğinde artık toplum için yararsız ve potansiyel olarak tehlikeli görülmeye başlanırdı. Yalnız, tuhaf veya kötü huylu bir kadın, özellikle sivri dilli ve bakılamayacak kadar çirkinse iyi bir hedef olabilirdi. Bazen kadınları cadılıkla suçlamanın sebepleri parasaldı; bazı zengin dul kadınlar mülküne göz dikmiş erkek akrabaları tarafından suçlanabiliyorlardı.

16. yüzyılda patlak veren cadı çılgınlığı, özünde kadın haklarında görülen bir yoksullaşma sürecidir. Cadı avcılığı, kadınların Ortaçağ'da keyfini sürdükleri hakların ellerinden alınması yönünde atılmış beceriksiz, ancak ilk gerçek adımdır. Evlilikten doğan mülkiyet hakları bütün Avrupa'da çoktan azaltılmaya başlanmış, loncalara katılmaları kısıtlanmış ve erkek ile kadın arasındaki maaş farkı hızla yükselmeye başlamıştı. Cadıları, kocasız yaşlı kadınlar olarak tarif etmek, görece daha yaşlı ve bazen de zengin kadınların hareketlerini kontrolde erkeklere kesinlikle yardımcı oluyordu.

KIYAMET GÜNÜ

Beyaz büyünün kabile hayatının hem tıbbi hem de sosyal yönlerinde hayati bir rol oynadığı Afrika'da, telkinin gücü her zaman derin olmuştur ve niyet iyi bir şeyler yapmak olduğunda, her zaman hoş karşılanmıştır. Kötülük etmek için kullanıldığından şüphelenilse bile, verilen zararın kapsamı genelde bir kişi veya küçük bir grupla sınırlı olurdu. Bununla birlikte, 1856 yılında, şimdiki Güney Afrika'nın doğu bölgesinde yaşanan "sığır öldürmeleri" olayında yapılan telkinler, bütün insanlar üzerinde öylesine etkili olmuştu ki, verdiği zararlar afet boyutuna ulaşmıştı.

On iki ay gibi kısa bir süre içinde yaşanan açlık nedeniyle, Zosa topraklarında yaşayan nüfus yüzde seksen oranında azaldı. İster doğal ister insani kaynaklı olsun, yaşanan diğer felaketlerin aksine Zosalılar kaderlerine kucak açmış hatta onu hoş karşılamışlardı. Bir çeşit kitlesel histeri sonucu, Zosalılar kendilerini, bütün sürülerin öldürülmesi, bütün yiyeceklerin yok edilmesi ve gelecek için tohum ekilmemesi gerektiğine ikna etmişlerdi. Bu, açlıktan ölmek suretiyle toplu bir intihardı. Aynı zamanda tarihin en garip sosyoekonomik hatalarındandı. İşin ilginç tarafı hikâye son derece masumca başlamıştı.

1856 yılının Nisan ayında Zosalı iki genç kız Gxara Nehri

yakınlarındaki tarlaya karga kovalamak için gönderildiler. Yaşça büyük olan Nongqawuse, daha sonra, su kenarında su içerlerken yanlarında iki gizemli figürün belirdiğini anlattı. Bu figürler, kızlara, kabilelerine geri dönüp bir mesaj iletmelerini söylediler: Büyük bir yeniden diriliş gerçekleşecekti. Kabilenin artık ihtiyacı kalmadığından bütün sürüleri öldürmesi gerekiyordu. Büyük gün bir kez gelince artık kıtlık diye bir şey olmayacaktı. Bu yüzden kızlar, insanlarına hiçbir şekilde tohum ekmemelerini veya ürünü biçmemelerini anlatmalıydılar. Depolanmış bütün tahıllar atılmalı ve cadılık tarihe karışmalıydı. Yabancıların kızlara anlattıklarına göre, bir kez bunlar yerine getirilince gelmekte olan yeni dünyaya hazırlanmaktan başka yapılacak bir iş kalmıyordu. Bütün Zosa sığırları öldürüldükten sonra, yeni insanlar gelecek, kâfirleri ve bütün İngilizleri denize dökeceklerdi. Doğal olarak kızlar çok korkmuşlardı, ama verilen mesajı yaşadıkları kabileye derhal ulaştırdılar. İlk önce herkes bu kadar saf oldukları için kızlarla dalga geçip güldü. Ancak kızlar ertesi gün tekrar nehre gittiklerinde aynı mesajı aldılar. Bu kez Nongqawuse'den, kâhin amcası Mhalakaza'yı dört gün sonra yanında getirmesi istenmişti.

Dört gün sonra Mhalakaza kuzeniyle birlikte nehre gitti, ama kızların orada olduklarını iddia ettikleri figürleri göremedi ve ancak Nongqawuse tekrarlayınca söylediklerini duyabildi. Kızın iddia ettiğine göre, figürler şunları söylemişlerdi: "Bizler size sığırlarınızı öldürmenizi, tahılınızı tüketmenizi ve bir daha ekmemenizi emretmeye gelen insanlarız." Mhalakaza son derece mantıklı bir şekilde, sürülerini öldürür ve tahıllarını yok ederlerse halkının neyle besleneceğini sordu. "Bununla ilgilenilecek" diye bir cevap aldı. Mhalakaza, bu mesajı Zosaların en önemli şefi Sarili'ye ve diğer şeflere ulaştırmakla görevlendirildi.

Tüm hikâyenin en büyük garipliklerinden biri de bu olaylardan kısa bir süre önce, Grahamstown Hıristiyan Başpisko-

posu olan, sıradışı ve tuhaf Nathaniel James Merriman'ın Mha lakaza'ya yardım etmiş olmasıydı. Mhalakaza, Merriman'ın tel kinleriyle Hıristiyanlığa geçmiş, Wilhelm Goliat ismini almış ve Merriman'ın arka bahçesinde kendine bir kulübe yapmıştı Zihninde canlanan görüntüler nedeniyle Merriman'ın karısı onunla dalga geçince utançtan kızaran, hayalperest biriydi. Kadına peygamber olmak istediğini söylemiş, ancak Hıristiyan dünyasında yolların ona kapalı olduğunu görünce kendi kabilesine geri dönmüş ve yine Mhalakaza ismini almıştı.

Mhalakaza şimdi kendisine ait bir görev çağrısı bulmuştu. Kendi öğretisini –yeni insanların mesajını– bulmuştu. Bu öğretiyi hızla yaymaya başladı. İşe kendi sığırlarını öldürmekle başladı ve çok kısa bir sürede komşuları da aynı şeyi yaptılar. Yabancıların vaatlerine göre, yeniden diriliş gününde ortaya çıkacak yeni sürülere dair heyecanlı bir bekleyiş vardı. Sarili de Mhalakaza'yı dinledi ve Nongqawuse'nin gerçekten yabancıları gördüğüne inanmaya hazırlandı. Sarili'yi inanmaya sevk eden şey, İngilizlerin kendi topraklarından çıkacağına, Zosa yaşamı ve toplumu üzerindeki beyaz adam etkisinin silineceğine dair taşıdığı umut oldu. Özellikle Avrupa kıyafetlerine karşıydı. Şef, vücudunu kızıl kille boyamış çıplak halkının giysilerini sırtlarında paralanıncaya kadar giyen beyazlardan daha temiz olduğunu söylerdi. "Giysilere bürünmüş yerliler"in berbat kokusundan nefret ettiğinden Hıristiyan kilisesine gitmeyi de reddederdi.

Zosa görüntülerinin diğer bir tuhaf yönü de şuydu: 1855 yıllarında, Nongqawuse'nin gördüğü görüntülerden çok önce, Kırım Savaşı'nda neler olup bittiğine dair haberler Güney Afrika'ya ulaşmıştı. Örneğin Rusların, daha önceki sınır savaşlarında pek çok Zosalıyı doğrayan ve bu yüzden kendisinden nefret edilen Sir George Cathchart'ı öldürdüğü duyulmuştu. Zosalılar İngilizlerin yenileceğini ve Rusların gelip onları Afrika'dan da

çıkaracaklarını ummuşlardı. Nongqawuse'nin gördüğü figürler, askeri kıyafetler içindeki kara tenli Ruslar olarak yorumlanmaya başlandı. Onlara göre Ruslar, geçmişteki Zosa savaşçılarının hayaletleriydi ve bu yüzden kara tenli olmalıydılar. Zosa topraklarına ait deniz kıyısı boyunca insanlar denizi daha rahat izleyebilmek için tepelere tırmandılar ve onları kurtarmaya gelecek Rus gemilerini beklemeye başladılar. Ancak bunların hiçbiri, bütün sığırlar kurban edilmeden önce olamazdı.

Zosalılar kendi atasözlerini nasıl da unutmuşlardı: "Sığır soydur, ölürse ırk da ölür." Zosalıların kendi sığırlarını katletmeleri, tarihin en büyük "iman gösterileri"nden biri; Batılı bir göze göre törensel bir intihar, Afrikalılara göre ise kendi kendini umutsuzca yenileme çabasıydı. 1856 yılının yazına kadar Mhalakaza'nın telkinleri bütün topraklarda duyulmuş ve binlerce sığır, sahipleri tarafından öldürülmeye başlanmıştı. İngiliz yetkililer, olan biteni büyük bir şaşkınlıkla izliyorlardı; onları durdurma konusunda tamamen çaresizdiler. Zosalıların arasında yetişmiş ve dillerini çok iyi bilen Charles Brownlee, Zosa kabilelerini ziyaret edip Mhalakaza'nın etkisini tersine çevirmeye çalışmakta yalnız kalmış, çabalarından herhangi bir sonuç da alamamıştı. Karısına söylediği gibi: "Ya savaş olacak ya da kadın, erkekleri ve çocukları kapında bir köpek gibi ölürken göreceksin."

Sarili'nin, Mhalakaza'nın mesajına inandığını bildirmesiyle birlikte bütün Zosa halkı "inananlar" ve "inanmayanlar" olarak ikiye bölündü. Çoğunluk şeflerini takip etmiş ve inananları oluşturmuşlardı. Elizabeth Limanı'ndaki İngiliz temsilci John Maclean, Zosalıların yaptıklarının törensel anlamını kavrayamamış ve bunları Güney Afrika'da Britanya otoritesine karşı sergilenen bir senaryo olarak algılamıştı. Sarili'ye tehditlerle dolu bir mesaj göndermiş ve Mhalakaza'nın saçmalıklarına kendisi bir son vermezse bunu İngiliz güçlerinin yapacağının

yazmıştı. İngiliz Yüksek Komutanı George Grey de sözde senaryo karşısında alarma geçmiş ve Maclean'la birlikte İngiliz çıkarları zarar gördüğü takdirde askeri müdahaleye hazırlanma aşamasına gelmişti.

Sarili, inanmayanlara Mhalakaza'nın doğru söylediğini ispatlamak için onunla beraber Gxara Nehri kıyısına, yabancıların Nongqawuse'ye ilk göründükleri yere geldi. Orada kendisine, yakın bir tarihte ölmüş oğlu ve çok uzun zaman önce ölmüş pek sevdiği atı gösterilmiş ve mucizevi bir şekilde mısır ve bira ikram edilmişti. Sarili, olan bitenden çok etkilenmişti. Mhalakaza da bütün sığır ve keçilerinin hemen ölmesi gerektiğini söylemiş, Sarili de dediğine katılmıştı. Mhalakaza tekrar, tüm sığırlar öldürülene ve tüm tahıl yok edilene kadar kehanetlerin hiçbirinin gerçekleşmeyeceğini söyledi. Zosa toprakları boyunca Rusların görüneceği ve ölülerin dirileceği yerlerin isimlerini bir bir saydı. Sarili, hemen kabilesine döndü ve tüm diğer tüm inananların yaptığı gibi sığırlarını ve keçilerini öldürmeye başladı.

Sarili, yabancılarla yaptığı buluşmanın gizli kalmasını istediyse de kısa zamanda dört bir yandan gelen hacılar, bir mucize görmek umuduyla Gxara Nehri kıyılarına akın ettiler. Histerinin artması ve sığır öldürme çılgınlığının zirveye ulaşması sonucu Mhalakaza, herkesin beklentilerinin gerçekleşeceği bir tarih belirlemeye karar verdi. 1856 Temmuzu'nun sonunda Mhalakaza, yeniden dirilişin dolunay zamanında gerçekleşeceğini söyledi. Dolunay zamanı yaklaştıkça heyecan üst seviyeye tırmandı; yüzlerce, binlerce Zosalının arzularına rağmen, sıradışı hiçbir şey olmadı. Ruslar evlerinde kalmışlardı.

Sarili şüphelenmeye başlamıştı. Daha şimdiden küçük çocuklar yiyeceksiz kalmaya başlamışlardı ve kısa zamanda kıtlık herkesi etkileyecek bir hale gelecekti. Mhalakaza yeni insanlar üretse ve Zosalıların verdiği kurbanların yerini bulduğunu herkesi ikna etse iyi olurdu. Mhalakaza'nın paçaları tutuşmuş ve

Sarili onu öldürtür korkusuyla kabilesini terk etmişti. Şefe bir mesaj gönderdi ve yeni insanların dirileceği günü beklemek üzere "kaleye" taşındığını söyledi. Öldürülen sığır sayısından memnun kalmadıkları açıkça belli oluyordu. Rusların gelmesi isteniyorsa tüm sığırlar kurban edilmeliydi. Mhalakaza kaleden yeni bir kehanetle geldi: Ruslar yeni ayları severdi ve 16 Ağustos civarlarında geleceklerdi. Nehir kıyısına giden ziyaretçiler, yeni insanların sık görünmesinin Mhalakaza veya teşrifatçı tayfasının kontrolü altında olduğunu fark ettiler. Kimsenin uzaktaki şekillerle konuşacak veya söylediklerini duyacak kadar yakınlaşmasına izin verilmiyordu. Yalnızca Mhalakaza'yla veya onun aracılığıyla diğer insanlarla konuşuyor gibiydiler. Peygamber bazen denizi işaret ediyor ve hacılarına Rusların kafalarının suda alçalıp yükseldiğini söylüyordu. Diğer zamanlarda hayali sığırlardan gelen böğürtüleri ve keçilerin melemelerini duyuyordu.

Zosa topraklarına şimdi histeri hükmediyordu. Ağustos ayının başında bir öğleden sonra çöken sis, diriliş gününün başlangıcı olarak algılandı; herkes evine gitti ve bir şeylerin olmasını bekledi. Gün geçti, gece çöktü ve hiçbir şey olmadı. Çıkan her ses, yeni insanların gelişine dair bir hal olarak yorumlanıyordu. Mhalakaza, büyük günde cennetten iki güneşin yükselip çarpışacağını söylemişti. Bunun üzerine bütün İngilizler denizin derinliklerine doğru bir yürüyüşe geçecek, orada Uhlanga olarak bilinen kâinatın merkezine çıkan bir yolda ilerleyeceklerdi. Burada şeytan, hem İngilizlerden hem de sığırlarını öldürmeleri için yapılmış çağrıya uymayan Zosalılardan intikamını alacaktı. Sonra dünya yeni bir güneş doğuncaya ve yeni dünyanın müjdesini verinceye dek karanlığa gömülecekti. Bir kısmı Tevrat ve İlahiler Kitabı'ndan çalınmış ve talan olmuş bir beynin uydurması olan bu kıyamet görüşü, Zosalıları bir sığır katliamına sürüklemişti.

Mhalakaza, Zosalara, ölülerinin dirildiği gün, bugüne değin Bantu savaşçıları tarafından dövülen öküz derisinden yapılmış kalkanlardan çıkan seslerin birleşip bir gök gürültüsü haline geleceğini ve bunun, söz verilen yeni sığır sürülerinin habercisi olacağını anlattı. Bütün tarlalarda yeni ürün bitecek, her hasta insan iyileşecek, topal yürüyecek, kör görecek, yaşlılar gençleşecek, genç olanlar daha da gençleşecek, kimse çalışmak zorunda olmayacak, her şey yenilenecekti. Yeniden diriliş gününde ortalıkta kötülerden eser olmayacaktı, çünkü hepsi ya yılanın ısırmasıyla ya da denizde boğularak çoktan ölmüş olacaktı. Yani tam bir şov olacaktı.

Ancak 16 Ağustos, hiçbir şey olmadan geçti ve Mhalakaza kıyamet gününün yine ertelendiğini duyurdu. Mhalakaza, sığırlarını kurban etmemek için satan kurnaz Zosalıların, kararı tam olarak uygulamadıkları sürece yeni insanların ortaya çıkmayacağını söyledi. O sıralarda denizden silahlı yabancıların çıktığına dair bir söylenti yayıldı; bu yabancılar, deniz kıyısında sıralanmışlardı ve ancak dürüst olan kişilere görünüyorlardı. Mhalakaza daha sonra herkese kıyamet gününde kopacak büyük fırtına ve boraya karşı kulübelerini sağlamlaştırmasını emretti. Sarili yine şüphelenmeye başladı; o sıralar, halkın sığırlarını katletmeye devam etmesinde sergilediği isteklilik karşısında donakalan kurul üyelerinin yoğun baskısı altındaydı. Bu yüzden yabancılarla konuşmak üzere Mhalakaza'yı bir kez daha nehir kenarında ziyaret etti. Mhalakaza, Sarili'ye yere bakmasını ve hiçbir koşulda kafasını kaldırmamasını söyledi. Ancak o zaman önünden geçen yabancıların yere vuran gölgelerini görebilecekti. Sarili bu saçmalığa inanmış ve gerektiği gibi gölgelerin önünden geçtiğine ikna olmuştu. Bu karşılaşma hakkında anlatılanlar, yayıldıkça öyle bir süslendiler ki sonunda Sarili'nin nehrin ağzında yeni insanların teknelerini gördüğü ve ona, kara derilileri özgürleştirmek için geldiklerini söyledikleri anlatılır oldu.

Bu arada Zosa mantığını anlamaktaki başarısızlığıyla hüsrana uğramış Sir George Grey, Sarili'yi insanlarını daha fazla sığır öldürmeye teşvik etmesi halinde bunun şiddetli sonuçlarına katlanmak zorunda kalacağı konusunda uyardı. Grey, Zosa topraklarında açlığın kaçınılmaz olduğunu görüyordu, ancak insanların yaklaşan tehlikeye karşı niye böyle körleştiklerini anlayamıyordu.

Yıl sonuna doğru Zosa topraklarında uzanan gökyüzü akbabalarla doldu. Ekilmemiş topraklarda hemen hemen eşit sayıda uzanmış insan ve hayvan cesetlerinin üzerinde daireler çiziyor ve onlara doğru pike yapıyorlardı. Öldürülen sığır sayısı çoktan iki yüz bine varmıştı ve bunun sonucu yaşanan açlık yüzünden, Fish ve Kei Nehirleri arasında en az yüz bin Zosalı ölmüştü. Bu arada Sarili, Mhalakaza'ya hâlâ hazin ama suçlu bir inançla bağlıydı. Her buluşmalarında Mhalakaza, ardından gelen yeni aylarda neden hiçbir şey olmadığına dair hep bir bahane buluyordu. Sarili o kadar üzülüyordu ki başarısız bir kehanetin ardından intihar etmeye kalktı; hizmetlileri onun yanında kesici veya delici bir alet bulundurmaz olmuşlardı. Herkesin sabrının taşmak üzere olduğunu fark eden Mhalakaza, yeni insanların Zosalıları "nefretle" terk ettiklerini, çünkü Zosalıların tüm sığırları kurban etmediklerini yaydı. Zosalılar artık o kadar çaresiz durumdaydılar ki çok daha fazla hayal görmeye başlamışlardı. Zosalılar, Rusların deniz üstünde yürüdüklerini, insanların şemsiyelerle denize yelken açtıklarını ve ayakları altında binlerce sığırı duyduklarını iddia ediyorlardı.

31 Ocak 1857'de Buttorworth kasabasında beş binden daha fazla Zosalı bir araya geldi. Sarili'nin kendisinin de hazır bulunduğu toplantıya, tüm topraklardan inananlar katılmıştı. Mhalakaza'dan başka bir mesaj gelmişti. Hepsi evlerine gidip bebeklerin ve çocukların süt kaynağı olan inekleri kurban edeceklerdi. İneklerin daha sonra derileri yüzülecek ve yeni sığırlar

gelirken ortaya çıkan şimşeklerden korunmak üzere deriler kapılara asılacaktı. Bu sefer Mhalakaza ufak tefek şeyler eklemişti. Yeni güneş gökte yükseldiğinde deniz kuruyacak ve gökyüzü tam boy hizasına kadar alçalacaktı. Kısa bir adam olarak Mhalakaza bu olay olsa bile ilk fark eden olmayacaktı. Görünen o ki Mhalakaza iyi bir hayal gücüne, Sarili de büyük bir sabra sahipmiş.

18 Şubat 1857'de kıyamet gününün gelip çatacağı bildirilmişti. Robert Mullins isimli İngiliz yerleşimci, büyük an geldiğinde Zosalı bir grupla beraberdi. Güneş yükseldi... güneş battı, her zamanki gibi... Mullins olayları klinik bir doğrulukla kaydediyordu. Arada çok fazla şey olmamıştı; Zosalıların tarafında uzun bekleyiş ve umut, Mullins tarafında da kalem açacağıyla kalem açmaktan başka bir şey olmamıştı. Daha duygusal bir şahit olan Bayan Brownlee şöyle yazmıştı: "En üzüntü verici görüntülerden bir tanesi de yaşla yoğrulmuş bir kadının, açlıktan iki kat buruş buruş olmuş kuru kol ve bacaklarından aşağı pirinç yüzüklerin ve bileziklerin sarkmasıydı. Umut üstüne umut besleyerek onları çıkaramayacak kadar zayıf duruma düşene değin üzerinde taşımıştı. Güneş battığında etrafa ölüm sessizliği çökmüştü. Çocuklar gülüp oynamadı, koyunlar melemedi ve yorucu geçen günün sonunda mutlu çobanlar arkadaşlarıyla gülüp eğlenmedi."

Sarili, ışığı ilk defa görürcesine, Nongquwase'yi işaret ederek "Bugün bozguna uğramamızın sebebi bu kızdır" dedi. Ancak suçlanması gereken o değildi. Sarili, peygamber olmak isteyen şarlatan ve hayalperest Mhalakaza'nın fantazilerine boyun eğmişti. Mhalakaza beyazların ve de kendi ırkının arasında tutunamayan bir deli miydi, yoksa beceriksiz biri miydi? Kötü biri hiç değildi. Belki anlattığı hikâyelere kendisi de inanıyordu. Trajedi olan ise, diğer Zosalıların da inanmasıydı.

Britanyalı yetkililer, yiyecek dağıtma esnasında Zosa top-

rakları etrafında turlarken, yürek burkan sahnelerle karşılaştılar. Bazı insanlar, mucizevi bir şekilde dolmuştur diye tahıl ambarına tırmanırlarken çok güçsüz oldukları için orada ölmüşlerdi. Dümdüz göğüslerinde çocukların asılı olduğu bir deri bir kemik kadınlar, toprağı eşeleyip kök arıyordu. Açlıktan, öküz derisinden yaptıkları kalkan ve etekleri haşlayıp yiyorlardı. Britanyalıların sağladığı çorba dağıtım merkezlerine ulaşabilenler ayaklı iskeletlerden başka bir şey değildi ve çoğu buraya metreler kala yolda hayatını kaybediyordu. Bir misyoner şöyle yazıyordu: "Kıtlık tüm insanları insanlıktan çıkardı. Yirmili yaşlardaki genç erkekler, seslerini kaybetmiş kuş gibi cıvıldıyorlardı. Çocuklar buruş buruş, sıska ve griydiler. Erkekler ve kadınlar babunu andırıyordu ve babunlar gibi, hayatta kalabilmek için taş altında böcek arıyorlardı. Akbabalar ve vahşi köpekler yarı ölü ve ölü Zosalıları yemek için bekleşirlerken, hayatta kalabilenler son yaşama azimleriyle kanibalizme dönmüşler, kendi çocuklarını öldürüp yemeye başlamışlardı. Benzer bir şekilde Mhalakaza da kuzeni ile beraber açlıktan ölmüştü."

Trajediye ilave olarak, yiyecek aramak için topraklarını terk eden Zosalılar geri döndüklerinde Avrupalı yerleşimciler tarafından topraklarının işgal edilmiş olduklarını gördüler. Akılsız Sarili, geriye kalan insanlarıyla beraber, Britanyalıların Kei Nehri'nin karşısında verdikleri bir avuç verimsiz toprakla yetinmek zorunda kaldı. Zosalılar için kıyamet günü kesinlikle gelmişti ve gitmişti.

KADININ YEMİNİ NİÇİN MAKBUL DEĞİL?

Eski zamanlarda, hayatın kaynağının testis olduğuna inanılıyordu. Yaygın olan bu inanca göre çocuk, erkeğin kesesinde minyatür olarak bulunuyordu. Buna *Homoculi* deniliyordu. Erkek, bu *Homoculi*'yi kadının içine fışkırtıyor, kadının karnına yerleşen bu minik çocuk orada beslenip büyüyordu. Yani kadının, taşıyıcı olma dışında çocuğun oluşmasında hiçbir katkısı yoktu. Bunun böyle olduğuna o kadar çok inanılıyordu ki, birçok "araştırmacı", ineklerin, eşeklerin, hatta domuzların karnında çocuk yetiştirilebileceğini iddia ediyordu. Werner adında Hollandalı bir sağaltıcı, uygun koşulların sağlanması halinde herhangi bir hayvan derisi içinde çocuk yetiştirilebileceğini ileri sürmüş, hatta bunu denemişti de. Bir hayvan tulumunun içine spermlerini fışkırtıp, uygun bulduğu oda sıcaklığında, tulumdaki spermleri ezdiği yiyeceklerle besleyerek *Homoculi*'nin büyümesini beklemişti.

İşte, kadının şahitliğinin makbul olmamasının gerisinde bu inanç var. Eskiden, erkekler yemin ederken testislerini tutardı. Çünkü onlara göre hayatın kaynağı testislerdi ve testisi tutarak yemin etmek, "soyumun geleceği üzerine yemin ederim" demekti. İngilizce yemin etmek anlamına gelen "testify" ve vasiyet anlamına gelen "testament" sözcüklerinin kaynağı testistir.

Eski Ahit'te ve İncil'de, erkekler testisleri üzerine yemin ederler. Ama modern çevirilerde bu değiştirilmiş, testis sözcüğünün yerine şehir ve soy sözcüğü geçirilmiştir. Oysa Musa'nın ilk kitabı Tekvin'de şöyle yazar: "Elimi testisime kor: Yerlerin ve göklerin tanrısı efendimizin huzurunda yemin ederim ki..." (24:2-3)

Kadınların, testisi olmadığı için yeminleri geçersizdi ve bundan dolayı da şahitlikleri kabul edilmiyordu. Musa'nın yasalarına göre "Hangi şekilde olursa olsun, hadım olmuş biri Tanrı'nın topluluğuna katılamaz"dı. Roma İmparatorluğu'nda da hadımlar şahitlik yapamazdı.

Günümüzde bu gelenek hâlâ varlığını sürdürüyor. Örneğin, testisini kaybetmiş bir erkek Yahudi bir kızla evlenemez. Böyle biri ancak evlilik dışı doğmuş bir kızla evlenebilir.

Çocuğun, erkeğin döl kesesinden gelen spermler ile kadının yumurta hücresinin birleşmesi sonucu olduğunun anlaşılması için 1700'lerin sonunu beklemek gerekti.

TESTİS KÜLTÜ

Birçok kültür, testis etrafında oluşturulmuş değer yargılarıyla donatılmıştı. Bu yargılara göre "sağlam ve güvenilir" bir insan olmak ancak testis sahibi olmakla mümkündü. Bu yargının, kadınları güvenilmez insanlar olarak tasnif ettiği, hatta insan yerine koymadığı açıktı.

1611 yılında Sevilla'nın bir köyünde görülen bir davada tarafların hangisinin haklı olduğuna bir türlü karar verilemez. Söze karşı söz vardır. Sonunda, davaya bakan papaz, davacıların testislerinin ölçülmesine karar verir. Testisi büyük olanın doğruyu söylediğine kanaat getirerek, testisi küçük olanı cezalandırır.

Spekülatif tarih kitapları yazarı Danimarkalı Axel Olofsson, 1896'da yazdığı *Savaşlar Tarihi* adlı kitabında, Fransa-Rusya Savaşı'nda Napolyon'un kaybetmesinin nedenlerinden biri olarak Rusların, Fransızlardan daha büyük testislerinin olmasını gösterir.

Polonez halklarının inancına göre, erkeklik organlarının büyüklüğü ile cesaret arasında doğru bir orantı vardır. Aynı inanca, dünyanın diğer bölgelerinde de rastlanılır. Amerika'da, birini cesareti ve dürüstlüğü nedeniyle överken "he has balls" (testisli) derler. İspanya'da, cesur insanlara testis anlamına ge-

len "cojones", Latin Amerika'da ise yine aynı anlama gelen "huevos" denilir.

MÖ 1900'de Mısır'ın savaşçı kralı Seotris, kuşattığı şehri çetin bir savaşla ele geçirdiğinde, o şehrin direnerek ölen savaşçılarının anısına, şehrin meydanına kocaman bir penis heykeli yaptırıyordu. Ama şehir direnmeden teslim olursa, o zaman şehri aşağılamak için vajina heykeli yaptırıyordu.

VII. Bölüm

TEKNOLOJİ HER ZAMAN İYİ SONUÇLAR VERMEDİ

BÜYÜK AÇILIŞ

1859 yılında III. Napoleon yönetimindeki Fransızlar karşısında aldığı yenilgi, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph için büyük bir darbe olmuştu. İmparator, 1860'larda Paris'te meydana gelen değişimlere ayak uydurabilmek için başkent Viyana'nın büyük bir kısmını yeniden inşa etmeye karar verdi.

Bu değişim sırasında şehre yapılan en önemli ilavelerden biri de –ki inşaatı bütün gerçek Viyanalılar yürekten desteklemişti– 25 Mayıs 1869'da Mozart'ın *Don Giovanni*'siyle açılan opera salonuydu (Viyana Devlet Operası). Biletler rekor fiyatlara satılmış, aristokratlardan sokak satıcılarına kadar herkes bu ilk gösteriye katılmıştı. Ancak ışıklar sönüp opera başlamadan önce bile, bu yeni tiyatronun tasarımında hatalar olduğu görülüyordu. Konser salonunun çeşitli yerlerinden şikâyetler yükseliyordu; insanlar sahneyi göremediklerinden yakınıyorlardı; pek çok ünlü Viyanalının oturtulduğu üçüncü ve dördüncü balkondan sahnenin yalnızca arka çeyreği görülüyor ve gösterinin çoğunun gerçekleştiği yer, balkonların hemen altında kalıyordu.

Işıklar ilk kez sönerken sahneye ünlü aktris Charlotte Wolter çıktı. "Viyana'nın Perisi" gibi giyinmiş sanatçı, imparatorluğun ve şehrin erdemlerine dair bir ilahi okumaya başladı. Ne

yazık ki, son dakikada sansür memuru belli birtakım politik göndermelere karşı çıkmış ve ilahinin büyük bir kısmını makaslamıştı. Bu yüzden, kadının söylediği şeylerin hiçbir anlamı kalmamıştı. Bayan Wolter'ı göremeyip dediklerini duyamayanların şikâyetlerine şimdi bir de ıslıklar eklenmişti. Daha sonra imparatorluğun uyum içinde yaşayan bütün tabiiyetlerini temsilen görkemli bir alay, enfes bir merdivenden sahneye indi. Bu arada ışıklar sönmüş ve orkestra şefi opera uvertürünü çalmaya başlamıştı. Üzerlerinde milli kıyafetler olan kadınlar, tam bir kaos içinde karanlıkta yollarını bulmaya çalışırken sahne dışına düşmüşlerdi. Müzik başlar başlamaz imparator locasından çıktı, hiç şüphesiz Mozart'la dolu geçen bir gece ona çok fazla gelmişti.

Opera salonunun baş mimarları, aldıkları eleştiriler karşısında son derece alıngan davrandılar. Bu talihsiz ilk geceden önce bile Eduard van der Nüll ve Siccard von Siccardsburg, bu son derece kaba ve basık binayı tasarladıkları için alay konusu olmuşlardı. Viyana halkı binaya "batık sandık" adını takmıştı. İki mimar binanın tepesine büyük bir gururla kanatlı iki at koymuştu, ama eleştirmenler Pegasus'tan bir tane olduğunu ve kanatlı iki at koyarak bu noktayı gözden kaçırdıklarını onlara hatırlattılar. Zaten atlar da fazlasıyla şişman ve küçüktü. Ata benzeyen bu heykeller er geç kaldırıldı ve Amerikalı bir turiste satıldı. Don Giovanni'nin ilk gecesi, mimarlara pahalıya patlamıştı: van der Nüll, umutsuzluk içinde kendini astı, von Siccardsburg ise iki ay sonra kalp krizi geçirerek hayatını kaybetti.

HUSKISSON VE ROKET'İ

15 Eylül 1830'da demiryolu tarihinin ilk ve kesinlikle en ünlü kazalarından biri yaşandı. Liverpool'u Manchester'a bağlayan demiryolu hattının açılışında, muhafazakâr politikacı William Huskisson, George Stephenson'un lokomotifi *Rocket*'in kurbanı oldu.

Yeni demiryolu hattının açılması milli öneme sahip bir olaydı. Bu nedenle yüzlerce, binlerce insan Liverpool'dan Manchester'a kadar uzanan yol boyunca dizilmişlerdi. Bu özel olaya, *Northumbrian* lokomotifi öncülük ediyordu ve peşi sıra çektiği, muhteşem görünüşlü bir kompartımanda başbakan, Wellington Dükü, Genel Sekreter Sir Robert Peel ve diğer otuz seçkin bireyi taşıyordu. Bu kompartımana altı yüzden fazla insanı taşıyan vagonlar diziliydi. Hava iyimser bir merakla kaynıyordu, ama olaylar geliştikçe ortama aniden karamsarlık hâkim oldu.

Öğlene doğru konvoy Sankey viyadüğüne ulaşmıştı. Bu yüksek noktadan yolcular, her iki yandaki tarlaları ağzına kadar doldurmuş izleyicileri görebiliyorlardı. Kanaldaki tekneler, lokomotiflerin muhteşem geçidini izleyebilmek için durmuşlardı. Lokomotif Newton'a ulaştığında su ve yakıt ikmali yapmak için durdu. Burada yaptıkları yürüyüşlerle ayaklarını rahatlatan yol-

cular bu yeni ürkütücü ulaşım türü hakkındaki izlenimlerini tartışmaya başladılar. İşte tam da burada demiryolu çağının ilk ölümcül kazası gerçekleşti. Su ve yakıt ikmalini bitiren *Phoenix* ve *North Star* lokomotifleri, paralel hatta durmakta bulunan *Northumbrian*'ı geçtiler. Böylece Wellington Dükü ve beraberindekiler, arka arkaya dizilmiş bütün lokomotiflerin geçişini izleyebileceklerdi. Bu ünlü lokomotifin etrafında, aralarında William Huskisson, maliye bakanı ve devletin en önemli finans uzmanı gibi birinci sınıf yolcuların bazısı yürüyüşe çıkmıştı. Wellington Dükü, eski iş arkadaşı Huskisson'ı görünce elini uzattı ve Huskisson da elini sıkmak için durdu. Ancak tam da bu anda *Rocket*'in hızla diğer yoldan geldiği görüldü. Bir "Önüne bak!" çığlığı duyuldu, fakat bu çığlık, ayakları kuvvetsiz olan yaşlı Huskisson'un yalnızca kafasını daha da karıştırmaya yaradı. Bazı centilmenler hızla kompartmanlarına geri dönerken Huskisson, olduğu yerde, tren raylarında çakılı kaldı. Hâlâ demiryolundan çıkıp lokomotiften kaçabilecek zamanı vardı, ama ışığa bakan tavşan gibi tutulmuş ve *Northumbrian*'ın önünden kaçamamıştı. Diğer yolculardan biri, "Tanrı aşkına Bay Huskisson kendinize gelin!" dedi. Ancak Huskisson hızla kendisine yaklaşan lokomotifin görüntüsüne bakakalmıştı. *Rocket* hızla geçerken onu yere devirdi ve kalçasının üstünden geçti. Huskisson birkaç saat içinde hayatını kaybetti.

Dük ve Robert Peel o kadar sarsılmışlardı ki, derhal Liverpool'a dönmek istediler. Ancak yerel bir sulh yargıcı Manchester'da trenin geçişini izlemek için toplanan kalabalığı hatırlatarak, sivil bir kargaşanın yaşanabileceğini anlattı. Yerel işadamları sulh yargıcının çizdiği bu tablo karşısında paniğe kapıldılar. Demiryolu işletmecileri yolculuğun tamamlanması gerektiğini, aksi takdirde bu trenle ulaşıma güvenin sarsılacağını eklediler. Böylelikle, yolculuğun tamamlanmasına karar verildi. Tren Manchester'a vardığında kasvetli bir karşılama töreni onları bekliyordu.

KABLO ENGELİ

Denir ki, Amerikalılar ve İngilizler ortak bir dilde ikiye bölünmeyi başarmış insanlardır. Bu, 1858'de ilk transatlantik kablonun çekilmesi sırasında kendini daha da belli etti. Gerçekten de durum, sağ elin yaptığı işten sol elin habersiz olması durumuydu.

1857'de Atlantik'in ötesine ilk kablo çekme girişiminde bulunuldu; 1834'te "daha kısa bir yol" olduğundan İrlanda'nın güneybatısındaki Valensiya'dan yeni topraklara kablo çekilmesi denenmişti. Ne yazık ki, kablolar etrafına sarılan ağır ölçekli teller yüzünden kırıldı. Ertesi yıl bir denemede daha bulunuldu. Bu sefer problem kablo değil, İngilizlerin ve Amerikalıların kablo uçlarını farklı birleştirmeleriydi. Plana göre, Britanya gemisi *Agamemnon* ve Amerikan gemisi *Niagara* karşılıklı kıyılardan çıkacak ve her biri gerekli kablonun yarısını taşıyacaktı. Atlantik'in ortasında randevulaştılar; burada kabloları birleştireceklerdi. Ama iki kablo, farklı müteahhitlerce üretilmiş ve bazı detaylar önceden karara bağlanmamıştı. Sonuçta, getirilen kabloların yapısı farklıydı; biri "soldan sağa döndürülerek" diğeriyse "sağdan sola döndürülerek" sıkıştırılabiliyordu. Bir ucu döndürerek sıkıştırırken diğerini gevşetiyordunuz. Umulmadık bir felaketle karşı karşıya kalan görevliler, yeni topraklardan İr-

landa'ya ancak birkaç zayıf sinyalin ulaşmasını sağlayabildiler. Ne var ki bu da çok uzun sürmeyecek ve birkaç hafta içinde kablo bütünüyle işe yaramaz hale gelecekti. Bu cesur planın yatırımcıları 500.000 sterlin kaybetmişlerdi. Bundan ancak sekiz yıl sonra, birbirine uyumlu iki kablo Atlantik'in iki ucunu başarıyla birleştirebildi.

FONTHILL'İN SAÇMALIKLARI

Britanyalılar bireyselcilikleri ve espri anlayışlarıyla gurur duyarlar. Tabii ki bu, İngiltere'de neden bu kadar çok tuhaf insan veya sıra dışı bina olduğunu açıklamaya yardımcı olmaz. Bu adamlar, ülke çapında dağılmış çok ilginç birtakım "saçmalıklardan" sorumlu olmuşlardır. Bu saçmalıklardan bazıları şakayla başlayıp koca birer soru işaretlerine dönüşmüşlerdi.

İngiltere'deki saçmalıkların en büyüğü ve bina olarak en absürt olanı, Fonthill Malikânesi'ydi ve bu binanın yapılma fikri, 18. yüzyılın tuhaf çocuklarından William Beckford'un kafasından çıkmıştı.

Beckford 1760 yılında doğmuş ve on yaşında babasından kendisine bir milyon sterlin miras kalmıştı. Bu mirasın senelik getirisi yüz bin sterlindi. Bu para da onu, İngilizler arasında gerçek bir "Karun" yapmaya yetiyordu. William, genç Wolfgang Amadeus Mozart'tan ders almak gibi, diğer çoğu insanın aklına dahi gelemeyecek avantajlara sahip olduğu halde büyüdüğünde içine kapanık, değişken doğalı, savurgan ve garipliklerle dolu bir adam oldu. Avrupa ve Doğu Akdeniz ülkelerine pek çok seyahat gerçekleştirdi. Asla başka bir yatakta yatmaz, kendi yatağını beraberinde taşıtırdı. 1790 yılında, seyahat etmekten yorularak Somerset Fonthill'deki malikânesinde istirahate çekildi.

Burada, devasa boyutlardaki bir manastırı andıran ve ortasından yükselen kulesiyle dikkat çeken Fonthill Malikânesi'ni inşa ederek kendi bina zevkini hayata geçirmeye başladı. Önce evin yanına, yapımında çalışacak işçiler için küçük bir kasaba yaptırdı, daha sonra buraya mimarlar, kadastrocular, duvar ustaları ve zanaatkârlar ordusu getirtti. İşçileri günün yirmi dört saati çalıştırıyor, adamların yorgunluğunu ikram ettiği likörle gidermeye çalışıyordu. Bu yüzden bina inşası genelde ayyaş ve yorgun zanaatkârlara kalmıştı. Ortaya çıkan bina, bunun kötü bir politika olduğunu gösterdi. Evin inşası on sekiz yıl sürdü ve Beckford'a çeyrek milyon sterline patladı. Salisbury Katedrali'ne rakip olarak inşa ettirdiği 690 santim uzunluğundaki kuleden her yerde bahsedildiğini gören Beckford, bunun için harcadığı her dakikanın ve her peninin çıkarılan işe değdiğini düşündü. Ancak ne yazık ki kulesi, o zamana değin altı yüz yıldır ayakta duran Salisbury Katedrali'nin kulesi kadar sağlam değildi. Kule çok geçmeden bütünüyle çöktü. Beckford, sarhoş işçilerini topladı ve kuleyi yeniden inşa etmelerini emretti.

Beckford, parası olan bir adamın istediği her şeyi yaptırabileceğini düşünüyordu. O yüzden Noel yemeğini yeni malikânesinin mutfağında yiyeceğine yemin etti ve işçilerini de neredeyse imkânsız olan bu hedefi gerçekleştirmeye zorladı. Ancak onlar da ceplerini sıcak tutan primlerin kesilmesini istemediklerinden kuleyi yine sağlam olmayan temeller üzerinde yükseltmeye başladılar. İşçilerinin yardımıyla ettiği yemine sadık kalmayı başaran Beckford, Noel sabahı konuklarıyla beraber malikâne mutfağına girdi ve hep birlikte muhteşem bir öğle yemeği yemeye hazırlandılar. Ancak üstlerinde uzanan yüzlerce tonluk taş, tuğla, odun ve kurşun yığını Bordeaux şarabı ve kestane şekerlerinin bitmesini bekliyormuşçasına tepelerinde oyalanıyordu. Hizmetkârlar tabakları tam toplamaya başlamışlardı ki, Beckford ve arkadaşları mutfak duvarlarının sallanmaya

başladığını fark ettiler. Muhteşem malikânenin mutfağı üzerlerine yıkılmadan önce herkes dışarı çıkabilmeyi başarabilmişti. Beckford güvenli bir köşeden güzel mutfağından yükselen toz bulutunu izledi.

1800 yılının Ağustos ayında tüm aksiliklere rağmen Fonthill Malikânesi yine neredeyse tamamlanmış ve Noel'de Beckford, Lord Nelson, Sir William ve Lady Hamilton gibi seçkin insanları ağırlayabilmiştir. Beckford, Fonthill Malikânesi'ne 20. yüzyılda "garip" deneceğini elbette bilemezdi. Ancak inşa ettirdiği binanın garipliği, kendisinin garipliğinden daha fazla değildi. Evinde acayip bir topluluğu barındırıyordu: Caroline, Kuzen ve Lord Fartlebury adlı üç köpek, mantardan başka hiçbir şey yemeyen İtalyan bir cüce ve "Oyuncak Bebek", "Buzağı" gibi garip isimli hizmetkârlar...

Dünyanın kendi bireysel zevkini paylaşmadığının farkında olan Beckford, Fonthill Malikânesi'nin etrafını 7 mil uzunluğunda, 12 ayak yüksekliğinde ve üstünde sivri demirler bulunan bir duvarla çevirdi. Ev, silahlı adamlar ve yırtıcı köpeklerle de korunuyordu. Beckford, sürekli yardım dilenerek onun sinirlerini bozan avam tabakası ile muhatap olmak istemiyordu. Dilencileri genellikle kamçılar ve daha sonra da çektikleri acıları telafi etsin diye onlara bir veya iki sterlin verirdi. Egzersiz için gecenin ortasında atıyla deli gibi evinin etrafında dolanır, sonra da kendini giysileriyle birlikte yeşil havuza atardı. Bu garip seremonilere şahit olanlar, binicinin yaşayan biri olduğuna inanmıyor, atınınsa bir şeytan olduğunu düşünüyorlardı. Bir gün, malikânesinin ön duvarına davetsiz olarak ulaşmayı başaran bir adama Beckford yemek ikram etti, ancak gecenin ortasında ona yolu göstermeyerek geldiği gibi geri dönmesini söyledi. Zavallı adam Beckford'un köpekleri tarafından kovalanmış ve geceyi bir ağacın tepesinde geçirmek zorunda kalmıştı.

Beckford'un finansal durumu, Batı Hindistan'daki kayıp-

lar nedeniyle kötüleşmeye başlayınca Fonthill Malikânesi'ni Hindistanlı bir tüccar olan Farquar'a, maliyetinin üçte biri fiyatına sattı. İki yıl sonra büyük kule zavallı Farquar'ın tepesine çöktü. Kulenin çöküşünden yükselen dumanlar gökyüzünü karartmıştı. Beckford herhalde ortaya çıkan panik sahnelerinden pek hoşlanıyordu. Bu sıra dışı malikâneden günümüzde onun garip sahibini ve tuhaf zevklerini hatırlatacak çok az kalıntı kalmıştır. Ancak bu kalanlar dahi "eften püften bina" sanatının ve mantıksızca harcanan paralarla neler elde edilebileceğinin bir kanıtı olarak, kesinlikle koruma altına alınmalıdır.

DDT'LER

İnsanoğlunun böceklerce taşınan hastalıklara karşı verdiği sürekli mücadelede, DDT (diklorodifeniltrikloroetan) olarak bilinen böcek ilacının, savaşta ön saflarda bir yeri olmuştur. Başarıları sayısızdır ve DDT "böcek dünyasının atom bombası" olarak adlandırılmıştır. Atom bombaları iki taraflı bir silahtır ve kullanıldıkları alan kadar kullanan kişiler için de zarar vericidir. Aynı durum DDT için de geçerliydi.

1960'lı yılların başında Dünya Sağlık Örgütü, sıtma salgınını önlemek için yetmiş altı ülkede DDT kullanmış, ancak beklenmedik sonuçlar ortaya çıkmıştı. Öncelikle bu kimyasal, bütün böcek nüfusunu imha etmeyi başaramamış, sağ kalanlar kısa sürede ilaca karşı bağışıklık geliştirmişlerdi. İkinci olarak, üçüncü dünya ülkelerinin bataklıklarına rastgele saçılan DDT, o bölgelerin ekosisteminde dengesizliklere sebep olmuştu. Malezya'nın Sarawak bölgesinde DDT yalnızca sivrisinekleri değil, hamamböceklerini de imha etmişti. Zehirli hamamböceklerini yiyen kediler ölünce fare popülasyonunda inanılmaz bir patlama yaşandı. Borneo'da da yaygın olan Malezya tarla faresi, verem ve tifüs gibi hastalıkların taşıyıcısıydı ve hayvan kısa zamanda bütün köyleri istila etti. Sıtmalı sivrisinekten kurtulan köylüler şimdi çok daha korkunç bir tehlikeyle, hıyarcıklı veba

tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardı. Sarawak'ın sorununu çözmek ve ekosistemi tekrar dengeleyebilmek için Dünya Sağlık Örgütü, Kraliyet Hava Ordusu'nu çağırmak zorunda kaldı. Paraşütle iç kesimlerdeki uzak köylere kediler bırakıldı. "Kedi Bırakma Operasyonu" olarak bilinen bu önemli harekât, göründüğü kadar saçma değildi. Bırakılan kediler, insan eliyle yaratılmış ve gelecekte binlerce örneğinin görüleceği hataların sonucu olan ve insanlığı etkileyen afetlerden birine başarılı ve hızlı bir yanıt olmuştu.

El Dorado'nun Aranması ve Aguirre

Güney Amerika'nın efsanevi altın kenti El Dorado'nun aranması 16. yüzyılda, İspanyolların Meksika ve Peru'yu işgal etmelerinden birkaç yıl sonra başlamıştı. İşgalciler, Orta ve Güney Amerika'nın ormanlarına dalmış, sözde altın kaplı prensin yılda bir kere törenle sularına daldığı kutsal gölü arıyorlardı. Cortez ve Pizzaro'nun fethettiği topraklarda altın ve gümüş madenlerinin bulunması, sınırsız altının olduğu toprakları keşfetme umutlarını artırmıştı. Ancak El Dorado asla bulunamamış, onu arama uğruna binlerce İspanyol hayatını kaybetmiş, Brezilya, Peru Kolombiya ve Venezuela yerlilerine anlatılamayacak eziyetler yapılmıştı. Zamanla diğer bütün büyük ve sonuçsuz arayışlar gibi El Dorado arayışı da kâşifler için mistik bir önem kazandı. 1560'ta Pedro de Ursua'nın önderliğinde yapılan araştırma, şeytanın kalbine yapılan kâbus dolu bir yolculuktan farklı değildi.

Tourneor veya Webster tarafından kaleme alınmış Jakobenci intikam trajedilerinden hiçbiri, Tanrı'ya ve bütün yarattıklarına duyduğu nefretle hareket eden, herhangi insani bir nitelikten yoksun Lope de Aguirre gibi şeytani bir karakter yaratamamıştı. Zamanın Katoliklerine göre Aguirre, "İlk Günah"ın canlı bir kanıtı ve çeşitli suretlere bürünen şeytanın yeryüzünde

sessizce avlandığının bir göstergesiydi. Ne var ki, kaynaklar dikkatle incelendiğinde, Aguirre'nin kişilik gelişiminde bir gariplik olduğu ortaya çıkıyor. 1548'de Potosi gümüş madenlerini koruyan askerler, yerlilere İspanyolların bagajlarını taşıtarak kötü davranmakla suçlanmışlardı. Bu ufak bir suçtu, ancak yargıç aralarından birine dersini vermek istemişti. Seçilen adam Lope de Aguirre'ydi ve mahkûm edildiği para cezasını ödeyemeyince iki yüz kırbaç cezasına çarptırılmıştı. İspanyol bir asker için yerliler önünde kırbaçlanmak son derece aşağılayıcı bir durumdu. Aguirre ölmeyi tercih ettiğini ifade etmiş, ancak bütün itirazlarına rağmen kırbaçlanmıştı. Bu arada, onu bu utanç verici duruma düşüren yargıçtan intikam almanın yollarını arıyordu. İspanyolların Amerika'daki topraklarında üç yıl boyunca adamın izini sürdü ve sonunda onu Peru'nun Cuzco kentinde buldu. Evine girip bıçaklayarak yargıcı öldürdü. Zenci kılığına girerek kaçmayı başaran Aguirre, Ursua'nın 1560 yılındaki yolculuğuna değin ortalıklarda görülmedi.

Ursua'nın yolculuğuna, üç yüz kişilik yerli grubu Chachapoyasların, Brezilya'dan Peru'daki İspanyol bölgesine gelmesi kaynaklık edecekti. Anlattıklarına göre, yerliler on yıldır Portekizli kolonicilerden kaçarak Amazon Nehri'nin yukarılarına doğru ilerliyorlardı. Yolculukları esnasında, bir sürü altına ve değerli takılara sahip Omagualar adındaki kabile gibi "muhteşem şeylerle" karşılaşmışlardı. Bu karşılaşma İspanyollara, kendi kâşiflerinden biri olan Orellana'nın gördüklerini anımsatmıştı. O da Omagualaların bölgesinden geçmiş ve sonradan bölgenin inanılmaz zenginliği hakkında yazılar yazmıştı. Orellana'ya göre, Omagualılar, altının memleketi El Dorado'nun sakinleriydiler. Sonuç olarak Peru valisi, El Dorado'yu keşfetmek –ve elbette fethetmek– için Amazon boyunca uzun bir yolculuğa çıkmaya karar verdi. Bu yolculuk, Cortez'in Meksika'yı fethetmesinden bu yana düzenlenen yolculuklardan –kapsamı dı-

şında– pek de farklı değildi. Bu yolculuğu diğerlerinden farklı kılacak olan şey, Lope de Aguirre'nin varlığı olacaktı.

Yolculukta üç yüz yetmiş kadar İspanyol asker ve binlerce Perulu yerli, Pedro de Ursua'ya eşlik ediyordu. Özellikle topraklarını baş belası İspanyollardan kurtarmaya pek hevesli olan yetkililer, başlarına dert açanları Ursua ile göndermenin akıllıca olacağını düşündüler. Bu karar, sonrasında ağır bir hataya dönüşecekti. Ursua'nın adamlarının çoğu, kolonilerin yüz karası korsanlandan ve memnuniyetsiz asilerden oluşan, onlara para ödeyenlerin dışında kimseye sadık kalmayan, kendi krallarından nefret eden bir topluluktu. Gemi, sandal ve kanolardan oluşan bir filoyla yola çıkan Ursua, 26 Eylül 1560'ta Amazon'un kollarından birini izlemek üzere Peru'dan yola çıktı. Ursua daha en başından güçsüz bir lider olduğunu ispatlamış, yanına güzel ve kaprisli sevgilisi Inez de Atienza'yı alarak takipçilerinin kendisinden soğumalarına sebep olmuştu.

Yolculuğun amacı, keşif, kolonileştirme ve elbette ki, güzergâh üzerinde karşılarına çıkacak altın madenlerinden elde edecekleri kazançtı. Ancak Ursua'nın beraberinde yolculuk eden ayaktakımı, nemli yağmur ormanlarına girdikten hemen sonra bütün disiplinini yitirdi. Adamlar motivasyonlarını canlı tutmak için, karşılaştıkları bütün yerlileri katlettiler ve daha sonra kendi aralarında kavgaya tutuştular. Bir tarafta bu ahlaki çöküş yaşanırken Ursua, güzel İnez'le mümkün olduğu kadar çok zaman geçirebildiği için halinden memnundu. Yalnızca kendisine hakaret edenleri cezalandırmak için meydana çıkıyor ve kendi arkadaşları arasında küçük düşürmek için suçlulara yerlilerle birlikte kürek çekme cezası veriyordu. Askerler kendilerini Ursua'dan çok Inez'in yönettiği konusunda şikâyete başlamış ve bir fahişenin emriyle gemi kölesi olmak için buraya gelmediklerini açıklamışlardı. Baş gösteren hastalıklar İspanyolları kasıp kavurmaya başlayınca, memnuniyetsizlik isyana

dönüştü. 1 Ocak 1561'de büyük bir isyan patlak verdi; Ursua yakalanarak öldürüldü. Çoğunluğun isteğiyle İspanyol soylu Don Fernando de Guzman yeni lider oldu. Ancak sadece şekil olarak liderdi. Onun seçilmesini sağlayanların başını Lope de Aguirre çekiyordu.

Aguirre, işgalciler arasında yaygın olan kazanç hesaplarıyla ilgilenmiyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi onu harekete geçiren tek bir şey vardı: beraberinde getirdiklerine çektirdiği acılardan duyduğu zevk ve intikam. El Dorado'yu bulmak gibi bir derdi yoktu; aksine Peru'ya geri dönüp hükümeti devirmek ve İspanya Kralı'na meydan okumak istiyordu. Ancak en tepeye giden yolu temizlemeden önce bir nebze de olsa dikkatli davranması gerekiyordu. Öncelikle Guzman'ı "Peru lordu ve prensi" unvanını almaya ikna etti ki bu, yolculuğa önayak olan İspanyol valisine doğrudan meydan okumak anlamına geliyordu. Sonrasında bütün isyancılar, İspanyol vilayetini zor kullanarak ele geçirmesinde Guzman'a destek olacaklarına dair bir anlaşma imzaladılar. Diğerleri yaptıklarını haklı göstermeye çalışırken Aguirre bunu yapma zahmetine girmemiş ve anlaşmayı "Aguirre-Hain" şeklinde imzalamıştı. Ursua'ya en ufak bir sadakat gösteren herkes, Aguirre'nin adamlarınca yakalanıp öldürüldü. Aguirre, Guzman'ı şimdi de El Dorado'yu aramaktan vazgeçirmiş ve orduyla Peru topraklarına dönmeden önce Amazon'un aşağısına, sahile doğru gitmeye ikna etmişti. Guzman, kendisinin hain olduğunu ilan eden adamın ve kontrolü altındaki vahşi, asi grubun elinde oyuncağa dönmüştü ve bundan sonra, insanoğlunun gerçekleştirdiği en korkunç keşif yolculuklarından biri yaşanacaktı.

Güzel Inez ilgisini ölü sevgilisi Ursua'dan, yeni keşif liderine aktarmıştı. Ancak seçimini son derce akılsızca yapmıştı. İsmen olmasa da her şeyin lideri Aguirre'ydi ve Inez'e karşı en ufak bir ilgisi olmadığından ilk fırsatta ondan kurtulmaya ka-

rarlıydı. Aguirre'nin kafasında ufak hesaplar dönüyordu ve gemide leydinin yatağının kapladığı yer onun sinirlerini bozuyordu. 22 Mayıs'ta Amazon'un ortasındaki bir adada Aguirre'nin sabrı tükeniverdi. Önce Guzman'ın öldürülmesi için emir verdi. Guzman'ın işi bitirilirken Inez'den kurtulmak için iki kişi yolladı. Patalojik bir öfkeyle yerine getirilen emirlere tanık olan yerliler, kimin gerçek vahşi olduğunu merak ediyorlardı. Bir görgü tanığının yazdığı gibi: "Biri sırtından bıçaklıyor, diğeri kadını saçından tutmuş kılıçla delik deşik ediyordu." Büyük bir katliam gerçekleştirilmiş ve Aguirre'nin haydutları Guzman'a sadık olan herkesi öldürmüştü. Bu olaydan sonra, idam yerine "mezbaha" denilecekti.

Lope de Aguirre artık komutayı bizzat üstlenmişti. Etrafına elli civarında acımasız katil toplamıştı. Bu adamlarla Amazon'dan aşağı doğru eşi benzeri görülmemiş bir dehşet saçarak seyahatine devam etti. Sadece Omagua yerlilerinden korkuyordu, çünkü altına sahip olmaları onu nasıl korumaları gerektiğini bilmeleri anlamına gelebilirdi. Aguirre gece gündüz ırmakta ilerledi. Aguirre'nin kaprisleri yüzünden işlenen cinayetler çoğunlukla günlük bir olay haline gelmişti. Paranoyası büyümeye başlayınca en sadık arkadaşlarından bile şüphelenmeye başladı ve onları da bıçaklattırdı veya astırttı. Nehir yolculuğu esnasında yüz kırktan fazla İspanyol ve yüzlerce yerliyi katletmişti. Sohbet eden iki asker görünce, kendisine karşı bir komplo düzenledikleri iddiasıyla adamları öldürtüyordu. Gemilerdeki yükü azaltmak için, halen sağ olan yerlilerin Amazon'un ağzındaki bir adaya bırakılmalarını emretti. Bu emrini sorgulayan bazı adamlarını da hemen oracıkta öldürttü.

1561 yılı Temmuz ayında Aguirre'nin gemisi Atlantik'e ulaştı. Venezuela kıyısındaki Margarita Adası'na demir attılar. Adadaki İspanyollar, kendi ülke vatandaşlarını görmekten memnun oldular; Aguirre ise valilerini öldürterek adayı fethet-

ti. Peru'ya saldıracak gücü toplarken Güney Amerika kıyılarına demir attı ve arzularına ulaşmak amacıyla Andes'ten yürümeye hazırlandı. Ancak içerilere doğru gittikçe beraberindekiler yavaş yavaş onu terk etmeye ve Aguirre'nin yaklaştığını duyan kraliyet ordusu onları sıkıştırmaya başlamıştı. Paranoya o kadar ciddi boyutlardaydı ki, Aguirre'nin sağ eli, sol elinin ne yaptığını bilmiyordu.

Aguirre, İspanya Kralı II. Philip'e mektup yazmış, onu Güney Amerika'daki sadık hizmetkârlarını öldürmek gibi pek çok suçla itham etmiş, meydan okumuş ve mektubu da "Lope de Aguirre-Gezgin" olarak imzalamıştı. Bu mektubun ulaştırılması, son isteği ve vasiyeti oldu. Kraliyet ordusu yaklaştıkça Aguirre umutsuzluk içinde düşmanın eline düşüp sonsuza dek hainin kızı olarak isimlendirilmemesi için kızını kendi elleriyle öldürdü. Sonunda kendi adamları başını kesip vücudunu dört parçaya ayırmadan önce Aguirre'yi kurşunlayarak öldürdüler. Ölürken dahi küstahtı. İlk makineli tüfek mermisi göğsüne çarptığında dudağını bükerek "İyi nişanlanamadı" dedi. İkinci mermi göğsünü deldiğinde başını salladı ve "İşte bu, meseleyi çözdü" dedi. Sonuçsuz kalan bir El Dorado arayışı daha ürkütücü bir sonla noktalanmıştı. İspanyol işgalcilerinin üzerinde daha etkili bir kontrol sağlayana kadar El Dorado hikâyesi altında bunun gibi daha pek çok amaçsız yolculuk gerçekleşecekti. Kolonileşme amacıyla bayrağını taşıttığı pislikleri Güney Amerika yerlilerinin üzerine salan İspanya, lider olduğunu savunduğu Hıristiyan değerlerine karşı aslında büyük bir kötülük ediyordu.

MARTIN FROBISHER VE KUZEYBATI GEÇİDİ

Kolomb'dan bu yana, İngiliz denizci ve kâşiflerinin en fazla arzuladıkları şey, Afrika'nın çevresini dolaşmadan, Çin ve Hindistan'a giden kestirme bir yol bulmaktı. İngilizler işi ağırdan alıyorlardı çünkü Kolomb'un seyahatinden yüzyıl sonra İspanya ve Portekiz, dünya deniz ticaretinde neredeyse tekel olmuşlardı; İspanyollar Amerika, Portekizliler ise Afrika ve Doğu ticaretine hâkimdiler. İngiliz gemilerinin bu pazarlara girmesi çok zor, neredeyse imkânsızdı. Onlar açısından tek çözüm, Rusya'nın kuzeyinden veya kuzeydoğudan, bugünkü Kanada'nın Kutup'a yakın bölgelerinden geçmekti. Her iki güzergâhın da ciddi tehlikeleri vardı, ama vaat edilen ödüller bu riski almaya değiyordu. Martin Frobisher'i, Batı Hint Adaları'nın zenginliklerine giden yolu aramak amacıyla Kanada'nın güneyine üç sefer düzenlemeye sevk eden şey de keşif aşkı değil, ortaya konan para ödülüydü.

Kraliçe I. Elizabeth ve çevresindeki zengin asilzadeler, "Doğu pastasından" bir dilim alabilmek için Frobisher'in gezilerine para yatırdılar. Ancak yüksek bir kazanç beklerken ellerine geçen koca bir sıfır olacaktı.

Martin Frobisher, ne Sir Francis Drake geleneğinden gelen "kurt bir denizci"ydi ne de süslü püslü bir saray amirali. Kendisi, bahçıvan beline kürek diyen, karmaşa anında yolunu

bilen, dobra ve suratsız bir Yorkshire'lıydı. Yıllar sonra, 1588'de o ve birkaç cesur denizci İngiltere ve İspanya ordusunun arasında kaldıklarında Frobisher, Sir Francis Drake'yi "kancığın kokusunu almış bir köpek" gibi ödülün peşinde koşmayı bırakmazsa kulağına bir tokat atmakla tehdit edilmesine karşı çıkmamıştı. Bir çağdaşının yazdığı gibi Frobisher "Salt azametli bir adam değildi. Aynı zamanda insanların ona beddua ettikleri halde onu sevmelerine, ondan yakınmalarına ve onun için sıkı çalışmalarına neden olan insani bir niteliği de vardı"

Frobisher'e haksız yere budala deniyordu. Vaat edilen ödüller karşısında başka pek çok kişi, kraliçenin parasını, mürettebatının hayatını ve kendi itibarını çarçur etme hatasına düşerdi. Ancak herhalde diğerleri geride bıraktığı izleri daha iyi silerdi. Bununla birlikte Frobisher bahane arayan bir adam değildi ve bu yüzden dünya ona kahkahalarla güldü. İngiltere'nin en azından Portsmouth Limanı'nın civarındaki sahipsiz yolları kısa bir süreliğine altınla döşenmişti.

Frobisher, Kuzeybatı Geçidi'ni bulabilmek için düzenlediği ilk yolculukta 50'şer tonluk iki küçük yelkenliyle yola çıktı. *Gabriel* adlı gemide yolculuk ediyordu. Asya'ya çıktığını umduğu bir kanala geldi ve buraya "Frobisher Boğazı" adını verdi (aslında geldiği yer Baffin Adası'nın bir koyu idi). Karaya vardığında, budala altını denilen bir mineral olan demir sülfitin izine rastladı. İngiltere'ye örneğini götürdü ve inceleyen uzmanlar bunun altın madeni olduğunu belirttiler. Bu olay, düzenleyeceği ikinci geziye duyulan ilgiyi daha da artırdı ve mali sponsor bulmakta hiç sorun yaşamadı. Bizzat kraliçe de bu keşif yolculuğunu finanse etmek için kolları sıvamıştı. 1577'de kraliçenin kendisine verdiği "Denizler Amirali" unvanıyla ve yeni kurulan Cathay Şirketi'nin desteğiyle Frobisher, Kanada'nın Kutup'a yakın bölgelerine doğru bir kez daha yola koyuldu. Bu sefer, bol miktarda maden cevheri toplamayı hedef-

liyordu. Son derece güç koşullarda gerçekleştirdiği, buzdağları tarafından ezilme tehlikeleriyle dolu yolculuğun sonunda Frobisher Boğazı'na vardı ve burada bir kez daha yerli Eskimoların direnişiyle karşılaştı. O ve adamları, topraktan 200 ton maden cevheri çıkardılar ve beraberlerinde İngiltere'ye götürüp kraliçeye armağan etmek üzere birkaç tane de Eskimo'yu tutsak ettiler. Bulduğu cevherlerin sağlayacağı potansiyel zenginlik hesaplanmış ve dönüşünü kutlamak için İngiltere'de büyük bir resepsiyon düzenlenmişti. Getirdiği cevherleri tahlil eden kişiler, yine cevherde hem altın hem de gümüşe rastladıklarını iddia ettiler.

Üçüncü ve son yolculuğu yine kraliçenin ve saray mensuplarının desteğiyle gerçekleşti. Bu sefer, yani 1578'de, kraliyetin en etkili adamı olmayı umut ederek yanına on beş gemi almıştı. Ancak bütün umutlar boşa çıkacaktı. Frobisher bu sefer 1300 ton maden cevheriyle döndü. Fakat kraliçenin uzmanlarının düşünceleri değişmişti. Elbette kendilerine toz kondurmadılar, ama Frobisher'in "yalancı altın" kurbanı olduğu sonucuna vardılar. Adamlarının Kuzey Atlantik'in sert fırtınalarını aşarak buralara taşıdıkları kayalar sadece yol döşenmesinde kullanılabilirdi. Spekülasyon balonu patlayıvermişti. Çoğu asilzadenin paçası tutuşmuş ve kraliçe haftalarca kimsenin yüzüne bakamamıştı. Cathay Şirketi iflas etti; herkes, bu basit ve cesur Yorkshire'lıyı dolandırıcılıkla suçladı. Kraliçe bile onu bir daha görmeyi veya onunla konuşmayı reddederek, ondan, üçüncü seyahatin arifesinde kendisine verdiği altın zinciri iade etmesini talep etti.

Frobisher yıkılmıştı. Hükümet izniyle korsanlık yapmaya ve İspanyol gemilerini gasp etmeye devam etti. Bu arada adaletsizliğe uğradığı düşüncesiyle yanıp tutuşuyordu. 1585 yılında İngiltere-İspanya arasında patlak veren savaşta ülkesinin hâlâ kendisine ihtiyaç duyduğunu gördü. 1588'deki korkunç donanma seferinde, en büyük İngiliz gemilerinden biri olan *Tru-*

imph'ı yöneten kişi Frobisher'di. Portland civarında, savaşın en civcivli yerinde tek başına dört İspanyol kalyonunu iki kez püskürtmeyi başardı. Ancak kazandığı zaferden sonra I. Elizabeth, Frobisher'in üç yolculuğunun neden olduğu mali felaketi affetti ve onu İspanyol işgalcilere karşı verdiği cesur mücadeleden ötürü şövalyelik unvanıyla onurlandırdı.

BARAJIN BÖYLESİ

Mısır Devlet Başkanı Nasır, 1956 yılında, Nil üzerinde inşa ettirmeye başladığı Asvan Barajı'nı politik bir "atak" olarak değerlendirmişti. Ancak baraj, Mısır için ekolojik bir "inilti", tam bir felaketle son bulacak gibi duruyordu. Arap dünyasını kendi liderliğiyle damgalamaya çalışan kararlı bir yönetici için hayati öneme sahip bir prestij projesi olarak başlayan baraj, planlamadaki yetersizlikler nedeniyle Mısır halkının üzerine çöken bir afete dönüştü. Nasır'ın 1956 yılında yaşanan Süveyş fiyaskosundan, İngiltere ve Fransa'nın küçük düşmesinden elde ettiğini düşündüğü her siyasi kazanım, varlığı Nil sularına bağlı olan Mısır ekonomisinde meydana gelen kalıcı zararların yanında son derece küçük kalmıştı.

Mısır, Nil Nehri'nin bir hediyesidir. Nehir kıyısında gelişen antik medeniyetin yaşamı, nehrin, iki yakasındaki sel yataklarına verimli alüvyonu bırakan yıllık taşmalarına bağlıydı. Mısır'ın bu bölgeler dışında kalan kısımları, bugün bile hâlâ çöldür. Nil'in yıllık taşmaları olmadan Mısır'ın verimli alanları bile çöle dönüşebilir.

1950'lerde Mısır hükümeti, ülkenin en güney noktası olan ve Yengeç Dönencesi üzerinde bulunan Asvan'daki mevcut baraj sistemini, yıl boyunca su seviyesini sabit tutacak ve elektrik

üretiminde kullanılacak bir barajla değiştirmeyi planladı. Bu, son derece prestijli bir plandı ve Mısır lideri Cemal Abdül Nasır, hem İngiltere'den hem de Amerika Birleşik Devletleri'nden finansal ve teknik destek sözü aldı. Bununla birlikte Nasır'ın İsrail'e karşı kullanmak üzere Sovyetler Birliği'nden silah satın aldığını ve buna karşılık olarak da henüz tarlalardan toplanmamış pamuğu ipotek ettiğini duyan Batılı güçler, yardım sözlerini geri çektiler. Başkan Nasır Arap dünyası önünde kendini aşağılanmış hissetti ve cevap olarak İngiltere ve Fransa'nın çoğunluk hissesine sahip olduğu bir şirketçe işletilen Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. Bunu takiben yaşanan Süveyş krizi, Mısır'ın askeri yenilgisiyle sonuçlandı ancak kanalı kontrol etme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan İngiltere ve Fransa da buralardan çekilmek zorunda kaldı. Politik krizin dinmesiyle birlikte Nasır, Asvan Barajı'nın inşasında ihtiyaç duyduğu maddi ve teknik yardım için Sovyetler Birliği'ne yöneldi ve Sovyetler Birliği, projeyi söz verdiği gibi 1971 yılında tamamladı. Böylece Asvan'ın güneyinde, Nubia'da büyük bir göl, Nasır Gölü oluştu. Sanki binlerce yıllık rüya on buçuk yılda gerçek olmuştu. Mısır artan şeker kamışı, mısır ve pamuk üretimi, gübre, çelik ve tekstil sektöründe yeni tesisler gibi kısa vadeli yararlar sağlamıştı. Ancak bu iktisadi ve endüstriyel devrim, bedelsiz gerçekleşemeyecekti.

Asvan Barajı'nı planlayan kişilerin, bu barajdan en çok etkilenecek kişileri ne kadar göz önünde bulundurduğu merak konusudur. Uzman ve elit kesim genellikle projelerinde, "canlı" faktörünü cahilce ele alma hatasına düşerler. Yönetim kurulu odalarında, yüksek teknolojili sunumlar, istatistikler, projeksiyonlar, video ve sanal gerçeklikler, karar verenleri asıl gerçekten öyle uzaklaştırır ki, aldıkları kararlar onları aslında hiç niyet etmedikleri ve yaptıkları planlardan doğrudan etkilenecek yaşamlar üzerinde yapacakları ufak bir çalışmayla kolaylıkla üstesin-

den gelebilecekleri sonuçlara götürebilir. Ne yazık ki, Asvan Barajı durumunda meydana gelenler de bu nitelikleri taşımaktaydı.

1950'lerin sonunda baraj için yapılan planda maliyet, inşaat süresi, vasıflı ve vasıfsız işgücü, malzeme, ulaşım, işçilerin ikame ve iaşesi gibi pek çok önemli nokta hesap edilmiş olmalı. Bunlara ek olarak barajın iktisadi ve politik sonuçları, bu işe paralarını yatıranların ve bu paraları harcayanların gündemlerini mutlaka işgal etmiştir. Asvan Barajı konusunda, Nubia'da oluşacak göl yüzünden evlerinden olacak insanlara ev sağlamak gibi alınması gereken sosyal kararlar da vardı. Nihai olarak yerinin değiştirilmesine karar verilen Ebu Simbel tapınaklarının sular altında kalacak olması gibi kültürel meseleler de mevcuttu. Planlamacıların sormaları gereken sayısız soru vardı ve bu soruları zamanında sormayı ihmal etmek, tarihsel ve ekolojik bir felaketi de göze almak demekti.

Barajın tamamlanmasının yarattığı coşku zamanla azaldı ve gözden kaçan münasebetsiz sorular tekrar sorulmaya başladı. Ancak, artık bunları planlama sürecine dahil etmek için çok geçti. Hatalar çoktan yapılmıştı. Nasır Gölü'nde üretilen hidroelektriğin bütün Mısır'ın yerel ihtiyacını karşılamaya yetmeyeceğinin fark edilmesi, yaşanan ilk hayal kırıklığı oldu. Üretilen elektrik miktarı aslında azımsanacak boyutlarda değildi. Ancak sulamanın kontrolü, hidroelektrik üretimi ve su baskınını kontrol etmek amacıyla ayrılan yerler için de elektrik gerektiğinden, Mısır'ın başka yerlerine enerji aktarılamıyordu. Planlamacıların zamanında düşünmeleri gereken bir diğer konu da ortaya çıkan yapay gübre ihtiyacıydı. Nil artık taşmadığı ve topraklara alüvyon bırakmadığı için tarlalar verimsizleşmişti. Üretilen elektriğin bir kısmı, artık yapay gübre fabrikalarında harcanmalıydı. Dahası, önceleri hayati öneme sahip olan ve Mısır topraklarına yayılan alüvyonun nerede birikeceği de düşünülmemişti. Alüvyonlu topraklar yeni baraj sonucu oluşan Nasır Gö-

lü'nün dibinde her geçen yıl artarak birikmekte ve gölün su tutma kapasitesini gittikçe azaltmaktaydı. Kısacası zamanla biriken alüvyonlar gölü çöle dönüştürebilirdi. Yaşanan bir diğer sorun ise alüvyonların artık Akdeniz'e ulaşmamasıydı. Nil Nehri içinde yaşayan mikroorganizmalar, pek çok Mısırlı balıkçının geçim kaynağı olan sardunya ve ançüezin besin kaynağıydı. Daha da tehlikeli olan bir nokta vardı: Eskiden Nil'in taşması sonucu sulanan topraklar gittikçe tuzlanmış ve öncesine nazaran verimsizleşmişti. Bu yüzden Mısır gübre endüstrisi, yeni alanları verimli hale getirmeye çalışmak yerine bu alanlara eski verimini kazandırmaya çabalamak zorunda kalmıştı.

Asvan Barajı'nın çevreye verdiği en büyük zararlarından biri de yeni sulama sisteminde yaşayan salyangozların artması oldu. Bu salyangozlar, bilharzioz hastalığı taşıyan küçük karaciğer kurtlarına ev sahipliği yapıyorlardı. Bu karaciğer kurtları, sığ sularda çalışan insanların ayak tabanlarından vücutlarına giriyordu. Taşıdıkları hastalık her zaman ölümcül olmamakla birlikte insanı zayıf düşürüyor ve diğer hastalıklara karşı insanın direnci azaltıyordu. Mısır'da bu sorun eski zamanlardan beri vardı, ancak Asvan Barajı'nın yapımıyla birlikte sorun ciddi boyutlara ulaşmıştı. Tahminlere göre, Mısır nüfusunun üçte biri bu hastalıktan az çok etkilenmiştir.

Asvan Barajı'nın inşasıyla birlikte ortaya çıkan ekolojik felaketler zinciri, bu projeyi planlayanların tarihi bir hatasıdır. 1950'lerde bu plana dair verilen kararlar, bütünüyle politik veya ekonomik sebeplere dayandırılmış ve alınan kararların Mısır halkı üzerindeki uzun vadeli sonuçları göz ardı edilmiştir. Mısır, Nil Nehri'nin bir hediyesiydi, Asvan Barajı da öyle olmuştu. Ancak bu defa uzağı göremeyen bir grup hırslı politikacının, Percy Shelly'nin "Ozymandias" adlı şiirindeki firavunu taklit etmek isteyenlerin hediyesiydi: "Şu yaptıklarıma bak, ey yüce varlık ve ümitsizliğe kapıl!"

DEVLET PALAVRALARI

I. Dünya Savaşı sivil ve askeri havacılığa hız kazandırmış olsa da uçakların kıtalararası uçuşlarda çok sayıda insanı taşıması hâlâ mümkün değil gibi görünüyordu. Piyasa koşulları, zeplin için hazır gibiydi. Deniz yolculuğunda kötü hava riskini almak istemeyen ve havayolunun konforunu tercih edenlere hizmet verebilirdi. Zeplinin geniş hacmi, kıtalararası yolculuklara çıkan gemilerle kıyaslanabilirdi, özel kamaralarıyla yolcularına muhteşem manzaralar sunacaktı.

Özellikle Britanya gibi geniş alana yayılan bir ülkede, uzun ama konforlu yolculuklara daha fazla talep olurdu. Sonuç olarak 1924'te iktidara gelen ilk işçi hükümetinde Havacılık Bakanı olan Lord Thompson, parlamentoya iki devasa zeplin inşasına dair bir plan sundu. Bu büyük taşıtlardan biri Bedfordshire, Cardington Kraliyet Hava İşleri, diğeri ise özel bir şirket olan Vicker'ın yan kuruluşu Zeplin Garanti Şirketi tarafından yapılacaktı. Thompson ve politik çevreler, alttan alta, devlet yapımı R101'in, özel sektör tarafından inşası gerçekleştirilecek olan ikizi R100'den çok daha iyi olacağını düşünüyorlardı. Ancak daha proje aşamasındayken R101'in birtakım sorunları vardı; mühendisler devlet memuru patronlarını yatıştırmak amacıyla tasarı hatalarını saklamışlardı. Proje, sanki felaketin formüle edilmiş haliydi.

R101'in, 1929 yılında tamamlandığında, bir milyon adet öküz bağırsağıyla kaplanmış 740 fit uzunluğundaki balonuyla muazzam bir görüntüsü vardı. 60 tonluk yük kapasitesiyle 100 yolcuya son derece lüks bir yolculuk yaptırmak üzere tasarlanmıştı. Gideceği mesafe kesinlikle bir sorun değildi; R101, beş milyon küp fit hidrojen gazının inanılmaz kaldırma kuvvetiyle gökyüzünü fethedecekti. Eleştirmenler helyum gazının da hidrojenle aynı işi göreceğini ve daha az tehlikeli olduğunu dile getirmiş, ancak harcayacağı her bir kuruşun hesabını yapan hükümet, hidrojenin daha ucuz olduğuna karar vermişti.

R101'in tasarımcılarının zihinlerinde korku dolu düşünceler kol gezmekteydi; zeplin, kâğıt üstünde yapabileceğini düşündükleri şeyleri pratikte yapmayabilirdi. Göstergeler, R101'in kalkışta, bırakın ağır kargo yükünü ve yolcuları, kendini bile kaldırmakta zorlanabileceğini işaret ediyordu. R101'in inşası sırasında bir milyon vergi mükellefinin paraları harcanmıştı ve 1929 yılı itibariyle tasarımcılar mutlak bir başarısızlık olasılığını hesaba katmaya başladılar. R100'ün daha çabuk ve ucuza yapıldığı, üstelik çalıştığına dair Vickers'dan gelen haberlerin yanı sıra, devlet sanayiinin aleni yeteneksizliği, Lord Thompson'a nasıl izah edilecekti? Öyle görünüyordu ki, özel sektör kamu işletmelerinden bir adım öndeydi ve bu durum, politik çevrede sert tepkilere neden olmuştu.

Havacılık Bakanı, zeplinin ilk ne zaman uçacağı konusunda Cardington'daki mühendisleri sıkıştırıyordu. Zaten R101'in İngiltere'den Hindistan'a uçacağına çoktan karar vermiş, hatta kraliyet postasını taşıma işini üstüne almıştı. Sanki yarımadayı yönetmek üzere bizzat tanrı tarafından yollanmış gibi gökyüzünden inmeyi ve böylece uçuşa bir çeşit sembolik bir anlam katmayı bile hesaplamıştı. Ancak tasarımcılar önemli bir engelle karşı karşıyaydılar: R101 fazlasıyla ağırdı. Vickers'dan Barnes Wallis, R100'ün inşasında Cardington'daki mühendislerin

yapamadıklarını yapmış, cesur ancak etkili kararlar almıştı. Sonuç olarak, R101'de, daha güvenli oldukları gerekçesiyle R100'de kullanılan motorlardan tam sekiz ton daha ağır olan dizel motorlar kullanılmıştı. Bunun yanında dümeni oluşturan makine sistemi R100'e oranla inanılmaz ağırdı. Cardington'daki mühendisler hatalı hesaplamalar yapmışlardı. R101'i havada kontrol etmek nispeten kolaydı, ancak dümen mekanizması haddinden fazla büyüktü.

R101'in ilk test uçuşu son derece endişe vericiydi. Kargo ve yolcu gibi gereksiz yükler olmadan harekete geçen zeplin, kulaklarını ilk defa test eden pembe fil Jumbo gibi havada yükseldi. Kalkış esnasında işleri daha da kötüleştiren bir şey oldu: Hareket ederken, gaz torbaları, kirişlere sürttüğü için delinmişti. Bu deliklerden saatte 1000 metreküp gaz kaçıyordu. Cardington'daki müfettişlerden biri olan Frank McWade, R101'den umutsuzdu ve Havacılık Bakanlığı'na, duyduğu şüpheleri bildirdi. Ona göre, zepline uçuş sertifikası verilemezdi. Böyle bir sertifika olmaksızın, R101'in yalnızca yolcu taşımak için dahi kalkış yapmasına izin verilemezdi. Havacılık Bakanlığı'nda bir yerlerde McWade'nin raporu kayboldu ve Lord Thompson'ın, kendi müfettişinin şüphelerinden haberi olmadı.

R101'in tasarımcıları sorunu çözdüklerini düşündüler: zeplini ortadan ikiye kesecek ve araya, zeplinin ihtiyaç duyduğu kaldırma gücünü sağlayacak ekstra gazı barındırabilecek kırk ayak uzunluğunda bir parça ekleyeceklerdi. Bu da çıkmaz yoldu. Lord Thompson da zeplinin Ekim 1930'daki Hindistan gezisi için hazır edilmesi konusunda ısrar ediyordu. Tasarımcılar ellerinden geleni yapmışlardı ancak ona karşı daha dürüst davranmaları gerekirdi; R101 böylesine uzun bir yolculuğa hazır değildi ve muhtemelen hiç olmayacaktı. Çok fazla teknik problem vardı. Eğer uçuş sertifikasını kendisini inşa edenlerin dışında başka birilerinden almak zorunda olsaydı herhalde hiçbir zaman uçamazdı.

4 Ekim 1930'da R101, kırk sekiz kişilik mürettebatı ve aralarında Lord Thompson'ın da bulunduğu yolcularıyla Hindistan'a gitmek üzere havalandı. Neredeyse uçuş iptal edilecekti. Uzun süredir beklenilen uçuş sertifikası, kalkıştan ancak birkaç dakika önce verilmişti. Lord Thompson'ın bagajı, olayın önemini son derece iyi yansıtıyordu. Beraberinde iki kasa şampanya ve çok büyük bir İran halısı götürmekteydi. Herhalde halıyı havada uçacak bir cankurtaran sandalı olarak düşünmüştü.

O gece hava bozuktu, rüzgâr vardı ve yağmurdan göz gözü görmüyordu. R101 Londra semalarında ancak saatte 25 mil hız yapabiliyordu. Cardington'a dönmek için her türlü neden varken, önceden belirlenen rota boyunca uçulmasına karar verildi. Düdüğün içindeki bezelye tanesi gibi ortalıkta çıngırdayan altı yolcu dışında kamaralar neredeyse boştu. R101, Fransa'nın 1500 fit yukarısında uçuyor, kuvvetlice esen rüzgârın karşısında rotasını zorlukla koruyordu. Zeplin daha fazla dayanamadı ve irtifa kaybetmeye başladı. Yolcular uyumaya hazırlanırlarken mürettebattan biri, çatı seviyesine kadar alçaldıklarını ve kilise kulesini gördüğünü haykırdı. Hakikaten de bu, Beauvais Katedrali'ydi ve R101 çok alçaktan, yerden ancak 500 fit yüksekten uçuyordu. Zeplinin ön kısmındaki dış kaplama yırtılmış, iki gaz torbası sönmüş ve bu, ön kısmın hızla öne doğru eğilmesine sebep olmuştu. Zeplin büyük bir çatırtıyla bir tepeye çarptı ve tam bir enkaza dönüştü. Hidrojen gazı tutuştu ve gemi, çıkan yangında yok oldu. Mucizevi bir şekilde mürettebattan altı kişi sağ salim kurtulabilmişti, ancak mürettebatın geri kalanı ve yolcular yangında hayatlarını kaybettiler. Fransız polisi ve itfaiyesi yardım için hiçbir şey yapamamıştı. Yangın öyle büyüktü ki, R101'in çelik kirişleri karanlıkta bembeyaz parlıyordu. Sağ kurtulanlardan elektrik teknisyeni Arthur Disley, hemen komşu evden açtığı telefonla İngiltere'deki Havacılık Bakanlığı'nı meydana gelen felaketten haberdar etti. İngiltere açısından görkemli zeplinin kaybı, lanetli bir fikre dramatik bir nokta koymuştu.

KAYNAKÇA

ADAMS, James N., *The Latin Sexual Vocabulary*, The Johns Hopkins University Press, 1982.

ADAMSON, Melitta Weiss, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, 2004.

AIDAN, Dodson-Hilton Dyan, *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, Thames & Hudson, London, 2004.

ARCHER, Thomas Andrew-C.L. Kingsford-H.E. Watts, *The Story of The Crusades*, Putnam, 1894.

BARBER, Paul, *Vampires, Burial, and Death: Folklore and Reality*, Yale University Press, 1990.

BERGER, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Lawbook Exchange Ltd., 2002.

BREASTED, James Henry, *A History of Egypt from the Earliest Times to the Persian Conquest*, C. Scribner's sons, 1909.

BRIGHT, James Franck, *A History of England*, Rivingtons, 1880.

CARLIN, Martha-Joel Thomas Rosenthal, *Food and Eating in Medieval Europe*, Hambledon Press, 1998.

CARTER, Margaret Louise, *The Vampire in Literature: A Critical Bibliography*, UMI Research Press, 1989.

CHALONER, William Henry-R.C. Richardson, *British Economic and Social History: A Bibliographical Guide*, Manchester University Press ND, 1976.

CROMBIE, A.C., *Origins of Experimental Since*, Oxford, 1962.

CUNNINGHAM, Patricia A., *Reforming Women's Fashion, 1850-1920: Politics, Health, and Art*, Kent State University Press, 2003.

DAVIS, Fred, *Fashion, Culture and Identity*, University of Chicago Press, 1992.

EASTON, Stewart Copinger, *The Rise and Fall of Western Colonialism: A Historical Survey from the Early Nineteenth Century to the Present*, F.A. Praeger, 1964.

FISCHER, Gayle V., *Pantaloons and Power: Nineteenth-Century Dress Reform in the United States*, Kent State University Press, 2001.

FUCHS, Rachel, *Gender and Poverty in Nineteenth-Century Europe*, Cambridge University Press, 2005.

KO, Dorothy, *Cinderella's Sisters: A Revisionist History of Footbinding*, University of California Press, 2005.

KRALIK, Heinrich, *The Vienna Opera House*, Brüder Rosenbaum, 1955.

LEVY, Howard S., *The Lotus Lovers*, Prometheus Books, 1992.

MACKAY, Charles, *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, Barnes & Noble Publishing, 1974.

MAGNUSSON, Olof, *Vad Hade Blivit*, Biblioteks Förlag, 1970.

MERRIMAN, Roger Bigelow, *Life and Letters of Thomas Cromwell*, Clarendon Press, 1902.

MOORAD, George, *Lost Peace in China*, E.P. Dutton, 1949.

PEARSALL, Ronald, *The Worm In The Bud: The World of Victorian Sexuality*, Macmillan, 1969.

PORTER, Roy, *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*, Harper Collins, 1997.

PRENTICE, E. Parmalee, *Hunger and History: The Influence of Hunger on Human History*, New York: Harper & Bros., 1939.

PUTNAM, Ruth, *William the Silent: Prince of Orange, the Moderate Man of the Sixteenth Century; the Story of His Life as Told from His Own Letters, from Those of His Friends and Enemies and from Official Documents*, G.P. Putnam's sons, 1895.

RHODES, Anthony Richard Ewart, *The Poet as Superman: A Life of Gabriele D'Annunzio*, Weidenfeld and Nicolson, 1959.

ROWLING, Marjorie, *Life in Medieval Times*, Perigee Trade, 1973.

SINGER, Charles, *A History of Technology*, Clarendon Press, 1978.

SKEAT, William Oswald, *George Stephenson: The Engineer and His Letters*, Institution of Mechanical Engineers, 1973.

SMITH, Grafton Elliot, *Tutankhamen and the Discovery of his Tomb by the Late Earl of Carnarvon and Mr. Howard Carter*, Routledge, 1923.

SPERLING, John G., *The South Sea Company: An Historical Essay and Bibliographical Finding List*, Baker Library, Harvard Graduate School of Business Administration, 1962.

STEVENSON, William Barron, *The Crusaders in the East: A Brief History of the Wars of Islam with the Latins in Syria During the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Librairie du Liban, 1968.

THOMPSON, Virginia McLean-Richard Adloff, *French West Africa*, Greenwood Press, 1969.

TRIGGER, B.G.-B.J. Kemp-D. O'Connor and A.B. Lloyd, *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge University Press, 1983.

TUCHMAN, Barbara Wertheim, *A Distant Mirror: The Calamitous 14th Century*, Ballantine Books, 1979.

TUCKER, T.G., *Etymological Dictionary of Latin*, Halle, 1931, repr. Ares Publishers, 1985.

VOLTAIRE, François Marie Arouet de, *The age of Louis XIV.: To which is added, an abstract of The age of Louis XV*, Fielding and Walker, 1780.

WAFER, Lionel-L.E. Elliott Joyce, *A New Voyage & Description of the Isthmus of America*, Printed for the Hakluyt Society, 1934.

WANG, Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, Anchor Books, 2002.

İÇİNDEKİLER

I. Bölüm: VE İNSAN

Hapsedilmiş Bedenler 11
Yasak Kıyafetler 15
Ördek Ayaklı Kadınlar 17
Güzellik Miti 21
Şarlatan, Şarlatan 26
Venüs'le Beş Dakika, Merkür'le Bir Ömür 32
Zina Yapmamalısınız 37
Kahrolsun Patatesler 42
Murphy Yasası 44

II. Bölüm: HURAFELER TARİHİ

Tutankamon'un Laneti 51
Mısır'ın On Musibeti 67
Gerçek Vampirleri Ararken 80

III. Bölüm: HADLERİNİ FAZLASIYLA AŞANLAR

Gabriele D'Annunzio 101
Kara Lord 107
Lambert Simnel 115

IV. Bölüm: SAÇMALAMA SANATI

Görünüm Sorunu 123
Hun Wilhelm 127
Parası Ödenmiş Katil 132
Fas'a Giden Yol 135

V. Bölüm: SOSYAL VE EKONOMİK HATALAR

Havada Uçuşan Sevimli Baloncuklar 149
Lale Çılgınlığı 155
Rüzgârla Savrulanlar 159
Tura Gelirse Kazanırız 165
Adalara Giden Yol 169
Az ve Öz Olarak 183

VI. Bölüm: DİNİ HATALAR

Hermit Peter ve Köylülerin Haçlı Seferi 199
Papa III. Innocentius ve Albigenlerin Haçlı Seferi 204
Çocukların Haçlı Seferi 211
Flagellanlar 216
"Güneş Kralı"nda Güneş Lekeleri 221
Cadı Deliliği 225
Kıyamet Günü 232
Kadının Yemini Niçin Makbul Değil? 242
Testis Kültü 244

VII. Bölüm: TEKNOLOJİ HER ZAMAN İYİ SONUÇLAR VERMEDİ

Büyük Açılış 249
Huskisson ve Roket'i 251
Kablo Engeli 253
Fonthill'in Saçmalıkları 255
DDT'ler 259
El Dorado'nun Aranması ve Aguirre 261
Martin Frobisher ve Kuzeybatı Geçidi 267
Barajın Böylesi 271
Devlet Palavraları 275

Kaynakça 279

KIRMIZI İNCELEME-ARAŞTIRMA SERİSİ

» **Öteki Tarih**, Erdoğan Aydın
» **Nasıl Müslüman Olduk?**, Erdoğan Aydın
» **Osmanlı Gerçeği**, Erdoğan Aydın
» **Fatih ve Fetih**, Erdoğan Aydın
» **İslamiyet Gerçeği I Kur'an ve Din**, Erdoğan Aydın
» **İslamiyet Gerçeği II İslamiyet ve Bilim**, Erdoğan Aydın
» **İslamiyet Gerçeği III İslamiyette Ahlâk ve Kadın**, Erdoğan Aydın
» **İslamiyet Gerçeği IV İslamiyetin Ekonomi Politiği**, Erdoğan Aydın
» **Milliyetçilik: Türkiye'nin Çıkmazı**, Erdoğan Aydın
» **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, Erdoğan Aydın
» **İslamcılık ve Din Politikaları**, Erdoğan Aydın
» **Demokrasinin Dayanılmaz Ağırlığı**, Erdoğan Aydın
» **Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kahvehane ve İktidar**, Serdar Öztürk
» **Şematizmden Yaratıcılığa**, Murat Katoğlu
Yön'ün Devrimi Devrim'in Yönü, Muzaffer Ayhan Kara
» **Modernizmin Erittikleri**, Ali Murat İrat
» **Üretimde Bilgi Teknolojisi Yöntemleri**, Adil Baykasoğlu-Türkay Dereli
» **Edebiyat Müzik ve Resimle Yaşamak ya da**
Roland Barthes, Bahadır Gülmez
» **Küreselleşme İletişim Kültürlerarasılık**, Nilgün Tutal
» **Başka Türlü Düşünmek**, Alain Touraine
» **Kadınların Dünyası**, Alain Touraine
» **Efsaneler-Amblemler-İzler**, Carlo Ginzburg
» **Kapitalist Dünyanın İç-Evreninde**, Peter Sloterdijk
» **Özgürlüğün Geleceği**, Fareed Zakaria
» **Medya ve Modernite**, John B. Thompson
» **Basın Fotoğrafçılığı**, Pierre-Jean Amar

şarlatanlığın *tarihi*

"Tarihi iki defa okuruz, ilk okumada kullanılabilir 'gerçeklerin' peşine düşeriz. Bu bir papazın İncil'i okuması gibi bir şeydir. İkincisinde bu işin aslı neymiş diye okuruz. Bu da şeytanın İncil'i okuması gibidir."

Lars Morris *Şarlatanlığın Tarihi*'nde okuyucuyu ikinci tür bir tarih okumasına kışkırtıyor. Değişik çağlarda yaşayan insanların ruhsal labirentlerinde dolaştırıyor, çalınmamış kapıları aralıyor. Şarlatanlığı mümkün kılan bir zihin coğrafyasına götürüyor bizi.

Bu kitap, bizim öykümüzü anlatıyor. *Şarlatanlığın Tarihi*'ni okuyup bitirdiğimizde artık çok geride kaldığını düşündüğümüz birçok şeyi hemen yanı başımızda buluyoruz. Ve en önemlisi, bir türlü cevaplayamadığımız bir soru takılıyor zihnimize: insanlık gerçekten ilerliyor mu?

ISBN 978-975-8855-08-7